

ISSN 1897-7685

ROCZNIK
MUZEUM PAPIERNICTWA

tom I

Duszniki Zdrój 2007

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Jan Bałchan

Maciej Szymczyk (redaktor naczelny)

Piotr Pregiel (redaktor naukowy)

Teresa Windyka

Projekt okładki

Artur Goliński

Korekta tekstów w języku polskim

Aneta Wołczańska

ISSN 1897-7685

© Copyright by Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju

Adres Redakcji:

Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju

ul. Kłodzka 42, 57-340 Duszniki Zdrój

www.muzpap.pl

Skład i druk:

Usługi Poligraficzne Bogdan KOKOT vel Kokociński, Nowa Ruda

Na okładce: s. 1 – widok dusznickiej papierni od strony północno-zachodniej,

s. 4 – przerys filigranu dusznickiej papierni z 1591 r.

Książka wydrukowana na papierze offsetowym 80 g/m² Amber Graphic,

strony kolorowe na papierze offsetowym 120 g/m². Speed-E.

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
-------------	---

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

M. Szymczyk, <i>Stan badań nad historią papiernictwa na ziemiach polskich</i>	11
T. Windyka, <i>Przyczynek do dziejów technik zdobienia papierów</i>	27
D. Błaszczyk, R. Sachs, <i>Słownik papierników śląskich do 1945 roku</i>	39
P. Pregiel, <i>Duszniki w państwie fryderycjańskim 1740-1806</i>	103
D. Chamski, <i>Historia Fabryki Naczyń Impregnowanych ze Ścieru Drzewnego w Wilkanowie</i>	123
L. Goetzendorf-Grabowski, <i>O ochronie dzieł sztuki inżynierskiej przemysłu papierniczego</i>	131

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

K. Widziński, J. Jędrzyak, <i>Negocjacje w sprawie sprzedaży tartaku przez miasto Duszniki młynarzowi Ignatzowi Kirchvogłowi</i>	139
--	-----

RECENZJE

Roman Nowacki, <i>Duszniki Zdrój</i> , Opole 2005, (M. Ruchniewicz).....	149
Stefan Jakucewicz, <i>Papiery ozdobne</i> , Warszawa 2006, (M. Szymczyk).....	152

KRONIKA MUZEUM PAPIERNICTWA

Zarys dziejów papierni w Dusznikach Zdroju w latach 1945-1968 w świetle źródeł archiwalnych	157
Kronika 2006 roku	165

WSTĘP

Papiernictwo na ziemiach polskich może poszczycić się niezwykle bogatymi tradycjami, sięgającymi schyłku średniowiecza. Także dusznicka papiernia ma ponad czterystuletnią historię. Już w przyszłym roku będziemy świętować 40 lat działalności urządzonego w papierni Muzeum Papiernictwa.

Główne zadania związane z misją Muzeum Papiernictwa to:

– gromadzenie, konserwacja, katalogowanie, udostępnianie do celów badawczych i edukacyjnych dóbr kultury związanych z historią papiernictwa, drukarstwa oraz Dusznik Zdroju,

– upowszechnianie wiedzy o dziejach papiernictwa, roli papieru w rozwoju cywilizacji oraz w życiu codziennym (poprzez organizowanie wystaw, prowadzenie badań naukowych, opracowywanie wydawnictw popularnonaukowych i naukowych),

– upowszechnianie wiedzy o dziejach Dusznik Zdroju (poprzez organizowanie wystaw, prowadzenie badań naukowych, opracowywanie wydawnictw popularnonaukowych i naukowych).

Do licznych przedsięwzięć realizowanych przez dusznickie Muzeum od blisko 40 lat (m.in. wystaw, festynów, odczytów, prelekcji, zajęć edukacyjnych, publikacji naukowych i popularnonaukowych) w 2007 r. dołączamy „Rocznik Muzeum Papiernictwa”.

Wieloletnia działalność Muzeum w zakresie popularyzowania historii papiernictwa pozwala nam obserwować coraz większe zainteresowanie dziejami tej niezwykle zasłużonej dla rozwoju kultury dziedziny wytwórczości. Dzięki „Rocznikowi” – pierwszemu polskiemu periodykowi poświęconemu historii wytwarzania papieru – wzrosła nasza możliwość upowszechniania wiedzy o zagadnieniach leżących w kręgu zainteresowań Muzeum.

Coraz większemu zainteresowaniu dziejami papieru nie towarzyszy wzrost liczby osób prowadzących badania w zakresie historii papiernictwa. Ważnym zadaniem „Rocznika” jest zwrócenie uwagi środowiska naukowców na problemy, które warto podejmować w działalności badawczej. Jednocześnie spodziewamy się, że istnienie naszego periodyku skłoni wielu historyków do wykorzystania napotykanym niekiedy przypadkowo materiałów dotyczących interesujących nas tematów i przygotowania opracowań lub choćby tekstów o charakterze przyczynkarskim.

Ważnym obszarem zainteresowań Muzeum Papiernictwa pozostają dzieje Dusznik Zdroju. Liczymy, że zamieszczane w „Roczniku” materiały dotyczące dziejów miejscowości przyczynią się do postępu w odkrywaniu jej historii.

Pierwszy numer „Rocznika Muzeum Papiernictwa” składa się z 4 działów: artykuły i rozprawy, materiały źródłowe, recenzje oraz kronika Muzeum.

W pierwszym dziale zamieszczamy 6 opracowań, spośród których 3 powstały w Muzeum Papiernictwa.

Pierwsze z nich, autorstwa dra Macieja Szymczyka, przedstawia stan badań dotyczących historii papiernictwa na ziemiach polskich. Analiza materiału może być przydatna osobom zamierzającym podjąć badania nad dziejami wytwarzania papieru.

Kolejny artykuł, napisany przez Teresę Windykę, poświęcony jest zagadnieniu dekorowania papierów poprzez barwienie. Ten niezwykle „barwny” temat stał się przedmiotem zainteresowań historyków sztuki oraz badaczy techniki. Ważną częścią szkicu jest przedstawienie klasyfikacji papierów oraz doświadczeń Muzeum Papiernictwa w tym zakresie.

Trzeci z tekstów opracowanych w Muzeum, autorstwa Damiana Chamskiego, omawia dzieje niewielkiego zakładu branży drzewno-papierniczej – działającego niegdyś w Wilkanowie koło Bystrzycy Kłodzkiej. Nie wytwarzano w nim papieru, lecz naczynia (miski, wiadra, tacki) z masy drzewnej. Tej unikatowej technologii zaniechano przed wieloma laty, dlatego jej przypomnienie może być interesujące.

Materiałem nadesłanym do Muzeum przez naukowców podejmujących w swych badaniach tematy związane z historią papiernictwa jest pierwsza część słownika papierników śląskich. Autorami tego opracowania – niezwykle cennego nie tylko dla historyków papiernictwa, ale również dla osób badających historię gospodarczą i społeczną – są Dorota Błaszczuk i Rainer Sachs. W kolejnych tomach „Rocznika” zostaną zamieszczone dalsze części słownika. Decyzja o druku materiału w częściach nie zamyka drogi do wydania opracowania w formie książki. Autorzy nadal prowadzą badania i zapewne wiele biogramów zawartych już w częściach drukowanych z czasem będą mogli uzupełnić wynikami najnowszych ustaleń. Może warto będzie poszerzyć słownik o papierników działających na Śląsku po 1945 r., wszak jeszcze do połowy lat 70. XX w. tutejsze fabryki papieru odgrywały znaczącą rolę, a związani z nimi fachowcy cieszyli się uznaniem również poza Śląskiem.

Drugi z nadesłanych do „Rocznika” artykułów, autorstwa dra Piotra Pregiela, z pewnością zainteresuje duszniczan oraz historyków Ziemi Kłodzkiej. Przedstawia dzieje miejscowości od przejęcia Śląska przez Prusy do pierwszych lat XIX stulecia, kiedy państwo pruskie poniosło klęskę w wojnach napoleońskich. Duszniki Zdrój nie doczekały się dotąd kompleksowego opracowania dziejów; publikowane w „Roczniku” materiały dotyczące historii Dusznik wesprą Muzeum w jego zadaniu badania historii miasta.

Ostatni z artykułów przygotował Leszek Goetzendorf-Grabowski – wybitny specjalista w dziedzinie aparatury pomiarowej stosowanej w papiernictwie. Wieloletniej współpracy z autorem tekstu Muzeum zawdzięcza wspaniały stan kolekcji zażytkowej aparatury metrologicznej, stosowanej do badania właściwości surowców papierniczych i gotowego papieru. Zbiór, złożony z ponad 70 urządzeń, zawiera wiele unikatowych egzemplarzy, niespotykanych w innych muzeach papiernictwa. Autor, jako znawca naszej kolekcji, przedstawił opracowany przez siebie system oceny wartości urządzeń, który został zastosowany w Muzeum Papiernictwa.

W części dotyczącej opracowań materiałów źródłowych zamieszczono tekst odnoszący się do negocjacji w sprawie sprzedaży tartaku przez miasto Duszniki.

Materiał w wersji oryginalnej oraz przetłumaczony na język polski przygotowali Krzysztof Widziński i Jacek Jędrzyak.

W pierwszym numerze „Rocznika” zamieszczamy dwie recenzje. Mamy nadzieję, że kolejne numery będą zawierały więcej omówień książek dotyczących historii papiernictwa oraz opracowań poświęconych Dusznikom.

Jednym z celów „Rocznika” jest przedstawianie istotnych wydarzeń związanych z działalnością Muzeum Papiernictwa. Tę rolę spełnia zamieszczona w ostatniej części tomu Kronika 2006 roku. Warto jednak przybliżyć również najistotniejsze wydarzenia z ubiegłych lat, dlatego zamieszczamy opracowany przez Jana Bałchana, prowadzącego muzealne archiwum, zarys dziejów papierni od 1945 do 1968 r. Znajdziemy tu informacje o staraniach, które doprowadziły do tego, że w opuszczonym i bardzo zaniedbanym młynie papierniczym utworzone zostało Muzeum. W dwóch kolejnych numerach „Rocznika” zostanie przedstawiona kronika wydarzeń w latach funkcjonowania Muzeum w strukturze Bardeckich Zakładów Papierniczych oraz od chwili usamodzielnienia się instytucji w 1992 r. do 2005 r. Począwszy od czwartego numeru, prezentowane będą najważniejsze wydarzenia z poprzedniego roku.

Maciej Szymczyk
Dyrektor Muzeum Papiernictwa

ARTYKUŁY

I

ROZPRAWY

STAN BADAŃ NAD HISTORIĄ PAPIERNICTWA NA ZIEMIACH POLSKICH

Wstęp

Wyrób papieru na ziemiach polskich ma tradycje sięgające schyłku średniowiecza. Budowę pierwszego młyna papierniczego w Królestwie Polskim rozpoczęto w podkrakowskim Prądniku Czerwonym w 1491 r.¹ Założenie prądnickiej czerpalni zapoczątkowało w naszym kraju trwający półtora stulecia dynamiczny rozwój papiernictwa; do połowy XVII w. w Rzeczypospolitej uruchomiono przynajmniej 112 młynów papierniczych. Swego rodzaju centrum papiernicze powstało w okolicach Krakowa, gdzie do schyłku XVI w. działało 13 czerpalni. Drugi prężny ośrodek produkcji papieru powstał w Wielkopolsce (pierwszą czerpalnię na tym terenie założono w 1531 r. we wsi Zawady). Kolejne skupisko papierni istniało w okolicach Gdańska, gdzie papier czerpano już w pierwszych latach XVI w. Na Mazowszu wyrób papieru zapoczątkowano przed 1524 r. w Warszawie.

Liczne wojny toczone na ziemiach polskich w XVII i XVIII w. spowodowały zaupadek w papiernictwie. Wiele czerpalni zaprzestało działalności, a nowych założono niewiele. Szacuje się, że w latach 1650-1770 na obszarze dawnej Rzeczypospolitej działało około 75 papierni. W XIX w., a szczególnie po zakończeniu wojen napoleońskich, wystąpiły korzystne tendencje w całej gospodarce Królestwa Kongresowego – podległego Rosji, jednak cieszącego się autonomią. Pozytywne zjawiska dotyczyły również papiernictwa. Do 1840 r. działało w Królestwie około 70 czerpalni, w tym blisko 30 nowo założonych².

Biorąc pod uwagę współczesne granice Polski, pierwszeństwo w produkcji papieru należy przyznać Śląskowi, u schyłku XV w. – kiedy powstały pierwsze czerpalnie – należącemu do Królestwa Czech. Pierwsza papiernia na tym terenie – we

¹ Przez wiele lat za pierwszą papiernię na ziemiach polskich uznawano czerpalnię w Gdańsku, która miała funkcjonować już w 1473 r. Jednak kwerenda, przeprowadzona w 1973 r. w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Gdańsku, nie potwierdziła istnienia w Gdańsku w latach 70. XV stulecia młyna papierniczego, wobec czego za pierwszą papiernię o udokumentowanej działalności uznaje się Prądnik Czerwony. K. Sarnecki, *Czy przed pięćmi wiekami robiono w Gdańsku papier?*, „Przegląd Papierniczy” [dalej: PP] 1974, nr 6, s. 228-230; J. Dąbrowski, *Pierwsza polska papiernia o udokumentowanej historii – Prądnik Czerwony, 1491 r.*, PP 1990, nr 8-9, s. 277-280.

² J. Dąbrowski, J. Siniarska-Czaplicka, *Rękodzieło papiernicze*, Warszawa 1991, s. 251-276, 338, 357.

Wrocławiu – działała już w 1490 r. W następnych wiekach na obszarze całego Śląska (od wojen śląskich podzielonego między Prusy i monarchię Habsburgów) założono ponad 100 papierni³.

Bogate tradycje papiernicze posiada także Pomorze Zachodnie, chociaż wyrób papieru zapoczątkowano tu nieco później niż na Śląsku czy w Królestwie Polskim. Pierwsza czerpalnia na tym terenie powstała w Strudze (dziś w granicach Szczecina)⁴.

Początki papiernictwa na Ziemi Lubuskiej, będącej od połowy XIII w. częścią Brandenburgii, również sięgają XVI w. W 1539 r. powstał młyn papierniczy w Rosiejewie (miejscowość nieistniejąca, niemiecka nazwa: Pulverkrug) koło Frankfurtu nad Odrą, nad rzeką Ilanką⁵.

W 1798 r. Francuz Louis Nicolas Robert skonstruował pierwszą maszynę papierniczą. Jego wynalazek zapoczątkował proces przekształcania się papierniczego rzemiosła w przemysł. Kiedy w latach 40. XIX w. baza surowcowa papiernictwa poszerzyła się o drewno, rozwój przemysłu otrzymał mocne podstawy.

Na terenie Królestwa Kongresowego papiernictwo zaczęło przekształcać się w przemysł w latach 30. XIX stulecia. Pierwszą maszynę papierniczą zainstalowano tu w 1834 r. w papierni w Jeziornie pod Warszawą⁶. Do 1850 r. maszynową produkcję papieru w Królestwie rozpoczęto tylko w jednym jeszcze zakładzie. Dopiero w drugiej połowie XIX stulecia, a szczególnie w ostatnich dwóch jego dekadach, nastąpił szybszy rozwój przemysłu papierniczego. Jednakże do pierwszej wojny światowej branża ta nie miała poważniejszego znaczenia na ziemiach Polski pod zaborem rosyjskim; w 1914 r. na terenie Królestwa Kongresowego czynnych było 15 fabryk papieru z 30 maszynami⁷, które według różnych szacunków wytwarzały od 43 do 62 tys. ton papieru rocznie. Zużycie oceniano na 44-55 tys. ton⁸, co w przeliczeniu na jednego mieszkańca dawało ok. 3,5-4 kg⁹.

³ K. Maleczyńska, *Dzieje starego papiernictwa śląskiego*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1961, s. 146-152.

⁴ F. Pabich, *Burzliwe dzieje papierni w Strudze*, PP 1988, nr 10, s. 382.

⁵ E. Kirchner, *Die Papierfabrikation in den Ländern der Sektion X der Papiermacher-Berufsgenossenschaft*, Sonderabdruck aus Festnummer des „Wochenblatt für Papierfabrikation“ 1911, s. 3, 7-8.

⁶ J. Siniarska-Czaplicka, *Kronika papierni w Jeziornie*, Jeziorna 1980, s. 16-25.

⁷ W. Cichocki, *Papiernictwo. Krótki opis wyrobu papieru, tektury, masy drzewnej, celulozy drzewnej i słomowej*, Warszawa 1922, s. 5.

⁸ Edward Natanson, prezes Związku Papierni Polskich, podaje wielkość zużycia papieru w ostatnich 3 latach przed wojną – 48,38 tys. ton rocznie. Lucjan Stanisławski, radca MPiH z 1928 r., ocenia wielkość produkcji na 62 tys. ton. Podobnego zdania był Tadeusz Czerniejewski, dyrektor Związku Zawodowego Papierni Polskich. E. Natanson, *Rozwój polskiego przemysłu papierniczego* [w:] *Bilans gospodarczy dziesięciolecia Polski Odrodzonej*, Poznań 1929, s. 461; L. Stanisławski, *Przemysł papierniczy i celulozowy* [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej 1918-1928. Księga pamiątkowa*, Kraków 1928, s. 1065; T. Czerniejewski, *Przemysł papierniczy w Polsce*, Warszawa 1929, s. 7.

⁹ Obliczenia na podstawie: *Mały rocznik statystyczny 1937*, Warszawa 1937, s. 132.

Znacznie lepiej niż w zaborze rosyjskim rozwijało się papiernictwo na Śląsku, Ziemi Lubuskiej oraz Pomorzu – terenach będących pod panowaniem pruskim, a od 1871 r. niemieckim. Na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie powstało kilka dużych okręgów papierniczych (m.in. w okolicach Jeleniej Góry, Kłodzka, Głucholaz i w odcinku górnej Odry). Na Pomorzu Zachodnim, w pobliżu Szczecina, powstały zakłady celulozowo-papiernicze, jedne z największych w Europie. Na Warmii i Mazurach założono kilka papierni. W okręgu poznańskim do pierwszej wojny światowej nie powstała żadna fabryka papieru. Stosunkowo słabo przemysł papierniczy rozwinięty był w zaborze austriackim; na terenie Śląska austriackiego i Galicji powstało łącznie 8 fabryk papieru¹⁰.

W okresie międzywojennym polskie papiernictwo szybko nadrabiało zaległości w rozwoju. Rozbudowano większość istniejących fabryk oraz wybudowano kilka nowych. W 1938 r. powstało w Polsce 247 tys. ton papieru i tektury (w stosunku do wyników przemysłu w Królestwie Kongresowym z 1913 r. wzrost wyniósł 373,8%), co dawało papiernictwu pozycję lidera w grupie najszybciej rozwijających się w kraju branż¹¹.

Na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim – terenach przed drugą wojną światową należących do Niemiec – przemysł papierniczy rozwijał się nadal, choć w nieco wolniejszym tempie niż w drugiej połowie XIX w. Na podstawie dostępnych danych można szacować, że w dwudziestoleciu międzywojennym możliwości produkcyjne zakładów papierniczych pracujących na tych ziemiach niemieckich, które po wojnie znalazły się w granicach Polski, sięgały ok. 560 tys. ton papieru¹².

W czasie wojny przemysł papierniczy poniósł poważne straty, zarówno na terenach wchodzących w skład II Rzeczypospolitej, jak też na ziemiach zachodnich i północnych. Dodatkowo na ziemiach, które włączono do Polski, największe zakłady zostały zdemontowane i wywiezione do ZSRR¹³.

Po drugiej wojnie światowej wszystkie zakłady papiernicze znacjonalizowano i poddano centralnemu zarządzaniu. Po odbudowie trwającej do początku lat 50. XX w. nastąpiła rozbudowa branży. W istniejących zakładach zainstalowano nowe urządzenia produkcyjne oraz wybudowano 3 całkowicie nowe kombinaty celulozowo-papiernicze. Rozwój przemysłu został zahamowany już u schyłku lat 70., po czym nastąpiły lata stagnacji.

W 1989 r. powstało w Polsce 1,4 mln ton papieru, zatem w latach 1945-1989 odnotowano blisko sześciokrotny wzrost. Należy zaznaczyć, że w okresie PRL-u papiernictwo nie należało do branż priorytetowych i rozwijało się znacznie wolniej niż przemysł ciężki, paliwowo-energetyczny czy chemiczny. W związku z tym do

¹⁰ M. Szymczyk, *Polski przemysł papierniczy 1945-1989*, Duszniki Zdrój 2007, s. 52-56.

¹¹ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza Polski w XIX i XX wieku*, Warszawa 1984, s. 359.

¹² M. Szymczyk, *Polski przemysł papierniczy...* [10], s. 65.

¹³ S. Libiszowski, *Papiernictwo w Polsce w latach 1900-1985 [w:] 500 lat papiernictwa w Polsce. Kongres Papierników Polskich*, Świecie/Tleń 3-4.10.1991 r., s. 25.

schyłku lat 80. XX w. wszystkie odmiany papieru były deficytowe, a dystrybucję rodzajów przeznaczonych do druku ściśle kontrolowało państwo¹⁴.

Po 1989 r. nastąpiło krótkotrwałe załamanie produkcji polskich zakładów papierniczych. Najbardziej zdekapitalizowane zakłady zostały zlikwidowane, a pozostałe sprywatyzowano. Efektem przekształceń własnościowych była restrukturyzacja przemysłu i napływ inwestycji. Powstało wiele nowych zakładów, spośród których najczęściej podjęto się wytwarzania papierów higieniczno-sanitarnych – odmian, których deficyt do schyłku lat 80. był najbardziej odczuwalny. Obecnie produkcja papieru w Polsce zbliża się do 3 mln ton rocznie¹⁵.

1. Badania nad dziejami papiernictwa w okresie produkcji rękodzielniczej

Dzieje papiernictwa są przedmiotem badań dla polskich historyków od blisko dwóch wieków. Pierwszym polskim uczonym, który podjął w swych pracach tę tematykę, był Jerzy Samuel Bandkie. W wydanym w 1815 r. opracowaniu *Historia drukarni krakowskich*, powtórzonym w 1823 r. przez Joachima Lelewela w opracowaniu *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, przedstawił informacje o początkach papiernictwa krakowskiego¹⁶.

Postęp w badaniach nad historią papiernictwa w Polsce nastąpił u schyłku XIX w. W 1885 r. ukazało się opracowanie *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa*¹⁷. Wymieniono w nim wiele szczegółów dotyczących podkrakowskiego papiernictwa, które stały się podstawą badań dla historyków papiernictwa. W 1892 r., również w Krakowie, ukazało się opracowanie Stanisława Tomkowicza, w którym autor przedstawił wydarzenia z dziejów czerpalni w Prądniku Czerwonym¹⁸ – pierwszej w Polsce papierni. Dzięki badaniom prowadzonym od lat 70. XIX w. przez Franciszka Piekosińskiego powstały wykazy przerysów filigranów z XIV, XV i XVI stulecia. Badacz ten wskazał na młyn papierniczy w Prądniku Czerwonym jako pierwszą czerpalnię w Królestwie Polskim¹⁹.

Kolejne opracowania mające większe znaczenie dla badań nad dziejami papiernictwa w Polsce ukazały się dopiero w okresie międzywojennym. W 1920 i 1922 r. wydano prace Jana Ptaśnika, w których autor wymienił 29 papierni²⁰. W 1926 r.

¹⁴ M. Szymczyk, *Polski przemysł papierniczy...* [10], s. 353.

¹⁵ Według danych Stowarzyszenia Papierników Polskich produkcja w 2006 r. wyniosła 2822 tys. ton.

¹⁶ J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 1, Wilno 1823, s. 77; t. 2, Wilno 1826, Tablica XVIII.

¹⁷ *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa*, Kraków 1885, t. 1, z. 2, s. 827, za: F. Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne zebrane z rękopisów, przechowywanych w archiwach i bibliotekach polskich, głównie krakowskich, wiek XIV*, Kraków 1893, s. 6.

¹⁸ S. Tomkowicz, *Szpital św. Ducha*, Kraków 1892, s. 32, 72, za: F. Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne...* [17].

¹⁹ F. Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne...* [17].

²⁰ J. Ptaśnik, *Papiernie w Polsce* [w:] *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejętności*, Kraków 1920; *Monumenta Poloniae Typographica*, Lwów 1922.

Kazimierz Piekarski opublikował odnalezione przez siebie siedemnastowieczne zapiski na temat papierni w Prądniku Czerwonym²¹. Dwa lata później opublikowano pracę Karola Badeckiego, zawierającą zbiór filigranów zebranych w archiwaliach we Lwowie²².

Już w okresie międzywojennym prace badawcze rozpoczął Włodzimierz Budka, który do 1939 r. opublikował ponad 20 artykułów i recenzji opracowań innych autorów na temat historii papiernictwa. Po drugiej wojnie światowej, dzięki swym osiągnięciom, stał się autorytetem w tej dziedzinie badań; do śmierci w 1977 r. przygotował ok. 200 opracowań, w tym 58 z zakresu historii papiernictwa²³. Ważnym przedsięwzięciem W. Budki okazało się uzupełnione o wyniki własnych badań powtórne wydanie prac F. Piekosińskiego, J. Ptaśnika i K. Piekarskiego²⁴. Włodzimierzowi Budce zawdzięczamy znaczący postęp w badaniach nad historią papiernictwa na terenie Królestwa Polskiego, Rzeczypospolitej oraz Królestwa Kongresowego. Jego opracowania stały się podstawą do dalszych badań prowadzonych przez wielu naukowców, nie tylko podejmujących w swych pracach tematykę dziejów papiernictwa, ale także zajmujących się tradycjami ruchu wydawniczego oraz szeroko pojętą historią gospodarczą.

Po drugiej wojnie światowej oprócz Włodzimierza Budki historią papiernictwa na ziemiach polskich zainteresowało się wielu innych badaczy. Spośród nich do dziś największe uznanie budzi Jadwiga Siniarska-Czaplicka²⁵, która opublikowała ponad 60 prac dotyczących papierni na ziemiach polskich, w tym będące podstawą do dalszych badań katalogi filigranów czepalni²⁶, artykuły przedstawiające wyniki badań papierów druków tłoczonych na terenie Rzeczypospolitej²⁷. Poważnym przedsięwzięciem

²¹ *Memoriał o początku i sukcesy papierni prądnickiej, wydał i poprzedził słowem wstępem K. Piekarski*, Kraków 1926.

²² K. Badecki, *Znaki wodne w księgach Archiwum Miasta Lwowa*, Lwów 1928.

²³ Za życia Włodzimierza Budki wydano 56 rozpraw i recenzji dotyczących papiernictwa, a 2 ukazały się już po jego śmierci. J. Siniarska-Czaplicka, *Z żałobnej karty*, PP 1977, nr 7, s. 274-275.

²⁴ *Papiernie w Polsce XVI wieku. Prace Franciszka Piekosińskiego, Jana Ptaśnika, Kazimierza Piekarskiego powtórnie wydał i uzupełnił Włodzimierz Budka*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971.

²⁵ Jako rozprawę habilitacyjną J. Siniarska-Czaplicka zgłosiła w 1967 r. pracę *Papiernie na ziemiach środkowej Polski w latach 1750-1850*, „Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu” 1966, s. 123-232.

²⁶ J. Siniarska-Czaplicka, *Znaki wodne papierni Mazowsza 1750-1850*, Łódź 1960; *Katalog filigranów papierni polskich 1500-1800 r.*, Łódź 1983.

²⁷ *Papier druków oficyn krakowskich, gdańskich i królewieckich 1500-1550*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” [dalej: KHKM] 1974, nr 1, s. 51-74; *Papier druków oficyn gdańskich i toruńskich XVI i XVII w.*, „Roczniki Biblioteczne” [dalej: RB] 1974, s. 275-299; *Papier druków tłoczonych w oficynach wielkopolskich od drugiej połowy XVI do końca XVII w.*, KHKM 1975, nr 1, s. 3-22; *Papier druków tłoczonych na Mazowszu i Podlasiu w XVI-XVIII w.*, KHKM 1977, nr 2, s. 217-242; *Papier druków tłoczonych w latach 1570-1700 w oficynach położonych na południowo-wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej*, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1976, s. 5-26; *Papier druków tłoczonych na ziemiach województw krakowskiego i sandomierskiego w latach 1550-1700*, KHKM 1976, nr 2, s. 249-274; *Papier druków tłoczonych na południowych i południowo-wschodnich ziemiach Korony w XVIII w.*, KHKM 1978, nr 2, s. 155-158.

Jadwigi Siniarskiej-Czaplickiej, kontynuowanym po jej śmierci w 1986 r. przez Józefa Dąbrowskiego, było kompleksowe opracowanie historii papiernictwa w okresie rękodzielniczej produkcji. Efektem prac tych dwojga badaczy jest wydana w 1991 r. monografia, przedstawiająca historię papiernictwa na świecie i w Polsce do XIX w.²⁸.

Oprócz wymienionych autorów temat dziejów papiernictwa w Polsce podejmowali również: Andrzej Będziński²⁹, Augustyn Ciesielski³⁰, Stanisław Franciszek Gajerski³¹, Mieczysław Gębarowicz³², Edward Kędra³³, Elżbieta Machel³⁴, Władysław Madyda³⁵, Stanisław Nawrocki³⁶, Franciszek Pabich³⁷, Kazimierz Sarnecki³⁸, Andrzej Winczakiewicz³⁹, Bronisław Zyska⁴⁰, Stanisław Żurowski⁴¹. W ostatnich la-

²⁸ J. Dąbrowski, J. Siniarska-Czaplicka, *Rękodzieło papiernicze* [2].

²⁹ Andrzej Będziński jest autorem rozprawy doktorskiej *Schylkowy okres rękodzielniczej produkcji papieru w kieleckim i radomskim*, obronionej w 1980 r. Ponadto opublikował wiele artykułów, m.in.: *Czerpalnia „na Wierchowiu” w latach 1815-1830*, PP 1981, nr 11-12, s. 397-400; *Badania wielkości produkcji i sytuacji materialnej pracowników czerpalni polskich w pierwszej połowie XIX w.*, PP 1978, nr 7, s. 272-273; *Nowe przyczynki do badań nad dziejami czerpalni w Mostkach*, „Studia Historyczne” 1980, nr 3, s. 455-462.

³⁰ A. Ciesielski, *Papiernia nad Kamiennym Potokiem koło Sopotu*, PP 1969, nr 8, s. 282-285.

³¹ S. F. Gajerski, *Papiernia Przemyska*, PP 1976, nr 3; *Papiernia rawska*, PP 1976, nr 9, s. 352-354.

³² M. Gębarowicz, *Z dziejów papiernictwa XVI-XVIII w.*, RB 1966, nr 1-2, s. 1-83.

³³ Spośród kilku prac Edwarda Kędry, dotyczących papiernictwa, na uwagę zasługują: *Dzieje piapierni w Lubiczu*, „Rocznik Toruński” 1974, nr 9, s. 179-213; *Herb Torunia w filigranach piapierni ziemi chełmskiej*, PP 1974, nr 2, s. 72-74; *Typy filigranów piapierni toruńskiej*, PP 1977, nr 3, s. 113-115; *Z dziejów piapierni w Kwidzynie*, PP 1977, nr 12, s. 475-476.

³⁴ E. Machel, *Znaki wodne w dokumentach cechu Bednarzy miasta Częstochowy*, PP 1982, nr 5-6, s. 198-199; *Papiernia Karmelitów z Berdyczowa*, PP 1987, nr 11, s. 399-400.

³⁵ W. Madyda, *Postanowienia rzemiosła piapierniczego z roku 1546*, PP 1950, nr 2, s. 33-34.

³⁶ Spośród kilku prac Stanisława Nawrockiego na uwagę zasługują: *Kilka uwag o piapierni tzw. oleśnickiej, czyli chodzieskiej*, PP 1957, nr 2, s. 59; *Papiernie w powiecie ostrzeszowskim*, PP 1958, nr 12, s. 374-376; *Wiadomości z ksiąg ostrzeszowskich o piapierniach w Bledziowie i Olszynie w latach dwudziestych XVIII w.*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1956, s. 63n.

³⁷ Franciszek Pabich jest autorem wielu opracowań z zakresu historii papiernictwa na Pomorzu Wschodnim, m.in.: *Filigrany ze zbiorów Franciszka Pabicha*, Bydgoszcz 1977; *Papiernie nad Zatoką Gdańską*, Gdańsk 1978. F. Pabich swymi badaniami obejmował także obszar Pomorza Zachodniego (szerzej o tym poniżej).

³⁸ Spośród ponad 30 artykułów Kazimierza Sarneckiego, dotyczących historii papiernictwa, najważniejsze to: *Z historii dawnego papiernictwa w Polsce*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” [dalej: KHNiT] 1958, nr 2, s. 223-240; *Cztery i pół wieku papiernictwa warszawskiego*, PP 1975, nr 4, s. 155-157; *Czy nad piapiernią w Prądniku Czerwonym unosił się dym?*, PP 1959, nr 1, s. 25-26; *Pierwszy polski papier gazetowy (w trzechsetną rocznicę ukazania się pierwszej polskiej gazety)*, PP 1961, nr 1, s. 25-27; *Czy przed pięćmiu wiekami robiono w Gdańsku papier?* [1], s. 228-230; *Dokumenty dotyczące założenia piapierni w Warszawie*, PP 1954, nr 4, s. 119-121.

³⁹ Historii papiernictwa Andrzej Winczakiewicz poświęcił m.in. artykuł *Badania piapierów polskich z XVI i XVII wieku*, PP 1950, nr 3, s. 71-75.

⁴⁰ Autor tematykę historii papiernictwa podejmował na marginesie opracowań dotyczących trwałości papieru, m.in. w pracach: *Nad trwałością piapierów drukowych*, Katowice 1993; *Ochrona zbiorów bibliotecznych przed zniszczeniem*, tom 1, Katowice 1991, tom 2, Katowice 1993; *Kwaśny papier. Zagrożenie dla druków XIX i XX wieku*, Katowice 1995.

⁴¹ S. Żurowski jest autorem dysertacji doktorskiej *Historia papiernictwa wielkopolskiego do czasu wprowadzenia w użycie maszyny piapierniczej*, obronionej w 1960 r. Ponadto spośród jego licznych

tach badania nad dziejami papiernictwa w okresie przedprzemysłowym na terenie Polski kontynuują już tylko Józef Dąbrowski⁴² i Andrzej Będziński⁴³.

Nadal jest wiele do zrobienia w zakresie badań nad działalnością młynów papierniczych na ziemiach polskich. Wiele czerpalni (szczególnie na Lubelszczyźnie) dotąd czeka na opracowanie ich dziejów.

Wielu opracowań doczekało się papiernictwo rękodzielnicze na ziemiach przyłączonych do Polski w 1945 r. Jeszcze przed drugą wojną światową temat ten spotkał się z zainteresowaniem historyków niemieckich. Już w 1870 r. ukazał się drukiem interesujący zbiór przerysów filigranów, zebrany przez G. A. Rautera we wrocławskich archiwach⁴⁴.

O młynach papierniczych na terenie Ziemi Kłodzkiej, w tym o czerpalni w Dusznikach, pisał już u schyłku XIX stulecia W. Hohaus⁴⁵. O starych młynach papierniczych na Śląsku wiele artykułów opracował Friedrich Hößle⁴⁶. Ten sam badacz opublikował artykuły o papierniach na Pomorzu Zachodnim oraz na Ziemi Lubuskiej, do 1945 r. będącej częścią Brandenburgii⁴⁷. Ponadto papiernictwem pomorskim i brandenburskim interesował się autor wielu opracowań dotyczących techno-

artykułów na uwagę zasługują: *Obliczenia wysokości produkcji XVI-wiecznych papierni polskich*, RB 1958, s. 399n; *Rękodzielnicze papiernictwo wielkopolskie do połowy XVII w.*, Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu 1964, s. 97-161; *Znaki wodne papiernictwa wielkopolskiego XVI-XIX w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Poznańskiego” 1965, nr 5, s. 255-316.

⁴² Spośród ważniejszych opracowań Józefa Dąbrowskiego, opublikowanych w ostatnich latach, wymienić należy artykuły: J. Dąbrowski, S. G. Simmons, *Ad perpetuam rei memoriam: Królewskie zatwierdzenie postanowień rzemiosła papierniczego w Polsce*, PP 1996, nr 6-7, s. 267-272, 329-335; J. Dąbrowski, *Humanistyczny sens znajomości historii techniki, na przykładzie wyrobu trwałego papieru drukowego obecnie i przed wiekami* [w:] *Księga Jubileuszowa 25-lecia Wykładów Historii Nauki i Techniki prof. dr hab. inż. Ryszarda Sroczyńskiego*, Wrocław 1997, s. 79-101; J. Ważyńska, J. Dąbrowski, *Średniowieczny śląski rękopis kościelny cennym źródłem filigranów*, PP 1998, nr 7, s. 403-405; J. Dąbrowski, *Early Studies on the Permanence and Durability of Document Papers Published in 1887 at Warsaw* [w:] *26th Congress IPH, Rome – Verona 2002*, s. 96-108; *Wczesne nadania trwałości papierów dokumentowych, publikowane w 1887 r. w Warszawie, poświadczające opanowanie maszynowej produkcji papieru bezkwasowego*, „Archiwista Polski” 2004, nr 2, s. 15-48.

⁴³ Z ostatnich prac Andrzeja Będzińskiego, dotyczących historii papiernictwa, wymienić należy artykuły: *Papiernia w Celejowie-Strychowcu*, PP 2004, nr 2, s. 94-98; *Przyczynki do badań papierni Wołosów*, PP 2004, nr 8, s. 438-441; *Inwentarz papierni w Celejowie z 1828 roku*, „Studia Historyczne” 2005, s. 91-97.

⁴⁴ G. A. Rauter, *Über die Wasserzeichen der ältesten Leinenpapiere in Schlesien*, „Schlesiens Vorzeit” 1870.

⁴⁵ W. Hohaus, *Die Papierfabrikation in der Graffschaft Glatz*, „Vierteljahrschrift für Geschichte und Heimatkunde der Grafschaft Glatz” 1886, s. 222-227, 325-329.

⁴⁶ F. Hößle w latach 1934-1936 r. opublikował w czasopiśmie „Der Papierfabrikant” cykl artykułów pod tytułem *Alte Papiermühlen der Provinz Schlesien* o młynach papierniczych Dolnego Śląska i Opolszczyzny.

⁴⁷ Materiały o młynach papierniczych Brandenburgii ukazały się w cyklu *Alte Papiermühlen der Provinz Brandenburg* w miesięczniku „Der Papierfabrikant” w 1933 r., a Pomorza – w cyklu *Alte Papiermühlen der deutschen Küstenländer* w tym samym czasopiśmie w latach 1921-1924.

logii papiernictwa – Ernst Kirchner⁴⁸. Papiernikom we wschodnich Prusach, w tym na obszarze Mazur, poświęcił swe opracowanie H. Kohß⁴⁹.

Po wojnie badania nad dziejami czerpalni śląskich i pomorskich prowadzili liczni historycy. Najcenniejszą pracą w tym zakresie jest opublikowana w 1961 r. monografia Kazimiery Maleczyńskiej, dotycząca papiernictwa na Śląsku do XIX stulecia⁵⁰. W ostatnich latach, dzięki badaniom prowadzonym przez Rainera Sachsa⁵¹, odnotowano pewien postęp w opracowywaniu historii śląskiego papiernictwa.

Dużym zainteresowaniem historyków cieszył się jedyny zachowany do czasów współczesnych młyn papierniczy w Dusznikach Zdroju, w którym utworzono Muzeum Papiernictwa (udostępnione dla zwiedzających w 1968 r.). Opracowania dotyczące przeszłości dusznickiej czerpalni wyszły m.in. spod piór Wandy Tomaszewskiej⁵² i Jadwigi Marchlewskiej⁵³. W późniejszym okresie postęp w badaniach nad dziejami dusznickiego młyna odnotowano dzięki powstałym w Muzeum Papiernictwa opracowaniom Teresy Windyki⁵⁴ i Gottfrieda Schweizera⁵⁵.

Autorem licznych publikacji dotyczących historii czerpalni papieru na Pomorzu Zachodnim oraz na Kaszubach jest Franciszek Pabich⁵⁶, a dziejami młynów papierniczych na Warmii i Mazurach zajmowali się m.in. Kazimierz Hempel⁵⁷ i Janusz Zaremba⁵⁸.

2. Stan badań nad dziejami przemysłu papierniczego

Historia branży papierniczej w okresie produkcji przemysłowej spotkała się z mniejszym zainteresowaniem historyków niż dzieje papierniczego rękodzieła.

⁴⁸ Najcenniejsze opracowanie Ernsta Kirchnera na temat historii papiernictwa na terenach należących dziś do Polski zostało opublikowane jako dodatek do tygodnika „Wochenblatt für Papierfabrikation” w 1911 r.: *Die Papierfabrikation in den Ländern der Sektion X...* [5].

⁴⁹ H. Kohß, *Ostpreußische Papierfabrikation*, Königsberg 1934.

⁵⁰ K. Maleczyńska, *Dzieje starego papiernictwa śląskiego* [3].

⁵¹ Zgromadzone przez Rainera Sachsa materiały archiwalne pozwalają na stworzenie katalogu papierników śląskich. Dotąd ukazał się artykuł *Außerschlesische Papiermacher in schlesischen Quellen und Zeitungen* [w:] *IPH Congress Book 2004*.

⁵² W. Tomaszewska, *Z dziejów zabytkowej papierni w Dusznikach*, PP 1966, nr 5, s. 168-173; *O papierze, który zyskał miano wiecznotrwalego*, PP 1968, nr 8, s. 290-291.

⁵³ J. Marchlewska, *Z dziejów nowszych i najnowszych Dusznik*, PP 1972, nr 7, s. 233-237.

⁵⁴ Z ważniejszych prac Teresy Windyki w tym zakresie można wymienić artykuły: *Wenig bekannte Wasserzeichen der Reinerzer Papiermühle in den Archivsammlungen des Papiermuseums in Duszniki Zdrój (ehemals Reinerz)* [w:] *IPH Congress Book 1994*, s. 30-38; *Mało znane filigrany dusznickiej papierni*, „Zeszyty Muzeum Ziemi Kłodzkiej” 1996, nr 6, s. 89-100; *Młyn papierniczy w Dusznikach*, „Muzealnictwo” 1999, s. 15-26.

⁵⁵ G. Schweizer, *450 Jahre Papiermacherei in Reinerz/Duszniki* [w:] *IPH Congress Book 2004*, s. 9-17.

⁵⁶ Spośród licznych artykułów Franciszka Pabicha na temat historii czerpalni na Pomorzu Zachodnim i Kaszubach wymienić należy: *Papiernia koszalińska*, PP 1964, nr 1, s. 28-29; *Z dziejów papierni słupskiej*, PP 1974, nr 5, s. 197-199; *Papiernia kaszubska w Lipuszu*, PP 1975, nr 6, s. 267-269; *Burzliwe dzieje papierni w Strudze*, PP 1988, nr 10, s. 382-384.

⁵⁷ K. Hempel, *160 lat warmińskiego papiernictwa*, PP 1982, nr 5-6, s. 193-198.

⁵⁸ J. Zaremba, *O dwóch papierniach na Warmii w XVIII w.*, PP 1982, nr 1, s. 31-32.

Szczególnie skromna jest liczba publikacji dotyczących historii przemysłu papierniczego do drugiej wojny światowej. Jednym z pierwszych autorów, który podjął się przedstawienia tej tematyki, był Henryk Radziszewski. W wydanej w 1910 r. obszernej monografii dotyczącej działalności Banku Polskiego kilka stron poświęcił historii fabryki w Jeziornie⁵⁹. Ponadto na temat papiernictwa w Królestwie Kongresowym i w II Rzeczypospolitej powstały m.in. prace Kazimierza Badziaka⁶⁰, Mariana Chudzyńskiego⁶¹, Ryszarda Kaczmarka i Zbigniewa Studenckiego⁶², Stefana Libiszowskiego⁶³, Marka Nity⁶⁴, Tadeusza Pencaka⁶⁵, Jadwigi Siniarskiej-Czaplickiej⁶⁶, Franciszka Sobalskiego⁶⁷, Macieja Szymczyka⁶⁸ i Bogumiła Zajączkowskiego⁶⁹.

Najkorzystniej – dzięki opracowaniom autorstwa Elżbiety Gondek⁷⁰ i Macieja Szymczyka⁷¹ – przedstawia się stan badań nad historią przemysłu papierniczego na Śląsku oraz na Pomorzu⁷².

⁵⁹ H. Radziszewski, *Bank Polski*, Warszawa 1910, s. 357-363.

⁶⁰ K. Badziak, *Nowe tendencje w kartelizacji przemysłu polskiego w latach 30 XX w. Kartel „Centropapier”*, „Acta Universitatis Lodzianae Folia Historica” 1995, nr 54, s. 165-174; *Dzieje Pabianickiej Fabryki Papieru do I wojny światowej*, PP 1978, nr 10, s. 386-387; *Kartelizacja w przemyśle papierniczym Drugiej Rzeczypospolitej*, PP 1985, nr 7, s. 229-233; *Procesy kartelizacyjne w przemyśle celulozowo-papierniczym w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, PP 1987, nr 1, s. 34-37.

⁶¹ M. Chudzyński, *Z dziejów papierni w Soczewce*, PP 1976, nr 1, s. 33-37.

⁶² R. Kaczmarek, Z. Studencki, *Lamprechtowie z Sosnowca*, Sosnowiec 2005.

⁶³ S. Libiszowski, *Papiernictwo w Polsce w latach 1900-1985* [13], s. 15-34.

⁶⁴ M. Nita, *Fabryka papieru w Myszkowie w latach 1894-1939*, PP 1978, nr 5, s. 189-193.

⁶⁵ T. Pencak, *Papiernia Ordynacji Zamojskiej w Hamerni*, „Archeion” 1958, nr 28, s. 162-178.

⁶⁶ J. Siniarska-Czaplicka, *Kronika papierni w Jeziornie* [6]; *Z dziejów papierni w Pabianicach*, PP 1959, nr 6, s. 179-180.

⁶⁷ F. Sobalski, *Dzieje Częstochowskiej Papierni (do roku 1914)*, PP 1969, nr 4, s. 131-133; *Przemysł papierniczy w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku*, PP 1968, nr 11, s. 396-401; *Przemysł papierniczy w Polsce w 1929 roku*, PP 1972, nr 6, s. 199-204.

⁶⁸ M. Szymczyk, *Powstanie i rozwój przemysłu celulozowego do 1918 r. na obszarze dzisiejszej Polski*, PP 1997, nr 11, s. 724-728; *Przyczynek do dziejów przemysłu papierniczego w Królestwie Kongresowym*, PP 2005, nr 12, s. 761-763.

⁶⁹ B. Zajączkowski, *Rozmieszczenie produkcji i fabryk przemysłu papierniczego w Polsce w latach 1918-1938*, PP 1966, nr 7, s. 232-236.

⁷⁰ E. Gondek, *Papiernie na Śląsku w XIX wieku w świetle pruskich publikacji urzędowych*, „Studia Bibliologiczne”, t. 13, Katowice 2001, s. 83-98.

⁷¹ M. Szymczyk, *Śląskie papiernictwo w okresie industrializacji kapitalistycznej*, Duszniki Zdrój 2000 oraz ok. 50 artykułów, m.in.: *Hrabia Hugo Henckel von Donnersmarck pionierem produkcji celulozy na Śląsku. Dzieje zakładów celulozowo-papierniczych w Czarnej Hucie*, „Śląsk Opolski” [dalej: ŚO] 2001, nr 1, s. 38-44; *Dzieje zakładów celulozowo-papierniczych w Koźlu 1891-1945*, ŚO 2001, nr 1, s. 1-10; *Dzieje jeleniogórskiego ośrodka przemysłu papierniczego (cz. 1: do 1945 r.)*, „Rocznik Jeleniogórski” [dalej: RJ] 2001, s. 165-184; *Zarys dziejów przemysłu papierniczego na Dolnym Śląsku w XIX i XX wieku*, RB 2005, s. 35-53; *Dzieje głuchołaskiego ośrodka przemysłu papierniczego*, „Zaranie Śląskie” 2003, nr 7-8, s. 191-208; *Przemysł celulozowy w okresie międzywojennym na ziemiach zachodnich i północnych*, PP 1998, nr 2, s. 97-99; *Papiernia Heinricha von Korna w Zakrzowie*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2002, nr 1, s. 22-42; *Półtora wieku tradycji budowy maszyn papierniczych w Jeleniej Górze-Cieplicach*, KHNiT 2006, nr 3-4, s. 205-228.

⁷² M. Szymczyk, *Zarys dziejów koszańskich zakładów papierniczych*, „Koszańskie Zeszyty

Dzieje polskiego przemysłu papierniczego po drugiej wojnie światowej początkowo były przedmiotem zainteresowań głównie osób związanych z branżą papierniczą. Najcenniejsze są opracowania Stefana Libiszowskiego⁷³. Dużą wartość historyczną ma powstała na potrzeby Zjednoczenia Przemysłu Celulozowo-Papierniczego praca Ryszarda Hausa, Zenona Pikiela i Mikołaja Zapędowskiego, w której autorzy przedstawili analizę stanu branży do początku lat 60. oraz prognozę rozwoju do 1970 r.⁷⁴.

Z czasem temat powojennych tradycji przemysłu papierniczego zyskał zainteresowanie historyków. Pierwszym poważnym opracowaniem przedstawiającym dzieje całego polskiego papiernictwa po 1945 r. była niepublikowana dysertacja doktorska Marka Nity⁷⁵. W rozprawie autor przedstawił niezwykle zawiły system zarządzania branżą oraz dokonał analizy dziejów przemysłu w odniesieniu do poszczególnych planów gospodarczych. Bez wątplenia wielką zaletą opracowania jest przytoczenie nazwisk osób zaangażowanych w kierowanie poszczególnymi fabrykami w pierwszych latach powojennych oraz przedstawienie danych statystycznych z produkcji według zakładów. W późniejszym okresie ukazał się artykuł autorstwa Marka Nity omawiający początki przemysłu papierniczego po zakończeniu wojny⁷⁶.

Na początku 2007 r., nakładem Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju, ukazało się opracowanie Macieja Szymczyka⁷⁷, w którym autor przedstawił zarys rozwoju przemysłu papierniczego na ziemiach polskich do drugiej wojny światowej i stan branży w 1945 r. oraz przeanalizował przebieg procesów zachodzących w papiernictwie w okresie Polski Ludowej. Załącznikami do książki są: wykaz wszystkich zakładów wytwórstwa i najważniejszych fabryk przetwórstwa papierniczego (łącznie 94 zakłady) oraz zestawienie najważniejszych inwestycji w latach 1945-1989.

Inne opracowania dotyczą historii przemysłu papierniczego w wybranych częściach kraju. Do tej grupy należy zaliczyć opracowanie Jerzego Czupiała przedsta-

Muzealne” 2004, t. 24, s. 205-216; *Związki Ottona von Bismarcka z przemysłem papierniczym. Dzieje zakładów celulozowo-papierniczych w Kępicach*, KHNiT 2003, nr 3-4, s. 113-138.

⁷³ Stefan Libiszowski przedstawia w swych opracowaniach wydarzenia, których był uczestnikiem, a niekiedy współtwórcą jako dyrektor ekonomiczny Centralnego Zarządu Przemysłu Papierniczego lub wieloletni pracownik zjednoczeń przemysłu papierniczego. Spośród jego opracowań na szczególną uwagę zasługują: *Papiernictwo w Polsce w latach 1900-1985* [w:] *500 lat papiernictwa w Polsce...*, [13], s. 15-34; *Z ciemnych kart powojennego papiernictwa w Polsce*, PP 1994, nr 11, s. 550-551.

⁷⁴ Archiwum Państwowe w Łodzi, *Zjednoczenie Przemysłu Celulozowo-Papierniczego*, sygn. 1965 – R. Haus, Z. Pikiel, M. Zapędowski, konsultacje M. Książek, *Analiza działalności inwestycyjnej przemysłu celulozowo-papierniczego w latach 1945-70*, grudzień 1963.

⁷⁵ M. Nita, *Przemysł celulozowo-papierniczy w Polsce Ludowej w latach 1944/45-1975 (zagadnienia ekonomiczne i techniczne)*, Katowice 1987 – dysertacja doktorska, maszynopis.

⁷⁶ M. Nita, *Przemysł celulozowo-papierniczy w Polsce Ludowej w latach 1944/45-1949*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego” 1995, nr 1471 (*Studia z historii gospodarczej ziem polskich*), s. 125-152.

⁷⁷ M. Szymczyk, *Polski przemysł papierniczy 1945-1989*, [10].

wiające dzieje przemysłu papierniczego na Śląsku Dolnym i Opolskim do lat 50. XX w.⁷⁸ oraz artykuły Macieja Szymczyka⁷⁹. Powstało również wiele monografii historycznych poświęconych zakładom papierniczym. Takich opracowań, wydawanych najczęściej sumptem przedsiębiorstw, doczekały się m.in. fabryki w Częstochowie⁸⁰, Dąbrowicy⁸¹, Dołach Biskupich⁸², Głucholazach⁸³, Jeziornie⁸⁴, Kaletach⁸⁵, Kluczach⁸⁶, Kolonowskich⁸⁷, Kostrzynie⁸⁸, Krapkowicach⁸⁹, Kwidzynie⁹⁰, Myszkowie⁹¹, Niedomicach⁹², Piechowicach⁹³, Warszawie (PWPW)⁹⁴, Włocławku⁹⁵, Żywcu⁹⁶. Na łamach miesięcznika „Przegląd Papierniczy” wydrukowano dziesiątki artykułów

⁷⁸ J. Czupiał, *Lokalizacja i rozwój przemysłu celulozowo-papierniczego na Śląsku w województwie wrocławskim i opolskim*, Opole 1963.

⁷⁹ M. Szymczyk, *Dzieje jeleniogórskiego ośrodka przemysłu papierniczego (cz. 2: 1945-2000)*, RJ 2002; *Zarys dziejów przemysłu papierniczego na Dolnym Śląsku w XIX i XX wieku* [71]; *Dzieje głucholańskiego ośrodka przemysłu papierniczego* [71]; *Półtora wieku tradycji budowy maszyn papierniczych w Jeleniej Górze-Cieplicach* [71].

⁸⁰ *Kronika Papierni w Częstochowie 1867-1967*, Częstochowa 1967.

⁸¹ M. Szymczyk, *165 lat Fabryki Papieru w Dąbrowicy*, Duszniki Zdrój – Dąbrowica 2002.

⁸² J. L. Adamczyk, *Fabryka tektury w Dołach Biskupich dawniej „Witulin”*. Pomnik kultury materialnej, Kielce 1982.

⁸³ M. Szymczyk, *100-lecie Fabryki Papieru w Głucholazach*, Duszniki Zdrój – Głucholazy 2003.

⁸⁴ J. Siniarska-Czaplicka, *Kronika Papierni w Jeziornie od roku 1760*, Jeziorna 1961; *Kronika Papierni w Jeziornie od roku 1760*, Jeziorna 1980.

⁸⁵ *Kaletańskie Zakłady Celulozowo-Papiernicze 1884-1974*. Informator, Kalety 1974; *50 lat Robotniczego Klubu Sportowego „Unia” – Kalety*, Katowice 1971; M. Szymczyk, *Dzieje Zakładów Celulozowo-Papierniczych w Kaletach w 120 rocznicę uruchomienia produkcji*, Duszniki Zdrój – Łódź 2004.

⁸⁶ *Rozwój Fabryki Celulozy i Papieru w Kluczach 1897-1957*, Klucze 1957; *75 lat Fabryki Celulozy i Papieru w Kluczach*, pod red. K. Wojciechowskiego, Klucze 1974; *90 lat Kluczewskich Zakładów Papierniczych 1897-1987*, pod red. A. Krawczyka, Klucze 1987.

⁸⁷ M. Szymczyk, *Fabryka Tektury w Kolonowskiem – 100 lat tradycji wytwarzania tektury – 15 lat działalności firmy Packprofil*, Duszniki Zdrój 2007.

⁸⁸ *Kostrzyńskie Zakłady Papiernicze*, pod red. M. Eckerta i J. Iwana, Zielona Góra 1985.

⁸⁹ W. Lesiuk, M. Lis, *Zakłady Papiernicze w Krapkowicach*. Zarys dziejów, Opole 1981.

⁹⁰ H. Jarmułowicz, *X lat International Paper-Kwidzyn S.A.*, Olsztyn 2002.

⁹¹ *Kronika Myszkowskiej Fabryki Papieru w Myszkowie, wydana w lipcu 1964 r. z okazji 20-lecia Polski Ludowej i 70-lecia Fabryki*, Myszków 1964.

⁹² J. Zawistowski, *Niedomicke Zakłady Celulozy*, Kraków 1978; *50 lat Niedomickich Zakładów Celulozy*, Niedomice 1987.

⁹³ M. Szymczyk, *Historia Fabryki Papieru w Piechowicach*, Duszniki Zdrój 2005.

⁹⁴ A. Rybarczyk, *Państwowa Wytwórnia Papierów Wartościowych 1919-1995* [w:] *Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku*, Tom V pod red. J. Piłatowicza, Warszawa 1997, s. 59-110.

⁹⁵ *Zakłady Celulozowo-Papiernicze im. J. Marchlewskiego 1899-1974*, Włocławek 1974; *Zakłady Celulozowo-Papiernicze we Włocławku 1899-1989*, Włocławek 1989.

⁹⁶ J. Wyrwa, *Kronika Żywieckiej Fabryki Papieru w Żywcu 1833-1963*, Żywiec 1963.

poświęconych historii zakładów, m.in. w Jeziornie⁹⁷, Kostrzynie⁹⁸, Krapkowicach⁹⁹, Tychach-Czułowie¹⁰⁰, Warszawie (PWPW)¹⁰¹ i Włocławku¹⁰². W ostatnim okresie staraniem Instytutu Papiernictwa i Poligrafii Politechniki Łódzkiej wydano opracowanie dokumentujące kształcenie kadr dla potrzeb papiernictwa na Politechnice Łódzkiej¹⁰³.

Wiele informacji na temat historii przemysłu papierniczego po drugiej wojnie światowej oraz o osobach związanych z branżą zawierają biogramy polskich papierników publikowane w „Przeglądzie Papierniczym”, „Słowniku Biograficznym Techników Polskich” oraz wydane w formie oddzielnych publikacji¹⁰⁴.

Już w połowie lat 80. XX w. Komisja Historyczna Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Papierniczego dostrzegła potrzebę przygotowania i wydania drukiem trzutomowego opracowania *Historia papieru na ziemiach polskich*. Pierwszy z planowanych tomów miał omawiać rękodzielniczą produkcję papieru, drugi – produkcję maszynową do 1945 r., a trzeci – dzieje papiernictwa po wojnie¹⁰⁵. W tamtym czasie wydano jedynie pierwszy tom¹⁰⁶, a do opracowywania dziejów papiernictwa po 1945 r. wówczas nie przystąpiono. W 2007 r., dzięki badaniom prowadzonym od kilkunastu lat w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju, ukazało się opracowanie dotyczące historii przemysłu papierniczego w PRL-u¹⁰⁷. W dalszym ciągu brakuje monografii przemysłu papierniczego w Królestwie Kongresowym oraz w II Rzeczypospolitej. Dodatkowo z biegiem lat do historii przeszedł kolejny okres w dziejach papiernictwa w Polsce – okres przekształceń własnościowych i modernizacji, trwający od 1989 r. Wydarzenia te również powinny w znacznie większym niż dotąd stopniu zainteresować historyków¹⁰⁸.

⁹⁷ J. Siniarska-Czaplicka, *Nowy przyczynek do dziejów papieru w Jeziornie*, PP 1960, nr 11, s. 349-350.

⁹⁸ Z. Duda, *Kostrzyńskie wspomnienia na 40-lecie uruchomienia fabryki celulozy*, PP 1999, nr 1, s. 46-49; nr 2, s. 111-114.

⁹⁹ Z. Duda, *Historia Krapkowickich Zakładów Papierniczych*, PP 2000, nr 7, s. 378-380; 2001, nr 2, s. 109-111; nr 6, s. 392-395.

¹⁰⁰ J. Libecki, *Fabryka Celulozy i Papieru w Tychach-Czułowie*, PP 1988, nr 3, s. 89-94.

¹⁰¹ Z. K. Jagodziński, *Historia Papieru Mokotowskiej, lata 1905-1947. Przyczynek do dziejów Papieru Mokotowskiej Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych S.A.*, PP 2003, nr 7, s. 415-425; nr 8, s. 483-487.

¹⁰² M. Szymczyk, *100 lat Włocławka*, PP 1999, nr 12, s. 828-830.

¹⁰³ *60-lecie papiernictwa w Politechnice Łódzkiej (1946-2006)*, Łódź 2006.

¹⁰⁴ *Biografie zmarłych kolegów w latach 1945-1984 zasłużonych dla przemysłu papierniczego i płyt pilśniowych*, Łódź 1985; S. Libiszowski, *Biografie zmarłych kolegów w latach 1984/85-1991 zasłużonych dla przemysłu papierniczego. Zeszyt 2*, Łódź 1992.

¹⁰⁵ J. Siniarska-Czaplicka, *Działalność Komisji Historii Papiernictwa [w:] Kronika SITPP*, PP 1986, nr 9, s. 355.

¹⁰⁶ Powstało jedynie opracowanie autorstwa J. Dąbrowskiego i J. Siniarskiej-Czaplickiej – por. przyp. 2.

¹⁰⁷ M. Szymczyk, *Polski przemysł papierniczy...* [10].

¹⁰⁸ Dotąd informacje o przemianach w przedsiębiorstwach papierniczych po 1989 r. pojawiły

Muzeum Papiernictwa, oprócz prowadzenia badań nad historią papiernictwa, zajmuje się również dokumentowaniem i opracowywaniem technik barwienia papierów. Efektem prac Teresy Windyki w tym zakresie jest wiele nowatorskich w skali Polski artykułów¹⁰⁹.

Duża liczba artykułów dotyczących historii papiernictwa ukazała się na łamach wydawanego od 1945 r. miesięcznika „Przegląd Papierniczy”. Do początku 2007 r. w czasopiśmie tym opublikowano blisko 350 opracowań poświęconych zagadnieniom dziejów wytwarzania papieru. W 2006 r. – dzięki inicjatywie Leszka Goetzendorf-Grabowskiego – Stowarzyszenie Papierników Polskich i Muzeum Papiernictwa wydały wspólnie zbiór 78 najcenniejszych artykułów, które ukazały się w „Przeglądzie Papierniczym” w latach 1950-2000¹¹⁰. Celem publikacji jest przybliżenie tematyki dziejów papiernictwa historykom, bibliotekoznawcom i konserwatorom papieru oraz zachęcenie naukowców do podejmowania badań nad wielowiekową spuścizną papierników na ziemiach polskich.

Papiernictwo jest jedną z nielicznych branż, których rozwój na przestrzeni wieków w tak wielkim stopniu przyczynił się do postępu cywilizacyjnego. Warto zatem podejmować badania dziejów choćby najmniejszych młynów papierniczych, fabryk papieru, tektury lub celulozy, gdyż pozwoli to na osiągnięcie postępu w badaniach nad historią gospodarczą Polski. Zważywszy, że badania dziejów papiernictwa w większości krajów Europy Zachodniej prowadzone są ze znacznie większym rozmachem niż w Polsce, ewentualny postęp w tym zakresie w naszym kraju może przyczynić się do określenia wkładu ziem polskich w budowę cywilizacji.

Szczególnie istotny będzie postęp w zakresie badań filigranów. Filigranistyka od zawsze podkreśla swój związek z naukami pomocniczymi historii, uznając się za jedną z nich. Dokładne rozpoznanie filigranu umożliwia określenie okresu, w którym wyprodukowano papier, co ma znaczenie m.in. przy ustalaniu czasu powstania niedatowanego rękopisu czy nawet druku. Analizy filigranów umożliwiają również określenie wielu zjawisk ekonomicznych (m.in. ustalenie miejsca produkcji oraz określenie kierunków handlu papierem) oraz kulturowych¹¹¹.

Postęp w zakresie badań nad historią papiernictwa w okresie przemysłowym pozwoli na udokumentowanie znaczenia branży w rozwoju gospodarczym ziem

się w kilku monografiach dotyczących poszczególnych przedsiębiorstw, m.in. w publikacjach wymienionych w przypisach 80, 82, 84, 86, 89, 92, 93.

¹⁰⁹ T. Windyka, *Zbiór papierów barwnych w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju*, PP 2002, nr 1, s. 45-48; *Wzorzyste papiery Stefana Szczerbińskiego*, „Gutenberg” 2001, nr 1, s. nłb.; *Marmurki zakłete w papierze. Informator wystawy*, Duszniki Zdrój 2002; *Przyczynek do dziejów technik zdobienia papierów*, „Rocznik Muzeum Papiernictwa” 2007, s. 31-33.

¹¹⁰ *Historia papiernictwa w „Przeglądzie Papierniczym” w latach 1950-2000*, pod red. L. Goetzendorf-Grabowskiego, Łódź – Duszniki Zdrój 2006.

¹¹¹ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2004, s. 311-312.

polskich. Wzrost produkcji papieru podążał za ogólnym postępem gospodarczym i technicznym, dzięki czemu inne branże miały zapewnione niezbędne materiały oraz opakowania dla swoich produktów. W ubiegłym stuleciu papier stał się produktem wywierającym wpływ na poprawę komfortu i higieny życia, co było szczególnie widoczne w społeczeństwach krajów wysoko rozwiniętych. Rozwój przemysłu był zatem ściśle powiązany ze zmianami zachodzącymi w procesach społecznych i kulturowych. W związku z tym znajomość przemian w papiernictwie będzie niezbędna dla właściwej analizy wielu zjawisk zachodzących w życiu codziennym.

Wreszcie do końca XX stulecia papier (jako materiał do pisania i drukowania) miał duże znaczenie w przekazywaniu oraz upowszechnianiu informacji. Badania nad historią jego wytwarzania mogą być zatem szczególnie przydatne do określania zjawisk zachodzących w poligrafii (np. w okresie PRL-u niedostatek papieru był czynnikiem utrudniającym rozwój ruchu wydawniczego). Szczegółowa analiza przemian zachodzących w technologii produkcji papieru już dawno zyskała uznanie bibliotekoznawców i konserwatorów, borykających się z problemami niskiej trwałości papieru wytwarzanego w XIX i XX w. Dalszy postęp w badaniach tych procesów przyczyni się do lepszej ochrony zasobów archiwalnych i bibliotecznych, poważnie zagrożonych zniszczeniem z powodu historycznej już technologii produkcji papieru, stosowanej od początku XIX w. do ostatnich lat ubiegłego stulecia.

THE CONDITION OF PAPERMAKING HISTORY RESEARCH ON POLISH LAND

Summary

The production of paper on Polish land has a rich tradition dating back to the end of Middle Ages, and the historians have been interested in the history of papermaking for as long as two centuries.

The first person to present the origins of papermaking around Cracow in 1815 was Samuel Bandkie and shortly after him, in 1823-1926, Joachim Lelewel. Some advance in the studies of papermaking took place towards the end of the 19th c. thanks to the works of Franciszek Piekosiński. The historian who contributed significantly to the studies was Włodzimierz Budka working from the 30s to the 70s of the 20th century. It is his legacy of 58 elaborations on papermaking history that is today a starting point for a number of historians.

After the war significant advance took place in research on the history of papermaking industry thanks to Jadwiga Siniarska-Czaplicka – author of over 60 works on papermaking history. Her work is continued by Józef Dąbrowski.

Recently in Poland a serious decline in interest in economic history has been observed including the history of papermaking. Just a few researchers are dealing with

this issue at present. For a number of years it has been the Museum of Papermaking in Duszniki Zdrój that boasts greatest achievements in this field.

Translation
Aneta Ożga

ZUSTAND DER FORSCHUNGEN ÜBER DIE GESCHICHTE DER PAPIERINDUSTRIE IN POLEN

Zusammenfassung.

Die Papierherstellung in Polen hat alte, bis zum Ausgang des Mittelalters zurückreichende Traditionen und das Interesse der Historiker an der Papierindustriegeschichte dauert schon fast 2 Jahrhunderte an.

Als Erster, im Jahre 1815, hat Samuel Bandkie den Anfang der Papierherstellung in der Nähe von Krakau dargestellt und kurz danach, in den Jahren 1823-1926 hat das Joachim Lelewel getan. Ein gewisser Fortschritt in den Forschungen über die Geschichte der Papierindustrie erfolgte am Ausgang des 19. Jahrhunderts dank der Arbeiten von Franciszek Piekosiński. Der Historiker, der eine enorme Errungenschaft an den Forschungen über die Geschichte der Papierindustrie erbracht hat, war Włodzimierz Budka. Er führte seine Arbeiten in den 30er bis 70er Jahren des 20. Jahrhunderts durch. Seine 58 Erarbeitungen über die Geschichte der Papierindustrie sind bis heute ein Ausgangspunkt für viele Historiker.

Nach dem Krieg erfolgte ein weiterer Fortschritt in den Forschungen dank Jadwiga Siniarska-Czaplicka – Verfasserin von über 60 Arbeiten aus dem Bereich „Geschichte der Papierindustrie“. Ihr Werk wird von Józef Dąbrowski fortgesetzt.

In der letzten Zeit hat sich das Interesse für Wirtschaftsgeschichte in Polen ernsthaft vermindert. Von den allgemeinen Tendenzen blieb ebenfalls die Geschichte der Papierindustrie nicht verschont. An diesem Thema haben nur noch wenige Forscher Interesse. In den letzten Jahren erbrachte das Papiermuseum in Duszniki Zdrój die größten Forschungsergebnisse über die Geschichte der polnischen Papierindustrie.

Übersetzt von
Janusz Mrówka

PRZYCZYNEK DO DZIEJÓW TECHNIK ZDOBIENIA PAPIERÓW

Wstęp

Zdobienie papieru wiąże się z historią powstania i rozwoju techniki wyrobu papieru, wynalezionej w Chinach w 105 r. Od tego czasu dekorowano papier w zależności od celu, w jakim miał być użyty. Autorzy publikacji poświęconych azjatyckim technikom barwienia papierów podkreślają ich chińską genezę¹. Papier barwiono najwcześniej w Chinach za panowania dynastii Tang (618-906) techniką Liu sha chien, podobną do japońskiej metody Suminagashi („pływający tusz”), którą zapoczątkowano w epoce Heian (794-1185). Najstarszy zachowany papier ozdobny barwiony techniką Suminagashi pochodzi z 1112 r. Użyto go do dekoracji zbioru poezji japońskiej, przechowywanego w świątyni Nishihonganji w Kyoto. W Japonii papiery barwne od początku były istotnym elementem formowania książki, choć introligatorstwo w rozumieniu europejskim nie istniało w krajach Dalekiego Wschodu.

Niewątpliwie w Europie najczęściej wykorzystywano papiery barwne w rzemiośle introligatorskim. Ich istotny udział w procesie kształtowania książki sprawił, iż stały się domeną badań oprawozdawczych, ale posiadają jednocześnie własną bardzo bogatą bibliografię². Polskie piśmiennictwo w tej dziedzinie jest znikome

¹ K. Narita, *Suminagashi*, „The Paper Maker” 1955, Vol. 24, No. 1, s. 27; K. Narita, *Japanese paper and paper products*, „Papiergeschichte” IX (1959), z. 6, s. 84; N. Sönmez, *EBRU: Marmorpapiere*, Ravensburg 1992, s. 28.

² E. Cockx-Indestege i inni, *Sierpapier & marmering. Een terminologie voor het beschrijven van sierpapier en marmering als boekbandversiering. Onder auspicien van het Belgisch-Nederlands Bandengenootschap*, Den Haag – Brussel 1994; P. J. Easton, *Marbling: a history and a bibliography*, Los Angeles 1983; H. Enderli, *Buntpapiere: Geschichte und Rezepte des Buntpapiers mit 205 Original-Buntpapier-Mustern*, Winterthur 1971; M. Gani, *Carte decorate*, Modena 1993; A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte, Technikaen, Beziehungen zur Kunst*, München 1961; J. Halfer, *Die Fortschritte der Marmorierkunst*, Stuttgart 1891; J. Hauptmann, *Die Marmorierkunst und die Konservierung des Caragheengrundes für eine lange Haltbarkeit*, Gera 1906; P. Kersten, *Die Marmorierkunst. Anleitung zum Marmorieren nach Joseph Halfer und Joseph Hauptmann, nebst einem Nachtrag: Das Marmorieren mit Kleisterfarben*, Halle a. d. S. 1922; P. Kersten, *Die Geschichte des Buntpapiers*, „Wochenblatt für Papierfabrikation” – Biberach 1938, s. 953-956; A. Milano, *Racocolta Bertarelli. Carte decorate*, Milano 1989; E. Miura, *Die Kunst des Marmorierens*, Bern – Stuttgart 1991; A. Weichelt, *Buntpapier-Fabrikation*, Berlin 1927³ [1 wyd. 1896]; F. Weisse, *Die Kunst des Marmorierens oder die Herstellung von Buchbinder-Buntpapieren mit Wasserfarben auf schleimhaltigen Grund*, Stuttgart 1940. Zob. *Literaturhinweise zum Thema Buntpapier zusammengestellt aus dem Bestand des Deutschen Buch- und Schriftmuseums der Deutschen Bücherei*, Leipzig 2003.

i fragmentaryczne. Przeważają w nim opracowania o podręcznikowym charakterze, publikowane bądź w formie artykułów w przedwojennych czasopismach specjalistycznych, bądź też w formie krótkich rozdziałów w podręcznikach introligatorstwa³. Monograficzne opracowania dziejów książki tematykę papierów wzorzystych traktują marginesowo lub całkowicie ją pomijają⁴.

W ostatnim dziesięcioleciu odnotowano wzrost zainteresowania papierami barwnymi, co zaowocowało publikacjami badaczy europejskich i amerykańskich w czasopismach naukowych i pracach zbiorowych wydawanych przy okazji międzynarodowych kongresów i konferencji⁵. Licznie w tym czasie organizowanym wystawom towarzyszyły wydawnictwa wypełniające lukę w podstawowej literaturze przedmiotu⁶. Dużym niedostatkiem publikacji poświęconych papierom barwnym jest brak

³ W. Czyżycki, *Introligatorstwo*, Warszawa 1950; B. Lenart, *Sztuka introligatorska w XIX stuleciu*, „Polski Poradnik Graficzny” 1908, z. 3, 4; B. Lenart, *O przyszłość zawodu introligatorskiego*, „Przegląd Rękodzielniczy” 1913, z. 9; B. Lenart, *Moderner Einband und Guter Bucheinband* [w:] *Katalog der internationalen Ausstellung für Buchgewerbe und Graphik in Leipzig*, 1914; B. Lenart, *Piękna książka*, „Rzeczy Piękne” 1919, z. 4; B. Lenart, *Słownictwo introligatorstwa*, „Polska Gazeta Introligatorska” II (1929), z. 2-3; [b.a.], *Sposób farbowania papierów w rozmaitych kolorach*, „Piast” 1828/1829, t. II, s. 111; „Polska Gazeta Introligatorska” 1928-1934; „Polski Poradnik Graficzny” 1908, z. 3, 4; „Przegląd Graficzny” – Poznań [1919-1939]; „Przegląd Rękodzielniczy” II (1913), z. 9; A. Semkowicz, *Introligatorstwo*, Kraków 1948; K. Witkiewicz, *Kunst introligatorski Bonawentury Lenarta*, Kraków 1932; Z. Zjawiński, *Introligatorstwo*, Warszawa 1967.

⁴ S. Dahl, *Dzieje książki*, Wrocław 1965, s. 117, 237; J. Grycz, *Z dziejów i techniki książki*, Wrocław 1951, s. 133; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Sztuka introligatorska w staropolskiej Warszawie*, „Sesje Warszawianistyczne” 2006, z. 15, s. 9. Artykuł zawiera cenne i trafne uwagi dotyczące polskich badań opracowanawczych, w tym introligatorskich papierów barwnych.

⁵ E. Cockx-Indestege, *Le papier décoré et le livre: une terminologie* [w:] *IPH Congress Book* [dalej: IPH CB] 1994, s. 112; G. Reschke, *Buntpapier vor der Industrialisierung*, IPH CB 1994, s. 122; G. Reschke, *Kleisterpapier – Kleistermarmor: Was denn nun? Ein Beitrag zur Einordnung der termini technici um dieses Buntpapier*, IPH CB 1996, s. 177; H. J. Porck, *Identification of Brocade Paper, a New Fingerprint Technique*, IPH CB 1998, s. 37; T. Canals, *About the Wallpaper Collection Kept at the Museu de les Arts Decoratives in Barcelona*, IPH CB 2002, s. 357; G. Dessauer, *Gedanken eines alten Buntpapiermachers, Deutscher Arbeitskreis f. Papiergeschichte* [w:] *Vorträge und Berichte der zehnten Tagung vom 16. bis 20. September 1999 in Berlin* [dalej: *DAP Vorträge*], Leipzig 2001, s. 55; S. Krause, *Kleisterpapier – das Buntpapier für die Unpersonen der Buchgeschichte* [w:] *DAP Vorträge*, Leipzig 2001, s. 59; I. Hesse-Ruckriegel, *Marmoriertes Buntpapier* [w:] *DAP Vorträge*, Leipzig 2001, s. 62; D. Simon, *Die Sammlung Konrad – Buntpapiere des 18. und 19. Jahrhunderts* [w:] *DAP Vorträge*, Leipzig 2001, s. 65; H. J. Porck, *Die Buntpapersammlungen der Königlichen Bibliothek in Den Haag* [w:] *DAP Vorträge*, Leipzig 2001, s. 66; H. Köhler, *Musterbücher der Tapetenfabrik Erfurt & Sohn* [w:] *DAP Vorträge*, Leipzig 2002, s. 10; F. Schmidt, *Oberflächengestaltung von Buntpapier* [w:] *DAP Vorträge*, Leipzig 2002, s. 18.

⁶ Wystawy papierów barwnych: Amsterdam (1994), Bergisch Gladbach (1993), Berlin (1997), Drezno (1996), Duszniki Zdrój (2002), Haga (1997), Frankfurt a. M. (1989), Halberstadt (2000), Herrnhut (1997), Kraków (2002), Lipsk (1991, 1998, 2001), Mediolan (1991), Merseburg (1997), Moguncja (1994), Norymberga (1994). Wybrane katalogi wystaw: *Katalog zur Ausstellung*, Bergisch Gladbach – Hamburg 1993; G. Reschke, *Ausstellungskataloge, Staatsbibliothek zu Berlin*, Berlin 1997; *Franz Bartsch: Papiersammler aus Wien. Rekonstruktion seiner Ausstellung Stuttgart 1909. Begleitmaterialien zur gleichnamigen Ausstellung 5. Februar bis 18. April 1998*, Leipzig – Frankfurt

precyzyjnej i spójnej terminologii. W opinii niektórych badaczy standaryzacja terminów stanowi podstawę uniwersalnie interpretowanej sztuki i nauki. Umożliwia ona także interdyscyplinarną komunikację. Stąd też gros prac europejskich i amerykańskich naukowców koncentruje się na klasyfikacji i opracowaniu jednolitego słownictwa papierów wzorzystych. W 1994 r. opublikowano badania belgijsko-holenderskiej grupy ekspertów dotyczące terminologii papierów barwnych w dobie rękodzielniczej produkcji⁷. Wkrótce wydany zostanie w Stanach Zjednoczonych tezaaurus do katalogowania kolekcji papierów dekoracyjnych, redagowany przez Sidneya Bergera⁸. Tezaurus, przeznaczony dla szerokiego grona odbiorców, obejmuje zarówno wąsko pojęte powierzchniowe techniki zdobienia papierów, jak również metody uszlachetniania i dekoracji papieru, które następują w procesie jego wytwarzania.

Definicja, historia i techniki wytwarzania papierów barwnych

Toczące się od dawna dyskusje nad definicją papierów barwnych nie wniosły radykalnych zmian do już istniejących określeń tego terminu technicznego. W niniejszych rozważaniach, dotyczących rękodzielniczych metod zdobienia papierów, posłużono się definicją powszechnie przyjętą, stosowaną także w piśmiennictwie fachowym co najmniej od ostatniej dekady XIX w.⁹. Zgodnie z nią papierem barwnym, rozumianym obecnie jako wzorzysty, dekoracyjny lub zdobiony, nazwano papier, którego powierzchnię upiększono, uszlachetniono, zamalowując ją, zadrukowując bądź nasączając farbą, sposobem ręcznym albo maszynowym. W tym znaczeniu nie nazwiemy barwnymi papierów zabarwionych w procesie ich wytwarzania przez dodanie barwnika do masy papierniczej. Te papiery nazwiemy raczej kolorowymi¹⁰.

am Main – Berlin 1998; J. Tomaszewski, K. Dudek, *Ręcznie zdobione papiery introligatorskie* [w:] *Katalog wystawy*, Kraków 2002; T. Windyka, *Marmurki zakłete w papierze. Wzorzyste papiery introligatorskie Stefana Szczerbińskiego* [w:] *Informator wystawy*, Duszniki Zdrój 2002.

⁷ E. Cockx-Indestege i inni, *Sierpapier & marmering...* [2].

⁸ *Decorated And Decorative Paper Terms. A Thesaurus for Cataloging and Processing Collections*, Prepared by Sidney Berger, Simmons College Boston, MA [maszynopis]. Próbę uporządkowania polskiej terminologii papierów barwnych podjął J. Tomaszewski (J. Tomaszewski, K. Dudek, *Ręcznie zdobione papiery introligatorskie* [6], s. 34-36).

⁹ *Meyers Konversations-Lexikon*, Leipzig 1886, s. 641: „Buntpapier, entweder in der Masse natürlich (durch farbige Hadern) oder künstlich gefärbtes oder weißes Papier, dem ein farbiger Überzug gegeben ist. Nach allgemeinem Sprachgebrauch versteht man unter B. nur die letzte Gattung: das auf einer oder beiden Seiten gefärbte, gedruckte, gepreßte Papier”. Por. A. Weichelt, *Buntpapier-Fabrikation* [2], s. 1; P. Klemm, *Handbuch der Papierkunde*, Leipzig 1923, s. 57; P. Kersten, *Die Geschichte des Buntpapiers* [2], s. 953; F. Ebenböck, *Handbuch für Papier, Schrift und Druck*, Berlin 1941, s. 436; A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 10.

¹⁰ *Decorated And Decorative Paper Terms...*, [8], s. 11. Berger papiery barwione w procesie ich produkcji nazywa kolorowymi. Autorzy polskich opracowań z zakresu papiernictwa nie definiują pojęcia „papier barwny”, lecz opisują proces barwienia papieru bądź wyrobów papierniczych metodą powierzchniowego „kolorowania” i metodą tzw. barwienia w masie, czyli barwienia w procesie wytwarzania papieru. Zob. K. Palenik, A. Winczakiewicz, *Wypełnianie i barwienie papieru*, Warszawa

Już w XVIII w. rozróżniano papier „zafarbowany” i „zamalowany”¹¹. Papier „zafarbowany” uzyskiwano, wykorzystując do jego produkcji farbowane szmaty albo dodając barwnik do masy papierniczej. Papier powierzchniowo barwiony określano mianem „zamalowanego”. Jego wyrobem zajmowali się początkowo introligatorzy, wytwórcy kart do gry i drukarze. U schyłku XVII w. powstał odrębny zawód wytwórcy papierów barwnych.

Pojęcie „papier barwny” odnosiło się pierwotnie do papierów zamalowanych powierzchniowo jednym kolorem. Europejska tradycja powierzchniowego barwienia papieru sięga późnego średniowiecza i wiąże się z upowszechnieniem nowego materiału pisarskiego – papieru oraz z zastosowaniem techniki drukowania książek. Książka drukowana wyparła pergaminowe i późniejsze papierowe księgi rękopiśmienne. Pod koniec XV w. powszechnie stosowany do opraw książkowych pergamin, barwiony przeważnie w kolorze karminowej albo cynobrowej czerwieni, ustąpił miejsca jednobarwnym papierowym wyklejkom, pokrytym czerwoną, niebieską, zieloną albo żółtą farbą klejową¹².

Spośród najstarszych pisanych źródeł europejskich, odnoszących się do papierów ozdobnych, znawcy tematu wymieniają traktat o malarstwie Cennino Cenniniego (ok. 1370 – ok. 1440), wydany około 1400 r., oraz zbiór receptur barwienia papierów, spisany około 1470 r. w klasztorze św. Katarzyny w Norymberdze¹³. Luźnych arkuszy papierów wzorzystych z tego okresu nie odnaleziono. Zachowały się natomiast papiery jednobarwne, użyte około 1430 r. do dekoracji odwrotnych stron kart do gry, zwanych kartami ze Stuttgartu, które uznano za najstarszy europejski zabytek papierów barwnych¹⁴. Karty, wymiarów 188x120 mm, przedstawiają figury malowane temperą na złotym tle. Odwrotne strony kart pokryto jednobarwnym, w kolorze cynobrowej czerwieni, papierem ręcznie czerpanym, znakowanym około 1430 r. filigranem papierni w Ravensburgu. Odwrotne strony kart do gry aż do XVIII stulecia były z reguły białe, choć zdarzały się wcześniejsze zdobienia ich techniką drukarską lub marmurkową¹⁵.

1956, s. 26; *Współczesne polskie introligatorstwo i papiernictwo. Mały słownik encyklopedyczny*, Wrocław 1986, s. 195.

¹¹ G. F. Wehrs, *Vom Papier*, Halle 1789, s. 358.

¹² A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 29.

¹³ Ibidem, s. 28. Autor przytoczył obszernie fragmenty receptur zawartych w zbiorze *Rezeptbüchlein des St.-Katharinen-Klosters*, przechowywanym w Stadtbibliothek in Nürnberg; K. T. Weiss, *Handbuch der Wasserzeichenkunde*, Leipzig 1962, s. 227 – wymienił dzieło Cenniniego jako najstarsze źródło pisane dotyczące papierów barwnych. Por. D. V. Thompson, *The Craftsman's Handbook: "Il Libro dell'Arte" by Cennino d'Andrea Cennini*, New York 1933.

¹⁴ „Das Stuttgarter Kartenspiel” – Landesmuseum Württemberg, Stuttgart, nr inw. WLM, KK 15-63. Zob. A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 26; G. Grünebaum, *Buntpapier. Geschichte, Herstellung, Verwendung*, Köln 1982, s. 18.

¹⁵ K. T. Weiss, *Handbuch der Wasserzeichenkunde* [13], s. 225. We Francji już w końcu XVI w. dekorowano odwrotne strony kart do gry technikami drukarskimi i zwano te zdobione strony Tarot.

Według badaczy najstarsze znane karty do gry wyprodukowane w Polsce pochodzą z końca XVI w.¹⁶. Komplet tych kart nie zachowały się. W 1827 r. Tomasz Ujazdowski opisał ich wygląd na podstawie nierozciętych arkuszy, które odnalazł w oprawach druków wykonanych w 1591 r. przez intrologatora z Krzepic. Figury tych kart wykonano techniką drzeworytu i pokolorowano ręcznie czerwoną oraz zieloną farbą. Inne karty, wykonane przez kartownika krakowskiego Marcina Skorupkę w 1595 r., odkrył w 1919 r. Adam Chmiel w oprawie akt z XVI-XVIII w.¹⁷.

Wiele metod zdobienia papierów ukształtowanych w XV i XVI w. przetrwało w udoskonalonej i zmodyfikowanej formie przez długi czas, znajdując zastosowanie nie tylko w intrologatorstwie. Jedną z najstarszych technik zdobienia papierów tzw. welurowych, opisana w 1470 r. w norymberskim zbiorze receptur¹⁸, zapoczątkowana w Europie około 1450 r., posłużyła do produkcji tekstylnych i papierowych tapet w Anglii w okresie od XVI do XVIII w. Metoda wyrobu papierów welurowych, określanych też aksamitnymi, polegała na pokryciu przy pomocy sita barwnym wełnianym pyłem zaklejonej uprzednio powierzchni papieru. Klej наносono, używając drewnianego klocka albo szablonu, zwanego patronem. Inny sposób zdobienia papierów przez nakrapianie farbą ich powierzchni, wykorzystywany w intrologatorstwie europejskim od XVI w. głównie do zabezpieczania przed niszczeniem i upiększania boków książek, zachował się w różnych odmianach do XIX stulecia, kiedy stosowany był w tanich oprawach nakładowych, produkowanych metodami maszynowymi. Papiery zdobione metodą nakrapiania pojawiły się w Europie około 1580 r. Przez analogię do jaskółczych jaj nazywano je w Niemczech „Kiebitz-papiere”; we

¹⁶ T. Ujazdowski, *Karty do gry*, „Monitor Polski” 1827, nr 18; A. Chmiel, *Krakowskie karty do gry*, „Rzeczy Piękne” 1919, t. II, nr 2, s. 17; Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1978 [przedruk z wyd. 1900-1903], s. 18; A. Brückner, *Encyklopedia staropolska*, Warszawa 1937; J. Siniarska-Czaplicka, *Wyrób polskich kart do gry w latach 1500-1650*, „Przegląd Papierniczy” 1971, nr 6, s. 219; E. Różycki, *Z dziejów kartownictwa XVI-XVII wieku*, „Przegląd Papierniczy” 1975, nr 1, s. 31. Komplet polskich kart z XVI w. nie zachowały się. Nierozcięte arkusze kart i pojedyncze rozcięte karty, użyte w oprawach rękopisów z XVI w., odnalazł i opisał T. Ujazdowski (*Karty do gry* [16]), reprodukował Z. Gloger (*Encyklopedia staropolska...* [16], s. 19). Karty prawdopodobnie w 1937 r. były w zbiorach graficznych biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego (zob. A. Brückner, *Encyklopedia staropolska* [16], s. 556). Autorce nie udało się odszukać ich ponownie w zbiorach krakowskich muzeów, biblioteki UJ oraz w zasobach archiwum państwowego. W zbiorach Archiwum Państwowego Oddz. III w Krakowie, sygn. D 32 odnaleziono natomiast nierozcięty arkusz kart sygn. przez Marcina Skorupkę w 1595 r., odpowiadający zabytkom opisanym przez A. Chmiela (zob. A. Chmiel, *Krakowskie karty do gry* [16], s. 17).

¹⁷ Dekorację odwrotnych stron kart odnalezionych przez T. Ujazdowskiego określono lakonicznie jako „pstrokaczna”. Zob. J. Siniarska-Czaplicka, *Wyrób polskich kart do gry...* [16], s. 220. Figury na kartach sygnowanych przez Marcina Skorupkę w 1595 r. wykonano techniką drzeworytu i nie kolorowano. Dekoracja odwrotnych stron kart jest nieczytelna, gdyż nierozcięty arkusz kart naklejono na karton.

¹⁸ A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 30. Opis nowoczesnej metody wytwarzania papierów welurowych oraz polską terminologię niektórych papierów wzorzystych znajdziemy w artykule *Wyrób specjalnych papierów intrologatorskich*, „Polska Gazeta Intrologatorska” 1933, nr 7, s. 108-109. Por. A. Weichelt, *Buntpapier-Fabrikation* [2], s. 354.

Francji, popularne szczególnie w XVIII w., przyjęły nazwę „francuskich papierów imitujących skórę” i używano ich zwykle do skromnych opraw broszurowych¹⁹.

Istotne zmiany w sposobie barwienia papierów europejskich wprowadziła technika drzeworytu, którą od XV w. zdobiono karty do gry, wytwarzano książki ksylograficzne, a nieco później ilustrowano książki drukowane²⁰. Początkowo konturowe odbitki drzeworytnicze, kolorowane ręcznie, pod koniec XV w. ustąpiły miejsca drukom wielobarwnym, wykonanym techniką drzeworytu w warsztatach Wenecji i Augsburga²¹. Wczesnych papierów dekorowanych sposobem drzeworytniczym zachowało się bardzo niewiele, mimo szerokiego upowszechnienia tej metody zdobniczej w XVI stuleciu. Należą do nich między innymi papiery imitujące słoje drewna, wytwarzane około 1575 r. Zdobiono nimi zwykle wnętrza pudełek i szkatulek.

Dynamiczny rozwój drukarskich technik zdobienia papierów nastąpił w połowie XVIII w. Drewniane stemple i klocki coraz częściej uzupełniano metalowymi sztyftami i blaszkami, dla pogłębienia efektów plastycznych druku, bądź zastępowano miedzianymi matrycami, najpierw z rytem wypukłym, potem wklęsłym. Papierami zdobionymi drukiem dekorowano w tym czasie książki, meble, drobne przedmioty codziennego użytku i nierzadko całe pomieszczenia. W latach 1750-1830 papiery zwane walcowymi lub „drukowanymi na kształt kartunu”²² były najchętniej używanymi w introligatorstwie europejskim spośród wszystkich papierów barwnych. Wytwarzano je za pomocą zabarwionych farbami kłajstrowymi matryc, służących wcześniej do zadrukowania modnych tkanin bawełnianych. Produkcję tych papierów rozpoczęto około 1735 r. w Niemczech i nazwano je tam „Kattunpapiere” lub „Zitzpapiere” (niem. *Kattun*, *Zitz* oznacza tkaninę bawełnianą)²³.

U schyłku XVII stulecia papiery zdobione metodami drukarskimi zaczęto, wzorem drukarstwa tekstylnego, uszlachetniać i upiększać. W rezultacie tych zabiegów powstały nowe odmiany papierów barwnych imitujących metale.

W połowie XVII w. w europejskich oprawach książkowych pojawiły się tzw. papiery marmurkowe, nazywane w tym czasie tureckimi, odznaczające się niezwykłym bogactwem wzorów, barw i odmian. Nie wiadomo dokładnie, kiedy i gdzie

¹⁹ A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 30, 174. Por. J. P. Boeck, *Die Marmorierkunst*, Wien 1896, s. 35; A. Weichelt, *Buntpapier-Fabrikation* [2], s. 354. Autor zalicza nowoczesne papiery zdobione metodą nakrapiania do grupy wyrobów określonych ogólnym terminem „Handmarmor”.

²⁰ R. Forrer, *Die Kunst des Zeugdrucks vom Mittelalter bis zur Empirezeit*, Straßburg 1898, s. 18-19. Najstarszy zachowany papier zdobiony klockiem do drukowania tkanin, prawdopodobnie proveniencji francuskiej, datowano na 1490 rok.

²¹ A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 59-60, 174. Erhard Ratold, drukarz augsburski, wykonał w 1487 r. odbitkę wielobarwną, stosując cztery klocki drzeworytnicze, oddzielnie do koloru czarnego, żółtego, czerwonego i zielonego.

²² J. Tomaszewski, K. Dudek, *Ręcznie zdobione papiery introligatorskie* [6], s. 26 – Tomaszewski użył tej nazwy dla papierów dekorowanych przy pomocy matryc służących do druku tkanin. Por. K. P. Funke, *Technologie czyli nauka użytkowania z plodów przyrodzonych*, Warszawa 1814 w Drukarni księży Pijarów, s. 69.

²³ A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 145.

w Europie zaczęto wytwarzać papiery metodą marmurkowania. Wynalezienie tej metody przypisywano rzemieślnikom holenderskim, francuskim bądź niemieckim, zapominając na długo o jej orientalnych korzeniach²⁴.

Papiery marmurkowe trafiły do Europy pod koniec XVI w., przywiezione w sztambuchach podróżników z Turcji i Persji, gdzie nosiły nazwę Ebru (*Ebr* w języku perskim oznaczało chmurę). Sztukę marmurkowania przejęli rzemieślnicy arabscy, podobnie jak wyrób papieru, z Dalekiego Wschodu i w zmienionej technicznie formie stosowali w introligatorstwie od XVI stulecia²⁵. Arabski sposób barwienia papierów, polegający na nakrapianiu farby na kleisty grunt, przygotowany z gumy tragantowej, wywodzi się z japońskiej metody Suminagashi, w której nakrapiano tusz na powierzchnię wody. Utworzone wzory przypominały marmur, stąd papiery barwione tym sposobem nazywano w Europie marmurkowymi²⁶.

Tradycyjną technikę marmurkowania, spopularyzowaną w warsztatach europejskich w XVIII stuleciu, zastąpiono około 1900 r. odmienną formą, tzw. marmurkowaniem farbami olejnymi.

Wiek oświecenia w Europie przyniósł wzmożoną produkcję seryjnych wydawnictw, zmuszając tym samym introligatorów do stosowania tanich materiałów do opraw wydawniczych i półfrancuskich. W powszechne użycie weszły okładki tekturowe, oklejane płótnem i papierem. Zmieniał się także sposób wykonania i zdobienia wyklejek, czyli kart łączących blok książki z okładką. Kosztowne wyklejki pergaminowe i jedwabne ustąpiły miejsca papierowym, barwionym często prostymi i niedrogimi metodami, wśród których tzw. klajstrowa okazała się najbardziej przydatną. Nazwę metody przejęto od farb powstałych w wyniku połączenia pigmentu barwnego z koloidalnym spoiwem, w tym wypadku klajstrem, czyli klejem mącznym. Farby klajstrowe nanoszono na powierzchnię papieru różnymi narzędziami i tworzone wzory przy pomocy rozmaitych instrumentów oraz technik.

Zwiększone zapotrzebowanie na ozdobne papiery u progu XVIII stulecia spowodowało powstanie nowych i modyfikację istniejących metod ich barwienia. W sa-

²⁴ H. Enderli, *Buntpapiere: Geschichte und Rezepte...* [2], s. 7; N. Sönmez, *EBRU: Marmorpapiere*, [1], s. 28; A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 52-54. Około 1675 r. w Augsburgu Franziskus Fuchs i Christoph Ainmiller zaczęli wyrabiać papiery marmurkowe, wzorując się na arabskiej technice Ebru.

²⁵ N. Sönmez, *EBRU: Marmorpapiere* [1], s. 28-31. Pierwsze warsztaty Ebru powstały w Istambule między 1562 a 1575 r.

²⁶ J. P. Boeck, *Die Marmorirkunst* [19], s. 3, 25; A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 145. Wyrób papierów marmurkowych jako jeden z pierwszych opisał matematyk Daniel Schwenter w dziele wydanym pośmiertnie w 1651 r. (G. F. Harsdörffer, *Delitiae Mathematicae et Physicae / Der mathematischen und philosophischen Erquickstunden*, Nürnberg 1651, s. 526). Wzmianki na temat arabskiej metody barwienia papierów zawarto w relacjach z podróży po krajach Orientu: G. Sandys, *A Relation of a Journey Begun, An. Dom. 1610*, London 1615, s. 72; F. Bacon, *Sylva Sylvarum*, 1627, London 1670, s. 156; T. Herbert, *Some Years Travels into divers parts of Africa and Asia the Great*, London 1677, s. 294.

mym tylko Augsburgu, ówczesnym europejskim centrum produkcji i handlu papierami wzorzystymi, działało około 1800 wytwórców papierów tureckich. Największy augsburski wytwórca, właściciel przedsiębiorstwa wydawniczo-handlowego, Georg Chritoph Stoy, w ofertach handlowych z lat 1720-1730 miał tradycyjne papiery marmurkowe, brokatowe, drukowane i klajstrowe w licznych odmianach²⁷.

Postępująca od końca XVIII w. mechanizacja procesów wytwarzania, barwienia i dekorowania papierów sprzyjała przemysłowej produkcji książek w następnym stuleciu. W 1843 r. zastosowano wstęgę papieru do produkcji papierów barwnych, a trzynaście lat później (w 1856 r.) skonstruowano maszynę do powierzchniowego barwienia papierów. Rozpoczęto masową produkcję papierów naśladowujących ręko-dzielnicze wzory minionych epok. Przemysłowo wytworzone papiery wzorzyste były wszechobecne w XIX w. Stosowano je w drobnych drukach reklamowych, opakowaniach, oprawach książek i dekoracjach wnętrz.

Historia i charakterystyka muzealnego zbioru papierów wzorzystych

W 1994 r. w Muzeum Papiernictwa rozpoczęto systematyczną dokumentację muzealnego zbioru papierów barwnych. Dusznicka placówka należy do nielicznych w kraju instytucji prowadzących prace badawcze nad tymi unikalnymi wyrobami rzemiosła introligatorskiego²⁸. Efektem muzealnych badań była między innymi wystawa poświęcona papierom wzorzystym oraz towarzyszące jej publikacje²⁹.

W 1985 r. Muzeum Papiernictwa pozyskało papiery ozdobne wytworzone przez krakowskiego introligatora Stefana Szczerbińskiego (1892-1972)³⁰, ucznia Bonawentury Lenarta (1881-1973) i współpracownika innego wybitnego introligatora-artysty związanego z Krakowem, Roberta Jahody (1862-1947). Zbiór był własnością córki Stefana Szczerbińskiego, Barbary, która w latach 2001-2006 przekazała do Muzeum inne jeszcze papiery z kolekcji Ojca, barwione w polskich oraz zagranicznych warsztatach, zebrane przez Szczerbińskiego podczas zagranicznych podróży w okresie 1913-1939. W ten sposób bogata spuścizna introligatorska Stefana Szczerbińskiego

²⁷ A. Haemmerle, *Herkommen, Geschichte...* [2], s. 20.

²⁸ Największe w Polsce zbiory papierów barwnych znajdują się w zasobach archiwów, dużych bibliotek uniwersyteckich, Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz w zasobach niektórych bibliotek muzealnych. Wyodrębnione niewielkie kolekcje papierów barwnych posiadają warszawskie muzea: Drukarnia Warszawskiego i Akademii Sztuk Pięknych, krakowskie Muzeum Narodowe i Biblioteka Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Instytucje te nie prowadzą dokumentacji papierów wzorzystych. Polskie prywatne kolekcje papierów ozdobnych, porównywalne z dużymi światowymi zbiorami, np. Olgi Hirsch, Rosamond B. Loring, nie są mi znane.

²⁹ Wystawa poświęcona introligatorskim papierom barwnym Stefana Szczerbińskiego, prezentowana w Muzeum Papiernictwa w 2002 r., do 2004 r. pokazana została w kilku muzeach krajowych. Publikacje na temat wystawy: T. Windyka, *Marmurki zakłete w papierze...* [6]; T. Windyka, *Wzorzyste papiery Stefana Szczerbińskiego*, „Gutenberg” 2001, nr 1, s. 31; T. Windyka, *Zbiór papierów barwnych w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju*, „Przegląd Papierniczy” 2002, nr 1, s. 45.

³⁰ Szczegółową biografię Stefana Szczerbińskiego opracowano na podstawie informacji uzyskanych od Barbary Szczerbińskiej.

trafiła do zbiorów dusznickiego muzeum, w którym nazwano ją „Kolekcją Szczerbińskiego” i podzielono na dwa zasadnicze zespoły zabytków. Pierwszy z nich objął arkusze barwione przeważnie rękodzielniczymi sposobami przez Stefana Szczerbińskiego w latach 1911-1958. Drugi zespół utworzyły papiery wzorzyste obcych wytwórców, zgromadzone przez Szczerbińskiego w okresie od 1913 do 1961 r.

Papiery wzorzyste Stefana Szczerbińskiego

Zawarte w kolekcji prace Stefana Szczerbińskiego dają nam ogłęd jego introliigatorskiej działalności w zakresie barwienia i zdobienia papierów. Najwcześniejszą i zarazem nieliczną grupą w tym zbiorze są papiery introliigatorskie barwione tradycyjną techniką marmurkowania na gruncie klejowym, zwaną potocznie marmurkowaniem na karagenie. Wykonane tą metodą wzory o motywach roślinnych, motywie fali i płomieni, znane są w literaturze przedmiotu jako secesyjne³¹. Do zdobienia wykorzystał Szczerbiński przeważnie papiery kolorowe, szare, niebieskie i brązowe, wzbogacające plastyczny efekt prac. Introliigator wykonał je w latach 1910-1912 podczas kursów w krakowskim Muzeum Techniczno-Przemysłowym, prowadzonych przez Bonawenturę Lenarta i okazjonalnie przez Paula Adama (1849-1931)³². W tym czasie Krajowy Instytut Popierania Rękodzieł i Przemysłu, powołany w 1907 r. przy krakowskim Muzeum Techniczno-Przemysłowym, organizował liczne kursy zawodowe. W latach 1909-1914 kursy dla introliigatorów prowadził Bonawentura Lenart, pełniący równocześnie funkcję kierownika wzorcowej introliigatorni w Muzeum Techniczno-Przemysłowym³³.

W pierwszej grupie zabytków znalazły się również prace Szczerbińskiego pochodzące z okresu jego zawodowej działalności w poznańskiej Szkole Sztuk Zdobniczych. W latach 1920-1923 Szczerbiński organizował i prowadził pracownię introliigatorską przy wydziale grafiki poznańskiej szkoły³⁴. Pedagogiczne zamiłowania

³¹ Zob. N. Sönmez, *EBRU: Marmorpapiere*, [1], s. 62, 121. Wzór tzw. płomienisty („Flammenmarmor”), stworzony przez niemieckiego introliigatora Paula Adama około 1898 r., był szczególnie często wykorzystywany w okładkach i wyklejkach książek, które tworzono w epoce secesji – kierunku w sztuce ostatniego dziesięciolecia XIX i pierwszej dekady XX w. Por. P. Adam, *Das Marmorieren des Buchbinders auf Schleimgrund und im Kleisterverfahren*, Halle a. d. S. 1906, s. 73.

³² Z dokumentu wydanego w Krakowie w 1912 r. wynika, iż Szczerbiński został przyjęty na „kurs introliigatorski od 10 czerwca do 28 czerwca 1912 roku, obejmujący sporządzenie wyklejki kłajstrowej i barwienie na gruncie karagenowym”. Oryginał dokumentu w zbiorach Barbary Szczerbińskiej [dalej: Zb. Szczerbińskiej], kopia dokumentu w zbiorach Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju, Dział Historii Papiernictwa, Teczka „Stefan Szczerbiński” [dalej: MPD DH Teczka „Szczerbiński”].

³³ J. Warchałowski, *Książka*, „Czas” – Kraków 1909, z. 12, s. 13; Z. Beiersdorf, *Muzeum Techniczno-Przemysłowe w Krakowie*, „Rocznik Krakowski” 1991, t. LVII, s. 156; B. Kołodziejowa, *Miejskie Muzeum Przemysłowe im. dra Adriana Baranieckiego w Krakowie*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie” – Kraków 1976, t. XI, s. 216.

³⁴ Mało znaną działalność zawodową Szczerbińskiego w poznańskiej szkole potwierdzają dokumenty z okresu 15 IV 1920 – 30 IX 1922 r. – MPD DH Teczka „Szczerbiński” oraz artykuły w prasie międzywojennej. Zob. [b.a.], *Przed wystawą Państwowej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego*, „Polska

realizował, pisząc w tym czasie podręcznik introligatorstwa, który pozostał nieopublikowany³⁵.

Z okresu 1923-1940 pochodzą wyroby wykonane przez Szczerbińskiego w jego Zakładzie Przetworów Papierowych, mieszczącym się początkowo przy ulicy Płaszowskiej, a przed 1940 r. przy ulicy Starowiślnej w Krakowie. W muzealnej kolekcji jest to grupa papierów najliczniejsza i najbardziej zróżnicowana pod względem form oraz technik wytwarzania. Obejmuje wiele odmian papierów kłajstrowych, papiery szablonowe, stemplowe, walcowe oraz marmoryzowane papiery fantazyjne, barwione przy użyciu farb drukarskich. Niewielką część zbioru stanowią wyroby wykonane przez Szczerbińskiego w latach 1947-1953, w reaktywowanej krakowskiej introligatorni. Uszlachetniał on wówczas wyroby introligatorskie, stosując foliowanie i powlekanie papierów.

Po przymusowej likwidacji introligatorni w 1953 r. Szczerbiński zatrudnił się w krakowskiej Spółdzielni Pracy Rękodziela Artystycznego „Starodruk”, w której pracował do 1967 r. Z tego okresu pochodzą nieliczne papiery barwione przez niego ręcznie oraz metodą przemysłową.

W „Starodruku” wyrób papierów introligatorskich „odbywał się ręcznie w partiach po kilka tysięcy, a w niektórych seriach częściowo zmechanizowanym sposobem i w różnych technikach. Po kilku latach orzeczono, że produkcja tych papierów jest mało rentowna, towar niechodliwy, desenie i wzory brzydkie i przestarzałe itd. itd., w następstwie czego zlikwidowano produkcję tych papierów w roku 1958”³⁶.

Drugi zespół papierów z „Kolekcji Szczerbińskiego”

Na drugi zespół zabytków składają się papiery wzorzyste pozyskane przez Muzeum Papiernictwa w latach 2001-2006, barwione rękodzielniczymi i przemysłowymi metodami w polskich oraz zagranicznych warsztatach, zgromadzone przez Szczerbińskiego w okresie 1913-1961.

W tej grupie wyróżniają się papiery datowane na lata 1906-1925, proveniencji austriackiej i niemieckiej, oraz wyroby znanych europejskich i polskich wytwórni: fabryki papierów barwnych Keller-Dorian & Silvin w Lyonie, warszawskiej fabryki obić papierowych Józefa Franaszka i lwowskiej introligatorni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, kierowanej przez Aleksandra Semkowicza (1885-1954). Do grupy należą też cenne, choć nieliczne papiery zdobione rękodzielniczo klockami pochodzą-

Gazeta Introligatorska” – 20 V 1933 r., s. 73; [b.a.], *Poznańska placówka przemysłu artystycznego*, „Kurjer Poznański” – V 1922 r. Por. J. Mulczyński, *Nauczanie grafiki w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Poznaniu*, „Kronika Wielkopolski” 1999, nr 3, s. 36.

³⁵ Rękopis podręcznika S. Szczerbińskiego – 1922, MPD DH, sygn. MD 978 AH.

³⁶ Korespondencja S. Szczerbińskiego z Janem Kowalskim – lipiec 1967 r., MPD DH Teczka „Szczerbiński”.

cymi ze znanej włoskiej firmy drukarskiej Remondini w Bassano³⁷ oraz zbiór papierów szwajcarskiego introligatora Emila Kretza (1896-1960), zdobionych opracowaną przez niego metodą druku pośredniego, zwanego *Batikmodeldruck*³⁸. Próbki papierów Emila Kretza otrzymał Szczerbiński z Bazylei na początku 1961 r. Niedługo potem część z nich przesłał do Warszawy Bonawenturze Lenartowi, wówczas profesorowi tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych. W podobny sposób wyroby Emila Kretza trafiły po 1960 r. do innych europejskich pracowni introligatorskich, między innymi do Giseli Reschke, zamieszkałej w Hamburgu artystki – wytwórczyni papierów barwnych.

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF PAPER DECORATIVE TECHNIQUES

Summary

Resulting from multiple functions of paper, the complexity and versatility of issues related to its decoration has made coloured papers, also known as decor, ornamental or design ones, the subject of study for not only paper historians. Decoration of paper is very closely related to the history of its origin and development.

Increased interest in decorative papers in the recent decade has contributed to advancement in research studies on these unique works of craft as well systematic cataloguing which requires uniform and accurate glossary of terms.

One of the key factors in complex elaboration of coloured paper collections is the systematization of the production techniques. Decorative papers of different provenience are very often made using the same production methods. Finding even the slightest technological differences will enable us to identify the papers, their chronology as well as origin.

The article presents an attempt to classify the coloured papers in the collections of the Museum of Papermaking in Duszniki Zdrój according to the production method. The historic outlook in the first part of the article will contribute to better understanding of particular issues related to paper colouring and decorating techniques.

Translation
Aneta Ożga

³⁷ Drukarnię założył Giovan Antonio Remondini około 1660 r. w Bassano. Firma drukarska rodziny Remondini działała do 1860 r. Odbitki z klocków używanych przez firmę Remondini rozpowszechnił na początku XX w. antykwariusz Giuseppe Rizzi Farese. Zob. Materiały towarzyszące wystawie *Franz Bartsch: Papiersammler aus Wien. Rekonstruktion seiner Ausstellung Stuttgart 1909. Begleitmaterialien zur gleichnamigen Ausstellung 5. Februar bis 18. April 1998*, s. 48, tab. VIII.

³⁸ *Emil Kretz – Buchbinder, Lehrer, Sammler*, Basel 1961, s. 7 (Katalog wystawy). Oryginalny opis tej techniki otrzymałam od G. Reschke w związku z przygotowywaną przez Muzeum Papiernictwa wystawą, poświęconą papierom dekorowanym technikami drukarskimi.

BEITRAG ZUR GESCHICHTE DER TECHNIKEN DES PAPIERVERZIERENS

Zusammenfassung

Die aus den verschiedenen Funktionen des Papiers hervorgehende Komplexität und die Vielseitigkeit der mit dem Verzieren verbundenen Probleme bewirken, dass seit langem die Farbpapiere, auch dekorative oder gemusterte Papiere genannt, Forschungsgegenstand nicht nur für Historiker der Papierindustrie sind. Das Papierverzieren verbindet sich unlösbar mit der Geschichte seiner Entstehung und Entwicklung.

Das erhöhte Interesse für Farbpapiere in den letzten zehn Jahren hat zum Fortschritt der Forschungsarbeiten über diese einzigartigen Handwerkserzeugnisse geführt und eine systematische, einheitliche und präzise Terminologie samt ihrer notwendigen Katalogisierung ermöglicht.

Eine der wesentlichen Bedingungen für die Bearbeitung der Farbpapiersammlung ist die Systematisierung der Techniken bei der Erzeugung solcher Produkte. Die dekorativen Papiere verschiedener Provenienz charakterisieren sich oft durch dieselben Erzeugungsverfahren. Das Herausschälen selbst der geringsten technologischen Unterschiede hilft uns, diese Papiere und ihre Chronologie und Herkunft präziser zu identifizieren.

In diesem Artikel hat man versucht, die Einteilung der im Papiermuseum in Duszniki Zdrój gesammelten Farbpapiere nach den Herstellungsverfahren vorzustellen. Der historische Blick auf den Prozess des handwerklichen Papierverzierens, der in den Bemerkungen im ersten Teil des Artikels ausgedrückt wurde, erlaubt es, die Fragenkomplexe zu den Techniken der Färbung und des Verzierens von Papieren besser zu verstehen.

*Übersetzt von
Janusz Mrówka*

Dorota Błaszcyk
Rainer Sachs
Wrocław

Rocznik Muzeum Papiernictwa
2007, t. I
ISSN 1897-7685

SŁOWNIK PAPIERNIKÓW ŚLĄSKICH DO 1945 ROKU

Wstęp

Historia papiernictwa na Śląsku należy do dziedzin badawczych, w których wciąż jest dużo do nadrobienia. Postęp w badaniach nad dziejami papiernictwa należy uznać za szczególnie ważny dla środowisk naukowych, gdyż filigranistyka zaliczana jest do kluczowych nauk pomocniczych dziedzin zajmujących się przekazami utrwalonymi na papierze. Przy odpowiednio mądrej strategii naukowej opracowanie *Korpusów Filigranorum* poszczególnych regionów należałoby do zupełnie podstawowych i priorytetowych zadań badawczych. Ponieważ na przemysłaną strategię nauki w przewidywalnym czasie nie ma co liczyć, ani w skali europejskiej, ani w skali Polski, autorzy w pełni świadomie zdecydowali się na opublikowanie poniższych informacji źródłowych, które co prawda w żaden sposób nie rozwiążą problemu (brakuje do tego jeszcze solidnej inwentaryzacji znaków wodnych poszczególnych papierni, czego autorzy we własnym zakresie już nie są w stanie dokonać), ale mogą się do tego rozwiązania przyczynić – taka jest przynajmniej nadzieja autorów.

Zasady opracowania materiałów

Światowy zasób archiwaliów dotyczących historii Śląska do 1945 r. można oszacować na około 50.000 metrów bieżących, z czego około połowa znajduje się obecnie na terenie Rzeczypospolitej. Jeszcze bogatszy jest zasób przekazów drukowanych. Jego wielkość jest dzisiaj trudna do oszacowania. Systematyczne badania tego zasobu ograniczały się dotychczas do jego ułamków, które w najlepszym przypadku można by ująć w promilach. Zadaniem przemysłanej strategii naukowej byłoby przejrzanie go choć raz i wydobycie wszystkich istotnych informacji według klucza obowiązującego wszystkich uczestników akcji. Takie działanie zwiększyłoby wprost rewolucyjnie zasób naszej wiedzy faktograficznej, ale – choć byłoby racjonalne i naukowe – jest z różnych względów niemożliwe. W związku z tym autorzy podjęli wieloletnie badania w nieporównywalnie mniejszym zakresie, zgodnie z ich ograniczonymi indywidualnymi możliwościami. Celem ich wciąż trwającej akcji jest uzbieranie jak największej ilości informacji źródłowych dla historii sztuk plastycznych i rzemiosła artystycznego Śląska. Ze względu na wyżej scharakteryzowane kluczowe znaczenie historii papiernictwa dla wielu gałęzi wiedzy humanistycznej, w ramach tego programu zarejestrowano także informacje o papiernikach

śląskich. Wychodząc z założenia, iż jednym z podstawowych zadań na obecnym etapie badań jest możliwie jak najprecyzyjniejsze ustalenie żywotów jak największej liczby śląskich papierników, skoncentrowano wysiłki przede wszystkim na przebadaniu śląskiego zasobu metrykalnego, choć sporadycznie przeglądane były także inne rodzaje źródeł pisanych i przekazy drukowane. Z zachowanych około 10.000 ksiąg metrykalnych dotychczas udało się przebadać po około 20% ksiąg katolickich i ewangelickich.

Nie wdając się w dyskusje na temat historycznych granic Śląska, ze względów praktycznych niniejsze studium obejmuje wyłącznie te jego obszary, które obecnie znajdują się w obrębie państwa polskiego. W przypadku miast podzielonych ujęto te, których większa historyczna część znajduje się na tym obszarze. To oznacza, dla przykładu, że Cieszyn został ujęty, Görlitz/Zgorzelec zaś nie. Przyporządkowanie miejscowości do powiatów nastąpiło według obecnego podziału administracyjnego. W niektórych przypadkach po nazwie ulicy lub po numerze domu następują bardzo wysokie numery. Są to numery podatkowe posesji, które w korelacji z numerami domów umożliwiają umiejscowienie nieruchomości w obecnym krajobrazie miejskim.

Konstrukcja haseł

W niniejszym opracowaniu ujęto wszystkich papierników, czeladników papierniczych i zbieraczy szmat z rzemieślniczego okresu produkcji papieru oraz ich rodziny, natomiast z okresu produkcji kapitalistycznej – jedynie członków zakładów, którzy mieli wiodące funkcje ekonomiczne lub technologiczne.

Wobec faktu, iż co najmniej do połowy XIX w. nazwiska zapisywano na Śląsku fonetycznie, „ze słuchu”, dla uniknięcia błędów, ich zaszeregowanie w niniejszej pracy również następuje według tych samych zasad. W szczególności nie uwzględniono liter wydłużających lub skracających wymowę danego wyrazu (niemego *h*, podwójnych samogłosek lub spółgłosek), a literę *y* zaszeregowano w tym samym miejscu, co literę *i*. Nazwiska o tej samej wymowie, ale różnej pisowni, zostały zapisane, o ile nie istnieje jedna wyraźna forma przewodnia (np. Bayer z formami ubocznymi Beyer, Baier, Beier lub Busch z wersją zniekształconą Pusch) w najwcześniej występującej formie w źródłach w kolejności alfabetycznej (np. Maier, Mayer, Maier, Meier pod „Maier”). Jeśli różne formy tego samego nazwiska są na tyle podobne, że nie może dojść do pomyłek, zostaną one (o ile są początkiem danego hasła) zapisane w formie najczęściej występującej u tej konkretnej osoby. Dla ukazania różnorodności pisowni tych nazwisk, zostały one zapisane w innych miejscach niniejszej publikacji według pisowni danego konkretnego źródła.

Jeśli imiona nie posiadają mniej więcej tak samo często używanych obecnie form ubocznych, na przykład Johann, Hans, Johannes, zapisano je w poprawnej formie ogólnoniemieckiej, a nie w formie źródła śląskiego, czyli dla przykładu forma imienia „Valten”, występująca zwłaszcza do renesansu włącznie, została zapisana w formie poprawnej „Valentin”. W przypadku występowania równouprawnionych form,

wszystkie zapisano przy ich pierwszym możliwym zaszeregowaniu alfabetycznym, czyli Johann, Hans, Johannes pod „Hans”.

Jeżeli u osób noszących kilka imion udało się ustalić imię główne, zostało ono podkreślone. Dla zwiększenia przejrzystości układu, następujące po sobie żony określono kolejnymi cyframi rzymskimi, a kolejne dzieci cyframi arabskimi. Jeżeli dokładnie wiadomo, która z żon była matką danego dziecka, poprzedzono numer dziecka numerem matki. Dzieci nieślubne lub wnuczeta oznaczono kolejnymi małymi literami alfabetu. Dla uwydatnienia kontekstów socjologicznych w hasłach zostały podane także wszystkie osoby, u których papiernicy lub członkowie ich rodziny byli świadkami na ślubie lub chrzestnymi.

Używane symbole i skróty:

- * – urodzenie
- # – chrzest
- = – ślub
- + – zgon
- +* – martwo urodzony
- % – pogrzeb
- A. A. – Archiwum Archidiecezjalne, potem numer konkretnej księgi metrykalnej (ze względu na to, że data dokładnie dokumentuje miejsce w księgach, w przypadku ksiąg metrykalnych zrezygnowano z podania stron konkretnego zapisu)
- a. m. – akta miasta
- A. P. – Archiwum Państwowe
- EKMŚ – zespół Ewangelickich Ksiąg Metrykalnych Śląska
- ew. – ewangelicki
- gr – grosz(y)
- Hintze – tzw. kartoteka Hintzego
- J. G. – Jelenia Góra
- kat. – katolicki
- król. – królewski
- Leg. – Legnica
- Lit.: – literatura
- mieszk.: – adresy zamieszkania
- Muz. Nar. – Muzeum Narodowe
- O. – Opole
- par. – parafia
- prus. – pruski
- rzym.-kat. – rzymskokatolicki
- srebrn. – srebrny
- śl. – śląski
- świadek u – świadek na ślubie u

tal. – talar(y)

UB Ręk. – Oddział Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu

USC – Urząd Stanu Cywilnego

Wroc. – Wrocław

Z. G. – Zielona Góra

Źr.: – źródła

Skróty powiatów:

bol. – bolesławiecki

głog. – głogowski

grad. – grodkowski

jaw. – jaworski

jel. – jeleniogórski

kam. – kamiennogórski

kłodz. – kłodzki

koziel. – kozielski

leg. – legnicki

lubań. – lubański

lubiń. – lubiński

lwów. – lwówecki

mil. – milicki

nys. – nyski

oles. – oleski

oleś. – oleśnicki

oław. – oławski

prud. – prudnicki

racib. – raciborski

strzel. – strzeliński

syc. – sycowski

szpr. – szprotawski

świd. – świdnicki

wałbrz. – wałbrzyski

woł. – wołowski

wroc. – wrocławski

ząb. – ząbkowicki

ziel. – zielonogórski

złot. – złotoryjski

żag. – żagański

Część I A-G

A

ABSCH, Georg, papiernik na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu, **żona:** Anna Regina, **dzieci:** **I)** Anna Elisabeth (# 19.12.1675).

Źr.: A. A., 1b.

ABT, Bartholomäus, czeladnik papierniczy w Dusznikach, pow. kłodz., **żony:** **I)** NN (+ przed 12.2.1634), **II)** = 12.2.1634 z Dorotheą, córką Salomona Andresa (+ przed 12.2.1634), kapelusznika, **dzieci:** **II/1)** Johannes (# 30.5.1635, chrzestny: Samuel Krätschmer, papiernik), **II/2)** córka (# 11.3.1640, chrzestna: Susanna, żona Samuela Krätschmera, papiernika), **chrzestny u:** Melchiora Tschemmera (21.1.1629, 30.5.1633), Matthäusa Lengfelda, kowala sierpów (28.4.1630), Michaela Frantza (3.8.1631, 7.4.1634), Michaela Beuchela (1.8.1632), Kaspara Fickera (7.3.1638), Christopha Schneidera, czeladnika papierniczego w Żytawie (21.9.1639), Kaspara Zenckera (11.1.1645); zastępuje 5.2.1637 Samuela Kretschmera jako chrzestny u Eliasa Krause.

Źr.: A. A., 655a.

ADAM, Georg, prudnicki czeladnik papierniczy, **dzieci:** **I)** Georg (* 1732, % 1.5.1732).

Źr.: A. A., 96b.

ADLER, Abraham, papiernik w Cieplicach, pow. jel., **chrzestny u:** Georga Wehnera, chałupnika w Ściegnach, pow. jel. (5.10.1677).

Źr.: A. A., 190a.

ALBERT, fabrykant papy w Kowarach, pow. jel., w folwarku Buschvorwerk, 23.11.1890 z powodu podpalenia doszczętnie palą się budynki pomocnicze.

Lit.: Schlesisches Tageblatt, t. 16, 30.11.1890.

ALBRECHT, Anton Wilhelm, papiernik w Piechowicach, pow. jel., **żony:** **I)** Friederike Beate z domu Urban, wdowa po Johannie Gotthilfie Melzerze, papierniku w Piechowicach, w związku z tym przejmuje miejscową papiernię, **II)** Louise Bertha, córka Gotthelfa Augusta Dame, właściciela papierni w Dołach, pow. szpr.

Funduje 1842 miejscowemu kościołowi ewangelickiemu z okazji jego 100-lecia 6 friedrichsdorów. Otrzymuje 1852 35 tal. reńskich 20 gr srebrn. za dostarczenie koni dla pospolitego ruszenia w 1848 r.

Lit.: Amts-Blatt der Königlichen Regierung zu Liegnitz, t. 32: 1842, s. 197; Kreiskurrentenblatt des Königlichen Landrathamtes in Hirschberg, wydanie specjalne, 18.10.1852, s. 304; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 65.

ALBRECHT, August, papiernik w Brzegu, **chrzestny u:** Gottlieba Henze, dniówkarza na Sperlingsberg we Wrocławiu (19.1.1862).

Źr.: A. A., 666i.

ALBRECHT, Franz, papiernik w Brzegu, **chrzestny u:** Heinricha Bachmanna, karczmarza i mieszczanina przy kanale śluży przy Bramie Odrzańskiej we Wrocławiu (27.2.1853, 12.10.1856).

Źr.: A. A., 666h.

ALLBRECHT, Heinrich Christian, papiernik i producent form papierniczych, **miejsca zamieszkania:** 1844, 1856-1866 Wrocław, 1851 Brzeg, **chrzestny u:** Josepha Kindschera, papiernika w fabryce papieru we Wrocławiu (31.3.1844), Josepha Seiferta, mistrza szewskiego i mieszczanina przy Zollgasse 11 (1.6.1851) wzgl. Garbary 24 (19.5.1861), Johanna Sauerbiera, czeladnika młynarskiego (23.5.1856), Augusta Ludwiga, mistrza krawieckiego i mieszczanina, nr 34 (1.2.1857) wzgl. Burggasse (4.7.1858), Karla Kury, szypera, Mühlplatz (4.9.1859), Johanna Stanjeka, stolarza, Gartenstr. (17.10.1866).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 7/11; A. A., 666h-666j.

ALBRECHT, Joseph, czeladnik papierniczy w Brzegu, + przed 8.8.1863, **żona:** Rosalia z domu Hornig (+ przed 8.8.1863), **dzieci: 1)** Selma (* 1796, + 8.8.1863, tyfus płucny, % 10.8.1863, podopieczna w przytułku Maryjnym), **chrzestny u:** Marii Emilii, nieslubnej córki Emilii, na Przedmieściu Odrzańskim, córki B. Königa (+ 9.2.1855), czeladnika ciesielskiego (14.2.1855).

Funkcje: kierownik produkcji w młynie papierniczym.

Źr.: A. A., 666h, 666v.

ALTMANN, Benjamin Gottlieb, producent papieru, **miejsca zamieszkania:** 1818-1852 Podgórzyn, pow. jel., 1819 Żagań (posiada 1819 tamtejszy młyn papierniczy, który przechodzi 1827 drogą dziedzictwa na jego zięcia A. Dame), **żona:** = 1818 z Johanną Theodorą, wdową po Christianie Friedrichu Scholtzu, producencie papieru w Podgórzynie, w związku z tym przejmuje tamtejszą papiernię.

1842 funduje wraz z żoną kielich do komunii dla chorych dla kościoła ewangelickiego w Podgórzynie i 5 ryz papieru do druku publikacji jubileuszowej, jego żona funduje 1852 dla tego samego kościoła 25 tal. reńskich na zakup dzwonu, on sam 50 tal. reńskich.

Lit.: Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Liegnitz, t. 32: 1842, s. 253; t. 42: 1852, s. 443; Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 106; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 14, 66.

ALTMANN, Gottlob Beniamin, papiernik w Żaganiu, * w Osiecznicy, pow. bol.

Kupuje 2.9.1754 papiernię żagańską od miasta i odbudowuje ją od podstaw, później przekazuje ją Gottfriedowi Altmannowi II.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 106; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 13, 20.

ALTMANN, Hugo, współwłaściciel fabryki papieru Erfurt & Altmann w Jeleniej Górze, **mieszkania:** 1905 Straupitzer Str. 5, 1906-1909 Schönauer Str. 11.

Funkcje: 1893 członek zarządu sekcji IX (Śląsk i Pomorze) Związku Zawodowego Papierników (Papiermacherberufsgenossenschaft).

Lit.: Schlesischer Tageblatt, t. 19, 2.6.1893; Adreßbuch der Stadt Hirschberg (18 775 Einwohner) und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1905/06, Hirschberg b. d., s. 4; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1906/07, Hirschberg b. d., s. 4; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1908/09, Hirschberg b. d., s. 4; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf, Grunau, Hartau und Straupitz für das Jahr 1909/10, Hirschberg b. d., s. 17.

ALTMANN, Johann Gottfried, papiernik i właściciel papierni w Żaganiu.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 106.

ALTMANN, Moritz, właściciel fabryki papieru, **miejsca zamieszkania:** 1879-1882 Jelenia Góra (mieszkanie: 1879-1881 Äußere Burgstr. 21), 1904 Wrocław.

Funkcje: 1904 przewodniczący II sekcji (wrocławskiej) producentów wyrobów papierniczych (Papierverarbeitungsberufsgenossenschaft) w Berlinie.

Lit.: Mejer, Georg v., Adreßbuch der Stadt Beuthen O.=S. einschließlich des Verwaltungsbezirks Schwarzwald und der Gemeinde Roßberg 1904 und 1905, Beuthen b. d., s. 31; Adreßbuch der Stadt Hirschberg in Schlesien für das Jahr 1879, Hirschberg b. d., s. 131; Adreßbuch der Stadt Hirschberg in Schlesien für das Jahr 1881, Hirschberg b. d., s. 153; Adreßbuch der Stadt Hirschberg in Schlesien für das Jahr 1882, Hirschberg b. d., s. 152.

ALTMANN, Paul, współwłaściciel fabryki papieru Erfurt & Altmann w Jeleniej Górze, **mieszkanie:** 1882-1909 Mühlgrabenstr. 26.

Funkcje: 1893 rewident rachunkowy sekcji XI (Śląsk i Pomorze) Związku Zawodowego Papierników (Papiermacherberufsgenossenschaft).

Lit.: Schlesisches Tageblatt, t. 19, 2.6.1893; Adreßbuch der Stadt Hirschberg in Schlesien für das Jahr 1882, Hirschberg b. d., s. 152; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1906/07, Hirschberg b. d., s. 4; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1908/09, Hirschberg b. d. s. 4; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf, Grunau, Hartau und Straupitz für das Jahr 1909/10, Hirschberg b. d., s. 17.

ANDERS, rodzina śląskich papierników.

1. Christian, papiernik, syn Gottfrieda, papiernika z Jeleniej Góry, + przed 22.1.1753, **miejsca zamieszkania:** 1710 Smardzów, pow. głóg., na majątku księżęcej komory, potem Ściegny, pow. jel., **żony: I**) = 28.4.1710 w Żmigrodzie, pow. mil., z Rosiną, córką Christopha Waltera, mieszczanina ze Żmigrodu, **II**) Anna Maria (= 22.1.1753 z Christianem Ehrenfriedem Pormannem, gajowym z Przesieki, pow. jel.).

Źr.: A. A., 100b, 190d.

2. Gottfried I, papiernik w Jeleniej Górze, + V 1687, ojciec Christiana, papiernika z Jeleniej Góry, i Gottfrieda II, czeladnika papierniczego ze Świdnicy, **żona:** Rosina z domu Großmann, **dzieci: I/1**) Gottfried II (# 24.5.1682, chrzestni: Georg Kahl, papiernik z Piechowic, pow. jel., Martha, żona Christiana Geißlera, papiernika z Podgórzyna, pow. jel.), **I/2**) Christian (patrz wyżej), **I/3**) Eleonora, **I/4**) Sigismund (# 9.1.1687), **chrzestny u:** Christiana Geißlera, papiernika z Podgórzyna (21.2.1683), Philipa Heypelta, papiernika z Jeleniej Góry (30.12.1685), **jego żona chrzestną u:** Christiana Geißlera, papiernika z Podgórzyna (30.12.1685).

Podział spadku (po Christianie Andersie) pomiędzy wdową po nim a jej dziećmi I/1 i I/3 patrz Gottfried II.

Źr.: A. A., 100b, 190a, 261; Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy; A. P. Wr., a. m. Świdnicy, nr 133, s. 434, 464, 686.

3. Gottfried II, czeladnik papierniczy (do 4.9.1742, wówczas wstępuje do cechu karczmarzy za 24 tal. wstępnego i opłatę dla Rady Miejskiej) i mieszczanin w Świdnicy, # 24.5.1682 w Jeleniej Górze, + przed 27.1.1744, syn Gottfrieda I, papiernika w Jeleniej Górze, **mieszkanie:** kupuje 23.5.1742 i 24.10.1742 za 250 tal. śl. i 1 dukata kluczowego dom i ogród (roczne podatki: 30 tal. śl., 4 gr czynszu, 2 gr 8 hal. podatku miejskiego) przy Fischergraben, pomiędzy domem i ogrodem Gottfrieda Gottwalda, rymarza i mieszczanina, a garbarnią cechu szewskiego od spadkobierców Christiana Kopischa, mieszczanina i starszego cechu gorzelników, świadek na jego ślubie: Benjamin Gottlieb Rüdiger, papiernik, **żona:** Anna Rosina, z domu Nagel (+ przed 17.3.1751), **dzieci: I/1**) Johanna Eleonora (# 15.6.1724, chrzestna: Johanna Eleonora, córka Illgnera, dzierżawcy papierni ze Świdnicy), **I/2**) Anna Rosina (# 9.3.1726, chrzestny: Friedrich Illgner, dzierżawca papierni), **I/3**) Johanna Eleonora (* 20.11.1730 w Świdnicy, # 21.11, chrzestna: Susanna, żona Illgnera, papiernika ze Świdnicy), **I/4**) Johann Gottfried (* 10.8.1733, # 11.8, chrzestny: Friedrich Illgner, papiernik i mieszczanin), **I/5**) Maria Magdalena (* 4.3.1739, # 5.3, chrzestna: Susanna, żona Illgnera, papiernika), **chrzestny u:** Hansa Heinricha Fürsta, dniówkarza (17.5.1727).

4.2.1728 świadek Martina Hocke, mistrza sukienniczego i mieszczanina, przy zakupie jego domu i ogrodu.

31.3.1728 podział spadku po Christophie Andersie, mieszczaninie świdnickim, pomiędzy Gottfriedem II, jego matką i jego siostrą Eleonore, żoną Hockego: Gottfried

II z siostrą otrzymują po 241 tal., stąd wraz z siostrą przekazuje ich matce 20.8.1728 i 29.10.1728 dom przy Schützengraben (Fischgraben) przed Bramą Dolną, pomiędzy Krötengraben a domem i ogrodem właściciela folwarku Davida Bergmanna, wraz z ogrodem i polami; te same nieruchomości, tylko zamiast domu – plac budowy, sprzedaje mu jego matka 20.3.1736 za 1300 tal. śl. i 3 dukaty kluczowego (obciążenia nieruchomości: 110 tal. śl. podatku rocznego, 10 gr srebrn. rocznego podatku miejskiego, 1 marka 4 gr srebrn. rocznego czynszu na rzecz kościoła św. Michała), przekazanie nieruchomości 11.4.1736.

27.1.1744 otrzymują dzieci I/2, I/4 i I/5 jako opiekunowie Christiana Gottlieba Gebhardta, dzwonnika przy kościele ewangelickim, i Johanna Gottlieba Scholza, mistrza bednarskiego i mieszczanina, swoje części spadku przejmują: I/2 29.1.1750, I/4 16.8.1754 jako czeladnik kowala gwoździ (otrzymuje 17.3.1751 list prawego urodzenia), I/5 28.1.1760.

Źr.: A. A., 305a, 305b; A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 79, s. 27; nr 125, s. 134, 710; nr 132, s. 163n, 915nn; nr 133, s. 434, 464, 686; nr 134, s. 493nn; nr 135, s. 9, 32; nr 156, s. 498; nr 166, s. 34n; nr 171, b. s.; nr 199, s. 77.

ANDER, Johann Gottfried, czeladnik papierniczy w Ściegnach, pow. jel., * 1715, % 24.2.1750, **żona:** = 19.10.1745 z Anną Marią, córką Christopha Hartmanna, chłopca małorolnego ze Ściegien, **dzieci:** **1)** Johann Gottfried (# 5.9.1746, % 28.5.1747), **2)** Christian Gottfried (# 13.11.1747), **3)** Johann Gottlieb (# 5.8.1749, chrzestna: Sophia Elisabetha, żona Flegela, papiernika z Miłkowa, pow. jel.).

Źr.: A. A., 190c, 190d.

ANDERS, Joseph, czeladnik papierniczy w Białej Nyskiej, pow. nys., **chrzestny u:** Marii Elisabeth, nieślubnej córki Anny Elpel (13.11.1751).

Źr.: A. A., 431.

ANDERS, Joseph, parobek w papierni w Dusznikach, pow. kłodz., * 1773, syn Michała, chałupnika z Ocieszowa, pow. kłodz., **żona:** = 16.11.1797 z Kathariną (* 1775 w Podgórzu, pow. kłodz., kat.), córką Melchiora Urbe, chałupnika i ławnika z Podgórze, **dzieci:** **I/1)** Joseph Ignatz Karl (* 4.11.1798, # 5.11, chrzestny: Joseph Melzig, szafarz Ossendorfów w Podgórzu), **I/2)** Johanna Katharina Barbara (* 11.12.1802, # 12.12, chrzestny: Joseph Melzig, szafarz Ossendorfów w Podgórzu), **I/3)** Karl Joseph Stephan (* 5.11.1803, # 7.11).

Źr.: A. A., 655c, 655d, 655o.

AHR, Gottlieb, wrocławski wygładzacz papieru, **mieszkanie:** 1858 Białoskórnicza 4, **żona:** Susanna, z domu Erdmann, **dzieci:** **I/1)** Anna Auguste Louise (* 5.11.1858, # 14.11).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/50.

ARMMET, Christof, czeladnik papierniczy w Legnicy, **chrzestny u:** Geoga Mersela w Piekarach Małych, pow. leg. (14.5.1589), Geoga Lunge, czeladnika papierniczego (15.5.1589).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy 1a.

v. ARNOLD, baron, nadradca konsystorza, buduje 1742/1743 papiernię w Bargen, pow. żag. (? , poprawnie Barkowo, pow. mil.?, koncesja 25.1.1743).

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 15n.

AUERSWALD, Gottfried, czeladnik papierniczy we Wrocławiu, + przed 1805, **żona:** NN (+ 1804).

Źr.: A. P. Wr.; EKMS 8/114.

AUERSWALD, Johann Georg, czeladnik papierniczy w Oławie, **żona:** Johanna Rosine, **dzieci:** I/1) Joh. Gottlieb (# 10.8.1757).

Źr.: Muz. Nar. Wr.; Hintze, papiernicy.

AUßIG, Daniel, czeladnik papierniczy w Dusznikach, pow. kłodz., **chrzestny u:** inwalidy austriackiego (4.5.1763), Heinricha Beera, chałupnika z Podgórze, pow. kłodz. (2.4.1765), Eliasa Roesnera, dniówkarza i mieszczanina w Dusznikach (10.10.1766).

Źr.: A. A., 655c, 655c2.

B

BACH, Sebastian, uczeń papierniczy w Dusznikach, pow. kłodz., **mieszkanie:** 1630 Niedergasse, 17.3.1630 uczestniczy w komunii świętej.

Źr.: A. A., 655a.

BECKER, Christian, czeladnik papierniczy w Świdnicy, **chrzestny u:** Johanna Barnta, dniówkarza (13.7.1753).

Źr.: A. A., 305c.

BECKER, Gottfried, papiernik w Mroczkowicach, pow. lwów., + przed 26.8.1745, **żona:** NN (+ 26.8.1745).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BECKER, Gottlieb Wilhelm, papiernik i mieszkaniec Oleśnicy, **chrzestny u:** Johanna Sigismunda Kuscha, czeladnika papierniczego na obszarze jurysdykcji archidiaconatu we Wrocławiu (19.3.1722).

Źr.: A. A., 120a.

BECKER, Johann, papiernik, **miejsca zamieszkania:** 1687-1690 Świdnica, 1699-1713 Wrocław (mieszczanin), **żona:** Anna Ursula, córka Kaspara Dittricha (+ przed 21.4.1690), kramarza w Świdnicy (zapowiedź 21.4.1690), **dzieci: 1)** Barbara Rosina, **chrzestny u:** Michaela Grunda, zbieracza szmat w Kletschkau koło Świdnicy (26.9.1687), Christoph Riefera w Świdnicy (17.12.1688), Johanna Frabe, dniówkarza na obszarze jurysdykcji klasztoru św. Macieja we Wrocławiu (14.2.1699), Johannes Panelta, ogrodnika w Polanowicach, pow. wroc. (1.11.1700, zastępuje go Christian Heinrich Riediger, papiernik), Heinricha Clementza, gyrtlerza i mieszczanina w Świdnicy (9.8.1705, 26.4.1707), Christiana Raupacha, cyrulika tamże (27.5.1709), **jego żona chrzestną u:** Johanna Georga Lincke, szewca i mieszczanina na obszarze jurysdykcji klasztoru św. Macieja we Wrocławiu (28.12.1713), **jego dzieci chrzestnymi u: 1)** Sigismunda Kuscha, mieszkańca na obszarze jurysdykcji archidiaconatu we Wrocławiu (29.10.1713).

Funkcje: 1688 czeladnik prowadzący w papierni świdnickiej.

13.3.1708 jest świadkiem Christiana Heinricha Riedigera, papiernika świdnickiego przy zakupie papierni świdnickiej.

Źr.: A. A., 59l, 59m, 120a, 376a, 376b; A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 129, s. 615; Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BÄNDERLEIN, Christian, czeladnik papierniczy w Miłkowie, pow. jel., * 1691, % 28.3.1713.

Źr.: A. A., 24i.

BANERT, Karl, papiernik w Borku, pow. prud., * 26.4.1909 tamże, kat., **rodzice:** Paul, cieśla tamże, Albine z domu Pruschko, **żona:** = 24.10.1932 w Bardzie, pow. ząb., z Marie Marthą (* 7.10.1905 w Krapkowicach, kat.), robotnicą fabryczną tamże (rodzice: Paul Lucas, robotnik fabryczny tamże, Anna z domu Pelka).

Źr.: Par. rzym.-kat. w Bardzie, = 1931-1937.

BANTTELE (BENDER), Sebastian, czeladnik papierniczy w Legnicy, * w Weingarten, Szwabia, + przed 30.9.1614, **żona:** = 21.8.1607 z Marią, wdową po Davidzie Götze, kamieniarzu w Legnicy (= 30.9.1614 z Steffanem Tirmerem, producentem pił w Głogowie).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BÄHR, Anna, zwana „Aneczka od szmatek” („Hader-Annel”), zbieraczka szmat w Świdnicy, * 1668, 13.12.1741 znaleziono ją utopioną przy papierni, ew., **mieszkanie:** dom Jülckego.

Żyła ze zbierania szmat i żebractwa.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 107, s. 1030nn.

BAER, Heinrich, zbieracz szmat i chałupnik w Podgórzu, pow. kłodz., **żona:** Elisabet z domu Schwertner (* w Podgórzu), **dzieci: I/1)** Anna Johanna Magdalena (* i # 24.10.1782).

Źr.: A. A., 655c.

BÄR, Johann Friedrich, mistrz papierniczy i mieszczanin w Dusznikach, pow. kłodz., * 1738, + 28.3.1821 w Dusznikach, wylew, % 30.3, syn Johanna Josepha, chałupnika w Podgórzu, pow. kłodz., **żony: I)** = 19.9.1774 z Marią Elisabeth (* 1751 w Podgórzu), córką Ferdinanda Pohla tamże, świadek: Anton Heller, czeladnik papierniczy i handlarz, **II)** = 11.11.1782 z Anną Juliana (* 1757 w Dusznikach, + 13.1.1832 tamże, starość, % 16.1), córką po Franzu Volkmerze, czeladniku papierniczym, świadek: Johann Schönherr, czeladnik papierniczy i mieszczanin, **dzieci: I/1)** syn (* +16.8.1775), **I/2)** Anna Juliana Elisabeth Ludmilla (* i # 30.9.1776), **I/3)** Anton Joseph August (* 1.11.1778, # 2.11), **I/4)** syn (* + 17.12.1780, wycinano go w kawałkach, gdyż był napuchnięty, z wodogłowiem i ułożony odwrotnie), **I/5)** Jos. Vincenz (* 5.4.1782, # 6.4), **II/1)** Franz Carl Matthäus (* 27.1.1784, # 28.1), **II/2)** Anton Joseph August (* 14.4.1786, # 15.4, chrzestna: Josepha, córka Jos. Ossendorfa, papiernika), **II/3)** Mariana Regina (* 6.9.1787, # 7.9, chrzestna: Antonia z domu Heller, wdowa po Ossendorfie, król. papierniku dworskim i dziedzicu w Podgórzu, zastąpiona przez swoją córkę Josephę, = 8.10.1811 z Augustem Beinlichem (* 1772), mistrzem papierniczym, synem Vinzenza, mydlarza i mieszczanina w Dusznikach), **II/4)** Johann Anton Ignatz Joseph (* 29.1.1790, # 30.1, chrzestna: Josepha, córka Josepha Ossendorfa, król. papiernika dworskiego), **II/5)** Anna Maria Juliane Johanna (* 9.12.1791, # 10.12, chrzestna: Josepha, córka Josepha Ossendorfa, król. prus. papiernika dworskiego, + 20.3.1832, wycieńczenie, % 24.3), **II/6)** Anna Maria Magdalena Johanna (* 21.5.1795, # 22.5, + 16.8.1833, puchlizna i następstwa rozwiązania, % 20.8, dzieci: a) Friedrich Franz (* 12.6.1833, # 14.6, nieślubny)), **świadek na ślubie u:** Wenzla Kastnera, mieszczanina w Podgórzu (2.7.1777), Franza Frinty, mistrza krawieckiego i mieszczanina w Dusznikach (24.1.1780), Ignaza Hanischa, sługi domowego w papierni (28.11.1781), Franza Bära, grenadier w kompanii kapitana v. Kalkreutha w pułku v. Götz (30.1.1788), potem sukienika (22.2.1813), Josepha Frinty, sukienika i mieszczanina (27.1.1789), Antona Ignatza Festa, czeladnika papierniczego (4.9.1792), Franza Birgela, mieszczanina (13.11.1797), Josepha Marcusa, mistrza stolarskiego i mieszczanina (12.1.1802), **chrzestny u:** Franza Josepha, nieślubnego syna Juliany Pfeifer (9.10.1774), Xavera Antona Friedricha, nieślubnego syna Elisabet, córki Franza Dintera, sędziego dziedzicznego w Starych Bobrownikach, pow. kłodz. (11.1.1780), Antona Wittwera, foluszniaka i mieszczanina w Dusznikach (28.1.1780), Ignaza Hanischa, sługi domowego Ossendorfów (11.5.1782, 16.9.1787, 24.8.1789), Ignaza Burgharda, sukienika i mieszczanina (8.6.1787), Franza Feinty, sukienika i mieszczanina (31.8.1789), Heinricha Krafta, żołnierza (28.10.1794), Karla Blauhuta, sukienika i mieszczanina

(25.1.1795, 22.2.1796, 12.2.1798, 16.3.1801), Prokopa Wenzla, słodownika, piwowara i mieszczanina (18.3.1796, 23.1.1800, 21.4.1805), Josepha Hanischa, dniówkarza i mieszczanina (26.11.1797), Johannes Auera, siodlarza i mieszczanina (7.10.1799), Andreasa Johannes Heitze, szewca (30.1.1804), **jego żony chrzestnymi u: I:** Antona Pfeiffera, cieśli i mieszczanina (11.9.1778), **II:** Antona Wittwera, foluszniaka i mieszczanina (19.2.1783), Ignaza Hanischa, sługi domowego Ossendorfów (13.5.1784), Franza Jungka, sukiennika i mieszczanina (6.2.1789), Prokopiusa Wenzla, słodownika i piwowara (18.3.1798, 7.2.1802), Karla Blauhuta, sukiennika i mieszczanina (2.6.1807), **jego dzieci chrzestnymi u: II/3:** Methusalema Wohlfahrta, sukiennika i mieszczanina (6.10.1810).

Funkcje: 1782-1804 kierownik produkcji w papierni w Dusznikach.

Źr.: A. A., 655c-655e, 655o, 655t.

BARMERT, Franz, czeladnik papierniczy w Jarnołówku, pow. nys., **żona:** Magdalena z domu Herrmann, **dzieci: I/1** Magdalena Katharina (# 13.12.1778), **I/2** Maria Josepha (* i # 15.6.1786).

Źr.: A. A., 302a.

BARNET, papiernik we Wrocławiu, + przed 29.8.1812, **dzieci: 1)** Anna Barbara (mąż Jacob Haller, handlarz owocami i mieszczanin z Wrocławia, dzieci: a) Johann Georg August (* 29.8.1812, # 2.9)).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 11/11.

BARSCH (PERSCHE), Michael, zbieracz szmat w papierni w Świdnicy, * 1701, kat., 14.4.1741 znaleziono go martwego na polu koło Pszennej, pow. świd., ubrany tylko w rozdarty płaszcz, żył w skrajnej nędzy, utrzymywał się z żebractwa, **żona: I)** Anna Rosina z domu Fritsch (Breuer), **dzieci: I/1)** Johann Gottfried (# 8.7.1726), **I/2)** Susanna Elisabeth (# 9.5.1729), **I/3)** Anna Rosina (* 22.5.1731, # 23.5), **I/4)** Susanna Elisabeth (* 4.6.1733, # 5.6), **I/5)** Anna Maria (* i # 7.4.1735), **I/6)** Johanna Eleonora (* 2.7.1738, # 3.7).

Źr.: A. A., 305a, 305b, 337a, 337b; A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 107, s. 928nn; nr 161, s. 409, 412.

BÄRTH, Georg, starszy parobek w folwarku papierniczym w kuźni miedzi w Białej Nyskiej, pow. nys., **chrzestny u:** Albina Tobrawy, stolarza w folwarku konnym (19.2.1720).

Źr.: A. A., 431.

BARTH, Johann, kierownik produkcji w papierni w Boberthal, pow. jel., **miejsce zamieszkania:** 1912 Barcinek, pow. jel.

Lit.: Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 349.

BARTHOHT, Johann Gottlieb, zbieracz szmat we Wrocławiu, **żona: I**) Johanna z domu Mahr, **dzieci: I/1**) Johanna Christiana Wilhelmine (* 11.6.1810, # 15.6).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 7/2.

BARTSCH, Arthur, kierownik produkcji w papierni w Boberthal, pow. jel., **miejsce zamieszkania:** 1912 Barcinek, pow. jel.

Lit.: Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 349.

BARTSCH, Paul, producent papieru w Boberthal, pow. jel., **miejsce zamieszkania:** 1912 Barcinek, pow. jel.

Lit.: Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 349.

BATSCHKOTSCHKE, Kaspar, papiernik w Jędrzejowie, pow. grod., **dzieci: 1**) Johann (* 1753 w Jędrzejowie), mistrz szewski i mieszczanin w Kłodzku (= 16.11.1784 tamże z Anną Rosiną Johanną Magdaleną (* 1763 tamże), córką Johanna Josepha Runckela, mistrza krawieckiego i mieszczanina tamże).

Źr.: Par. Wniebowstąpienia NMP w Kłodzku, księga = 1767-1796.

BAUM, Anton Joseph, kontroler w papierni we Wrocławiu, * 1813, kat., syn Floriana, chałupnika w Biernacicach, pow. ząb., **żona:** = 31.10.1843 we Wrocławiu z Josephą Barbarą Elisabeth (* 1812, kat.), córką Franza Weigelta (+ w Wigancicach, pow. ząb.), chłopa.

Źr.: A. A., 658bb.

BAUMANN, Georg, papiernik, **miejsca zamieszkania:** 1659-1668 Bolesławiec (mieszczanin, kupuje 1659 dom przy Zollstr., założy papiernię w 1668), 1674 Żagań.

Lit.: Wernicke, Ewald, Chronik der Stadt Bunzlau von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Bunzlau 1884, s. 51, 369.

BAUMANN, Hans, papiernik w Oawie, **żona: I**) Eleonora, **dzieci: I/1**) Maria Elisabeth (# 10.3.1706).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

BAUMERT, Hans Heinrich, zbieracz szmat w Krobicy, pow. lwów., ukarany 8.3.1739 w Gryfowie, pow. lwów., 1 tal. reńskim 10 gr srebrn. za przedmażeńskie stosunki cielesne z Dorotą, córką Reicha, szypera w Zielenzig.

Źr.: A. P. J. G., a. m. Gryfowa, nr 213, b. s.

BAUMGARTNER, Leonhard, papiernik we Wrocławiu, * w Bawarii, % 19.2.1690.

Źr.: A. A., 31b.

PAUSCH, Anton, stępnicyz w papierni we Wrocławiu, **żona: I)** Maria Eleonora z domu Scholz, **dzieci: I/1)** Johanna Hedwig Dorothea (*15.1.1775, # 17.1, chrzestna: Christiana Dorothea, żona Müllera, papiernika).

Źr.: A. A. 693b.

BEYER, producent papieru we Wrocławiu, **żona: Maria, jego żona chrzestna u:** Gottlieba Rutscha, drukarza kaszmiru, ul. Legnicka 18 (3.12.1854).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/49.

BEIER, Benedikt, papiernik w Legnicy, **dzieci: 1)** Peter (# 1570, czwartek 4. tygodnia po Wielkiej Nocy).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy 1.

BAYER, Paul, papiernik w Chojnowie, pow. leg., **mieszkanie:** 1939 Liegnitzer Str. 109.

Lit.: Adreßbuch/Einwohnerbuch für die Stadt und den Kreis Goldberg mit den Städten Haynau und Schönau und allen Gemeinden 1939, Breslau 1939, s. 109.

BECHER, Christian, zbieracz szmat w Białej Nyskiej, pow. nys., **żona: I)** Anna Maria, **dzieci: I/1)** Anna Rosina (# 10.6.1759).

Źr.: A. A., 431.

BECHER, Johann, papiernik i mieszczanin we Wrocławiu, **żona: Anna Ursula, chrzestny u:** Hansa Pavela, ogrodnika z Polanowic, pow. wroc. (28.3.1696, 11.12.1697), Johanna Jakoba Zießlera, lokaja do wynajęcia z Wrocławia (27.3.1700), **jego żona chrzestną u:** Georga Säligera, ogrodnika w Polanowicach (2.1.1693).

Źr.: A. A., 449a3.

BECK, Gregor, ze Świdnicy, przekazuje 1568, w piątek przed dniem św. Michała wszystkie prawa do domu, ogrodu i młyna, zwanego starym młynem papierniczym, przy drodze do Wrocławia w pobliżu pastwiska, dzieciom po Hansie Rist (ich opiekunowie: Zacharias Wirt, Asman Junge).

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 99, s. 527.

BECK (BOCK), Kaspar, mistrz papierniczy w Świdnicy (wydzierżawi 1611 papiernię świdnicką od Pankraza Brucknera), + przed 1.9.1617, **żona: I)** Ursula, **II)** NN, **jego żona chrzestną u: I)** Hansa Scholza, czeladnika papierniczego (11.11.1614), **dzieci: 1)** Christof (# 19.7.1616).

Jego dzieci z pierwszego małżeństwa 1.9.1617 otrzymują za opiekunów Hansa Schölziga i Christ. Gaßmanna.

Źr.: A. A., 59e; A. P. Wroc. a. m. Świdnicy, nr 188, s. 503; nr 191, s. 832.

BECKMANN, Heinrich, czeladnik papierniczy we Wrocławiu, * 1817, kat., najmłodszy syn Philipa (+ przed 25.4.1842 w Heiligenstadt, w rejencji erfurckiej), robotnika, **mieszkanie:** 1842 Kępa Mieszczańska, Papiernia 9, 1844/45 ul. B. Drobnera 60, **żona:** = 25.4.1842 z Hedwig (* 1817, kat.), służką, drugą córką Franza Mende, wolnego ogrodnika w Mydlnicach, pow. oleś., świadek: Heinrich Feiereisen, producent papieru, **dzieci:** **I/1** Gustav Heinrich Berthold (* 7.3.1844, # 15.3), **I/2** Anna Martha Hedwig (* 8.11.1845, # 23.11), **chrzestny u:** Johanna Michaela Fütterera, czeladnika krawieckiego w Gajowicach, pow. wroc. (6.3.1842).

Źr.: A. A., 446f, 446j, 526aa.

BERGER, rodzina papierników śląskich.

1. Benjamin, papiernik w Oławie, syn Johanna, papiernika w Oławie, % 7.7.1737, **żona: I** = 2.10.1714 z Barbarą Elisabeth, córką Johanna Gläsera, kowala podków (= 24.11.1740 z Michaeliem Peitzeckerem, papiernikiem), **dzieci: I/1** Johann Gottfried (# 20.11.1715, % 9.9.1717), **I/2** Christian Benjamin I (* 1718), papiernik (patrz niżej), **I/3** Karl Gottlieb (# 28.5.1724, % 27.6.1732), **I/4** Susanna Eleonora (# 2.9.1729, = 11.7.1747 z Johannem Heinrichem Dehnelem, papiernikiem z Polski, synem Davida, papiernika), **I/5** syn (% 11.2.1733), **I/6** Barbara Rosina (# 14.4.1735, % 10.6.1735).

2. Christian, papiernik i mieszczanin w Oławie, * 1683, % 27.9.1756, syn Johanna, papiernika (por. niżej), **żona:** = 7.1.1710 z Anną Eleonorą Sendler (* 1688, + 10.4.1751), **dzieci: I/1** córka (+ 27.1.1715), **I/2** Johann Gottfried (# 1.1.1717, % 5.12.1745), **I/3** Georg Ernst (# 18.2.1726), **I/4** córka (* + 6.2.1745).

3. Christian Benjamin I, papiernik, właściciel papierni i mieszczanin w Oławie, * 1718, % 13.6.1758, syn Benjamina, papiernika (patrz wyżej), ojciec Christiana Benjamina II, papiernika (patrz niżej), **żony: I** = 8.1.1743 z Anną Elisabeth Marią z domu Bursian (* 1723, % 9.9.1755), **II** Christiane (= 22.10.1770 z Johannem Davidem Dehnelem, papiernikiem i mieszczaninem z Oławy), **dzieci: I/1** Christian Benjamin II (# 4.12.1743), papiernik, **I/2** Gottfried Wilhelm (# 26.9.1746, % 27.9.1746), **I/3** Ernst Wilhelm (# 7.8.1748, % 4.6.1749), **I/4** Barbara Elisabeth (# grudzień 1750), **I/5** Johann Gottlieb (# 17.1.1755).

4. Christian Benjamin II, papiernik, właściciel papierni i mieszczanin w Oławie, * 1743, + 18.6.1769, utonięcie w Odrze, % 25.6, syn Christiana Benjamina I, papiernika, właściciela papierni i mieszczanina w Oławie (patrz wyżej), ojciec Karla Benjamina, papiernika (patrz niżej), **żony: I** = 20.11.1764 z Eleonorą Charlottą z domu Tietze, **dzieci: I/1** Karl Benjamin (# 26.12.1766), papiernik, **I/2** Johanna Eleonora Christiana (* 1768, + 15.1.1769, % 17.1), **I/3** Christian Wilhelm (# 7.2.1770).

5. Gottfried, papiernik w Oławie, # 13.3.1680, syn Hansa, papiernika (patrz niżej), **żona: I** = 30.10.1703 z Susanne (+18.6.1749), córką Krausa, handlarza owocami tamże, **dzieci: I/1** Hans Michael (+ 6.12.1704, % 8.12.), **I/2** Barbara Rosina (# 23.4.1707, + 26.10.1708).

6. Hans, papiernik w Oławie, + 10.4.1715, % 12.4., syn Hansa (+ przed 29.11.1672), krawca, ojciec Benjamina, Christiana, Gottfrieda i Hansa Christopha, papierników (patrz wyżej i niżej), **żona: I** = 29.11.1672 z Rosiną (% 16.2.1719) z domu Fischer, **dzieci: I/1** Hans Christoph (# 7.8.1675), papiernik, **I/2** Gottfried (# 13.3.1680), papiernik, **I/3** Barbara Rosina (# 19.8.1682, + 30.7.1683, % 2.8.), **I/4** Christian (* 1683), papiernik, **I/5** Benjamin (# 17.9.1685), **I/6** Georg Friedrich (* 30.5.1687, # 1.6).

7. Hans Christoph, papiernik oławski, # 7.8.1675, + 29.6.1713, % 1.7., syn Hansa, papiernika w Oławie (patrz wyżej), **dzieci: 1** Rosina (# 25.11.1704), **2** Johann Christian (# 26.9.1706).

8. Karl Benjamin, papiernik w Kniei, pow. oles., # 26.12.1766 w Oławie, syn Christiana Benjamina II, papiernika, właściciela papierni i mieszczanina w Oławie, **żona: I** Johanna Dorothea, córka Karla Friedricha Jungnickela, papiernika w Blachowni Śląskiej, pow. koź. i w Częstochowie (zapowiedź 11.5.1794).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BERGER, Hans, papiernik w Oławie, **żona:** = 1606 NN.

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BERGER, Michael, papiernik w Legnicy, + przed 9.3.1620, **żona: I** Anna (% 9.3.1620).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BERGER, Oskar, 1912 wraz z Hellmuthem Dittrichem właściciel fabryki papieru Berger & Dittrich w Piechowicach, pow. jel.

Lit.: Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 169.

BERGER, Wilhelm, papiernik w Oławie, **chrzestny u:** NN (28.11.1776).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BERGMANN, fabrykant papieru we Wrocławiu, **żona: I** Maria, **jego żona chrzestną u:** Josepha Pregela, kat., palacza lokomotywowego (1862).

Źr.: A. A., 658e.

BERNDT, Heinrich, papiernik we Wrocławiu, **chrzestny u:** Josepha Albrechta, budowniczego młynów, w papierni przy Bramie Odrzańskiej (26.7.1857).

Źr.: A. A., 666i.

BERNDT, Johann Friedrich, papiernik we Wrocławiu, **chrzestny u:** Johanna Karla Heinze, mistrza krawieckiego i mieszczanina (9.10.1842).

Źr.: A. P. Wroc., EKMŚ 11/32.

BERNHARD, Adam, sługa w papierni w Świdnicy, **żona: I**) Rosina, **dzieci: I/1**) Christian (# 17.8.1689), **I/2**) Johann Christoph (# 7.11.1690), **I/3**) Ehrenfried (# 15.7.1693), **jego żona chrzestną u:** Eliasa Hofmana (29.12.1693, 4.3.1695).

Źr.: A. A., 59l.

BIMLER, Balthasar, papiernik w Świdnicy, **żona: I**) Martha, **dzieci: I/1**) Susanna (otrzymuje 25.5.1615 list prawego urodzenia).

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 191, s. 602.

BIESS, fabrykant papieru we Wrocławiu, **dzieci: 1**) Louise, **jego córka chrzestną u: 1**) Flory Marii Johannы, nieślubnej córki Flory, Wäldchen 8 we Wrocławiu, córki Urbana Stoba, mistrza krawieckiego w Krapkowicach (23.9.1866).

Źr.: A. A., 446g.

BLIESCHKE, Kaspar, czeladnik papierniczy w Starych Piekarach, pow. leg., % 30.4.1634, **chrzestny u:** Hansa Gluetzscha, pisarza tamże (24.11.1630, 24.3.1632).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 3; Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BLUM, Karl, mistrz papierniczy we Wrocławiu, **chrzestny u:** Ambrosiusa Schirmera, kat., mistrza pakowania z Brochowa, pow. wroc.

Źr.: A. A., 579t.

BLÜMEL, Joseph, papiernik i mieszczanin w Dusznikach, pow. kłodz., * 1792 w Rokkonitz, Czechy, + 3.3.1861, wyszedł z domu, aby spać w papierni, w ciemności i wicherze spadł obok mostu i uderzył głową w kamień, % 8.3, syn Antona, stelmacha i mieszczanina tamże, **żona: I**) = 22.2.1816 z Josephą (* 1791 w Dusznikach, + 9.3.1851 tamże, puchlizna wodna, % 13.3), córką Franza Klofetiusa, producenta sukna w Dusznikach, **dzieci: I/1**) Wilhelm Joseph Eduard (* 17.6.1815, # 20.6, chrzestna: Josepha, córka Ignaza Festa, papiernika), żona: = 11.10.1850 z Anną (* 1828 w Dusznikach, córką Johanna Rösela, mistrza kowalskiego, i Josephy z domu Fest (* w Dusznikach), dzieci: a) Albert (* 5.7.1860, # 8.7), b) Monika (* 25.1.1862, # 30.1), 3) Eugen (* 18.8.1863, # 23.8)), 1837-1855 sukiennik, 1850-1863 robotnik w hucie), **świadek na ślubie u:** Ignaza Nentwiga, mistrza sukienniczego, mieszczanina i wdowca, **chrzestny u:** Franziski, nieślubnej córki Marianny, córki Antona Schaffera, szewca, **jego żona chrzestną u:** Franza Weigla, kapelusznika z Bystrzycy Kłodzkiej, pow. kłodz. (8.2.1821), Josepha Madera, mistrza szewskiego i mieszczanina w Dusznikach (6.10.1831, 12.10.1834, 22.7.1837), Ignaza Nentwiga, mistrza sukienniczego i mieszczanina (1.8.1839, 15.12.1841), **jego dzieci chrzestnymi u: 1**) Wilhelma, nieślubnego syna Elisabeth, córki Josepha Teinty, mistrza sukienniczego i mieszczanina (7.10.1837), Erdmanna Hahna, handlarza mąką (12.8.1855).

Źr.: A. A., 655d-655g, 655o, 655p, 655u.

BOECK, papiernik we Wrocławiu, **dzieci: 1**) syn (spada 21.3.1711 podczas łowienia ryb do Odry i tonie, znaleziony 31.3. na mieliźnie, % przy kościele św. Elżbiety), student primi ordinis.

Źr.: A. P. Wroc., rozsyp. fragmenty kroniki Paritiusa, s. 858.

BOCK, Gustav, współwłaściciel fabryki papieru Korn & Bock we Wrocławiu, właściciel sklepu żelaźniczego C. F. Bock, * 1852, + styczeń 1887, 14 dni chory.

Lit.: Tageblatt für den Landgerichtsbezirk Schweidnitz, t. 13, 16.1.1887.

BOCK, Johann Andreas, z wykształcenia aptekarz; jeszcze na początku lat 40. XIX w. właściciel aptek w Berlinie i Wrocławiu. W 1846 r. zawiązuje spółkę z Eduardem Kießlingiem, celem prowadzenia najnowocześniejszej wówczas na Śląsku fabryki papieru w Dąbrowicy, pow. jel. Współkierując przez 6 lat dąbrowicką papiernią, zapoznaje się z technologią produkcji papieru i staje się jednym z najlepszych specjalistów w branży na Śląsku. W 1852 r. odchodzi z Dąbrowicy, a w 1853 r. zawiązuje spółkę z H. Kornem i prowadzi fabrykę papieru w Zakrzowie, pow. oleś. Dzięki jego doświadczeniu fabryka firmy Korn & Bock staje się jedną z dwóch największych papierni na Śląsku. W 1887 r. firma Korn & Bock do spółki z księciem von Pless uruchamia celulozownię siarczynową w Czułowie koło Tych na Górnym Śląsku. W 1893 r. przechodzi na emeryturę.

Lit.: M. Szymczyk, Papiernia Heinricha von Korna w Zakrzowie, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 2001, nr 1, s. 23-24, 26-27.

BOLWIG, Matthäus, papiernik w Legnicy, **żona: NN** (% 9.1.1667).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BOLWIG, Michael, papiernik w Starych Piekarach, pow. leg., syn Martina (+ przed 17.6.1664), piwowara z Bützow w Mecklemburgii, **żona: I**) = 17.6.1664 z Anną z domu Werner, wdową po Johannie Krantzu, papierniku w Starych Piekarach, **dzieci: I/1**) Christoph (# 4.1.1665, chrzestny: Christoph Häuser, papiernik we Wrocławiu), **I/2/3**) Anna Elisabeth i Anna Christina (# i + 23.12.1666).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 5, 48; Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BIEHME, Kaspar, czeladnik papierniczy w Świdnicy, **chrzestny u:** Georga Fuchsa, zbieracza szmat (20.6.1616).

Źr.: A. A., 59e.

BÖRGER, Christian Wilhelm, współdziałowiec papierni we Wrocławiu, **żona: I**) Karoline Philippina z domu Knolle, **dzieci: I/1**) Johann Ernst Wilhelm (# 13.5.1808, chrzestny: Johann David Dämelin, papiernik król. radcy).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS, nr 8/11, nr 250.

BRÄCKER, Gustav, papiernik w Jeleniej Górze, **mieszkanie:** 1882/1883 Rosenau 4b.
Lit.: Adreßbuch der Stadt Hirschberg in Schlesien für das Jahr 1882, Hirschberg b. d., s. 49;
Adreßbuch der Stadt Hirschberg in Schlesien für das Jahr 1883, Hirschberg b. d., s. 8.

BRANDT, Christian Ehrenfried, woźnica w papierni w Starych Piekarach, pow. leg., **żona: I**) Johanna Eleonora z domu Lange, **dzieci: I/1**) Karl Heinrich Dittmar (* 26.12.1818, # 3.1.1819).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 17.

BRANDT, Franz, woźnica w papierni w Starych Piekarach, pow. leg., * 1811, jedyny syn Josepha, mieszkająca z Piątnicy, pow. leg., **żona:** = 9.4.1837 z Johanną Louisą (* 1812), najstarszą córką Johanna Heinricha Wunderlicha (+ przed 9.4.1837), wolnego ogrodnika z Piątnicy.

Źr.: A. P. Leg., NMP w Leg., nr 56.

BRANDTWEIN, Joseph, operator maszyn papierniczych w Ścinawicy, pow. kłodz., **dzieci: 1**) Oscar (* 1883 w Mioszowie, pow. wałbrz. + 11.9.1884, zęby, % 15.9).

Źr.: Par. rzym.-kat. Wniebowstąpienia NMP w Kłodzku, księga wiejskich zgonów 1862-1891.

BRANDWEIN, Paul, operator maszyn papierniczych w Lubawce, pow. kam., * 1874, **świadek na ślubie u:** Alfreda Ernsta Rudolfa Gietzelta, pomocnika malarza w Sobiecinie, pow. wałbrz. (12.3.1906).

Źr.: USC Świdnicy, księga ślubów Świdnicy 1906.

BRAUER, Gottlieb, papiernik w Miłkowie, pow. jel., **żona:** = 24.5.1756 z Johanną Eleonorą, córką po Sigmundzie Libigu, sędzim w Ściegnach, pow. jel., **chrzestny u:** Friedricha Kahla, mieszkająca w Ściegnach (23.8.1756).

Źr.: A. A., 190d.

BRAEUER, Heinrich, były czeladnik papierniczy we Wrocławiu, * 1779, + 3.3.1848, paraliż, % 6.3.

Źr.: A. P. Wroc., EKMS, nr 8/127.

BRÄUER, Johann, czeladnik papierniczy w Miłkowie, pow. jel., syn Christophą, chłopa i ławnika tamże, **żona: I**) = 14.11.1718z Anną Rosiną, córką Christiana Purmanna, gajowego z Karpacza Górnego, pow. jel., **dzieci: I/1**) Christian (# 8.3.1723), **chrzestny u:** Christiana Pormanna, gajowego z Karpacza Górnego (11.10.1718), **jego żona chrzestną u:** Balthasara Diettmanna, szewca i chałupnika w Malinniku, pow. jel. (10.5.1723).

Źr.: A. A., 190b, 190c.

BRAUER, Johann Christian, producent papieru oraz form i sitek papierniczych we Wrocławiu, **chrzestny u:** Johanna Davida Engela, karczmarza i mieszczanina (18.9.1842), Johanna Adolpha Richtera, mistrza krawieckiego, ul. Szczytnicka 22 (15.3.1846).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS, nr 5/3, 5/4.

BRAUNER, Joseph, papiernik w Białej Nyskiej, pow. nys., **świadek na ślubie u:** Petera Kehlerta (9.11.1819).

Źr.: A. A., 114i.

BRIEGER, Michael, papiernik w Oławie, **żona:** = 1625 NN.

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy, b. s.

BROCKS, Gottlieb, papiernik i mieszkaniec w Legnicy, * 1813, **żony: I)** NN (+ przed 7.5.1840), **II)** = 7.5.1840 z Friederike (* 1802), służką w Legnicy, drugą córką po Gottlobie Marksie, rybaku i mieszkańcu w Ścinawie, **pow. lubiń., jego żony chrzestnymi u: II)** Eduarda Roberta Gustava Schwarzera, farbiarza i mieszczanina w Legnicy (20.2.1848).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 23, 56.

BRUCKNER, rodzina papierników w Świdnicy.

1. Christoph, syn Michaela, papiernika w Świdnicy (patrz niżej), **chrzestny u:** Balthasara Rollera (5.11.1599).

1596-1600 właściciel piarni w Świdnicy.

Źr.: A. A., 59c.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 106.

2. Michael I, + przed 5.7.1597, ojciec Christofa i Pankraza, papierników (patrz wyżej i niżej), **żona: I)** Helena (rodzice: Christoph Drescher, burmistrz i rajca świdnicki, Barbara z domu Freund), **dzieci: I/1)** Pankraz, **I/2)** Christof, **I/3)** Susanna, **jego żona chrzestną u:** Antona Bachmana (25.5.1597), Balthasara Bindera (5.7.1597), Cyriacusa Beuchela (7.7.1597), Thomasa Buchwalda (14.9.1597), Samuela Cunratha (20.9.1597), Paula Temmela (25.12.1599).

1568-1596 właściciel piarni w Świdnicy, wynajmuje ją 1578 Martinowi Leupoldtowi. 8.2.1600 jego dzieci I/1-3 sprzedają piarnię, dawniej zwaną „Angermühle” (Młyn na Pastwisku), przed Bramą Dolną na końcu Rowu Rybnego (Fischgraben), jego najstarszemu synowi (patrz niżej).

Źr.: A. A., 59b, 59c; A. P. Wroc., dok. m. Świdnicy, nr 391; a. m. Świdnicy, nr 37, s. 401, 404; nr 174, s. 166nn.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 106; Sachs, Rainer, Lexikon der bildenden Künstler und Kunsthandwerker Schlesiens bis 1945,

t. 1, Breslau 2001, s. 258; tenże, Ponad jedno stulecie [w:] Derwich, Marek, Mrozowicz, Wojciech, Żerelik, Rościsław (red.), Memoriae amici et magistri, Wrocław 2001, s. 288.

3. Pankraz, + przed 30.3.1617, syn Michalea, papiernika (patrz wyżej) w Świdnicy, **żona: I** Maria z domu Sebisch, **dzieci: I/1** Gottfried (# 30.9.1601), **I/2** Albert (# 29.6.1605), **I/3** Hedwig (# 22.9.1608), **chrzestny u:** Hansa Krebe (11.5.1597, 13.10.1600), Kaspara Tschirtnera (22.9.1600, 24.9.1600), Erasmusa Jentscha (12.6.1602), Georga Geislera (24.6.1602), Georga Schepe (9.4.1603), Martina Zimmermana, kowala (2.11.1603), Andreasa Stellauffa (26.12.1603), Kaspara Klyppela (15.1.1604), Heinricha Königka (17.2.1604), Chrispinusa Jentscha (1.3.1604), Paula Temmela (18.6.1604), Johanna Kletschke, zbieracza szmat z Polski (12.8.1604), Melchiora Hayna, czerwonoskórnik (12.8.1604), Paula Hoffmana, poszewnika (19.12.1604), Bartholomäusa Seidliza Młodszego (6.11.1605), Davida Feste, krawca (9.10.1608), **jego żona chrzestną u:** Christofa Kosemana (30.7.1600, 29.10.1604), Christofa Scheubella (30.4.1601), Adama Fischera, muzyka (12.6.1601), Hansa Schwarza, czeladnika papierniczego (26.11.1602, 19.10.1603), Tobiasa Fessela (9.11.1603), Stanislausa Behera (14.11.1603), Simona Schustera (21.1.1604), Georga Geisslera (25.1.1604), Balthasara Jeschke (1.2.1604), dra medycyny Leonharda Kretschmera (15.3.1605), Melchiora Gebela (19.9.1605), Martina Olbrichta, czeladnika piekarskiego (19.3.1606), Simona (w innym źródle: Balthasara) Rinke (31.5.1606), Georga Polera, poszewnika (23.1.1607), Davida Fridricha, poszewnika (20.1.1608), Hansa Einwaltera, czeladnika papierniczego (14.11.1609, 7.11.1610), Balthasara Hentschke, sekretarza w król. sądzie szlacheckim i krajowym (25.4.1610), Christofa Hancke, białoskórnik (4.11.1610), Balthasara Geißlera (23.2.1614, 11.7.1617), Johana Sigerta (30.3.1617), Georga Qesera, dniówkarza (14.5.1618).

Stanislaus Stenzel na Plettwitz, pasierb jego żony, kupuje 8.2.1600 od Christofa i Susanny (oboje niepełnoletni, ich opiekunowie: Christof Drescher, Severin Koschwitz), rodzeństwa Pankraza, papiernię przed Bramą Dolną na końcu Rowu Rybnego, ongiś zwaną „Angermühle” (Młyn na Pastwisku) za 5300 tal., płatnych w ratach do dnia św. Jerzego 1601 r. W przypadku sprzedaży papierni Christof ma prawo pierwokupu. W tym samym dniu dojdzie do podziału spadku pomiędzy rodzeństwem.

18.1.1608 magistrat jedna go i Gabriela Thomasa z Michaeliem Schwabem, papiernikiem, oraz Heinrichem Freytagem, i Sebastianem Luze, czeladnikami papierniczymi, po bójce.

Brückner wręcza 26.4.1610 Gallusowi Namßlerowi, czeladnikowi papierniczemu, list do mistrza papierniczego we Wrocławiu.

Brückner sprzedaje 19.7.1611 Johannowi Wirthowi, pisarzowi ławniczemu, 8 gr wiecznego czynszu na ścieku wodnym wypływającym z młynówki. 10.8.1611 daruje Balthasarowi Mehe, papiernikowi i dotychczasowemu dzierżawcy papierni, 169 tal. 5 ½ gr długu i dodatkowo daruje mu z powodu jego biedy 4 tal., nowy dzierżawca papierni: Kaspar Beck.

Dostawy papieru dla Rady Miejskiej Świdnicy: 9.11.1611 – 29 ryz najlepszego papieru po 60 gr. każda = 48 tal. 12 gr. białych (z tego za 9 ryz nie zapłacono – obowiązkowa darmowa dostawa za lata 1609-1611), 17 ryz „papieru z tarczą” po 1 tal. każda = 17 tal., 8 ryz „papieru ze świnką” po 32 gr. każda = 7 tal. 4 gr. białych, 18 ryz papieru użytkowego po 18 gr. każda = 9 tal., 25.10.1612 – 3 ryzy najlepszego papieru jako darmowa dostawa obowiązkowa, 56 ryz najlepszego papieru po 60 gr. białych każda = 93 tal. 12 gr. białych, 5 ryz papieru użytkowego po 18 gr. każda = 2 tal. 18 gr. białych, 8.1.1616 – 6 ryz papieru kancelaryjnego po 1 tal. 21 gr. białych każda = 9 tal. 18 gr. białych.

Źr.: A. A., 59b-59e; A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 174, s. 166nn; nr 188, s. 95, 488, 503; nr 191, s. 260n; nr 330, s. 220; nr 339, s. 228; nr 343, b. s.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego piernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 106.

BRUCKNER, Michael, papiernik w Świdnicy, **mieszkanie**: 21.4.1603 wzmiankowany jako właściciel domu przy Fleischergasse, obok domu malarza Paula Schreckera.

Buduje 1611 piernię przy Rowie Rybnym, za którą płaci rocznie 2 tal. reńskie 16 gr. srebrn. podatku miejskiego, właściciel od 1618: Pantaleon Hertel. Daje 16.7.1611 przed Radą Miejską do protokołu, że Balthasar Mey powiedział, że podpali piernię, jeśli będzie musiał się wynieść.

Rada miejska płaci mu 30.9.1622 10 tal. kompensaty za należną mu ucztę ławniczą.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy nr 72, s. 174; nr 103, s. 366n; nr 174, s. 515; nr 347, s. 14.

BRUß, Friedrich, czeladnik pierniczy i mieszczanin w Dusznikach, pow. kłodz., **żona**: **I**) Anna Rosina z domu Langer, **dzieci**: **I/1**) Anna Helena (# 23.5.1722).

Źr.: A. A., 655b.

BUME, Martin, czeladnik pierniczy w Jarnołtówku, pow. nys., **chrzestny u**: Frantza Wilde, chłopca (3.2.1751).

Źr.: A. A., 302a.

BUNKALE, Gottlieb, papiernik w Goszczu, pow. syc., **dzieci**: **1**) Auguste (dzieci: a) Anna Johanna Auguste (* 29.1.1864, # 6.1.1867 we Wrocławiu, nieślubna), b) Bertha Martha Auguste (* 17.12.1866, # 6.1.1867 we Wrocławiu, nieślubna), 1) Paul Adolf August (* 4.6.1868 we Wrocławiu, # 9.6)).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS, nr 5/6, 11/40.

BÜNNER, Thomas, czeladnik pierniczy i ogrodnik w Brzeźnicy, pow. prud., + przed 8.7.1686, **dzieci**: **1**) Barbara (= 8.7.1686 z Jacobem Walterem, członkiem biskupiej gwardii przybocznej i wdowcem z Wrocławia).

Źr.: A. A., 28c.

BÜRCEL, Franz, mistrz papierniczy i mieszczanin w Dusznikach, pow. kłodz., * 1779/80 w Podgórzu, pow. kłodz., + 17.10.1828, choroba płuc, % 28.10, syn Jakoba, chałupnika tamże, **żony: I**) = 13.11.1816 z Marianną (* 1793 w Dusznikach, + 19.2.1819, gorączka, % 22.2), córką Floriana Girtha, papiernika u mieszczanina w Dusznikach, **II**) = 25.1.1820 z Marianną (* 1796/97 w Dusznikach, + 14.9.1831 tamże, wycieńczenie, % 16.9.), córką Erasmusa Jungka, fabrykanta sukna, seniora Towarzystwa Śpiewaczego (musikalische Chorverbrüderung) i mieszczanina, **dzieci: I/1**) Ludwig (* 2.10.1817, # 3.10., chrzestna: Marianna, żona Augusta Beinlicha, kierownika produkcji w papierni), **II/1**) Mathilde Elisabeth (* 19.11.1820, # 21.11, chrzestny: August Beinlich, mistrz papierniczy, + 5.4.1845, choroba płuc, % 8.4.), **II/2**) Anna Maria Josepha (* 7.4.1822, # 9.4., chrzestna: Marianna, żona Augusta Beinlicha, mistrza papierniczego i mieszczanina, + 1.4.1846, wylew płucny, % 6.4), **II/3**) Anna Rosalia (* 10.1.1826, # 11.1., chrzestna: Marianna, żona Augusta Beinlicha, mistrza papierniczego i mieszczanina, = 13.11.1849 z Pergrinusem Häuslerem (* 1819), mistrzem tkackim i właścicielem roli w Dusznikach (rodzice: Johann, mistrz sukienniczy i dozorca szos w Dusznikach, Renata z domu Lux (* w Lewinie Kłodzkim, pow. kłodz.)), dzieci: a) Otilie (* 8.10.1857, # 17.10.), b) Selma (* 2.1.1862, # 9.1., chrzestna: Theresia, żona Karla Wiehra, producenta papieru), c) Joseph (* 17.3.1863, # 21.3., chrzestny: Carl Wiehr, producent papieru), **świadek na ślubie u:** Heinricha Wittwera, chałupnika (7.10.1817), Bernharda Seibta, sukiennika, pracownika tartaku i mieszczanina (12.2.1828), **chrzestny u:** Franza Birgela, mieszczanina w Podgórzu (9.4.1803, 12.10.1805, 27.4.1808, 5.12.1811, 14.8.1814), Josepha Schindlera, ogrodnika polnego w Granicznej, pow. kłodz. (23.12.1803), Huberta Birgela, gajowego miejskiego i mieszczanina w Dusznikach (22.7.1804), Floriana Langerera, chałupnika w Bobrownikach, pow. kłodz. (10.10.1804, 25.6.1806, 14.8.1808, 19.12.1811), Antona Barfusa, mistrza krawieckiego i mieszczanina w Dusznikach (29.12.1805, 12.7.1808, 3.7.1810, 6.2.1816), Ignatza Gotschlicha, woźnicy i mieszkańca (6.2.1806), Josepha Elsnera, czeladnika szewskiego (4.11.1807), Josepha Stillera, krawca i mieszczanina (4.3.1817, 4.7.1818, 4.9.1819, 26.1.1823, 15.2.1828), Adalberta Kriestena, cieśli i mieszczanina (7.6.1818), Josepha Heinela, mistrza sukienniczego i mieszczanina (8.12.1818, 8.8.1820, 21.2.1828), Franza Pilza, mistrza rzeźniczego (10.8.1823), Josepha Madera, mistrza szewskiego i mieszczanina (18.12.1823, 25.6.1826), Franza Raetzky w Gießhübel (21.6.1826), **jego żony chrzestnymi u: II**) Adalberta Kriestena, cieśli i mieszczanina (27.9.1820, 22.7.1822, 6.3.1825, 25.4.1829, 18.5.1831), Josepha Stillera, mistrza krawieckiego i mieszczanina (8.4.1821, 10.1.1830), Josepha Heinela, mistrza sukienniczego i mieszczanina (21.6.1822, 21.8.1825, 7.4.1830), Josepha Auera, mistrza krawieckiego i mieszczanina (12.7.1826), Josepha Madera, szewca i mieszczanina (14.2.1828, 13.2.1830), **jego dzieci chrzestnymi u: II/1**) Franza Bauchera, strażnika (18.1.1845), **II/3**) Peregrina Haeuslera, tkacza (14.11.1859).

Złożył 1803 egzamin czeladniczy, od 1828 mistrz papierniczy.

Źr.: A. A., 655d-655g, 655o, 655p, 655t, 655u.

BÜRCEL, Hans, rozrywacz szmat w Dusznikach, pow. kłodz., **żona: I**) Maria, **dzieci: I/1**) Susanna (# 27.2.1683).

Źr.: A. A., 655a.

BURGHARDT, Th. Alb. Jul., fabrykant papieru we Wrocławiu, **mieszkanie:** 1849 ul. P. Włodkowica 14, **żona:** Auguste z domu Rogner (* 1809, + 7.6.1849, cholera, % 10.6).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS, nr 10/11.

BURN, Benedikt, papiernik w Legnicy, **dzieci: 1**) Peter (# 1580, czwartek 4. tygodnia po Wielkanocy).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

BÜRNNER, Hans, papiernik w Oławie, **dzieci: 1**) córka (+ *, % 1606).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

PUSCH, Gottfried, czeladnik papierniczy w Starych Piekarach, pow. leg., **żona: I**) = 1806, tydzień po Nowym Roku, z Marią Rosiną, córką Glutscha, wolnego chałupnika w Bienowicach, pow. leg.

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 54.

PÜSCHEL, mistrz salowy w papierni w Jeleniej Górze, + przed 1907, **żona:** Marie (mieszkania: 1906 Markt 8, 1908 Hellerstr. 4, 1909 Hellerstr. 12b).

Lit.: Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1906/07, Hirschberg b. d., s. 57; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1908/09, Hirschberg b. d., s. 63; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf, Grunau, Hartau und Straupitz für das Jahr 1909/10, Hirschberg b. d., s. 64.

PUSCHMANN, Christian, uczeń papierniczy w Świdnicy, trafia 14.-16.1.1688 do więzienia za uchylanie się od pracy, pijaństwo i gry na prośbę Riedigera, właściciela papierni w Świdnicy i we Wrocławiu.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 113, s. 36.

BUSSE, Friedrich, papiernik w Brzegu, **mieszkanie:** 1879 Odertor 94, 1892 Mühlendamm 9, **świadek na ślubie u:** Alberta Gärtnera, kat., papiernika i wdowca (22.9.1872), **chrzestny u:** Wilhelma Winklera, woźnicy, nr 184 (1.8.1858).

Źr.: A. A., 666i, 666s.

Lit.: Adreß-Buch der Stadt Brieg, Brieg 1879, s. 12; Adreß-Buch für die Stadt und den Landgerichtsbezirk Brieg, Brieg 1892, s. 24.

BITTNER, Anna, pracownica w papierni w Dusznikach, pow. kłodz., * 1907, + 27.12.1941 w Dusznikach, choroba płuc, % 31.12, córka Marii z domu Bittner, żony Liebiga, robotnika, wdowy po Weizerze w Złotnie, pow. kłodz., **miejsce zamieszkania:** Złotno.

Źr.: Par. rzym.-kat. św. św. Piotra i Pawła w Dusznikach, księga zgonów 1882-1946.

BITTNER, Joseph, sługa w papierni w Dusznikach, pow. kłodz., **żona: I)** Katharina z domu Hoffmann (* w Jeleniowie, pow. kłodz.), **dzieci: I/I)** August Karl (* 1.12.1824, # 2.12).

Źr.: A. A., 655e.

BYSTRY, Franz, papiernik w Oleśnicy, **żona: I)** Auguste z domu Netsch, **dzieci: I/I)** Martha Antonie Auguste (* 23.7.1871, # 6.8).

Źr.: Par. rzym.-kat. św. Jana w Oleśnicy, księga chrztów 1858-1882.

C

CHOJA, papiernik we Wrocławiu, + przed 3.7.1854, **żona: I)** Josepha, z domu Lorenz (* 1809, kat., = 3.7.1854 z Franzem Klesse (* 1804, kat.), robotnikiem fabrycznym i wdowcem, pl. Uniwersytecki 18.

Źr.: A. A., 693n.

D

DACHSE, Johann Traugott, czeladnik papierniczy w Oławie, **żona:** = 29.1.1793 z Anną Marią Tschenscher, **dzieci: I/I)** Anna Rosina Charlotte (* 8.4.1795, # 12.4).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

DAME, papiernik, + przed 20.9.1804, **dzieci: 1)** Elisabeth, **jego dzieci chrzestnymi u: 1)** Gottfrieda Wahlera, sługi u pana Sablotzckiego.

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 11/3.

DAME, Gotthelf August, papiernik w Dołach, pow. żag., **żona: I)** córka Benjamina Altmanna, papiernika żagańskiego (D. dziedziczy jego papiernię w 1827), **dzieci: 1)** Louise Bertha (= z Antonem Wilhelmem Albrechtem, właścicielem papierni w Piechowicach, pow. jel.).

Lit.: Małczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 147; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 14, 65.

DAME, Gottlieb Beniamin, właściciel papierni w Łęczynie, pow. lwów. (przekazanej w 1817 Johannowi Dohnischowi).

Lit.: Małczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 156;

Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 53.

DAME, Johann Gottfried Ludwig, mistrz papierniczy w Jeleniej Górze.

Kupuje 25.10.1799 papiernię jeleniogórską za 6500 tal. reń. od Benjamina Gottfrieda Scholtze, sprzedaje ją 3.4.1823 za 8000 tal. reń. Karlowi Danielowi Siegertowi.

10.6.1806 odmawia podjęcia produkcji papieru rysunkowego i miedziorytniczego z powodu złej jakości wody.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 123; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 61.

DÄMELIN, Johann David, papiernik u rady królewskiego we Wrocławiu, **chrzestny u**: Christiana Wilhelma Börgera, współnika w papierni (maj 1808).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 11/3.

DEHNEL (DEHMEL, DAEHNEL, DÖNEL), rodzina producentów papieru na Śląsku.

1. Johann David I, + 6.10.1803 w Oławie, % 9.10, ojciec Johanna Davida II, papiernika * patrz niżej), **miejsca zamieszkania**: Legnica, Oława (papiernik i mieszczanin), **żona**: = 23.10.1770 w Oławie z Eleonorą Charlotte z domu Titz, wdową po Christianie Benjaminie Bergerze, papierniku i mieszczaninie tamże, **dzieci**: **I/1**) Johann David II, papiernik (patrz niżej), **I/2**) Charlotte (* 10.7.1773, # 12.7.), **I/3**) Johanna Wilhelmine (* 15.12.1774, # 18.12., chrzestny: Johann Heinrich Dehnel, papiernik w Pledzienowie), **I/4**) Susanna Christiana Dorothea (* 5.10.1776, # 9.10., + 6.7.1778, % 8.7.), **I/5**) Heinrich Ephraim (* 24.1.1778, # 30.1., + 28.7.1778, % 31.7.), **I/6**) Henriette Sophie Caroline (* 4.3.1780, # 8.3., + 12.9.1781, % 14.9.).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 156.

2. Johann David II, * 30.10.1771 w Oławie, # 1.11., syn Johanna Davida I, **miejsca zamieszkania**: 1804/1805 Stare Piekary, pow. leg., 1808-1820 Wrocław (producent papieru – od 1818 w stanie spoczynku oraz rencista i mieszczanin), **żona**: **I**) = 15.5.1803 w Oławie z Henriette Renate Fichtner, **II**) Eleonore Charlotte (+ 1811), **świadek na ślubie u**: Johanna Christiana Irrganga, czeladnika młynarskiego i wdowca we Wrocławiu (9.1.1815), **chrzestny u**: Friedricha Augusta Klingnera, restauratora w Legnicy (25.8.1804), Johanna Gottlieba Fileitza, komisarza leśnego w Legnicy (26.9.1804), Johanna Ehrharda Kreisela, rzeźnika pod Nowymi Jatkami we Wrocławiu (22.5.1808), Johanna Friedricha Klose, starszego karczmarzy i rajcy we Wrocławiu (21.8.1811, 22.3.1813), Andreasa Schischelskiego,

szewca i mieszczanina we Wrocławiu (26.4.1812, 6.2.1814), Gottfrieda Daniela Kruscha, wypożyczającego wozy i mieszczanina, nr 1734, *Pod Holenderskim Marynarzem* (8.2.1813, 6.6.1814, 1.12.1816), Friedricha Kramera, gorzelnika i mieszczanina we Wrocławiu, ul. Oławska 1182, *Pod Czerwonym Jeleniem* (2.8.1813), Johanna Samuela Aulich, registratora przy Król. Sądzie Nadkrajowym we Wrocławiu (14.7.1814), Friedricha Maehla, mistrza krawieckiego (11.8.1814, 12.3.1816), później właściciela kawiarenki w majątku św. Wincentego we Wrocławiu (29.9.1818), Johana Christiana Ulricha, mistrza piekarskiego i mieszczanina we Wrocławiu (listopad 1815), Johanna Gottloba Engela, gorzelnika we Wrocławiu, nr 791 (10.3.1817), Ernsta Friedricha Hoffmeistera, kupca we Wrocławiu, ul. Szewska 1779 (8.5.1818), Carla Ludwiga Zechela, mistrza szewskiego i mieszczanina we Wrocławiu, nr 397 (17.5.1818), Augusta Nentwicha, trębacza sztabowego w Śląskim Batalionie Strzelców we Wrocławiu (28.6.1818), Emanuela Glogau, gorzelnika i mieszczanina we Wrocławiu, ul. św. Mikołaja 298 (8.11.1818, 2.1.1820), **jego żona chrzestną u: II:** Johanna Friedricha Rindfussa, mieszczanina w Legnicy (22.7.1805).

1808/1809 skarży się na zbieranie odpadów potrzebnych do produkcji papieru przez osoby do tego nieuprawnione.

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy 14; A. P. Wroc., EKMS 8/13, s. 522, 8/15, s. 116, 8/17, s. 846, 8/19, s. 285, 644, 8/20, s. 9, 8/115, 11/7, 11/12, 11/13, 11/15, 11/16, 11/18; A. A., 446h, 693d, 693n; Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego piapiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 52.

DÄHNEL, Karl Heinrich, mistrz piapierniczy we Wrocławiu, 1814 w stanie spoczynku, **chrzestny u:** Johanna Gottloba Engela, gorzelnika i mieszczanina, nr 797 (15.12.1814).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 11/13.

DATT (DAZ), Dionisius, **miejsca zamieszkania:** 1627-1631 Świdnica (mistrz piapierniczy), 1637/1638 Legnica (czeladnik piapierniczy), **żony: I)** Barbara, **II)** Ursula, **III)** Anna, **dzieci: I/1)** Anna Maria (# 8.6.1631 w Świdnicy), **II/1)** Christian (# 4.6.1637 w Legnicy, chrzestna: Ursula, żona Georga Reutera, piapiernika w Legnicy), **III/1)** Dionisius (# 21.10.1638 w Legnicy, chrzestna: Ursula, żona Georga Reuttera, ksiązęcego piapiernika w Legnicy), **chrzestny u:** Martina Bartscha, wikliniarza w Świdnicy (20.1.1627), Matthäusa Jackela, dniówkarza w Kleczkowie (obecnie dzielnica Świdnicy, 13.4.1629), Johannesu Nußelingu, byłego pisarza dworskiego w Michelsdorf (29.2.1630), **jego żona (I) chrzestną u:** Kaspara Karge, poszewnika w Świdnicy (15.8.1627, 5.6.1629), Balthasara Kühna, gońcy i poszewnika w Świdnicy (11.1.1629, 1.9.1632, 21.01.1635), Christofa Krauße, kramarza w Świdnicy (6.5.1629), Christofa Fieschera, sukienika w Świdnicy (3.4.1630).

16.10.1630 pod rygorem utraty zastawu zobowiązuje się zapłacić 50 tal. w ciągu 4 tygodni Davidowi Spiltnerowi, kapelusznikowi w Świdnicy; 13.7.1632 zobowiązuje się zapłacić w ciągu 14 dni 23 tal. Davidowi Köllerowi.

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy 4; A. A., 59g, 59h; A. P. Wroc., a. m. Świdnicy 88, s. 382n, 917.

DAVID, właściciel papierni w Bystrzycy Górnej, pow. świd., + przed 16.4.1847, **żona:** Auguste z domu Rothenberg.

16.4.1847 wdowa po nim ogłasza, iż pragnie, aby w papierni, która dotychczas ma wyłącznie napęd wodny, zainstalować kocioł parowy. W nocy 8/9.2.1853 w małym budynku mieszkalnym dochodzi do włamania przez dach, łupem złodziei pada ubiór i żywność. 23.4.1854 wdowa po nim ogłasza, że zamierza uruchomić fabrykę porcelany na terenie papierni, w osobnym budynku. Nazwa firmy w 1855 roku: Wdowa Davida i Synowie (Davids Wittwe & Söhne). 9.5.1854 ogłoszono, że zamierza się wybudować w jednym z budynków bocznych szlifiernię o napędzie wodnym. 3.6.1855 ogłoszono, że przy nowo wybudowanej fabryce porcelany uruchomi się palarnię gipsu. 1862 firma ogłasza upadłość, zarządcą masy upadłościowej zostaje królewski adwokat, radca sądowy Cochius. 28.5.1862 sprzedaje się na licytacji: 20 bal różnych papierów pakunkowych, 4 galony kwasu siarkowego, beczkę smaru do powozów, 17 cetnarów kół, 24 cetnary żeliwa, 7 cetnarów żelaza, stali, miedzi, 5 wozów, 1 wóz spacerowy, 1 wózek ręczny, 5 sań i ciągów, magiel, maszynę do gotowania, uprzęż końską, różne meble, zapasy drewna i sprzęty domowe, 10.5.1863 wdowa po nim sprzedaje w fabryce sprzęty domowe, porcelanę, meble z drewna wiśniowego, sofę, fortepian, szafę i umeblowanie sklepowe za gotówkę, ponieważ zamierza wyemigrować.

Lit.: Schweidnitzer Kreis=Blatt, R. 1847, s. 112; R. 1853, s. 39; R. 1854, s. 122; R. 1855, s. 58, 223; R. 1858, s. 155, 347; R. 1862, s. 62, 76, 134, 141n, 148, 151; R. 1863, s. 163.

v. DECKER, Richard Julius, rotmistrz w stanie spoczynku, razem z Georgem v. Deckerem w Berlinie właściciel fabryki papieru w Dąbrowicy, pow. jel., prokurysta: dyrektor Otto Heinrich Krieg.

Lit.: Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 171.

v. DECKER, Rudolf Ludwig, właściciel drukarni Deckerów w Berlinie i fabryki papieru w Dąbrowicy, pow. jel. (od 1852 r.), + 12.01.1877. W jego czasach papiernia została poważnie rozbudowana. W 1866 zainstalowano nową maszynę papierniczą firmy Bryan Donkin z Londynu. W 1872 została uruchomiona czerpaknia papieru, w której powstawał papier na dokumenty i papiery wartościowe. Decker pozyskuje kontrakt na produkcję papieru do druku banknotów o nominałach 1000, 500, 50 i 20 marek.

W czasach Deckera firma znacznie zwiększa nakłady na opiekę socjalną. Od 1857 rozbudowuje fabryczne osiedle w Dąbrowicy i sąsiednich Grabarach. Decker inicjuje powstanie budynku noclegowego z kuchnią i stołówką dla pracowników.

Troszcząc się o edukację dzieci pracowników i mieszkańców Dąbrowicy, buduje nową szkołę. Tworzy przedszkole dla najmłodszych dzieci. Powołuje zakładową straż pożarną.

Udział w wystawach: Wystawa Światowa w Chicago (papiery maszynowe i welurowe do banknotów).

Lit.: Schlesisches Tageblatt, t. 19, 15.1.1893; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 72; M. Szymczyk, 165 lat Fabryki Papieru w Dąbrowicy, Duszniki Zdrój – Dąbrowica 2002, s. 18-23.

DENKE, Andreas, zbieracz szmat w Złotnie, pow. kłodz., **żona:** Anna Maria, z domu Molter (* 1787, + 20.10.1866 ze starości, % 23.10., ew.).

Źr.: Duszniki, Muz. Papiernictwa, Księga zgonów gminy ew. w Dusznikach, 1845-1890.

DEUSE, August, szewc (1865), papiernik (1867-1872) i palacz maszynowy (1876) we Wrocławiu, **mieszkanie:** 1876 ul. S. Żeromskiego, **chrzestny u:** Gottfrieda Deuse, ew., czeladnika szewskiego, ul. Piwna 1 (17.2.1867, 3.3.1872), Gottfrieda Frühlinga, ew., dzierżawcy roli, ul. B. Drobnera (8.9.1867), później ogrodnika w Różance, pow. wroc. (19.1.1873).

Źr.: A. P. Wroc., EKMŚ 5/6, 7/14, 7/12, 7/102, 11/41.

DEUSE, Ernst Hermann, papiernik, * 16.6.1839 w Mioszowie, pow. wałb., ew., najstarszy syn Johanna Gottfrieda (+ przed 5.6.1865), mistrza kamieniarskiego w Mioszowie, **miejscza zamieszkania:** 1862 Stary Mioszów, pow. wałb. (czeladnik papierniczy), 1863-1876 Wrocław (**mieszkanie:** 1865 ul. B. Drobnera 29), **żona:** = 5.6.1865 we Wrocławiu z Marią Apolonią Theresie (* 19.5.1838 w Kostomłotach, pow. średzki, kat.), córką Ferdinanda Hiplera (+ przed 5.6.1865), mistrza piekarskiego w Kostomłotach, **chrzestny u:** Ernsta Paula Wilhelma, syna po Rosalie, córce Friedricha Göttinga, dniówkarza we Wrocławiu (30.11.1862), Carla Mummerta, ew., papiernika, ul. B. Prusa 10 (1.11.1863), Josepha Sigoscha, czeladnika papierniczego w Starych Szczytnikach, pow. wroc., nr 36 (8.11.1853), Gottfrieda Frühlinga, ew., robotnika we Wrocławiu, ul. B. Drobnera 29 (27.12.1864), Mathilde Wally Huldy, nieślubnej córki Mathilde, ew., ul. B. Prusa 4e, córki Florian Sandersa, karczmarza w Namysłowie (1.1.1865), Gottfrieda Deuse, ew., szewca, ul. Św. Ducha 4 (22.1.1865), później palacza maszynowego, ul. St. Żeromskiego 50 (9.7.1876).

Źr.: A. P. Wroc., EKMŚ 5/5, 5/6, 7/14, 7/42, 7/101; A. A., 525c.

DIAMANT, Arthur, dyrektor fabryki papieru Weltende w Jeleniej Górze, Rosenau 4b, **mieszkanie:** 1912-1926 Wilhelmstr. 46.

Lit.: Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 13; Adreßbuch 1916 von Hirschberg sowie der Gemeinde Cunnersdorf, Hirschberg b. d., s. 16;

Einwohner=Verzeichnis 1921-22 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg b. d., s. 20; Einwohnerbuch 1926 von Hirschberg u. Umgebung, Hirschberg b. d., s. 20, 246.

DITTBERNER, Friedrich Wilhelm Adolph, producent papieru we Wrocławiu, **mieszki.:** 1863-1865 Legnicka 59, **dzieci: 1)** córka (* 14.2.1863, + 17.2.1863 bez chrztu, niewydolność serca, % 20.2), **2)** Wilhelmine (* 1864, + 12.5.1865, skurcze, % 14.5.), **chrzestny u:** Ferdinanda Augusta Jacoba Gfroerera, kupca, ul. św. Antoniego 16 (17.2.1861), Carla Federa, drukarza perkalu, ul. Legnicka 59 (28.8.1864).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/52, 8/54, 8/133, 8/134.

DITTRICH, Gottlieb, sługa w papierni w Środzie Śląskiej, **chrzestny u:** Gottlieba Schneidera, sługi (6.1.1822).

Źr.: A. P. Wroc., arch. rzym.-kat. kośc. par. św. Andrzeja w Środzie Śląskiej, nr 111.

DITTRICH, Joseph, czeladnik papierniczy w Starych Piekarach, pow. leg., * 1802, najstarszy syn Josepha, dniówkarza w Burgrabicach, pow. nys., **żona: I)** = 7.10.1832 w Legnicy z Anną Rosiną (* 1811), jedyną córką Johanna Gottloba Tinza, dniówkarza w Starych Piekarach, **II)** Maria, **chrzestny u:** Johanna Gottloba Tschirmera, mistrza kowalstwa podków (15.11.1840, 16.1.1842), Martina Pape, mistrza krawieckiego i mieszczanina w Legnicy i mieszkańca w Starych Piekarach (25.7.1841), **jego żona II chrestną u:** Martina Pape, mistrza krawieckiego i mieszczanina w Legnicy (25.7.1841).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 20, nr 21, nr 56.

DITTRICH, Wilhelm, papiernik w Goszczu, pow. syc., + przed 20.10.1834, **dzieci: 1)** Karoline Elisabeth (* 1810 we Wrocławiu, = 20.10.1834 tamże z Karlem Kesselem (* 1808), gajowym w Lüben, pow. oław., jedynym synem gajowego w Krośnicach, pow. mil.).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 11/79.

DOMSCH, Ignaz, czeladnik papierniczy w Dusznikach, pow. kłodz., syn Wenzela, chałupnika w Podgórzu, pow. kłodz., **chrzestny u:** Ignatza Streckela, muszkietera w pułku Bremera w Granicznej, pow. kłodz. (14.11.1770, 20.12.1771, 1.10.1775 – w jego zastępstwie na ceremonii obecny jest jego ojciec).

Źr.: A. A., 655c, 655l.

DOENCH, Ernst Friedrich Rudolph, inspektor fabryki papieru w Niedźwiedzicach, pow. wałb., **żona:** Cäcilie Amalie Adelheid z domu Rösler, **dzieci: I/1)** Ernst Gotthold Guido (* 22.6.1839, # 3.7).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 2/6.

DOHNISCH, Johann, papiernik w Łęczynach, pow. lwów., w górnej piapierni (zakupionej 1817 od Gottlieba Benjamina Dame), + 1830, **dzieci: 1**) syn (po śmierci ojca prowadzi piapiernię).

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 53.

DORN, Carl, papiernik we Wrocławiu, **dzieci: 1**) Auguste, **jego dzieci chrzestnymi u: 1**) Carla Gottloba Märgnera, ew., kolejarza, ul. O. Minkowskiego 2 (15.6.1856).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 7/11.

DOTZAUER, Johann Gottlob, fabrykant papieru w Starych Piekarach, pow. leg., * 1796, **żony: I**) NN (+ przed 26.11.1844), **II**) = 26.11.1844 z Henriette Ernestine z domu Tschörtner (* 1796), wdową po Braunie, poruczniku i właścicielu majątku w Golnicach, pow. bol., **dzieci: I/1**) Beate Charlotte Albertine (* 1822, = 25.11.1884 w Legnicy z Rudolfem Ludwigiem Ferdinandem Amdohrem (* 1818), księgowym tamże, drugim synem Johanna Friedricha (+ przed 25.11.1846), kupca w Wusterhausen nad Dosse), **chrzestny u:** Johanna Gottloba Juliusa Dotzauera, kupca i mieszczanina w Legnicy (19.1.1848), **jego dzieci chrzestnymi u: 1:** Eduarda Scholza, mistrza browarniczego w Starych Piekarach (10.9.1848), Heinricha Augusta Josta, dzierżawcy piapierni w Starych Piekarach (19.8.1850).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 23, 56.

DRESCHER, Hans Michael, czeladnik papierniczy, ogrodnik i mieszkaniec w Jarnołówku, pow. nys., **żona:** Anna Maria, **chrzestny u:** Michaela Heyßiga, czeladnika młynarskiego w Łączce, pow. racib. (12.6.1767), Franza Feuera, mieszkańca (10.9.1770), Josepha Herrmanna, pomocnika bielarskiego i mieszkańca (7.8.1771), Antona Wagnera, mieszkańca (9.9.1778), Franza Bergera, chałupnika (3.4.1785), Hansa Caspera Kreutzera, ogrodnika (2.3.1786), **jego żona chrzestną u:** Franza Feuera, murarza (18.8.1768), Ignatza Grundey'a, chałupnika przy piapierni (4.2.1776), Johanna Christopha Webera, sługi (15.7.1781), Josepha Bergera, chałupnika (29.3.1785, 6.7.1787), Franza Bergera, szewca i chałupnika (14.1.1787).

Źr.: A. A., 302a.

E

EBERHARD, Friedrich, papiernik we Wrocławiu, **chrzestny u:** Johanna Carla Schreibera, papiernika, ul. Legnicka 46 (9.5.1847).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/42.

EFFENBERGER, Joseph, sługa w piapierni w Dusznikach, pow. kłodz., **żona:** Juliana z domu Beschorner (* w Roztokach, pow. kłodz.), **dzieci: I/1**)

Francisca (* 20.9.1825, # 23.9.), **chrzestny u:** Josepha Tautza, ogrodnika polowego w Bobrownikach, pow. kłodz.. (27.10.1829).

Źr.: A. A., 655e.

EGER, Nicolaus, mistrz papierniczy we Wrocławiu, + przed 1544, **żona:** Benigna, wdowa po Stefanie Stempferze, papierniku we Wrocławiu (= 1543 Georg Fetscher), w 1539 wypłaca Thomasowi i Stefanowi, synom swej żony z poprzedniego małżeństwa, ich część spadku i przejmuje papiernię wrocławską.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 100, 103nn.

EICHER, Georg, papiernik w Brzegu, **dzieci: 1)** NN (% w lipcu 1575).

Źr.: A. P. O., ks. metryk. ew. kośc. św. Mikołaja w Brzegu.

EICHNER, Franz Anton Eduard, papiernik we Wrocławiu, + przed 27.6.1866, **mieszk.:** 1847 ul. Henryka Pobożnego 1, 1849 ul. Henryka Pobożnego 3, **żona: 1)** Karoline Auguste Bertha z domu Opitz (* 1818, + 27.6.1866, przewlekła choroba wątroby, % 30.6.), **dzieci: 1/1)** August Ernst Karl Franz (* 6.2.1847, # 21.2.), **1/2)** Anna Antonie Friederike (* 1.4.1849, # 15.4, chrzestna: Dorothea, żona Sauera, producenta papy).

Źr.: A. A. 623c, 446f.

EIDAM, Herrmann, operator maszyny papierniczej w Młynowie, pow. kłodz., **świadek u:** Carla Deuse, młynarza w młynie holenderskim w Ławicy, pow. kłodz. (4.7.1887).

Źr.: Kłodzko, par. rzym.-kat. Wniebowzięcia NMP, ks. ślubów 1883-1888.

EIFLER, Matthäus, czeladnik papierniczy i mieszkaniec w Nysie, **dzieci: 1)** Heinrich (% 11.8.1709), **2)** Rosina (% 28.9.1710), **3)** Georg (% 10.7.1712).

Źr.: A. A., 57f.

EINWALTER, Hans, czeladnik papierniczy w Świdnicy, **dzieci: 1)** Matthäus (# 14.11.1609, chrzestni: Martin Müller, kartownik, i Maria, żona Pankraza Brücknera, papiernika), **2)** Rosina (# 7.11.1610, chrzestne: Maria, żona Pankraza Brücknera, papiernika, i Hedwig, żona Martina Müllera, kartownika).

Źr.: A. A., 59d.

Lit.: Sachs, Rainer, Schweidnitz und seine Spielkartenproduzenten, in: Das Blatt, H. 20: 1999, s. 8; tenże, Od gotyku do baroku [w:] Czechowicz, Bogusław, Dobrzyniecki, Arkadiusz, Żak, Izabela (red.), Z dziejów rysunku i grafiki na Śląsku oraz w kolekcjach i zasobach ze Śląskiem związanych, Wrocław 1999, s. 65.

EITELHEINRICH, papiernik w Nysie, otrzymuje w 1496 przywilej rady miejskiej Nysy, że miejscowi kartownicy tylko u niego mogą zaopatrywać się w papier.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 130.

EITZEL, Johann Christian, papiernik i mieszczanin w Starych Piekarach, pow. leg., **żona:** = 19.10.1791 z Johanną Charlottą, jedyną córką Christiana Friedricha Zieloha (+ przed 19.10.1791), mieszkańca w Legnicy.

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 54.

ELPEL, Franz, papiernik w Jarnołtówku, pow. nys., **żona: I)** Franziska, **dzieci: 1)** Anna Josepha, **2)** Franz, **I/1)** Veronica Rosalia (# 4.2.1770), **I/2)** Johann Ferdinand (# 10.10.1771), **I/3)** Maria Magdalena (# 17.6.1773), **I/4)** Johann Valentin (# 31.1.1776), **I/5)** Anton Joseph Bernhard (# 6.10.1778), pasierbica: Johanna, **chrzestny u:** Carla Kühbasta, pańskiego kucharza (21.8.1778), **jego dzieci chrzestnymi u: 1:** Hansa Georga Webera, mieszkańca (19.1.1781), **2:** Antona Schöbröfscke, grabarza (22.1.1784, 24.12.1785), Matthäusa Binera, mieszkańca (1.6.1785), **jego pasierbica chrzestną u:** Carla Gansa, chałupnika (28.8.1786).

Źr.: A. A., 302a.

ELZEL, Johann Christoph, czeladnik papierniczy w Starych Piekarach, pow. leg., u pana Elsnera, mieszkańca przed Bramą Wrocławską w Legnicy, **żona: I)** Johanna Charlotta z domu Ziehlon, **dzieci: I/1)** Johanna Charlotta Dorothea (* 29.8.1792, # 31.8, chrzestna: Anna Dorothea z domu Klingner, żona Christopa Gottlieba Elsnera, producenta papieru w Starych Piekarach), **I/2)** Friedrich Wilhelm (* 23.5.1796, # 24.5, chrzestny: Christoph Gottlieb Elsner, producent papieru w Starych Piekarach, + 3.6.1797).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 12a.

ELSEL, Johann Gottlieb, papiernik w Antoniowie, pow. lwów., + przed 16.5.1826, **żona: I)** = 1806 z córką Christopa Heinricha Wollsteina, papiernika w Antoniowie (= 16.5.1826 z Johannem Karlem Moritzem Vogtem, synem kantora w Kunzendorf).

Elsel pracował przed ślubem jako czeladnik u Wollsteina, przejmując po ślubie papiernię. **Czeladnicy:** Heinrich Benjamin Knobloch, Friedrich Noezel.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 103; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 58.

ENDE, C. Friedrich, właściciel papierni średniej w Łęczynie, pow. lwów., subskrybuje: Bergemann, Joh. G., Beschreibung und Geschichte der Stadt Friedeberg am Queis, Hirschberg 1829.

Lit.: Bergemann, Joh. G., Beschreibung und Geschichte der Stadt Friedeberg am Queis, Hirschberg 1829, s. XIII; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 55.

ENDE, Christian, czeladnik papierniczy w Piechowicach, pow. jel., **żona:** Regina, **jego żona chrzestną u:** Friedricha Kahla, ogrodnika dziedzicznego w Miłkowie, pow. jel. (4.8.1678).

Źr.: A. A., 24d.

ENNDE, Georg, czeladnik papierniczy w Miłkowie, pow. jel., * 1672, % 20.3.1712, **żona: I)** Salomea (= 30.6.1715 z Friedrichem Hartmanem, syna Georga, ogrodnika dworskiego), **dzieci: I/1)** Georg (= 15.10.1730 z Christiną, córką Martina Exnera, chałupnika), **I/2)** Hans Christof (# 27.12.1708), **I/3)** córka (# 23.6.1710), **chrzestny u:** Andreasa Kirschke, bednarza dworskiego (11.9.1710), **jego żona chrzestną u:** Christopha Hartmanna (2.7.1715).

Źr.: A. A., 24f, 354a.

ENDRICH, Jonas, czeladnik papierniczy w Podgórzynie, pow. jel., **dzieci:** 1) Daniel (# 30.4.1690, chrzestny: Daniel Geysler, czeladnik papierniczy).

Źr.: A. A., 218f.

ENGE, J. G., producent szkła w Cieplicach, pow. jel. W 1852 buduje papiernię w Piechowicach, pow. jel., 2.2.1891 eksploduje w niej urządzenie do gotowania drewna, używa maszyny papierniczej Füllnera z Cieplic.

Lit.: Schlesisches Tageblatt, t. 17, 5.2.1891; Staffa, Marek (red.), Słownik Geografii Turystycznej Sudetów, t. 4: Kotlina Jeleniogórska, Wrocław 1999, s. 362; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 65n, 75.

ENGELMANN, inspektor fabryczny, w 1804 daremnie stara się o założenie papierni w Kowarach, pow. jel.

Na papierze ze słomy wydaje traktat o produkcji papieru ze słomy, według tej receptury w 1802 Petzold, papiernik w Kraczymie, pow. jel., produkuje papier, o którym wydaje negatywną opinię papiernik Müller z Wrocławia (zawartość słomy tylko 5%), niemniej Petzold otrzymuje nagrodę wysokości 50 tal.

Lit.: Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Liegnitz, t. 27: 1837, s. 254; Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 56; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 71.

ERBE, Tobias, papiernik w Jeleniej Górze, + przed 17.1.1752, **żona:** Anna Regina (* 1669, + 17.1.1752, % 19.1), **dzieci: 1)** NN (+ 1699).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

EHRENTRAUT, Kaspar, czeladnik papierniczy w Dusznikach, pow. kłodz., * 1631, % 28.12.1708, **żona:** Susanna, **dzieci: 1)** Johann (# 27.12.1660), **2)** Regina

(# 8.4.1665), **chrzestny u:** Tobiasa Beuchela (6.7.1669), Rosiny, nieślubnej córki Heleny (16.10.1672), Eliasa Kliebischy (12.3.1675, 23.7.1682), Hansa Girta, ślusarza (1.7.1675), Davida Bernatschke (19.8.1676), Michaela Hatschera (27.12.1678), **jego żona chrzestną u:** Tobiasa Beuchela (24.6.1673), Christofa Lengfelta, zbieracza (30.7.1676), David Bernatschke (2.4.1679), Christofa Leisera, dniówkarza (listopad 1698), zastępuje 3.4.1702 Bernharda Richtera, murarza, jako chrzestny u Christofa Breiera.

Źr.: A. A., 655a, 655b.

ERFURT, A., producent papieru w Jeleniej Górze, **mieszkanie:** 1879 Zapfengasse 20 (właściciel).

Lit.: Adreßbuch der Stadt Hirschberg in Schlesien für das Jahr 1879, Hirschberg b. d., s. 56, 131.

ERFURT, Friedrich, właściciel papierni w Strupicach, pow. jel., nr 24, następny właściciel: radca komercyjny Max Erfurt.

W maju 1885 zainstalowane zostaje światło elektryczne systemu Schuckert, dostawca: inżynier Franke; 27.10.1891 spali się magazyn szmat, budynek był ubezpieczony; 11.11.1894 pożar magazynów szmat i papieru, podpalenie, straty: 12.000 – 14.000 M.

Lit.: Tageblatt für den Landgerichtsbezirk Schweidnitz, t. 11, 5.5.1885; Schlesisches Tageblatt, t. 17, 31.10.1891; t. 20, 14.11.1894; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1908/09, Hirschberg b. d., s. 278; Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 170; Einwohner=Verzeichnis 1921-22 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg b. d., s. 370; Einwohnerbuch 1926 von Hirschberg u. Umgebung, Hirschberg b. d., s. 353, 509.

ERFURT, Julius, technik papierniczy, * 26.6.1816 w Delstern, syn Johanna Heinricha Friedricha, papiernika tamże.

W 1853 instaluje maszynę w kupionej przez siebie jeleniogórskiej papierni.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 61.

ERFURT, Karl D. A., dr, współwłaściciel fabryki papieru Bracia Erfurt w Jeleniej Górze, **mieszkanie:** 1879-1906 Zapfengasse 20, 1908/1909 Zapfenstr. 31.

Funkcje: radca komercyjny, 1916 członek sejmiku powiatowego.

Lit.: Adreßbuch der Stadt Hirschberg in Schlesien für das Jahr 1879, Hirschberg b. d., s. 131; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1906/07, Hirschberg b. d., s. 15; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1908/09, Hirschberg b. d., s. 16; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf, Grunau, Hartau und Straupitz für das Jahr 1909/10, Hirschberg b. d., s. 17; Adreßbuch 1916 von Hirschberg sowie der Gemeinde Cunnersdorf, Hirschberg b. d., s. 198.

ERFURT, Max, radca komercyjny, właściciel fabryki papieru Friedricha Erfurta w Strupicach, pow. jel., **miejsca zamieszkania:** 1908/1909 tamże, nr 255, 1912 Jelenia Góra (mieszkanie: Straupitzer Str. 18 (583, właściciel)).

Generalny przedstawiciel dla jego patentów: 1908/1909 Viktor Zampis.

Funkcje: 1893 mąż zaufania sekcji XI (Śląsk i Pomorze) Związku Producentów Papieru (Papiermacherberufsgenossenschaft).

Lit.: Schlesischer Tageblatt, t. 19, 2.6.1893; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1908/09, Hirschberg b. d., s. 278; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf, Grunau, Hartau und Straupitz für das Jahr 1909/10, Hirschberg b. d., s. 292; Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 151.

ERFURTH, Gottfried, czeladnik papierniczy i szynkarz w Ścięgnach Dolnych, pow. jel., **żona:** = 25.11.1739 z Anną Marią, wdową po Gottfriedzie Knippelu, szynkarzu w Ścięgnach Dolnych.

Źr.: A. A., 516f.

ERFURT, Wilhelm, właściciel fabryki papieru Bracia Erfurt w Jeleniej Górze, **mieszki.:** 1906-1912 Promenade 33, 1916-1921 Zapfenstr. 31.

Lit.: Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1906/07, Hirschberg b. d., s. 15; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1908/09, Hirschberg b. d., s. 17; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf, Grunau, Hartau und Straupitz für das Jahr 1909/10, Hirschberg b. d., s. 17; Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 162; Adreßbuch 1916 von Hirschberg sowie der Gemeinde Cunnersdorf, Hirschberg b. d., s. 20; Einwohner=Verzeichnis 1921-22 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg b. d., s. 25.

ÄXNER, woźnica w papierni w Świdnicy, **żona:** Anna.

2.11.1684 jego żona oskarża Lise Hantschuch z papierni o obrazę, Hantschuch musi zapłacić karę.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy nr 112, s. 227.

F

FABIAN, Martin, fabrykant papieru we Wrocławiu, **świadek u:** Ehrenfrieda Heintze, handlarza materiałami (5.7.1824), **chrzestny u:** Lorenza Schmacka, czeladnika młynarskiego, nr 717 (29.6.1823), Petera Wagnera, sługi domowego na Zatumiu (11.7.1824), Johanna Franza Krista, czeladnika krawieckiego na Szczepinie (8.4.1825, 24.6.1827, 26.4.1829, 24.4.1831), Josepha Burghardta, mistrza szewskiego, nr 11 (11.4.1830).

Źr.: A. A., 446a, 449b4, 638a, 658a, 693e.

FALCH, rodzina fabrykantów papieru w Brzegu.

1. Karl Ferdinand, * 1806, syn Karla Gottrieda, papiernika (patrz niżej), **mieszk.:** 1879-1892 Odertor 94, **żona:** = 16.8.1831 z Louise Henriette Mathilde (* 1809), najstarszą córką Antona Skibe, mistrza mydlarskiego, **dzieci: 1)** Anna Mathilde Ernestine (= 1858 we Wrocławiu z Emilem Gustavem Adolphem Gerstmannem, mistrzem cieielskim tamże, drugim synem Ferdinanda Gotthilfa, pierwszego nauczyciela w szkole elementarnej nr 23), **2)** Agnes, **chrzestny u:** Aloisa Pfeffera, czeladnika papierniczego (16.4.1838, 25.10.1840), **jego dzieci chrzestnymi u: 2:** dr. med. Roberta Breuera, lekarza praktykującego, ul. Grodzka 368 (11.7.1853, 21.12.1854); w 1861 mieszka u F. Friedrich Wilhelm Wolf, budowniczy młynów.

Funkcje: 1893 członek zarządu sekcji XI (Śląsk i Pomorze) Związku Producentów Papieru (Papiermacherberufsgenossenschaft).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/99; A. A., 666g-666i, 666p.

Lit.: Schlesischer Tageblatt, t. 19, 2.6.1893; Adreß-Buch der Stadt Brieg, Brieg 1879, s. 17, 123; Adreß-Buch für die Stadt und den Landgerichtsbezirk Brieg, Brieg 1892, s. 105.

2. Karl Gottfried, właściciel drukarni, papierni i mieszczanin, + przed 12.8.1839, ojciec Karla Ferdinanda, papiernika (patrz wyżej), **dzieci: 1)** Karl Ferdinand, papiernik (patrz wyżej), **2)** Ernestine Karoline Friederike (* 1811, = 12.8.1839 we Wrocławiu z Karlem Friedrichem Schaffem (* 1814), urzędnikiem tamże, jedynym synem Gottlieba, właściciela nieruchomości w Barkówku, pow. mil., dzieci: a) Paul Friedrich (* 12.4.1839)), **świadek u:** Viktora Nowaga, karczmarza, mieszczanina i wdowca (25.11.1833).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 11/79; A. A., 666p.

FALCH, Hugo, producent papieru w Brzegu, **mieszk.:** 1879 Burgstr. 25.

Lit.: Adreß-Buch der Stadt Brieg, Brieg 1879, s. 17.

FEDER, Carl, wygładzacz papieru we Wrocławiu, **mieszk.:** 1861 ul. Legnicka 59, **żona:** Anna z domu Kaboth, **dzieci: I/1)** Herrmann Richard Gustav (* 30.12.1861, # 26.1.1862).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/52.

FEIST, Christian Ehrenfried, papiernik w Dusznikach, pow. kłodz., * 1788 w Przesieci, pow. jel., + 26.8.1840 w Dusznikach, gruźlica, % 28,8, **chrzestny u:** Gottloba Krebsa, kowala gwoździ i mieszczanina w Dusznikach (15.4.1828).

Źr.: A. A., 655e, 655t.

FEIST, Gottfried, 1833 sługa, 1836 kierownik produkcji w papierni w Niedźwiedzicach, pow. wałbrz., **chrzestny u:** Carla Gottlieba Tischera, mieszkańca (21.7.1833), Gottloba Pohla, chałupnika (21.4.1836).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 2/6.

FEIST, Johann Gottlob, kierownik produkcji w papierni w Niedźwiedzicach, pow. wałbrz., **żona:** Johanne Charlotte z domu Stephan, **dzieci:** **I)** Jul. Gustav Adolph (* 1.3.1836, # 15.3).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 2/6.

FELDER, Wilhelm, sługa w papierni w Starych Piekarach, pow. leg., **chrzestny u:** Benjamina Federa, chałupnika (31.3.1817).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy 18.

FELLER, Johann Gottfried, czeladnik papierniczy we Wrocławiu, **żona:** z domu Gebauer (+ 1800), **dzieci:** **I)** Johanna Carolina (# i + 1800).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/3, 8/114.

FEST, Anton Ignaz, papiernik i mieszczanin w Dusznikach, pow. kłodz., * 1762/1763 w Trutnowie, + 5.5.1825 w Dusznikach, gorączka i wycieńczenie, % 9.5, syn Josepha (+ przed 4.9.1792), rzeźnika w Trutnowie, **żony:** **I)** = 4.9.1792 w Dusznikach z Marią Reginą (* 1765 w Słupcu, + 1.5.1817, gorączka trzustki, % 3.5), wdową po Bartholomäusie Seidlu, stolarzu i mieszczaninie tamże (świadek: Friedrich Behr, mistrz papierniczy i mieszczanin; dziecko z pierwszego małżeństwa: **a)** Magdalena (* 1790, = 26.11.1816 w Dusznikach z Wenzlem Scherwenke (* 1775 w Marienstadt, Czechy, papiernikiem, świadek: August Beinlich, papiernik)), **II)** Maria, **dzieci:** **I/1)** Johanna Beata (* 22.12.1792, # 23.12, chrzestna: Antonia z domu Heller, żona Ossendorfa, król. dworskiego papiernika, = 21.10.1817 z Michaelem Hoffmannem (* 1791), papiernikiem i mieszczaninem, świadek: August Beinlich, mistrz papierniczy), **I/2)** Theresa Josepha Rosalie (* 1.9.1795, # 3.9, chrzestna: Antonia z domu Heller, wdowa po Ossendorfie, król. dworskim papierniku i dziedzicu w Podgórzu, pow. kłodz., = 2.10.1821 z Johannem Röselem (* 1795 w Merkelsdorf, w kluczu gospodarczym Adersbach, Czechy), kowalem podków, synem Franza (+ przed 2. 10.1821), dniówkarka tamże), **I/3)** Ignaz Anton Franz (* 15.4.1798, # 16.4, chrzestna: Antonia z domu Heller, wdowa po Ossendorfie, król. dworskim papierniku i dziedzicu w Podgórzu), **I/4)** Anna Maria Josepha Francisca (* 6.3.1801, # 8.3, chrzestna: Antonia z domu Heller, wdowa po Ossendorfie, król. dworskim papierniku, = 10.1.1826 z Augustem Heinrichem Hartmannem (* 1791 w Elbingerode w księstwie Hanower, ew.), dzierżawcą fabryki papieru, wówczas w Pełczynie, pow. woł.), **chrzestny u:** Franza Meixnera, sługi w papierni (28.9.1795), Antona Kirchvogla (23.3.1797, 14.12.1798, 25.12.1802, 7.7.1808), Adalberta Süsmutha, łamacza kamienia w Steinbruch (7.12.1800, 11.4.1805, 8.10.1808), **jego żony chrzestnymi u:** **I:** Antona Kirchvogla, mieszczanina (12.12.1795, 18.7.1800, 19.12.1805), Franza Meixnera, sługi u Ossendorfów (15.9.1796), Antona Süsmutha, łamacza kamienia w Steinbruch (21.11.1802), **II:** Ignaza Artelta, mistrza powroźnika, księgowego kościelnego i mieszczanina (16.9.1824), **jego dzieci chrzestnymi u:** **a:** Augusta Beinlicha, mistrza papierniczego i mieszczanina (2.7.1812, 20.6.1813, 26.3.1815), **I/2)** Josepha Blümela (20.6.1815).

Źr.: A. A., 655c-655e, 655o, 655p, 655t.

FETSCHER, rodzina papierników na Śląsku.

1. Bartholomäus, papiernik, * w Ravensburgu, ojciec Georga, papiernika (patrz niżej), **miejsca zamieszkania:** do 1535 Trutnov, od 1535 Legnica, **dzieci: 1)** Georg, papiernik (patrz niżej).

19.11.1535 otrzymuje zezwolenie Fryderyka II, księcia legnickiego, na budowę papierni w Starych Piekarach, pow. leg. (Fryderyk II bezpłatnie dostarcza drewno i płaci za jego transport), oraz monopol na zbieranie szmat w księstwie legnickim oraz na dostarczanie papieru dla kartowników księstwa, danina roczna: 6 guld. reńskich i 2 ryzy papieru.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 11, 25, 27, 85, 100; Stelmach, Roman, Dokumenty miasta Legnicy [w:] 45 lat Archiwum Państwowego w Legnicy, Legnica 1998, s. 39n; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 4n.

2. Georg, * w Ravensburgu, + przed 14.10.1565, syn Bartholomäusa, papiernika (patrz wyżej), **miejsca zamieszkania:** Trutnov, 1535 Legnica, 1557 Wrocław, **żona:** = 1543 z Benigną, wdową po Nicolausie Egerze, papierniku we Wrocławiu.

W 1555 przejmuje papiernię ojca w Legnicy, którą w 1560 przekazuje swemu krewnemu Georgowi Fetscherowi; w 1557 buduje we Wrocławiu obok folusza papiernię nowego typu.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Wroc., F 2, s. 56.

Lit.: Neugebauer, Julius, Breslau's Papiermühlen [w:] Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift, t. 1: 1870, s. 182n; Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 11, 23, 28, 105; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 5.

FETSCHER, Georg, papiernik w Legnicy, w 1560 przejmuje papiernię w Starych Piekarach, pow. leg., od swego krewnego Georga Fetschera, przy tej okazji ustalono daninę roczną na 12 guld. reńskich i 4 ryzy papieru.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 25; Wypisy do dziejów Brzeskiego, Opole 1976, s. 105, 172, Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 8.

FETSCHER, Jakob, papiernik w Miłkowie, pow. jel., 4.10.1620 w Nysie zawiera umowę z Marią, wdową po Martinie Zange, o naukę jej syna u niego.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 105, Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 68.

FEUEREISEN, Karl Heinrich August, fabrykant papieru i mieszczanin we Wrocławiu, * 1793, + 12.8.1849, cholera, % 14.8, **mieszkania:** 1838/1839 An den

Mühlen 7-9 (2118, 2110, obecnie nie istnieje), 1849 ul. Uniwersytecka 16, **dzieci: a)** Henriette Emilie Auguste (* 18.3.1826, # 21.3, nieślubna, z Wilhelmine Louise, ul. św Katarzyny 18 (1360), najmłodszą córką Friedricha Wieserta (+ przed 18.3.1826), szewca), **1)** Carl Heinrich Otto (* 25.12.1838, + 26.12.1838, niezdolność do życia, % 28.12), **świadek u:** Johanna Gottfrieda Schmidta, baidylarza i mieszkańca, Przedmieście Mikołajskie 47 (kwiecień 1823), Wilhelma Blöde, szewca i mieszczanina, ul. Krupnicza 699 (10.7.1824), Johanna Gottfrieda Schmidta, dniówkarza, ul. Legnicka 24 (12.10.1824), Franza Assmanna, gospodarza domu, ul. Nowy Świat 22 (20.5.1838), Karla Wittcka, kat., gospodarza domu, Nożownicza 15 (10.2.1839, 14.2.1841), Heinricha Eduarda Heine, papiernika (4.11.1840), Johanna Nowacka, papiernika, ul. Uniwersytecka 20 (16.5.1841), Heinricha Beckmanna, kat., papiernika na Wyspie Mieszcząńskiej, papiernia 9 (25.4.1842), **chrzestny u:** Christiane Dorothea, córki Gottfrieda Schade, producenta sukna (7.5.1820).

Źr.: A. A., 446j, 449a8, 614l, 693f, 693n; A. P. Wroc., EKMS 8/22, s. 266, 8/23, s. 442, 795n, 8/37, 8/123, 8/128, 10/4, 11/25.

Lit.: Roland, Gustav (wyd.), Adreßbuch der Haupt- und Residenzstadt Breslau, Breslau 1839, szp. 189.

FICKER, Andreas, czeladnik papierniczy w Bystrzycy Polskiej, pow. świd., kat., **chrzestny u:** Franza Benischa, chałupnika (16.8.1774, 3.12.1780).

Źr.: A. A., 305d.

FINGER, Gottlieb, uczeń papierniczy w Mieroszowie, pow. wałbrz., **dzieci: a)** Gottlieb (*21.5.1755, # 22.5.1755, ew., nieślubny z Judytą, wdową chłopca Georga Weiße, chrzestna: Anna Regina, żona Theodora Pachmana, papiernika).

Źr.: A. A., 205c.

FISCHER, papiernik w Janowicach Wielkich, pow. jel.

1814 bezpłatnie dostarcza do Nysy cetnar papieru na naboje.

Lit.: Amtsblatt der Königlichen Liegnitzschen Regierung von Schlesien, t. 4: 1814, s. 47.

FISCHER, David, papiernik we Wrocławiu, **dzieci: 1)** Maria, ew., w Karłowicach (obecnie dzielnica Wrocławia; dzieci: a) Carl Heinrich (* 3.4.1869, # 14.4, nieślubny)).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 7/102.

FISCHER, Ernst, woźnica u właściciela papierni w Dusznikach, pow. kłodz., * 1774 w Kowarach, pow. jel., + 22.4.1817 w Dusznikach, kamica, % 24.4, ew.

Źr.: A. A., 655t.

FISCHER, Gottfried, producent papieru, **miejsca zamieszkania:** 1829-1833 Goszcz, 1839 Twardogóra, obie pow. syc., + przed 23.4.1839, **dzieci:** **1)** córka, **2)** córka, **3)** Helena Charlotte (miejsce zamieszkania: 1829-1839 Wrocław, mieszk.: 1829 ul. Kuźnicza 52, 1839 ul. J. U. Niemcewicza; dzieci: a) Carolina Rosina Louise (* 4.1.1829, # 16.1), b) Karl Adolph Julius (* 29.4.1833, # 5.5, ojciec: Johann Grünich, czeladnik ślusarski we Wrocławiu), c) Albert Carl Ernst Gustav (* 23.4.1839, # 5.5.), wszystkie nieślubne).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 7/8, 8/32, s. 39, 11/30.

FISCHER, Gottlieb, papiernik w Goszczu, pow. syc., **dzieci:** **1)** Maria, ew. (miejsce zamieszkania: 1871 Wrocław, mieszk.: 1866 Karłowice (obecnie dzielnica Wrocławia), 1871 ul. Bolesława Drobnera 34; dzieci: a) Maria Johanna Ernestine (* 13.3.1866, # 25.3), b) Carl August Paul (* 19.6.1871, # 20.6, + 1871), nieślubne).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 7/12, 7/102.

FISCHER, Ignaz, czeladnik papierniczy w Białej Nyskiej, pow. nys., **chrzestny u:** Melchiora Pohla, wynajemcy mieszkania (23.7.1765).

Źr.: A. A., 431.

FISCHER, Karl, właściciel papierni w Bystrzycy Górnej, pow. świd.

W 1876-1889 firma ma własną kasę chorych i w 1889-1892 jest członkiem izby handlowej (składka roczna 1889 4,73 M., 1891 5,80 M., 1892 6,13 M.).

Lit.: Das Schweidnitzer Kreis-Blatt, t. 37: 1876, s. 188; t. 45: 1884, s. 137; t. 46: 1885, s. 130; t. 48: 1887, s. 117; t. 50: 1889, s. 172, 183; t. 53: 1892, s. 16; t. 54: 1893, s. 64.

FISCHER, Karl Gottfried, czeladnik papierniczy, + przed 28.10.1840, **dzieci:** **1)** Dorothea (* 1785, + 28.10.1840, piersiowa puchlina wodna, % 31.10).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/124.

FLEGEL, rodzina papierników na Śląsku.

1. Christian Gottfried I, mistrz papierniczy w Michałkowie, pow. wałbrz., ojciec Christiana Gottfrieda (Gottlieba) II i Georga Gottloba, papierników (patrz niżej), **żona:** Justina, **dzieci:** **1)** Christian Gottfried (Gottlieb) II, papiernik (patrz niżej), **3)** Georg Gottlob, papiernik (patrz niżej), **chrzestny u:** Johanna Friedricha Löricha, białoskórnik i mieszczanina (22.6.1700, 22.11.1702), Johanna Michaela Helwiga, młynarza miejskiego i mieszczanina (19.2.1702, 12.8.1703), obaj w Mieroszowie, pow. wałbrz., **jego żona chrzestną u:** Friedricha Steckla, kupca i mieszczanina (28.11.1702), Johanna Michaela Hölwiga, młynarza miejskiego i mieszczanina (14.3.1706), obaj w Mieroszowie.

Źr.: A. A., 105b, 354c; A. P. Wroc., EKMS 22/1.

2. Christian Gottfried (Gottlieb) II, papiernik w Miłkowie, pow. jel., syn Christiana Gottfrieda I, mistrza papierniczego w Michałkowie, pow. wałbrz. (patrz wyżej), **żona:** = 6.2.1740 z Sopią Elisabeth, córką Sigmunda Urbana, mistrza papierniczego w Miłkowie, **dzieci:** **1)** Christian Gottlob (# 5.1.1740), **2)** córka (# 27.4.1744), **3)** córka (# 5.10.1745), **4)** córka (# 13.6.1747), **5)** Ephraim (# 2.9.1751), **6)** Christian Sigismund Gottlieb (# 26.6.1755, chrzestny: Johann Georg Wagenpichler, papiernik w Michelsdorf, % 26.6.1755), **chrzestny u:** Christopha Heinricha Exnera, chałupnika z Karpacza, pow. jel. (20.2.1748), **jego żona chrzestną u:** Johanna Gottfrieda Andera, czeladnika papierniczego w Ścięgnach, pow. jel. (5.8.1749), Hansa Christopha Hilschera, chałupnika w Miłkowie (5.12.1750).

Źr.: A. A., 205b, 354c; A. P. Wroc., EKMS 22/1.

3. Georg Gottlob, syn Christiana Gottfrieda I, mistrza papierniczy w Michałkowie, pow. wałbrz. (patrz wyżej), **miejsca zamieszkania:** 1747 Michelsdorf (papiernik), 1749 Janowice Wielkie, pow. jel. (mistrz papierniczy), **żona:** = 17.10.1747 z Marią Magdaleną, córką Johanna Christopha Maywalda, pańskiego słodownika w Karpniakach, pow. jel., **chrzestny u:** Johanna Georga Heintze, młynarza w Dolnym Młynie (10.4.1740, 27.11.1750).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 22/1, 22/2.

FLEGEL, Gottfried, **miejsca zamieszkania:** 1713-1716 Michałków, pow. wałbrz. (papiernik), 1734-1743 Jelenia Góra (mistrz papierniczy, 8.3.1726 zakup papierni za 1800 tal. reńskich), **żona:** Justina, **dzieci:** **1)** Anna Justina, **chrzestny u:** Christiana Sommera, handlarza i chałupnika w Podgórzynie (30.8.1688, 8.8.1690), później sołtysa i ławnika w Miłkowie, pow. jel. (1.4.1694), Caspara Müncha, mistrza papierniczego w Miłkowie, pow. jel. (9.1.1693), Hansa Georga Vogta, czeladnika papierniczego (22.3.1707, 5.4.1709), Ernsta Geißlera, papiernika w Podgórzynie, pow. jel. (5.9.1714, 21.12.1715, 25.10.1716), Jeremiasa Rormana, mieszkańca Sielecinka, pow. jel. (14.1.1734), **jego żona chrzestną u:** Ernsta Geißlera, papiernika w Podgórzynie (22.6.1713), **jego dzieci chrzestnymi u: 1:** Hansa Christopha Siegerta, chałupnika (listopad 1743).

Źr.: A. A., 26i, 26kk.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 87, 154; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 60.

FLEGEL, Gottfried, papiernik i mieszczanin w Jeleniej Górze, * 1683, + 1.6.1750, % 3.6, **żona:** Rosina (* 1696, + 29.5.1750, % 31.5), **dzieci:** **1)** Anna Rosina (* 1718, % 28.12.1727), **chrzestny u:** NN (16.11.1733).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., kartoteka Hintzego, papiernicy.

FLITTNER, Gustav, w Świdnicy, **miesz.**: 1873 przy Niedertor (przy tzw. Siodle), nr 456, przejmuje w styczniu 1873 sklep z papierami i wytwórnę papy od Käsmodla.

Lit.: Schweidnitzer Kreis-Blatt, Jg. 1873, s. 8.

VORSTER, Friedrich, papiernik w Kępnie, pow. ziel., buduje papiernię od nowa i wyposaża ją w maszynę parową o mocy 14 koni mechanicznych.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 10.

FRANKE, czeladnik papierniczy we Wrocławiu, + 28.12.1833, **żona**: Auguste Eleonore z domu Schönborn (* 1758, + 28.12.1833, ze starości, % 31.12).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/115, 8/121.

FRANCK, Franz, papiernik w Dusznikach, pow. kłodz. (1902), 1893 właściciel fabryki papieru w Brzeziu Karkonoskim-Miłkowie, pow. jel., **rodzice**: Clemens, robotnik w zakładach kolejowych w Wermsdorf, Morawy, Theresia z domu Theuer (* w Kleppel, Morawy), **żona**: Anna (rodzice: Eduard Schmidt (+ przed 13.10.1902), chłop w Altendorf, Morawy, Johanna, geb. Klos (* w Dittersdorf), **dzieci**: **I/1**) Julius (* 13.10.1902, # 19.10).

Lit.: Schlesischer Tageblatt, t. 19, 11.6.1893.

FRANCKE, Hans, + 3.3.1671 w Oławie, **miejsca zamieszkania**: 1641 Legnica (papiernik, wówczas żołnierz w oddziale pułkownika Montiver), 1657-1671 Oława (papiernik i mieszczanin), **żony**: **I**) = 10.2.1641 w Legnicy z Ursulą Herman, **II**) Anna, **dzieci**: **II/1**) Georg (# 15.2.1657 w Oławie), **2**) Anna (# 17.8.1659 w Oławie), **3**) NN (# 2.10.1665 w Oławie), **chrzestny u**: NN w Oławie (1.12.1663).

Źr.: Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy; A. P. Leg., NMP w Leg. 48.

FRANTZ, Christian, czeladnik papierniczy w Świdnicy, **żona**: Anna Eleonora z domu Helm, **dzieci**: **I/1**) Rosina Eleonora (* i # 27.8.1744, chrzestna: Rosina Barbara, żona Rüdigera, papiernika), **I/2**) Maria Magdalena (* i # 8.9.1746), **I/3**) Johanna Christiana (* 23.6.1748, # 24.6, chrzestna: Anna Maria, żona Rüdigera, papiernika), **I/4**) Christian Gottfried (* 1.7.1753, # 2.7, chrzestny: Benjamin Gottlieb Rüdiger, papiernik), **chrzestny u**: Daniela Tilgnera, dniówkarza (10.10.1743), Gottfrieda Weigela, parobka w Kleczkowie (obecnie dzielnica Świdnicy, 4.2.1748), Gottfrieda Kleina dniówkarza (7.11.1751, 1.5.1758) i zbieracza szmat (4.5.1756).

Źr.: A. A., 305b, 305c.

FRANTZ, Johann Georg, czeladnik papierniczy w Świdnicy, **żona**: Anna Maria z domu Matiller, **dzieci**: **I/1**) Johanna Maria (* 26.12.1752, # 27.12), **I/2**) Johann Gottlieb (* i # 20.2.1755, chrzestny: Benjamin Gottlieb Riediger, papiernik), **I/3**) Johann

Gottfried (* 26.4.1756, # 27.4), **I/4**) Johann Benjamin (* 10.5.1757, # 11.5, chrzestny: Johann Gottlieb Riediger, papiernik), **chrzestny u:** Christopha Rege, sługi u pana v. Hochberg (30.4.1753), **jego żona chrzestną u:** Gottfrieda Kleinera, zbieracza szmat (23.12.1753, 4.5.1756).

Źr.: A. A., 305c.

FRANTZ, Johann Karl, czeladnik papierniczy i mieszczanin w Jeleniej Górze, **dzieci: 1**) Maria Rosina (= 21.5.1770 z Johannem Gottliebem Moysigiem, mieszczaninem i wdowcem).

Źr.: A. P. J. G., ks. metryk. ew. kośc. Łaski.

FRÄNTZEL, Hans Heinrich, czeladnik papierniczy i mieszczanin w Mieroszowie, pow. wałbrz., **żona: 1**) Susanna, **jego żona chrzestną u:** Gottfrieda Stumpera, chałupnika w Łącznej, pow. wałbrz. (24.12.1738).

Źr.: A. A., 205c.

FRASZ, Franz, producent papieru w Iławie, pow. szpr., i mieszczanin w Szprotawie (w 1822 uzyskanie prawa miejskiego i zakup domu nr 20 (właściciel do 1827)), **chrzestny u:** Louise Albertine Amalii, nieślubnej córki Juliany we Wrocławiu, córki Kurtza (+ przed 19.11.1821), chirurga miejskiego i powiatowego w Szprotawie (19.11.1821).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 11/20; A. P. Z. G., a. m. Szprotawy, nr 56, bez pag., nr 611, bez pag.

FRASS, Karl, parobek mistrza papierniczego w Iławie, pow. szpr., 21.10.1814 odkupuje od swego dotychczasowego pracodawcy, Friedricha Salomona Gielczewsky'ego, papiernię w Iławie.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 17.

FREYTAG, Heinrich, czeladnik papierniczy w Świdnicy, 18.1.1608 magistrat jedna go i Michaela Schwaba, papiernika, i Sebastiana Luze, czeladnika papierniczego, z Pankrazem Brucknerem i Gabrielem Thomasem, papiernikami, po bójce.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 188, s. 95.

FREUNDT, Gregor, papiernik w Świdnicy, 1542 feria 6 post Margarethe sprzedaje papiernię przy rowie rybim i dom przy ul. Kupferschmiedegasse (wartość 500 guldenów węgierskich) Clemensowi Ölzschowi za 300 guldenów węgierskich, ten płaci 200 guldenów węgierskich od razu, pozostałą sumę do dnia św. Michała 1543 roku (1543 feria post Ursulae potwierdza, iż otrzymał całą należną sumę), F. ma prawo do dożywotniego mieszkania, pojemnika na ryby i 1 rzyzy papieru rocznie; młyn jest wyposażony w dwie stępy, belkę na oś i drewno na dwa koła.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy nr 184, s. 188n., 193.

FRIEBE, Karl, parobek w papierni w Starych Piekarach, pow. leg., * 1811 jako 3. syn Karla (+ przed 23.6.1839), mieszkańca w Sichowie, pow. jaw., **żona:** = 23.6.1839 z Johanną Eleonorą (* 1813), służką w Legnicy, 2. córką Zobla (+ przed 23.6.1839 w Mikołajowicach, pow. leg.), mieszkańcy.

Źr.: A. P. Leg., NMP w Leg., nr 56.

FRIEDRICH, Christian, papiernik i chałupnik w Podgórzynie, pow. jel., * 1651, + 27.2.1703, **dzieci:** **1)** Anna Rosine (# 14.12.1678, chrzestny: Friedrich Sommer, czeladnik papierniczy), **2)** Christian (# 1.6.1683), **3)** Hans Georg (# 20.8.1686), **4)** Hans Christof (# 7.9.1691), **5)** Benjamin (# marzec 1698, chrzestna: córka Christiana Geyßlera, papiernika), **chrzestny u:** Friedricha Waltera (23.7.1679, 30.1.1685), Christophä Ansorge, ślusarza (22.9.1681), Friedricha Mentzla, chłopa (19.6.1682, 8.2.1693), Georga Wolffa, mistrza rybackiego (2.5.1689, 8.2.1687), **jego żona chrzestną u:** Friedricha Mentzla, chłopa (7.4.1699), **jego dzieci chrzestnymi u:** **1:** Georga Dreßlera, chałupnika (8.3.1707).

Źr.: A. A., 417f.

FRIEDRICH, Ernst, papiernik w Miłkowie, pow. jel., **chrzestny u:** Eliasa Scholtza w Marczycach, pow. jel. (20.6.1717).

Źr.: A. A., 189b.

FRIEDRICH, Paul, papiernik w Podgórzynie, pow. jel., **dzieci:** **1)** Christian (= 15.10.1678 z Marią, córką Hansa Böhme, chałupnika).

Źr.: A. A., 189b.

FRIESE, dr, syn aptekarza w Ziębicach, w 1792 otrzymuje za papier z morwy 50 tal. nagrody.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 56.

FUCHS, Georg, zbieracz szmat w Świdnicy, **dzieci:** **1)** Georg (# 20.6.1616, chrzestni: Caspar Biehme, Georg Reitter, obaj czeladnicy papiernicy).

Źr.: A. A., 59e.

FUCHS, Wenzel (omyłkowo też Joseph), papiernik w Dusznikach, pow. kłodz., * 1773, syn Wenzla, cieśli, **żona:** = 15.10.1799 z Barbarą (* 1773 w Dusznikach), córką Wenzla Elsnera, czeladnika papierniczego, **dzieci:** **I/1)** Mariana Barbara Francisca (* 4.11.1799, # 6.11, chrzestny: Joseph Popularsch, czeladnik papierniczy, = 29.2.1824 z Davidem Aegenderem (* 1800) w Międzygórzu, pow. kłodz., synem Michaela, dzierżawcy bydła w Siebental, kanton Berno, wówczas dzierżawcy szwajcarki w Międzygórzu), **I/2)** Franz Wenzel Joseph (* 21.3.1801, # 22.3, chrzestna: Anna Maria, żona Josepha Popularscha, czeladnika papierniczego), **I/3)** Joseph Johann Franz (* 19.1.1803,

20.1, chrzestny: Joseph Popularski, czeladnik papierniczy), **I/4**) August Johann Anton (* i # 2.4.1805, chrzestna: Maria, żona Josepha Popollarischa, papiernika), **I/5**) Joseph Dominicus Hyeronimus (* 11.4.1808, # 12.4, chrzestny: Joseph Poplarch, czeladnik papierniczy), **I/6**) Johann Carl Ignaz (* 5.7.1810, # 7.7, chrzestna: A. Maria, żona Josepha Poplarscha, czeladnika papierniczego), **I/7**) Anton Johann Veit (* 14.6.1812, # 15.6), **chrzestny u:** Carla Hoffmanna, sukiennika i mieszczanina (29.4.1801, 1.3.1807), **jego żona chrzestną u:** Antona Wenzela Vinzenza, nieślubnego syna Elisabeth, wdowy po Heinrichu Kastnerze, szewcu, windyku i mieszczaninie (5.11.1801), Carla Hoffmanna, sukiennika i mieszczanina (9.3.1803, 20.7.1804, 18.5.1809, 22.6.1811, 28.11.1813).

Źr.: A. A., 602f, 655c, 655d, 655o, 655p.

FÜLLNER, E., uzyskuje w 1893 w Cieplicach, pow. jel., patent nr 6667 za maszynę papierniczą z trzema sitami.

Lit.: Schlesisches Tageblatt, t. 19, 25.6.1893.

FUNCKE, David, czeladnik papierniczy we Wrocławiu, 27.8.1717 wraz z innymi członkami rodziny Funcke przekazuje dom i ogród na ul. Breslauer Gasse w Świdnicy, pomiędzy domami Andreea Krause i Magdaleny, wdowy po Heinzelu, Samuelowi Bergmannowi, mieszczaninowi świdnickiemu.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy nr 133, s. 49.

FUHRIG, Vincenz, producent papieru w Kąłkowie, pow. nys., + przed 3.2.1853, **dzieci:** **1**) Johann (* 1830), iglarz i mieszczanin w Kłodzku, = 3.2.1853 tamże z Johanną z domu Bauch (* 1823 koło Kłodzka), wdową po Auguście Krause, mistrzu iglarzu i mieszczaninie w Kłodzku.

Źr.: Kłodzko, rzym.-kat. par. Wniebowzięcia NMP, ks. ślubów 1846-1857.

FUES, Robert, technik papierniczy w Jeleniej Górze, **mieszkania:** 1905/1906 ul. Warmbrunner Str. 21, 1908 ul. Schützenstr. 15, 1909-1912 ul. Wilhelmstr. 9a.

Lit.: Adreßbuch der Stadt Hirschberg (18 775 Einwohner) und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1905/06, Hirschberg b. d., s. 18; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1906/07, Hirschberg b. d., s. 19; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf und Straupitz für das Jahr 1908/09, Hirschberg b. d., s. 21; Adreßbuch der Stadt Hirschberg und der Gemeinden Cunnersdorf, Grunau, Hartau und Straupitz für das Jahr 1909/10, Hirschberg b. d., s. 1; Adreßbuch 1912/13 von Hirschberg und Umgebung, Hirschberg 1912, s. 20.

G

v. GABLENZ, Kurt, właściciel papierni w Chojnowie, * 1847 r. w Marienbergu, syn oficera armii, + 4.11.1910 r. Po osiągnięciu pełnoletności dzierżawi fabrykę tekturny drzewnej w Oberau koło Miśni, którą przebudowuje na papiernię i wytwarza

papiery pakowe, torebkowe oraz okładki na akta. Z powodu trudnych warunków wodnych poszukuje nowego miejsca na rozwinięcie produkcji. Wybiera Chojnów nad rzeką Skorą, gdzie w październiku 1885 r. kupuje starą fabrykę sukna, do której wkrótce sprowadza z Oberau swą maszynę. W nowym miejscu działalność rozpoczyna od produkcji kolorowych papierów prospektowych i kopertowych. Z czasem specjalizuje się w wytwarzaniu tłuszczoodpornych papierów pergaminowych i pergaminów sztucznych. W 1891 zakład Gablenza wytwarza 7,5 tony białych i barwionych tłuszczoodpornych papierów pergaminowych dziennie. Dalsza rozbudowa fabryki następuje na początku XX w. Przed śmiercią Gablenza w zakładzie pracuje: 7 maszyn papierniczych, 30 holendrów, 4 gniotowniki, 12 kalandrów. Wszystkie maszyny poruszane są parą (2.200 KM), energią elektryczną (840 KM) oraz wodą (30 KM). Firma zatrudnia około 500 robotników i 20 urzędników. Jest największym na Śląsku producentem papierów pergaminowych i pergaminów sztucznych. Po śmierci K. Gablenza firma zostaje przekształcona w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, z kapitałem zakładowym 260 tys. marek.

15.2.1890 zostaje napadnięty przez dwóch byłych robotników jego fabryki, 13.2.1892 urządza festyn dla załogi, 14.2.1892, godz. 10 w fabryce wybucha pożar (podpalenie), do akcji wkraczają: straż pożarna fabryki, 3 sikawki chojnowskie, sikawka cukierni, sikawka z Bielawy, zniszczeniu ulegną: kotłownia, w niej spali się kilkaset cetnarów węgla, 6 kotłów jest mocno uszkodzonych, fabryka przez dłuższy czas jest niezdolna do produkcji.

Lit.: Schlesisches Tageblatt, t. 16, 26.2.1890; t. 18: 1892, 17.2.1892, 20.2.1892; M. Szymczyk, Śląskie papiernictwo w okresie industrializacji kapitalistycznej, Duszniki Zdrój 2000, s. 126-127.

GABRIEL, Hans Martin, czeladnik papierniczy w Legnicy, * 1662, + 29.3.1686, % 31.3, syn Tobiasa, mistrza papierniczego w Teplicach.

Źr.: A. A., 23.

GARBE, Johann, czeladnik papierniczy w Starych Piekarach, pow. leg., **chrzestny u:** Johanna Christopha Knappe, chałupnika (25.6.1769).

Źr.: A. P. Leg., kość. NMP w Legnicy 9a.

GÄRTNER, Albert, papiernik w Brzegu, * 1816, + 13.12.1894 tamże, niewydolność serca, % 17.12, kat., syn Ignaza (+ przed 22.9.1872 w Jungferndorf), chłopca, **mieszkania:** 1892 ul. Gerberstr. 9, 1894 ul. Junkernstr. 8, **żony: I** NN (+ przed 22.9.1872), **II** = 22.9.1872 z Louise (* 1835, + 25.3.1895 w Brzegu, wylew, % 28.3, kat., mieszk.: 1895 Gerberstr. 3), córką Aloisa Pfeffera, papiernika, świadek: Friedrich Busse, papiernik, **jego żony chrzestnymi u: II:** Carla Pfeffera, ślusarza we Wrocławiu, ul. Prosta 25 (24.5.1874).

Źr.: A. A., 666s, 666z, A. P. Wroc., EKMS 8/71.

Lit.: Adreß-Buch für die Stadt und den Landgerichtsbezirk Brieg, Brieg 1892, s. 31.

GÄRTNER, Erhard, technik papierniczy w Chojnowie, **mieszkanie:** 1939 ul. Bahnhofstr. 21.

Lit.: Adreßbuch/Einwohnerbuch für die Stadt und den Kreis Goldberg mit den Städten Haynau und Schönau und allen Gemeinden 1939, Breslau 1939, s. 63.

GEBAUER, syn Anny Elisabeth z Kopańca, pow. jel.

Nauka zawodu: od 1798 w papierni w Janowicach Wielkich, pow. jel.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 96.

GEHBELER, Melchior, 1553 czeladnik papierniczy u Clemensa Olscha w Świdnicy, **żona:** Katharina (+ 1553, dzuma).

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy 713, s. 63.

GEBUREK, Johann, papiernik w Goszczu, pow. syc., + przed 30.10.1865, **dzieci:** **I**) Pauline (* 1838, kat., = 30.10.1865 we Wrocławiu z Carlem Paulem Gustavem Peuckertem (* 1841, ew.), czeladnikiem stolarskim tamże, synem Carla (+ przed 30.10.1865), żandarma król. w Świebodzicach, pow. świd.).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/101.

GEISLER, rodzina papierników na Śląsku.

I) Christian, papiernik w Starych Piekarach, pow. leg. (właściciel papierni 1743-1746) i mieszczanin w Legnicy, # 14.4.1676, % 2.5.1746, syn Lorenza II (patrz niżej), **żona:** **I**) = 21.10.1705 z Marie Elisabeth (* 1685, % 8.5.1746), córką Georga Wagnera, białokórnika i mieszczanina w Legnicy, **dzieci:** **I/1**) Christian Lorenz (# 15.11.1707), **I/2**) Christian Benjamin (# 29.1.1709), **I/3**) Anna Rosina (* 14.6.1712, # 15., = 20.1.1734 z Andreasem Gottlobem Windem, papiernikiem w Przemkowie, pow. szprot., najstarszym synem Andreasa, papiernika w Ścinawie, pow. lubiń.), **I/4**) Johanna Elisabet (* 21.6.1717, # 22., = 14.10.1744 z Davidem Siegertem, księgarzem i mieszczaninem w Legnicy, synem Zachariasza, miecznika i mieszczanina w Kamiennej Górze), **chrzestny u:** Hansa Christofa Feriany, nauczyciela (16.7.1691), Georga Hellmicha, ogrodnika (15.6.1692, 30.9.1693, 10.10.1694, 27.5.1723), Georga Rittera, sołtysa sądowego (2.5.1693), Gottfrieda Gieriga, karczmarza i mieszkańca na Töpferbergu (17.1.1695, 21.2.1699, 2.1.1702 (zastępowany przez swoją matkę), 6.7.1705), Georga Scholtze, młynarza w Dolnym Młynie (18.10.1697), Johanna Georga Bernera, rzeźnika w Piątnicy, pow. leg. (13.7.1701), Heinricha Börnera, karczmarza w Piątnicy, pow. leg. (22.4.1703, 15.12.1704, 9.2.1709), Andreasa Lange, krawca i mieszczanina w Legnicy (3.7.1705), Davida Meltzera, ogrodnika (13.2.1712, 14.10.1718), Heinricha Hälmicha, chałupnika (10.7.1715), Christiana Raschke, kowala podków i broni przed Bramą Wrocławską i mieszczanina w Legnicy (17.7.1716), Salomona Leßmanna, białokórnika i mieszczanina w Legnicy (5.7.1718), **jego żona chrzestną u:** Andreasa Lange, krawca i mieszczanina w Legnicy (5.6.1707), Caspara Freudenbergera,

ogrodnika przed Bramą Wrocławską w Legnicy (18.4.1709, 7.12.1710), Heinricha Helmicha, chałupnika (20.3.1711, 1.8.1713, 4.3.1717, 7.5.1720, 26.10.1722), Christiana Raschke, kowala podków i broni w król. folwarku zwierzęcym przed Bramą Wrocławską i mieszczanina w Legnicy (15.10.1711, 27.4.1714, 2.10.1721), Georga Helmicha (26.12.1714), David Meltzera, ogrodnika (3.1.1715, 11.9.1722, 15.3.1725), Andreasa Heintze, chałupnika (17.5.1722), Christiana Börnera, karczmarza w Piątnicy (25.11.1731), Heinricha Körnera, chałupnika (21.9.1727), **jego dzieci chrzestnymi u: I/3:** Christiana Raschke, kowala broni i podków przed Bramą Wrocławską i mieszczanina w Legnicy (6.10.1718, 28.5.1723, obie razy zastępowana przez swoją matkę), Georga Tintzmana, ogrodnika (16.11.1720, zastępowana przez swoją matkę, 12.6.1727), Siegmunda Böhmerta, mieszkańca (12.8.1722), Davida Meltzera, mistrza tartaka (30.6.1726, 3.6.1727, 18.1.1729), Georga Helwiga, ogrodnika w Piekarach Wielkich (4.1.1727), Wolfganga Christiana Schmida, pasamotnika i mieszczanina w Legnicy (1.3.1730, 23.11.1732), Caspara Gottlieba Krocke, krawca i mieszczanina (4.4.1731), Ernsta Gottlieba Haußknechta, mistrza stolarskiego i mieszczanina w Jaworze (18.7.1731), Christophu Biedermannu, mieszkańca (3.12.1733, 26.8.1740), **I/4:** Georga Talcke, mieszkańca przy młynie Justmühle (22.2.1727, 24.3.1730, oba razy zastępowana przez swoją matkę, 9.8.1728, 7.4.1732, 18.11.1733, 2.5.1735, 29.5.1738, 13.3.1741, 24.10.1743, 12.9.1744), Christiana Bernera, karczmarza w Piątnicy (25.9.1733, 27.11.1735, 4.1.1741), Gottfrieda Jacoba, kowala cyrkli i mieszczanina w Legnicy (23.1.1735, 33.2.1736, 4.2.1740), Johanna Friedricha Fichtnera, mieszkańca w Blumenthalu (31.5.1735, 16.7.1736, 29.5.1738, 31.1.1740, 5.12.1741), Heinricha Schmieda, ogrodnika (9.12.1736, 9.7.1739, 21.3.1742), Valentina Nickischa, młynarza w Dolnym Młynie (5.4.1738), Christophu Biedermannu, ogrodnika (1.7.1738, 1.2.1743), Christian Seidla, mieszkańca w Piekarach Wielkich (19.12.1740, 15.11.1742), Heinricha Hellmiga, chałupnika (6.7.1743, 27.7.1744), Eliasa Prietzelta, mydlarza i mieszczanina w Legnicy (25.9.1744).

Źr.: A. P. Leg., kość. NMP w Legnicy, nr 5-8, 8a, 49, 50, Wroc., Muz. Nar., kartoteka Hintzego, papiernicy.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław, 1961, s. 154, Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 8.

2) Lorenz I, papiernik, * 1615, + przed 28.5.1690, ojciec Lorenza II, papiernika (patrz niżej), **miejsca zamieszkania:** 1670 Legnica (kupuje 24.3.1670 papiernię w Starych Piekarach, pow. leg. od księcia Christiana, sprzedaje ją 13.4.1673 synowi Loremnzowi II), 1676-1679 Mieroszów, pow. wałbrz. (mistrz papierniczy), Oleśnica, **żony: I)** Maria z domu Neumann (+ przed 14.2.1677), **II)** Anna Sophia, **dzieci: I/1)** Johann, **I/2)** Sigm., mydlarz w Świebodzicach, pow. świd. (= tamże 10.5.1672 z Margarete, córką Martina Hienego, kusnierza tamże), **I/3)** Lorenz II, papiernik (patrz niżej), **I/4)** Maria, **I/5)** Susanna, **II/1)** Anna Sophia (# 8.8.1679), **II/2)** Anna

Justina (# 17.6.1681), **chrzestnym u:** Gallusa Wenera, mieszkańca w Mioszowie (26.3.1676), Georga Wolppera, chłopca (5.5.1679, 2.10.1681), Klozego, mieszkańca (18.6.1679), Georga Grosmana, ogrodnika i mieszkańca (21.10.1680, zastąpiony przez nr I/1), Balthasara Reichelta, mieszkańca (23.7.1681), **jego żony chrzestne u: II:** Nikolausa Ziege, czeladnika papierniczego (29.6.1678, 6.4.1679), Johanna Rose, ogrodnika (10.5.1679), Christofa Höna, czeladnika papierniczego (6.7.1679, 15.11.1681), Johanna Hielschera, mistrza stolarskiego i mieszczanina (11.10.1679), **jego dzieci chrzestnymi u: I/1:** zastępuje Christofa Heena, czeladnika papierniczego jako ojciec chrzestny u Georga Kürscha, chłopca (19.4.1677), Kaspara Kammla, chłopca (6.4.1679), Johanna Großmana, mieszkańca (6.7.1679), Balthasara Dittricha, zamieszkałego w Hofhäuser (19.10.1679), Georga Thosta, chłopca (22.5.1680), mistrza Friedricha Fiebiga (8.6.1680), Johanna Klose, mistrza poszwnika i mieszczanina (1.9.1680), **I/4:** Hansa Rose (19.9.1676), Friedricha Fiebinga, mistrza poszewnika i mieszkańca (10.2.1677), **I/5:** Christofa Tolcha, mieszkańca (27.10.1677, 6.10.1678), wszystko w Mioszowie.

Protestuje 3.9.1681 przeciwko obcym zbieraczom szmat na swoim terytorium.

Źr.: Wrocław, Muz. Nar., kartoteka Hintzego, papiernicy, A. A., 205a.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław, 1961, s. 47, Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 8.

3) Lorenz II, papiernik na majątku komory w Starych Piekarach i mieszczanin w Legnicy (kupuje 13.4.1673 papiernię od swego ojca Lorenza I (patrz wyżej) 14.4.1683 otrzymuje cesarskie potwierdzenie swego przywileju), * 1649, + 9.9.1697 w Starych Piekarach, syn Lorenza I i ojciec Christiana, papierników (patrz wyżej), **żony: I)** Anna Rosina z domu Seidler (% 17.12.1673), **II)** = 26.2.1675 z Rosiną z domu Cunrad (* 1648, + 1.6.1712 w Starych Piekarach), wdową po Georgu Kuntze, starszym białoskórników i mieszczaninie w Legnicy, **dzieci: I/1)** córka (+ *, % 6.12.1673), **II/1)** Christian, papiernik (patrz wyżej), **II/2)** Gottfried (# 18.12.1678), chirurg i cyrulik (= 15.2.1706 z Anną Rosiną, córką Andreasa Jänischa, starszego chirurgów i cyrulików, mieszczanina i rajcy w Legnicy), **II/3)** Johann Siegmund (# 19.6.1688), **II/4)** Anna Rosina (# 22.6.1691, = 8.3.1707 z Johannem Samuelem Krumbhornem, kotlarzem i mieszczaninem w Legnicy, syna Gottfrieda, starszego kotlarzy i ślusarzy oraz mieszczanina tamże), **chrzestny u:** Jonasa Kellera, handlarza prądą i lnem przed Bramą Wrocławską (11.11.1673, 23.9.1681), Christofa Hänischa, adwokata (11.11.1675), Georga Hellwiga, ogrodnika i chałupnika (6.4.1676, 29.6.1677, 2.9.1679 (zastąpiony przez Christiana Küntzela, dzwonnika przy kościele NMP), 11.10.1684, 3.7.1689, 4.8.1690), Georga Gromana, poszewnika w Legnicy przy ul. Mittelgasse (10.4.1677, 8.1.1679, 15.10.1680), Jonasa Röslera, handlarza prądą przed Bramą Wrocławską (23.1.1679), Heinricha Dittricha, rzeźnika przy ul. Burggasse (10.9.1679, 28.11.1682), Hansa Grimma, mieszkańca przed Bramą Głogowską, na górze Töpferberg (24.6.1686, 2.4.1688, 8.5.1690, 1.6.1693), Georga Paula, białoskórnika (9.2.1687), Georga Rittera,

sołtysa sądowego (6.8.1688, 4.6.1690), Georga Hentschela, ogrodnika (6.10.1690), Georga Scholtza (29.9.1691), Friedricha Lorentza, młynarza (26.3.1693, 15.3.1695), Melchiora Ludwiga, czeladnika papierniczego (20.9.1693, 16.3.1697), Gottfrieda Giriga, karczmarza (8.11.1696), **jego żony chrzestne u: I:** Hansa Pallmanna, poszewnika i chałupnika (29.1.1673), **II:** Jonasa Kellera, handlarza prądą przed Bramą Wrocławską (12.11.1675, 15.3.1695), Heinricha Dietricha, rzeźnika (15.6.1678, 18.10.1691), Davida Werffta, mieszkańca (27.1.1682), Caspara Kolmana, gońcy zamkowego (31.3.1682), Georga Hellmiga, ogrodnika (26.4.1682, 4.4.1686 (z powodu choroby zastępuje ją Susanna Catharina, żona Christiana Kuntze, białoskórnik w Legnicy), 3.3.1688), Georga Rittera, sołtysa sądowego (1.7.1687), Friedricha Lorenza, młynarza (26.12.1691, 20.12.1696), Georga Scholtze, młynarza w Dolnym Młynie (7.11.1696), Martina Schneidera, karczmarza w Piekarach Wielkich, pow. leg. (15.8.1696), Heinricha Börnera, karczmarza w Piątnikach, pow. leg. (9.9.1697, 24.1.1700), Melchiora Ludewiga, czeladnika papierniczego (9.11.1698), Melchiora Heintzela, białoskórnik i mieszczanina w Legnicy (15.2.1702, 5.12.1703), Georga Friedricha Dreitlera, karczmarza przed Bramą Wrocławską (6.9.1702, 20.5.1704), **jego dzieci chrzestnymi u: II/2:** Melchiora Heintzela, białoskórnik i mieszczanina (3.11.1705), **II/4:** Georga Hoffmana, mieszkańca (30.5.1703), Christopha Hentschela, mieszkańca (26.9.1703, 30.11.1704).

Wypożycza 1.5.1708 od Susanny z domu Taborbky, wdowy po Milichu, 1000 tal. reńskich za hypotekę na papierni.

Źr.: A. P. Leg., kośc. NMP w Legnicy, nr 5-7, 48, 49, Wrocław, Muz. Nar., kartoteka Hintzego, papiernicy.

Lit.: Kraffert, Adalbert Hermann, Chronik von Liegnitz, T. 3, Liegnitz 1872, S. 37, Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 8.

GEISSLER, rodzina papierników w Podgórzynie, pow. jel.

1. Christian, mistrz papierniczy, * 1641, + 19.3.1684 w Podgórzynie, ojciec Johanna Ernsta, mistrza papierniczego (patrz niżej), **żona:** Martha (= 7.11.1686 z Hanssem Christofem, synem Martina Hentzschela, papiernika w Dittersbach, Saksonia), **dzieci: 1)** Anna Maria (= 11.11.1684 z Siegmundm Seybeltem, kupcem i mieszczaninem w Lubaniu, dzieci: a) NN (* 30.12.1685, chrzestna: Rosina, żona Gottfrieda Andersa, papiernika w Jeleniej Górze), **2)** Christian (# 4.2.1669), **3)** Hans Jörg (# 3.2.1673), **4)** nr **2**, **5)** Martha (# 3.6.1680), **6)** córka (# 21.2.1683, chrzestny: Gottfried Ander, papiernik w Jeleniej Górze, + 5.5.1683), **chrzestny u:** Friedricha Demutha, chałupnika (24.1.1672), Wilhelma Beridtha, krawca w Cieplicach, pow. jel. (29.4.1674), Johanna Pollnera, słodownika (5.1.1675, 1.4.1676, 12.6.1680), Martina Krebfa (1.12.1675), Georga Patzke, chałupnika (27.2.1676, 23.6.1678), Martina Urbana, młynarza (14.9.1680, 12.2.1683), Hansa Sommera, karczmarza (9.8.1684), **jego żona chrzestną u:** Georga Sachera, chałupnika (4.2.1672, 26.3.1678), Johanna

Polknera, słodownika i browarnika (30.8.1672, 11.9.1673, 24.5.1678), Geoga Patzke, chałupnika (6.9.1672), później karczmarza w górnej karczmi (16.10.1685), Martina Lange przy górze Keuligberg (17.11.1672), Martina Krebßa, chałupnika (6.10.1673), Geoga Dreßlera (14.11.1673), Christofa Endera, chałupnika (28.6.1675), Martina Ansorge, chałupnika w Sosnowce, pow. jel. (17.11.1675, 24.1.1678), Geoga Wolfa (28.7.1676), Geoga Hoffmana, chłopa (14.10.1679, 3.2.1686), Gottfrieda Andera, papiernika w Jeleniej Górze (24.5.1682), Geoga Austa (22.1.1686), Davida Waltera, chałupnika (2.4.1686), **jego dzieci chrzestnymi u: 1:** Christopha Endera, chałupnika (18.9.1679), Geoga Hoffmana, chłopa (7.9.1681), Geoga Scholtza, chałupnika (7.5.1683), **2:** Geoga Petermanna, chałupnika (16.3.1684, 29.8.1685), **5:** Friedricha Endera, chałupnika (4.1.1694, 27.6.1699, 19.12.1702), Christiana Friedricha, papiernika i chałupnika (marzec 1698), Geoga Echsnera, gorzelnika (sierpień/wrzesień 1698, 20.4.1700), Hansa Christofa Pezelta, stolarza (29.1.1700, 24.12.1701), Christofa Scholza, chałupnika (10.1.1701).

Źr.: A. A., 26g, 26i, 190a; Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

2. Johann Ernst, mistrz papierniczy (w 1704 kupuje papiernię ojca od pozostałych spadkobierców za 2000 tal. reńskich), # 13.3.1677 w Podgórzynie, + 27.8.1731 tamże, syn Christiana, mistrza papierniczego (patrz wyżej), **żona:** Constantia, **dzieci: 1)** córka (# 13.2.1702), **2)** Hans Gottfried (# 6.9.1705, chrzestny: Christian Urbann, mistrz papierniczy w Janowicach Wielkich, pow. jel., + 11.12.1708), **3)** Maria Elisabeth (# 16.2.1707, chrzestny: Christian Urban, mistrz papierniczy w Janowicach Wielkich, + 17.3.1707), **4)** Johanna Constantia (# 5.10.1709, chrzestny: Christian Urban, mistrz papierniczy w Janowicach Wielkich, = w Podgórzynie 26.3.1730 z Georgiem Gottliebem Kleinem w Kowarach, pow. jel.), **5)** Anna Florentina (# 24.12.1710, chrzestna: Anna Regina, pasierbica Daniela Schwerta, papiernika w Jeleniej Górze), **6)** Gottfried (# 27.3.1712, chrzestny: Siegmund Urban, mistrz papierniczy w Miłkowie, + 8.6.1721), **7)** córka (# 22.6.1713, chrzestna: Justina, żona Gottfrieda Flegela, mistrza papierniczego w Michelsdorf), **8)** córka (# 5.9.1714, chrzestny: Gottfried Flegel, papiernik w Michelsdorf), **9)** córka (# 21.12.1715, chrzestny: Gottfried Flegel, mistrz papierniczy w Michałkowie, pow. wałbrz.), **10)** Benjamin (# 25.19.1716, chrzestny: Gottfried Flegel, papiernik w Michałkowie), **chrzestny u:** Christoph Hofmanna, ogrodnika dziedzicznego (17.9.1706, 19.11.1708, 26.12.1710), Christiana Liebiga, mistrza w górnym tartaku (29.11.1707), Hansa Christoph Wolffa, mistrza rybackiego (6.7.1729), **jego żona chrzestną u:** Gottfrieda Reymanaa, czeladnika papierniczego (1.9.1711), Gottfrieda Seifferta, papiernika (2.3.1733), **jego dzieci chrzestnymi u: 3)** Gottfrieda Feige, krawca i chałupnika w Cieplicach, pow. jel. (9.8.1723, 31.10.1722, 4.8.1722), **4:** Abrahama Mirischa, chałupnika w Sosnowicach, pow. jel. (27.6.1714, 18.4.1718), Hansa Geoga Exnera w Przesiecie, pow. jel. (styczeń 1715), Geoga Hoffmana (11.2.1718), Tobiasa Bergera, chałupnika (29.8.1718, 1.5.1722, 24.12.1724), Christiana Liebiga, chałupnika (9.8.1722), Johanna Friedricha Langer, mieszkańca

w Łomnicy, pow. jel. (31.1.1726), Johanna Ernsta, chałupnika w Cieplicach (27.12.1728), Johanna Gluta, szewca i chałupnika w Cieplicach (11.8.1735), **5:** Georga Hoffmana (20.4.1716), Christopha Schmida, chałupnika (19.10.1722), Hansa Christopha Ledera, chałupnika w Cieplicach (1.3.1724, 4.8.1726), Gottfrieda Feige, chałupnika w jurysdykcji przeoratu w Cieplicach (22.10.1725).

Źr.: A. A., 26d, 190c.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 66.

GEYSLER, Daniel, czeladnik papierniczy w Podgórzynie, pow. jel., **chrzestny u:** Jonasa Endricha, czeladnika papierniczego (30.4.1690), Hansa Liebiga, chałupnika (12.2.1689), Davida Waltera (26.7.1691), Friedricha Redera, chałupnika (17.1.1692).

Źr.: A. A., 513j.

GEISLER, Franz, * w Lauterwasser, Czechy, zakłada w latach 40. XVII w. papiernię w Mieroszowie, pow. wałbrz.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 28.

GEISLER, Johann, papiernik, od 1673-1679 dzierżawi papiernię w Krępie, pow. ziel.

Lit.: Majchrzak, Jerzy Piotr, Na tropach dawnej Zielonej Góry, Zielona Góra 1993, s. 125; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 9.

GEISLER, Michael, mistrz papiernik w Świdnicy, **chrzestny u:** Georga Fuchsa (20.6.1609).

Źr.: A. A., 59d.

GELLRICH, August, papiernik, * w Sarnach, pow. kłodz., + 27.6.1871 w Dusznikach, pow. kłodz., gruźlica, % 1.7, **miejsca zamieszkania:** 1830 Różanka, pow. kłodz., 1833-1871 Duszniki, **żona:** Josepha, z domu Thamm (* 1810 w Dusznikach, + 4.10.1875 tamże, rak szyjki macicy, % 11.10), **dzieci:** **1)** Heinrich August (*16.10.1834, # 19.10, chrzestna: Johanna, córka Josepha Wiehra, właściciela papierni), mistrz stolarski (= w Dusznikach 17.11.1879 z Marią (* 1840, rodzina: Franz Hausdorf, cieśla w Wambierzycach, pow. kłodz., Josepha z domu Kolbe (* w Bardzie, pow. ząb.)) **2)** Clemens August (* 6.1.1837, # 12.1, chrzestna: Johanna, córka Josepha Wiehra, producenta i mieszczanina, + 2.6.1837, skurcze, % 5.6), **chrzestny u:** Josephy, nieślubnej córki Franziski, córki Josepha Burgharta (+ przed 7.3.1830), mistrza sukienniczego (7.3.1830), Carla Tamma, stolarza i mieszczanina (1.9.1833).

Źr.: A. A., 655e, 655r, 655t, 655u.

GERLACH, Andreas, mistrz papierniczy, **miejsca zamieszkania:** Kurczów, pow. strzel., 1692 klasztor Zell, **dzieci: 1)** Andreas, myśliwy (= 29.6.1692 z Elisabeth, córką Bartholomäusa Schumana, chłopa w Geliz, Marchia Brandenburska).

Źr.: A. A. 98a.

GERSTMAN, Bartholomäus, pan na Janowicach, pow. jel., i Smokowicach, pow. leg., papiernik w Legnicy, 15.8.1614 sprzedaje papiernię w Starych Piekarach, pow. leg., Georgowi Otte.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 154; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 62.

GIELCZEWSKI, rodzina papierników w Hławce, pow. szpr.

1. Friedrich Salomon, kupiec we Wrocławiu, 8.9.1782 – 21.10.1814 właściciel papierni w Hławce, * 17.1.1768 tamże, syn Salomona (patrz niżej).

Zajmował się zagadnieniem sterowalnego samolotu, zrujnował ojcowską papiernię i sprzedał ją jej kierownikowi Karlowi Frassowi.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 96, 148; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 17.

2) Salomon, + 8.9.1782, ojciec Friedricha Salomona, kupca wrocławskiego (patrz wyżej), **żona:** NN (+ po 8.9.1782), **dzieci:** Friedrich Salomon (* 17.1.1768, patrz wyżej) i dwoje rodzeństwa (wszyscy + po 8.9.1782).

W 1744 kupuje papiernię w Hławce od hrabiego Rederna za 3000 tal.; 1747 otrzymuje premię za wprowadzenie pierwszej na Śląsku żelaznej prasy do wyciskania wody z papieru.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 78, 83; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 17.

GIERTH, Augustin Florian, papiernik i mieszczanin w Dusznikach, pow. kłodz., * 1755, + przed 5.3.1816, syn Melchiora (+ przed 15.11.1791), ślusarza i mieszczanina, **żona: I)** = 15.11.1791 z Anną Marią (* 1758/1759 w Dusznikach, + 24.10.1827 tamże, wycieńczenie, % 26.10), położną miejską, córką Sebastiana Burgharta, sukienika i mieszczanina, **dzieci: I/1)** syn (+ * 3.9.1792, urodzony w 7 miesiącu po ciężkim upadku matki), **I/2)** Maria Apollonia (* i # 9.2.1794, chrzestna: Antonia z domu Heller, żona Ossendorfa, król. papiernika dworskiego i dziedzica w Podgórzu, pow. kłodz., = 13.11.1816 z Franzem Bürglem (* 1780), papiernikiem, synem Jacoba, chałupnika w Podgórzu), **I/3)** Franz Joseph Anton (* 16.4.1796, # 17.4, chrzestna: Antonia z domu Heller, wdowa po Ossendorfie, król. papierniku dworskim), **świadek u:** Joachima

Keipera, sukiennika, mieszczanina i wdowca (10.9.1811), **chrzestny u:** Benedicta Klugera, sukiennika i mieszczanina (23.1.1792), Josepha Wenke, stelmacha i mieszczanina (2.4.1793, 7.5.1800, 15.12.1805, 21.2.1811), Josepha Baslera, ordynansa oficera (1.5.1793, 1.3.1795, 5.6.1799, 23.5.1802), później tkacza (25.4.1804), Franza Jungka, tkacza (29.4.1801, 17.11.1808), **jego żona chrzestną u:** Benedicta Klugera, sukiennika i mieszczanina (23.1.1792), Josepha Wenke, stelmacha i mieszczanina (7.8.1795, 5.11.1797, 7.5.1802, 27.1.1808), Franza Jungka, tkacza (2.8.1802), Carla Kirchvogla, mistrza siodlarskiego i mieszczanina (10.1.1812), Christiana Schmidta, mieszkańca (22.10.1821), **jego dzieci chrzestnymi u: 2:** Ernsta Adalberta Kristena, cieśli i mieszczanina (5.3.1816), jego żona zastępuje Antonię z domu Heller, wdowę po Ossendorfie, król. papierniku dworskim, jako chrzestną u Franza Riedla, cieśli (7.9.1794).

Źr.: A. A., 655c, 655d, 655o, 655t.

GINTSCHY, Johann, papiernik w Podgórzynie, pow. jel., **chrzestny u:** Johanna Lädery (21.8.1682).

Źr.: A. A., 190a.

GLAESER, producent papieru w Jałowcu, pow. lubań., 1819 właściciel papierni, **chrzestny u:** Eduarda Wilhelma Müncha, papiernika w Janowicach Wielkich, pow. jel. (3.7.1836).

Corocznie daruje parę świec ołtarzowych dla ew. kościoła w Jałowcu.

Sprzedaje magistratowi w Gryfowie Śląskim, pow. lwów.: 1835: 1 ryz dobrego papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 27 gr. srebrn. (w tym 2 ½ gr. srebrn. dla gońca) i 1 ryz papieru kancelaryjnego i 1 ryz brudnopisowego za 4 tal. reńskie 5/4 gr. srebrn., 1836: 1 ryz papieru kancelaryjnego i 1 ryz brudnopisowego za 4 tal. 8 gr. srebrn., ¼ ryz papieru kancelaryjnego dużego formatu za 1 tal. reńskiego 6 gr. (wraz z opłatą gońca), 1 ryz dużego papieru brudnopisowego i 1 ryz małego papieru brudnopisowego za 4 tal. reńskich 18 gr. srebrn. (wraz z opłatą gońca), 3 księgi papieru na hipoteki dla głównego dziennika za 1 tal. reńskiego 16 gr. srebrn. (wraz z opłatą gońca), 1837: 1 ryz małego papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 26 gr. srebrn. 6 fen. (wraz z opłatą gońca), ½ ryz dużego papieru kancelaryjnego za 2 tal. reńskie 5 gr. srebrn., 1 ryz małego papieru kancelaryjnego za 2 tal. reńskie 10 gr. srebrn., 1 ryz małego papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., 1 ryz papieru kancelaryjnego za 2 tal. reńskie 10 gr. srebrn., 1 ryz papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., 4 księgi papieru do hipotek po 8 gr. srebrn., 1838: 2 x po 1 ryz papieru kancelaryjnego za 1 tal. reńskiego 10 gr. srebrn., 2 x po 1 ryz papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., papier do druków za 5 tal. reńskich 5 gr. srebrn. 6 fen., 1839: 1 ryz papieru kancelaryjnego za 2 tal. reńskie 10 gr. srebrn., 2 x po 1 ryz małego papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., ½ ryz tyzw. papieru skarpetkowego (rolkowego) do raportów kasowych za 2 tal. reńskie 15 gr. srebrn., 2 księgi dużego papieru pakunkowego za

9 gr. srebrn., 1 ryz papieru kancelaryjnego za 2 tal. reńskie 10 gr. srebrn., 1 ryz papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., ½ papieru skarpetkowego (rolkowego) za 2 tal. reńskie 15 gr. srebrn., 1 ryz małego papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., 1840: 2 x po 1 ryz papieru kancelaryjnego za 2 tal. reńskie 10 gr. srebrn., 1 ryz papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., 1 ½ ryz papieru brudnopisowego za 1 tal. 54 gr. srebrn. 6 fen., 1842: po 1 ryz papieru kancelaryjnego i pakunkowego, 1 ryz małego papieru kancelaryjnego za 2 tal. reńskie 10 gr. srebrn., 1 ryz papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., 1 ryz papieru conceptowego za 1 tal. reńskiego 26 gr. srebrn., 1 ryz papieru kancelaryjnego za 1 tal. reńskiego 6 gr. srebrn., 1842: 1 ryz papieru brudnopisowego za 1 tal. reńskiego 25 gr. srebrn., 1 księga papieru pakunkowego za 5 gr. srebrn.

Źr.: A. P. J. G., a. m. Gryfowa nr 174, s. 147; nr 175, s. 141n; nr 176, s. 86n; nr 177, s. 87n; nr 178, s. 88n; nr 179, s. 78n; nr 181, s. 72n; nr 188, s. 98, 112; nr 189, s. 55, 57, 72, 80; nr 191, s. 92.

Lit.: Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Liegnitz, t. 43: 1853, s. 310; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 44, 62.

GLAGAU, Emanuel, czeladnik papierniczy we Wrocławiu, * 1776, + 23.3.1842 tamże, gruźlica, % 26.3.

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/124.

GLOGE, Gottlieb, czeladnik papierniczy w Brzegu, **świadek u**: Michaela Kolansky'ego, kat., dniówkarza (14.1.1855).

Źr.: A. A., 666r.

GLOGNER, Adolf, współwłaściciel papierni w Głuchołazach, pow. nys., * 1845, + 17.05.1917 r. Na pocz. lat 80. XIX w. jest właścicielem młyna wodnego (młyn zbożowy i tartak). Około 1889 Glogner wprowadza produkcję ścieru. W 1902 do spółki z Konradem Methnerem zakłada fabrykę papieru gazetowego (istniejącą do dziś) w Głuchołazach. Produkcja zostaje uruchomiona w 1903. Od 1904 jest członkiem Związku Niemieckich Producentów Papieru (Verein Deutscher Papierfabrikanten) oraz drugim przewodniczącym regionalnej sekcji VDP, skupiającej fabryki ze Śląska i okręgu poznańskiego.

Lit.: M. Szymczyk, 100-lecie Fabryki Papieru w Głuchołazach, Duszniki Zdrój – Głuchołazy 2003, s. 15, 21-24.

GÖBEL, Fritz, pomocnik operatora maszyny papierniczej, **miejsce zamieszkania**: 1939, Chojnów, osiedle Sonnenland 21.

Lit.: Adreßbuch/Einwohnerbuch für die Stadt und den Kreis Goldberg mit den Städten Haynau und Schönau und allen Gemeinden 1939, Breslau 1939, s. 64.

GÖBEL, Jakob, rozrywacz szmat w Dusznikach, pow. kł., * 1607, % 13.6.1679 tamże.

Źr.: A. A., 655a.

GÖBEL, Karl, czeladnik papierniczy w Świdnicy.

29.12.1855 wydano za nim list gończy za poważną kradzież dokonaną w Berlinie wspólnie z Karlem Juliušem Emilem Pulsem, czeladnikiem bednarskim, 20.2.1856 list zostaje odwołany – G. został już aresztowany.

Lit.: Schweidnitzer Kreis=Blatt, r. 1856, s. 7, 66.

GOY, Gottlieb, papiernik w Goszczu, pow. syc., **dzieci: 1)** Carl Wilhelm Julius (* 1843, ew.), ślusarz we Wrocławiu (= 5.9.1871 z Christiane Auguste (* 1841, ew.), córką Friedricha Wilhelma Wallratha, mieszkańca w Mühlberg nad Łabą).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/103.

GÖRISCH, Johann Gottlob, pomocnik papierniczy w Starych Piekarach, pow. leg., * 1810, 2 syn Friedricha Augusta (+ przed 4.5.1843 w Wittenberg), mistrza piekarskiego i mieszczanina, **żona:** = 4.5.1843 w Starych Piekarach z Charlotte Henriette (* 1810), służką w Legnicy, 3 córką Gottfrieda Kriegela, ogrodnika w Kostrzycy, pow. jel.

Źr.: A. P. w Legnicy, NMP w Legnicy 56.

GÖRLDT, Gustav Emil, pomocnik przy maszynie papierniczej w Kłodzku, * 1893, ew., **rodzice:** Otto Gustav Clemens, rękodzielnik w Dreźnie, Josefa z domu Blum, **żona:** = 13.2.1904 w Kłodzku z Martha (* 1880, kat.), pomocą domową, rodzice: Emanuel Heickel w Kłodzku, Franziska z domu Schreiber, świadek: Willibald Müller, pomocnik przy maszynie papierniczej w Ścinawicy, pow. kłodz.

Źr.: Kłodzko, par. rzym.-kat. Wniebowzięcia NMP, śluby 1902-1911.

GOTTSCHALK, rodzina papierników na Śląsku.

1. Friedrich Wilhelm, papiernik w Kraczym, pow. jel., * 1801 w Podgórzynie, pow. jel., + 1860, właściciel papierni w Kraczym, syn Johanna Friedricha, papiernika w Podgórzynie, pow. jel. (patrz niżej).

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 69, 71.

2. Johann Friedrich, papiernik w Podgórzynie, pow. jel., ojciec Friedricha Wilhelma, papiernika w Kraczym, pow. jel. (patrz wyżej), **żona:** = 1793 z Johanną Sophie Elisabeth (* 17.5.1774 w Leistenow, Pomorze), córką Blauerta, papiernika, **dzieci:** 6 dzieci, w tym Friedrich Wilhelm, papiernik w Kraczym, pow. jel., 4 z nich umiera w dzieciństwie.

G. w 1814 bezpłatnie dostarcza 1 cetnar papieru do nabołów do Nysy.

Lit.: Amtsblatt der Königlichen Liegnitzschen Regierung von Schlesien, t. 4: 1814, s. 47; Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 69.

GOTTSCHALK, Johann Gottlob, 1647 właściciel papierni w Podgórzynie, pow. jel., zatrudnia 7 osób.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 68.

GOTTSCHILD, J. Gottlob, * w Krośnie, mistrz murarski i producent papieru w Kunnersdorf, pow. jel., 5.6.1836 wypożycza od Rady Miejskiej Gryfowa, pow. lwów., 500 tal. reńskich na 5% odsetek rocznie jako hipoteka na swą papiernię, płaci do 1841 i w 1846, 1841-1845 płaci papiernik Richter.

1798 czeladnik u Benjamina Scholza, papiernika w Jeleniej Górze.

Źr.: A. P. J. G., a. m. Gryfowa, nr 178, s. 10n, 102n; nr 179, s. 20n; nr 180, s. 22n; nr 185, s. 20n; nr 188, s. 15, 92.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 102.

GRÄBER, Karl, robotnik w fabryce papieru w Chojnowie, **mieszkanie:** 1939, Parkstr. 12.

Lit.: Adreßbuch/Einwohnerbuch für die Stadt und den Kreis Goldberg mit den Städten Haynau und Schönau und allen Gemeinden 1939, Breslau 1939, s. 64.

GRÄFNER, Wolf, czeladnik papierniczy, skarży się 8.8.1622, że mistrz papierniczy w Białej Nyskiej, pow. nys., nie chce mu dać ani pracy, ani wyżywienia na drogę.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 107.

GRAMATKE, maszynista w fabryce papieru w Starym Mieroszowie, + 12.2.1886, wypadek, pozostawia żonę i trójkę dzieci.

Lit.: Tageblatt für den Landgerichtsbezirk Schweidnitz, t. 12, 18.2.1886.

GRANDE, Johann, papiernik w Brzegu, + przed 3.5.1891, **mieszkanie:** 1879 Oderthor 10, **żona:** Theresia z domu Roth, **dzieci:** 1) Marie (* 1864, kat., = 3.5.1891 w Brzegu z Otto Heinrichem Wilhelmem Wiedemannem (* 1864, kat.), zecerem, ul. Mollwitzer Str. (rodzice: Franz, mistrz szewski w Brzegu, Auguste z domu Oppikowsky, oboje + przed 3.5.1891)), **chrzestny u:** Guido Spohnera, czeladnika młynarskiego, Odertor 10, dom pod nazwą *Erholung*.

Źr.: A. A., 666j, 666s.

Lit.: Adreß-Buch der Stadt Brieg, Brieg 1879, s. 28.

GRÄNTZ, Johann, czeladnik papierniczy w Świdnicy, **żona: I)** Johanna Rosina z domu Schmid, **dzieci: I/1)** Maria Elisabeth (* 1.1.1751, # 3.1, chrzestna: Anna Maria, żona Riedigera, papiernika), **I/2)** Johann Benjamin (* 4.1.1753, # 5.1, chrzestni: Gottlieb Benjamin Riediger, papiernik, Andreas Krause, zegarmistrz).

Źr.: AA, 305c.

GRÄTSCH, Artur, operator kalandra w Chojnowie, **mieszkanie:** 1939 Bahnhofstr. 6.

Lit.: Adreßbuch/Einwohnerbuch für die Stadt und den Kreis Goldberg mit den Städten Haynau und Schönau und allen Gemeinden 1939, Breslau 1939, s. 64.

GRENNER, Elias, czeladnik papierniczy w Świdnicy, **żona: I)** Anna, **dzieci: I/1)** Rosina (# 2.6.1633).

Źr.: A. A., 59h.

GRETSCHEL, Woldemar, producent papy w Sępowie, pow. złot., **mieszkanie:** 1927 Neuländel 17.

Lit.: Adreßbuch/Einwohnerbuch Kreis Goldberg=Haynau einschl. der Städte Haynau und Goldberg 1927, Liegnitz b. d., Goldberg, s. 70.

GRIMM, Paul, papiernik w Pilchowicach, pow. lwów.

Funkcje: 1893 zastępca członka zarządu XI (Śląsk i Pomorze) Związku Producentów Papieru (Papiermacherberufsgenossenschaft).

Lit.: Schlesischer Tageblatt, t. 19, 2.6.1893.

GROKE, Christian Gottlieb Benjamin, producent papieru i komisarz dystryktu policyjnego w Przemkowie, pow. szpr., 1820 właściciel tamtejszej papierni.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 18.

GROKE, Christian Heinrich Gottlieb, w Przemkowie, pow. szpr., 1847 sprzedaje tamtejszą papiernię szlachcicowi v. Bockowi-Bibranowi na Modłach, pow. bol.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 18.

GROSS, producent papieru i mieszczanin w Brzegu, **chrzestny u:** Franza Hanniga, woźnicy do wynajęcia i mieszczanina (15.8.1833).

Źr.: A. A., 666f.

GROß, Andreas, czeladnik papierniczy i mieszczanin w Dusznikach, pow. kłodz., **żona: I)** Anna Maria, **II)** Eva, **dzieci: I/1)** Johanna Maria (# 1.4.1693, chrzestna: Susanna, wdowa po Christ. Wilhelmie Kretschmerze, papierniku), **II/1)** Johann

Anton (# 26.7.1695, chrzestny: Anton Franz Roßenburg, papiernik), **chrzestny u:** Christofa Pfeifera (17.9.1689, 11.8.1694), Christiana Wilhelma Radschinske, żołnierza (28.12.1689), Georga Hofmana (12.1.1696), Caspara Moschnera, stelmacha (12.2.1696), Davida Birgela, chałupnika w Podgórzu, pow. kłodz. (9.3.1697, 25.10.1699), Carla Juncka, krawca i mieszczanina (22.4.1699), **jego żona chrzestną u: II:** Hansa Willnera, chłopca (19.4.1696), Hansa Hofmana, dniówkarza (14.7.1696), Caspara Moschnera (20.2.1698).

Źr.: A. A., 655a, 655b.

GROß, Friedrich, czeladnik papierniczy i mieszczanin w Dusznikach, pow. kłodz., **żona: I)** Anna Maria z domu Seyffert, **II)** = 4.11.1720 z Anną Rosiną, córką Johanna Langera, mieszczanina, **III)** Rosina z domu Breske, **dzieci: I/1)** Anna Rosina (# 18.3.1712, chrzestna: Anna Rosina, żona Antona Hellera, papiernika), **I/2)** Maria Apollonia (# 9.3.1719, chrzestna: Rosina, żona Antona Hellera, papiernika), **II/1)** Anna Helena (* 1721, + 4.8.1724, % 8.8), **III/1)** Johann Peter (# 19.6.1725, chrzestny: Anton, syn Antona Hellera, papiernika).

Źr.: A. A., 655b.

GROß, Ignaz, dzierżawca papierni w Dusznikach, pow. kłodz., **żona:** Katharina, **jego żona chrzestną u:** Josepha Bittnera, mieszkańca w Dolinie, pow. kłodz. (20.11.1828).

Źr.: A. A., 655e.

GRUB, Hans, mistrz papierniczy w Miłkowie, pow. jel., **żona:** Anna Maria, **chrzestny u:** Hansa Weyroucha (7.2.1710, 8.4.1714), **jego żona chrzestną u:** Hansa Weyroucha (20.3.1712, 29.12.1716), Jeremias Hocke (8.4.1715).

Źr.: A. A., 302a.

GROBE, Ludwig, producent papieru, **miejsca zamieszkania:** 1838 Brzeg, Podgórzyn, pow. jel. (1851 kupuje tamtejszą papiernię, od 1852 wyłącznie produkcja papieru z drewna), **dzieci: 1)** córka (= z Friedrichem Seeligerem, w związku z tym ten przejmuje papiernię w 1877), **chrzestny u:** Aloisa Pfeffera, czeladnika papierniczego w Brzegu (16.4.1838, 25.10.1840, 3.12.1842).

Udział w wystawach: 1855 Światowa Wystawa Papieru (dyplom z podpisem Napoleona III.).

Źr.: A. A., 666g.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 66.

GROBPIETSCH, August, papiernik, nieślubny syn Elisabeth w Podgórzu, pow. kłodz., **miejsca zamieszkania:** 1859-1861, 1890 Duszniki, pow. kłodz., 1886 Wał-

brzych, **żony: I**) Johanna (* w Dusznikach, rodzice: Johann Morawitz, sukiennik tamże, Johanna z domu Seifert (* tamże), **dzieci: I/1-2**) Franz (+ 16.9.1859 tamże, skurcze, % 19.9.) i Ernst (+ 3.3.1860 tamże, skurcze, % 7.3., obaj * 8.9.1858, # 12.9.), **I/3**) Maria (*23.10.1861 tamże, # 28.10.), **I/4**) Wilhelm, mistrz szewski tamże (żona: Amalie, córka Carla Theunera, mistrza stolarskiego w Lewinie, pow. kłodz., i Agathy z domu Weigel (* w Drogosławiu, pow. kłodz.), dzieci: a) Cäcilie (* 30.8.1886 w Dusznikach, # 5.9), b) NN (+ * 8.3.1890 w Dusznikach)).

Źr.: A. A., 655g, 655i, 655u.

GRUN, Matthäus, papiernik w Piekarach Małych, pow. leg., **chrzestny u:** Georga Strempla, ogrodnika (6.2.1619).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 2.

GRUND, Michael, zbieracz szmat w Kleczkowie (obecnie dzielnica Świdnicy), **żona: I**) Anna Rosina, **dzieci: I/1**) Maria Magdalena (# 26.9.1687, chrzestni: żona Fuhrmana, kartownika w Świdnicy, Johannes Becker, czeladnik papierniczy tamże).

Źr.: A. A., 59l.

Lit.: Sachs, Rainer, Schweidnitz und seine Spielkartenproduzenten, Das Blatt, nr 20: 1999, s. 12; Radau, Sigmar, Sachs, R., Bier, Weib und Gesang, Das Blatt, nr 22: 2000, s. 34; Sachs, R., Od gotyku do baroku [w:] Czechowicz, Bogusław, Dobrzyniecki, Arkadiusz, Żak, Izabela (red.), Z dziejów rysunku i grafiki na Śląsku oraz w kolekcjach i zasobach ze Śląskiem związanych, Wrocław 1999, s. 67.

GUNDERMANN, Johann, czeladnik papierniczy we Wrocławiu, + przed 1799, **żona:** Anna Maria z domu Lange (+ 1798).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 8/114.

GUNDERMANN, Johann Jakob, papiernik, **miejsca zamieszkania:** 1694-1714 Mroczków, pow. Iwów., 1715 Toruń.

Kupuje 1694 papiernię w Mroczkowie od Kaspara Schertnera za 1800 tal. śl., 1702 i 1703 powodzie niszczą papiernię, buduje ją w innym miejscu, ponieważ rzeka zmieniła koryto, sprzedaje ją 1714 Heinrichowi Wilhelmowi Mönnichowi, 1715 sprzedaje parcelę, na której stała pierwotnie papiernia.

Lit.: Junker, Ullrich (wyd.), Friedrich v. Hössle, Die Papiermühlen im Regierungsbezirk Liegnitz in Schlesien, Bodnegg 2004, s. 51.

GÜNTTER, Andreas, czeladnik papierniczy w Miłkowie, pow. jel., + przed 5.1.1720, **żona:** Catharina, **chrzestny u:** Hansa Neimona (18.12.1700, 29.9.1706, 5.3.1712), Franza Bernerta (17.4.1701), Andreasa Kliecha, cesarskiego żołnierza (5.3.1704), Christofa Tienela (19.7.1705, 4.10.1708, 15.12.1710), Caspera Elsnera, chłopca (17.6.1707), Caspara Lorischa (19.8.1710), **jego żona chrzestną u:** Hansa Neimona, stelmacha

(6.8.1703, 21.8.1709, 17.5.1715, 22.2.1720), Franza Börnera (31.5.1705), Andreea Feyga (6.5.1716), Caspara Lärisha (5.1.1720, 13.2.1722).

Źr.: A. A., 302a.

GÜNTER (GUNTHER), Michael, 1562 właściciel papierni w Brzegu. Rada Miejska Świdnicy na prośbę jego ojczyma Clemensa Olscha, papiernika i mieszczanina w Świdnicy, wystawia mu w 1560 list polecający do księcia brzeskiego w sprawie kupna tam nowo wybudowanej papierni (G. chce ją na razie wydzierżawić i sprawdzić, ile przyniesie dochodów), w 1562 papiernię przejmuje jego ojczym.

Źr.: A. P. Wroc., a. m. Świdnicy, nr 713, s. 53.

Lit.: Maleczyńska, Kazimiera, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław 1961, s. 25; Wypisy do dziejów Brzeskiego, Opole 1976, s. 146, 172n.

GÜNZEL, Wilhelm, producent papy i kupiec we Wrocławiu, ew., **mieszkania:** 1855 ul. Bolesława Prusa 10, **żona: I)** Bertha z domu Otto, ew., **dzieci: I/1)** Gottliebe Bertha Martha (* 14.10.1855, # 4.11, chrzestny: August Sauer, producent papy), **I/2)** Margarethe Wilhelmine Friederike (* 2.1.1859, 2.2), **3)** Maria, **4)** Elisabet, **chrzestny u:** Carla Augusta Dobberke, nadzorcy budowlanego, ul. Kazimierza Wielkiego 29 (2.8.1857), Daniela Reimelta, ew., właściciela gorzelnii, ul. J. U. Niemcewicza 19 (23.9.1858), **jego żona chrzestną u:** Daniela Reimelta, ew., właściciela gorzelnii, ul. J. U. Niemcewicza 19 (23.8.1857, 3.12.1862, 7.12.1864), Carla Heinricha Gustava Geislera, ew., mistrza murarskiego, ul. K. Kniaziewicza, *Paulshof* (12.4.1659, 23.9.1860), Theodora Spillera, mistrza stolarskiego 27, ul. Odrzańska 27 (14.8.1859), **jego dzieci chrzestnymi u: 2:** Heinricha Fritscha, ew., ogrodnika, ul. Oleśnicka 4 (22.10.1871), **3:** Karla Müllera, ew., czeladnika stolarskiego, ul. S. Żeromskiego 18 (28.1.1872).

Źr.: A. P. Wroc., EKMS 5/5, 7/11, 7/12, 7/101, 8/50, 11/36; A. A., 693h.

GURT, Albert, czeladnik papierniczy, kramarz i właściciel domu w Podgórzynie, pow. jel., **chrzestny u:** Wenzla Schowalda, szewca i mieszkańca (23.5.1815, 24.2.1817).

Źr.: A. A., 318f.

GUSCHKE, Balthasar, + przed 1681, dominica 16 post trinitatis, **miejsca zamieszkania:** 1646, 1659, 1667, 1670 Legnica (czeladnik papierniczy), 1663, 1672 Oława (papiernik), **żona: I)** Martha z domu Hoffman, **dzieci: 1)** Martha Elisabeth (* 1659 w Legnicy, służka u dziedziców w Marszowicach, pow. oław., = 1681, dominica 16 post trinitatis, w Brzegu, z Zachariasem Pohle, czeladnikiem murarskim, synem Melchiora, mieszkańca w Brzegu, **I/1)** Georg (# 20.12.1663 w Oławie), **I/2)** Balthasar (# 7.12.1667 w Legnicy), **I/3)** Georg Gottfried (# 19.5.1670 w Legnicy), **4)** Sigismund (# 16.10.1672 w Oławie), **chrzestny u:** Adama Leibnera, ogrodnika w Starych Piekarach, pow. leg, (18.3.1646 – zastępowany przez Bartholomäusa Schlichta, papiernika).

Źr.: A. P. Leg., NMP w Legnicy, nr 4, 5; A. P. O., ks. metryk. ew. kość. św. Mikołaja w Brzegu; Muz. Nar. Wroc., Hintze, papiernicy.

GÜTTIG, Willi, operator kalandra w Chojnowie, **mieszkanie:** 1939 ul. Liegnitzer Str. 14.

Lit.: Adreßbuch/Einwohnerbuch für die Stadt und den Kreis Goldberg mit den Städten Haynau und Schönau und allen Gemeinden 1939, Breslau 1939, s. 65.

INTRODUCTORY PREPARATION TO DEVELOP A LEXICON OF SILESIAN PAPERMAKERS

Summary

Quality of our historical knowledge depends in a large extent on the quantity of collected, dependable and proven facts. Development of detailed *Corpus filigranorum Silesiae* is one of the most important desiderates in complementary history of the region, however to that end even preparatory activities have not been initiated yet. Therefore by publishing presently available facts of life and activities of some of the Silesian papermakers, the authors would like to indicate an urgent need for such a comprehensive study.

Translation
Justyna Nowak

VORARBEITEN LEXIKON DER SCHLESISCHEN PAPIERMACHER

Zusammenfassung

Die Qualität unseres historischen Wissens ist weitgehend von der Zahl der zweifelsfrei feststehenden, dokumentierten Tatsachen abhängig. Die Erarbeitung eines exakten *Corpus filigranorum Silesiae* ist eines der wichtigsten Desiderate im Bereich der historischen Hilfswissenschaften der Region. Angesichts der Tatsache, daß hierzu noch nicht einmal die Vorarbeiten begonnen wurden, versuchen die Autoren durch die Bereitstellung der bisher bekannten Tatsachen zu Leben und Werk der einzelnen schlesischen Papiermacher wenigstens auf dieses dringende Erfordernis hinzuweisen.

Übersetzt von
Rainer Sachs

DUSZNIKI W PAŃSTWIE FRYDERYCJAŃSKIM 1740-1806

Niniejsza praca prezentuje dzieje Dusznik Zdroju i posiadłości do nich należących (określanych w literaturze niemieckiej jako „Herrschaft von Reinerz” w odróżnieniu od „Stadt-Gemeinde”¹), nieznajdujących się w obrębie miasta w pierwszym okresie przynależności do państwa pruskiego. Cezury czasowe stanowią rozpoczęcie wojen prusko-austriackich o Śląsk w 1740 r. i załamanie się prusko-brandenburskiego państwa fryderycjańskiego w 1806 r. po klęsce Prusaków pod Jeną i Auerstadt. Rok 1806 stał się przełomem i początkiem nowej epoki (w całej zresztą Europie Środkowej): w państwie Hohenzollernów nie tylko upadły dotychczasowe instytucje, na czele z systemem kantonalnym, któremu podporządkowane było życie społeczne i państwowe, a kraj znalazł się „w głębokim upokorzeniu”, ale także zostało rozwiązane Święte Cesarstwo Rzymskie, w skład którego wchodziła zasadnicza część państwa pruskiego – Elektorat Brandenburgii. W rezultacie powstało nowe państwo złożone z Prus, Brandenburgii i Śląska, nazwane oficjalnie Królestwem Pruskim. Tak więc poniżej opisane zostaną lata, na które przypada panowanie trzech pruskich monarchów: Fryderyka II Wielkiego (1740-1786), Fryderyka Wilhelma II (1786-1797) i początek panowania Fryderyka Wilhelma III (1797-1840).

Wkroczenie wojsk pruskich na Śląsk 16 XII 1740 r. niewiele obeszło ludność znajdujących się przy granicy Kotliny Kłodzkiej i Zakątka Czeskiego Dusznik. Rozpoczynając wojnę, król pruski rościł sobie pretensje, wątpliwej zresztą wartości, jedynie do kilku dolnośląskich księstw, opierając się na układzie o dziedziczeniu z 1537 r., zakwestionowanym później przez stany czeskie i unieważnionym przez cesarza². Do zagarnięcia Ziemi Kłodzkiej nie posiadał żadnego prawnego pretekstu; Kłodzczyzna nie należała w tym czasie do Śląska i stanowiła integralną część ziem Korony Czeskiej. Z tej też przyczyny dowództwo habsburskie nie liczyło się z wkroczeniem wojsk Fryderyka do hrabstwa kłodzkiego. W grudniu 1740 r. w całym hrabstwie stacjonowało zaledwie 150 żołnierzy i 340 inwalidów wojskowych, którzy stanowili garnizon twierdzy kłodzkiej³.

Sytuacja Ziemi Kłodzkiej zmieniła się zasadniczo latem 1741 r., gdy austriacko-pruski konflikt o jedną z habsburskich prowincji przekształcił się w ogólnoeuropejską

¹ Zob. J. J. Dittrich, *Reinerz, seine Heilquellen und Umgebung*, Breslau 1838, s. 58.

² Zob. *Historia Śląska*, red. M. Czapliński, Wrocław 2002, s. 152-153.

³ Zob. *Die Kriege Friedrichs des Großen. Herausgegeben vom Großen Generalstabe*, Abtheilung für Kriegsgeschichte, Berlin 1893, cz. I, t. 1, s. 228.

wojnę o sukcesję austriacką (1740-1748). Z pretensjami do spadku po cesarzu Karolu VI Habsburgu wystąpił elektor bawarski, Karol Albrecht Wittelsbach, który koronował się najpierw na króla Czech (7/8 XII 1741 r.), a następnie uzyskał koronę cesarską (24 I 1742 r.)⁴.

Zarówno na płaszczyźnie politycznej, jak i militarnej sytuacja Marii Teresy, najstarszej córki zmarłego cesarza i rzeczywistej jego spadkobierczyni, przedstawiała się tragicznie. Zagrożona wizją rozbiorów posiadłości habsburskich i zmuszona do walki na kilku frontach zawarła z Fryderykiem II rozejm, aby móc przerzucić wojsko na zachodnie rubieże. Fryderyk tylko czekał, aż Czechy i Morawy zostaną ogołoczone z sił habsburskich: złamał układ rozejmowy i ruszył na południe. Przy zaistniałej koniunkturze militarno-politycznej rysowała się realna możliwość zawłaszczenia Kłodzyczyny. Aby uzyskać mandat do Ziemi Kłodzkiej, kupił 14 I 1742 r. od elektora bawarskiego prawa do hrabstwa kłodzkiego, „których [tenże] nigdy nie posiadał”⁵. O przynależności Kłodzyczyny i tak zdecydować miał dalszy przebieg działań wojennych.

Prusacy wkroczyli do hrabstwa 7 XII 1741 r., jednak do Dusznik wówczas nie doszli⁶. Do Dusznik wkroczą dopiero pod koniec stycznia 1742 r., a przekazanie władzy w mieście pruskim przedstawicielom odbędzie się 30 i 31 I 1742 r.⁷. Na razie cały pruski wysiłek wojskowy skoncentrował się na zajęciu Kłodzka (9 I 1742 r.), a następnie zmuszeniu do kapitulacji twierdzy kłodzkiej (26 IV 1742 r.). W rezultacie Prusacy, panując nad Kotliną, mogli zająć się oczyszczaniem Ziemi Kłodzkiej z resztek regularnych oddziałów habsburskich oraz partyzantów i stronników Marii Teresy.

Samo miasto Duszniki nie wzięło udziału w walce przeciw wkraczającym Prusakom, choć wydaje się, że niechęć ludności wobec okupantów nie odbiegała od przeciętnej innych miast Kłodzyczyny. Jednak Duszniki zawsze były miastem otwartym, nieposiadającym murów obronnych, co uniemożliwiało jakikolwiek czynny opór wobec wkraczającej armii pruskiej.

Z wojskowego punktu widzenia Obniżenie Dusznickie stanowiło ważny łącznik komunikacyjny na kierunku Náchod – Hradec Králové i dalej ku Dolinie Wełtawy, a same Duszniki były ostatnią miejscowością przed przełęczą Polskie Wrota (naturalną granicą Kotliny Kłodzkiej, otwierającej się za przełęczą na Ziemię Náchodską); stąd szczególne zainteresowanie pruskiego dowództwa tym terenem.

Zaowocowało ono brutalną wojskową pacyfikacją rejonu Dusznik na przełomie

⁴ Zob. A. Schmid, *Karl VIII* [w:] A. Schindling, W. Ziegler, *Die Kaiser der Neuzeit 1519-1918*, München 1990, s. 222.

⁵ Frédéric II, *Histoire de mon temps (Redaction von 1746)* [w:] *Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven*, t. 4, red. M. Posner, Leipzig 1879, s. 234: „J'acheterai de lui pour quatre cent mille écus la principauté de Glatz, qu'il vendit sans l'avoir jamais possédée”.

⁶ Zob. P. Pregiel, *Działania wojenne w hrabstwie kłodzkim i na pograniczu kłodzko-śląskim w czasie pierwszej wojny śląskiej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny” – Sobótka 2000, nr 2, s. 198.

⁷ Zob. „Echo des Heuscheuer- und Mense-Gebirges. Reinerzer Stadtblatt”, Jg. 49 (1929), nr 8.

maja i czerwca 1742 r., co doprowadziło do zlikwidowania antypruskiej partyzantki na tamtejszym pograniczu. Złapanych z bronią wieszano publicznie na przydrożnych drzewach. W ten sposób w końcu maja udekorowano wisielcami całą drogę z Dusznik Zdroju do Lewina Kłodzkiego (była to likwidacja największego oddziału partyzanckiego zorganizowanego przez kierującego austriacką dywersją w hrabstwie plk. hr. Josepha v. Zirakiego). Początkowo egzekucje odbywały się bez wyroku sądowego, później – po przeprowadzeniu odpowiedniej procedury prawnej w Kłodzku⁸.

Łamano także próby biernego oporu. Niepokorny magistrat Dusznik został „zaaresztowany” przez pruskich kawalerzystów i przyprowadzony do Kłodzka w celu złożenia wyjaśnień przed pruskimi wojskowymi władzami hrabstwa⁹. Natomiast nie słyszymy nic o kolaboracji mieszkańców Dusznik i okolic z pruskim okupantem, choć za każdego pojmanego austriackiego partyzanta (Freibeuter, Gorallen, Reuber) Prusacy oferowali niebagatelną sumę 10 talarów z królewskiej kasy¹⁰. Sytuacja unormowała się nieco po podpisaniu preliminarium pokojowych (11 VI 1742 r.), co zresztą zbiegło się ze spadkiem liczby antypruskich wystąpień.

Wrogość ludności w stosunku do nowych panów Kłodzczyzny wzmogła się, kiedy w październiku 1742 r. gubernatorem hrabstwa kłodzkiego mianowany został Henryk August baron de la Motte-Fouqué, Francuz w pruskiej służbie, zaufany współpracownik i przyjaciel króla Fryderyka II. Baron pochodził z zamieszkałej w Normandii hugenockiej rodziny, która po zniesieniu edyktu nantejskiego (1685) utraciła cały swój majątek i musiała uchodzić z ojczyzny¹¹. Pomny krzywd doznanych od papistów gubernator-protestant trzymał twardą ręką katolickie hrabstwo, co było zresztą jak najbardziej po myśli pruskiego króla.

Nic więc dziwnego, że mieszkańcy Dusznik z nadzieją wypatrywali nowego konfliktu Hohenzollerna z Marią Teresą, który mógłby im przynieść wyzwolenie spod pruskiego jarzma i powrót swobód istniejących za czasów władzy cesarskiej.

Jakże wielkie musiało być ich rozczarowanie, gdy podczas drugiej wojny śląskiej (1744-45) nadciągające od strony Náchodu oddziały habsburskie zachowywały się jak wojska okupacyjne w obcym kraju. Dla pochodzących z habsburskich Bałkanów Chorwatów, z których w dużej mierze składały się wkraczające jednostki feldmarszałka Franza Wenzela grafa Wallisa, i dla węgierskich półregularnych pandurów zbyt subtelnym okazało się rozróżnienie między w dużej mierze protestanckim Śląskiem a katolicką Ziemią Kłodzką, ciężącą jednoznacznie ku Pradze. W rezultacie przyzwyczajone w ciągu wielu lat wojen do grabieży i gwałtów oddziały habsburskie nie oszczędzały dobytku nie tylko ludności cywilnej, ale nawet katolickich księży. Wprawdzie nie zachowały się relacje z postępowania żołnierzy habsburskich w Dusznikach, jednak możemy przyjąć, że ekscesy nie odbiegały zanadto od mających miejsce w pobliskim

⁸ Zob. E. L. Wedekind, *Geschichte der Grafschaft Glatz*, Neurode 1855, s. 465.

⁹ Zob. Gr. Lippe, *Fouqué*, „Militair Wochenblatt” 1868, s. 354.

¹⁰ Zob. C. Grünhagen, *Schlesien unter Friedrich dem Grossen*, Breslau 1890, t. 1, s. 226-227.

¹¹ Zob. P. Pregiel, *Francouzský hugenot generálem Bedřicha II*, „Historie a vojenství. Časopis historického ústavu armády české republiky” 2000, nr 2, s. 295-297.

Lewinie, gdzie obrabowali oni miejscowego proboszcza¹². Dla prostych bałkańskich żołdaków nie miał znaczenia patent Marii Teresy, w którym królowa informowała, że nadal uważa się za jedyną prawowitą władczynią Śląska i hrabstwa kłodzkiego¹³.

O zbrojnych antypruskich wystąpieniach zorganizowanych grup mieszkańców w okolicach Dusznik, takich, jakie miały miejsce w trakcie poprzedniej wojny, nie słychać podczas drugiej wojny śląskiej. Rozwinęła się natomiast prężnie prowadzona przez Austriaków akcja szpiegowska i wywiadowcza. Z austriackich dokumentów wynika, że wkraczające wojska habsburskie dysponowały dokładnymi informacjami na temat przeciwnika, pochodzącymi od licznych szpiegów, na miejscu zaś szybko organizowały sprawnie działający płytki wywiad¹⁴. Szpiegzy Marii Teresy działali przy tym nie tylko w okresie austriackich sukcesów, ale także po zakończeniu habsburskiej okupacji¹⁵. A sytuacja zmieniła się radykalnie, gdy Austriacy ponieśli klęskę w starciu pod Bystrzycą Kłodzką (14 II 1745 r.) i w rezultacie musieli wycofać się z hrabstwa. Do Dusznik wrócili Prusacy, którzy utworzyli z miasta bazę wypadową na pogranicze czeskie. Druga wojna śląska zakończyła się dla mieszkańców Dusznik 16 I 1746 r., gdy kłodzki regiment gen. Fouqué wracający z Czech po zwycięskiej kampanii opuścił miasto¹⁶.

Sytuacja z drugiej wojny śląskiej powtórzyła się podczas dwóch kolejnych wojen: wojny siedmioletniej (1756-63) i wojny o sukcesję bawarską (1778-79). Wojska obu stron po kilka razy przechodziły drogą Kłodzko – Náchod, bez skrupułów zaopatrując się w prowiant i furaz w napotykanym po drodze miejscowościach. I znowu brak nam dokładnych relacji z tych wydarzeń w Dusznikach, jednak należy pamiętać, że w lipcu 1760 r. przez miasto przechodziły te same oddziały feldmarszałka Gwidona Ernesta Laudona, które trzy tygodnie wcześniej w pijanym widzie zdemolowały zdobytą Kamienną Górę, rabując, gwałcąc i mordując jej cywilnych mieszkańców¹⁷. Poza uciążliwość wynikającą z pobytu niekarnych żołdaków Laudona Dusznikom podczas wojny siedmioletniej dała się we znaki kontrybucja w wysokości 1833 Rtlr.¹⁸ nałożona przez Austriaków. Podobnie miasto zostało dotknięte kontrybucją, tym razem wynoszącą 2300 Rtlr., podczas bawarskiej wojny sukcesyjnej¹⁹. W obu wypadkach sumy były, jak na tamte czasy, niebagatelne i odpowiadały cenie niewielkiej wsi; dla porównania, po zakończeniu wojen śląskich zamieszkały przez 34 osoby Zieleniec wyceniano w księgach katastralnych na 2665 talarów, natomiast zamieszkane przez 26 osób

¹² *Liber Parochiae Levinensis*, Archiwum Parafii w Lewinie, b. sygnatury, s. 204-205.

¹³ Österreichische Staatsarchive [dalej: ÖStA], Haus- Hof- und Staatsarchiv, sygn. Schlesien k 8, Konv. 1. Patent Marii Teresy do stanów Śląska i hrabstwa kłodzkiego z 1 XII 1744.

¹⁴ ÖStA, Kriegsarchiv Wien, FA 1745, 2/51½, 2.

¹⁵ Zob. *Die Kriege Friedrichs des Großen...* [3], II/2, s. 79.

¹⁶ Zob. „Echo des Heuscheuer- und Mense-Gebirges”, Jg. 49 (1929), nr 4.

¹⁷ Zob. W. Perschke, *Beschreibung und Geschichte der Stadt Landeshut in Schlesien. Als Beitrag zur Verfassungs-Geschichte deutscher Städte*, Landeshut 1829, s. 60-61.

¹⁸ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, Brieg 1783-1791, t. 9, s. 199.

¹⁹ Zob. ibidem.

Zimne Wody (na zachód od Koziej Hali) były warte 2402 talary²⁰. Wysokość kontrybucji i możliwość udźwignięcia takiego obciążenia wskazywałyby więc, że nawet podczas wojny Duszniki dysponowały nadwyżkami finansowymi. Zresztą cała bawarska wojna sukcesyjna przeszła do historii pod nieco pogardliwą nazwą „wojna kartoflana” – ze względu na spustoszenia dokonywane przez obie walczące strony w chłopskich spizarniach na pograniczu śląsko-czeskim. Należałoby przyjąć, iż w podobnym, o ile nie w większym niż reszta pogranicza stopniu ucierpiały okolice Dusznik, skoro najpierw przechodziła tam główna armia Fryderyka Wielkiego (sam król również zawitał do Dusznik²¹), a następnie wkraczali tamtędy do hrabstwa Austriacy²².

Największe straty podczas wojny o sukcesję bawarską poniosła ludność zajmująca się produkcją żywności. Nie dotyczyło to jedynie ludności wiejskiej; w tym czasie większość ludności dusznickiej utrzymywała się z rolnictwa bądź z produkcją rolniczą była związana. W czasach pokoju z pól uprawnych należących do miasta zbierano rocznie (dane za rok 1788) ogólnie 475 korców zboża; mieszkańcy Dusznik trzymali ponadto 121 krów mlecznych, kozy i owce. Hodowlę owiec należy uznać za rozwiniętą i stanowiącą istotne źródło utrzymania w rejonie Dusznik, skoro w roku 1787 odnotowano zebranie 1314 kamieni wełny²³. W 1788 r. mieszkańcy Dusznik wypasali 65 owiec²⁴. Stan hodowli pod koniec XVIII w. był jednak zapewne większy. Należy bowiem pamiętać, że powyższe dane zostały zebrane tuż po tragicznym oberwaniu chmury (o czym dalej), które znacząco zmniejszyło поголівie owiec.

Zbytним uproszczeniem byłoby jednak utożsamianie epoki fryderycjańskiej jedynie ze spustoszeniami i zniszczeniem. W ciągu 66 lat po 1740 r. wojny objęły niecałe 12 lat, a działania zbrojne toczyły się w okolicy miasta sporadycznie. Za to pierwsze lata po przejęciu tych ziem przez Prusaków przyniosły zasadnicze zmiany zarówno w funkcjonowaniu miasta, jak i w życiu mieszkańców. Duszniki, znajdujące się dotychczas w dystrykcie lewińskim stanowiącym tzw. „mały powiat”, zostały włączone do „dużego powiatu” kłodzkiego i podlegały pruskiemu landratowi rezydującemu w Kłodzku, choć zmiany w funkcjonowaniu administracji w terenie następowały stopniowo i bardzo opieszale²⁵. Landrat z kolei podlegał gubernatorowi hrabstwa kłodzkiego, który był zależny bezpośrednio od śląskiego ministra, z pominięciem wrocławskiej kamery wojskowo-dominialnej. Była to o tyle istotna różnica, że urząd ministra był ze swej natury urzędem jednoosobowym, podczas gdy kamera stanowiła ciało kolegium. Natomiast w sprawach kościelnych i cywilnych

²⁰ Zob. *Tabele podatku gruntowego i ludności wsi śląskich z około 1765 r.*, oprac. Z. Kwaśny, J. Wosch, Wrocław 1975, s. 122-123.

²¹ Zob. [b.a.], *Bad Reinerz, klimatischer, waldreicher Höhen-Kurort*, [Bad Reinerz] b.r.wyd., s. 36.

²² Zob. C. Grünhagen, *Schlesien unter Friedrich dem Grossen* [10], t. 2, s. 299.

²³ Chodzi zapewne o tzw. „kamień ciężki” (Großstein) = 10,289 kg. W państwie Hohenzollernów (do reformy 1816 r.) czasami używano także określenia „kamień lekki” (Kleinsteine) = 5,145 kg.

²⁴ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 209-210.

²⁵ Zob. P. Pregiel, *Terytorium i struktura administracyjna Ziemi Kłodzkiej 1740-1945*, „Kłodzki sbornik” 1998, nr 2, s. 219-221.

Duszniki wraz z resztą hrabstwa zostały podporządkowane odpowiednim organom rzeczowym kamery wrocławskiej (Ober-Amts-Regierung, Ober-Consistorium²⁶. W samym mieście władzę sprawował mianowany przez landrata magistrat. W epoce fryderycjańskiej w skład magistratu wchodził: burmistrz, zastępca burmistrza, członkowie rady miejskiej odpowiedzialni za konkretne obszary działalności w mieście oraz notariusz. W drugiej połowie XVIII w. podział kompetencji był następujący: burmistrz sprawował nadzór nad sądownictwem, jego zastępca miał w gestii sprawy dotyczące lokalnej społeczności, określane jako *Politicum*, pierwszy radny odpowiadał za kasę miejską, drugi radny za gospodarkę drzewną i budownictwo, trzeci radny za browarstwo, czwarty radny za ochronę przeciwpożarową, notariusz zajmował się kancelarią i prowadzeniem ksiąg miejskich²⁷. W epoce fryderycjańskiej funkcję burmistrza sprawowało ośmiu mieszczan, czterech w latach zmagania o Śląsk (do pokoju w Hubertusburgu) i czterech po zakończeniu wojny siedmioletniej. Po 1763 r. byli to:

1763-1765 Schulz

1765-1783 Zülich

1783-1798 von Schweinichen

1800-1804 Kinzel²⁸.

Nieco bardziej skomplikowane wydaje się dokładne ustalenie władz miejskich z okresu wojen śląskich. Znane są jedynie nazwiska burmistrzów; zachowane dokumenty nie pozwalają precyzyjnie wyznaczyć lat ich urzędowania. Między 1740 a 1763 r. burmistrzami Dusznik byli więc: Welzel, Klapper, Wolff, Kloze²⁹. Możliwe wydaje się zresztą, iż burmistrzowie w tym czasie przychodzili na stanowisko i odchodzili z niego po kilka razy, w zależności od tego, w rękę której z walczących stron znajdowało się miasto.

Z wkroczeniem Prusaków na Ziemię Kłodzką wiąże się zorganizowanie pierwszej profesjonalnej ochrony przeciwpożarowej w hrabstwie. Kwestia ta miała duże znaczenie dla mieszkańców hrabstwa; częste pożary, które trudno było opanować w początkowej fazie, niosły ze sobą ogromne straty materialne. Ofiarą płomieni padała głównie drewniana zabudowa mieszkalna tudzież budynki gospodarskie. Szczególnie groźny był pożar w obrębie miasta, przy zabudowie dość zwartej. Pożarom ulegały wszystkie miasta Kłodzyczyny; w połowie XVIII w. do najpoważniejszych doszło w Kłodzku w 1751 r., w Bystrzycy Kłodzkiej w 1753 r., a także w Dusznikach w 1740 r., gdzie zgorzało 10 domostw. Pożary były wynikiem nie tylko ludzkiej nie-

²⁶ *Notifications-Patent an die Unterthanen der Grafschaft Glatz...*, d.d. Breslau 23 V 1742 [w:] *Sammlung aller in dem souverainen Herzogthum Schlesien und dessen incorporierten Grafschaft Glatz in Finanz-, Justitz-, Criminal-, Geistlichen-, Consistorial-, Kirchen- etc. publizierten und ergangenen Ordnungen, Edicten, Mandaten, Rescripten etc. ...* [dalej: *Kornsche Edicten-Sammlung*] 1742, s. 85-87.

²⁷ Archiwum Państwowe Wrocław, Akta miasta Dusznik: K. Dec, *Kancelaria i registratura magistratu miasta Dusznik*, maszynopis (po 1957 r.), s. 8.

²⁸ Zob. P. Dengler, *Geschichte des Bades Reinerz*, Reinerz 1903, s. 292.

²⁹ *Ibidem*, s. 292. Imiona burmistrzów nie zachowały się w materiałach archiwalnych.

ostrożności: w pobliskim Szalejowie Dolnym w 1752 r. z dymem poszedł folwark trafiony przez piorun podczas burzy. Przed wkroczeniem Prusaków po raz kolejny spłonął Radków w marcu 1738 r.³⁰. Zorganizowanie przez nowe władze w połowie lat czterdziestych Towarzystwa Ogniewego miało na celu zmniejszenie zagrożenia, jeśli nie wybuchu, to przynajmniej rozprzestrzenienia się pożaru, oraz stworzenie pogorzelcom możliwości powrotu do normalnego życia w społeczeństwie. Profilaktyka sprowadzała się do zgromadzenia w ogólnie dostępnym miejscu sprzętu przeciwpożarowego (wiadra, drabiny, haki lodowe, sikawki ręczne, beczki na wódkach albo na saniach itd.). Towarzystwo Ogniewe równocześnie więc działało na zasadach ochotniczej straży pożarnej oraz sprawowało funkcję lokalnej instytucji ubezpieczeniowej.

Duszniki stanowiły centrum oddziału (na Ziemi Kłodzkiej istniało pięć oddziałów) i zarazem tworzyły jedno koło terenowe. Na obszarach państwowych przynależność do Towarzystwa była obowiązkowa, a każdy właściciel domu czy warsztatu został zobowiązany do uiszczania składki ubezpieczeniowej. Składki te, przekazywane do oddziału jako wpływy lokalne, stanowiły zabezpieczenie i gwarancję natychmiastowej pomocy materialnej poszkodowanemu³¹.

Poza pożarami poważne straty wyrządzały też inne żywioły, przede wszystkim gwałtowne ulewy i oberwania chmury, zazwyczaj o zasięgu lokalnym. Do największych, które na długo zapisały się w pamięci Dusznik, zaliczyć trzeba oberwanie chmury nad Kohlau (dwuczęściową wsią rozciągającą się w dolinie Podgórznej i sięgającą dusznickiego źródła) – 22 VII 1769 r. i nad Homolem – 16 VI 1787 r. Szczególnie to ostatnie wyrządziło znaczące straty w Dusznikach; w folwarku Horna (Hornvorwerk) utonęła większość owiec, a nawałnica zagrażała uszkodzeniem młyna papierniczego³². Straty były na tyle poważne, a wrażenie – wywarte nie tylko na Ziemi Kłodzkiej – tak duże, że pruski król wyasygnował 1044 talarów na pokrycie szkód. Wkrótce zresztą tragedia się powtórzyła: 7 VII 1789 r. oberwanie chmury z centrum nad Zieleńcem spowodowało w okręgu dusznickim szkody obliczane na 1388 talarów³³.

Na terenach miejskich rozwijał się przemysł, choć pozostawał on w cieniu zajęć rolniczych. Największe znaczenie w tej dziedzinie posiadała manufaktura sukiennicza; Duszniki wraz z Nową Rudą zaliczano w połowie XVIII w. (od ostatniego dziesięciolecia rządów austriackich) do centrów sukienniczych hrabstwa kłodzkiego³⁴. Dusznickie

³⁰ Zob. [b.a.], *Chronologische Nachrichten der Stadt Glatz, nach den zuverlässigsten Quellen bearbeitet*, Glatz 1840, s. 121.

³¹ Zob. *Regelment, wie es mit Errichtung der Feuer-Societaet auf dem platten Lande in dem Herzogthum Schlesien und der Grafschaft Glatz zu halten*, 24.11.1742 r. [w:] *Kornsche Edicten-Sammlung 1742*, s. 217-230.

³² Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz, Immediatstadt Reinerz* (geschrieben 1807, ergänzt 1813), Modautal 1993, t. 2, s. 285.

³³ Ibidem.

³⁴ Zob. G. Otruba, *Schlesien im System des österreichischen Merkantilismus* [w:] *Kontinuität und Wandel. Schlesien zwischen Österreich und Preußen*, red. P. Baumgart i U. Schmilewski, Sigmaringen 1990, s. 86.

sukno musiało być wysokiej jakości, skoro eksportowano je nie tylko na Śląsk, ale także do Czech, Austrii, Tyrolu i Włoch. Dobrą sławą cieszyło się w habsburskiej stolicy oraz w Linzu³⁵. Jednak po zakończeniu wojen prusko-austriackich dochody z produkcji sukna, choć wysokie, znacznie się zmniejszyły; cena sukna stopniowo spadała. O ile przed wojną siedmioletnią cena kamienia pruskiego wahała się na Śląsku w granicach 5-6 talarów (1751), to po pokoju w Hubertusburgu za kamień można było otrzymać ledwie 3 talary (1764-1766)³⁶. Co za tym idzie, spadała również cena detaliczna sukna mierzonego w łokciach. Przy takiej tendencji trudno się dziwić, że liczba osób zatrudnionych w przemyśle sukienniczym spadała w kolejnych dziesięcioleciach. Wprawdzie liczba majstrów zmniejszyła się nieznacznie i w 1789 r. wynosiła 85 (w 1751 r. było ich 106), najlepiej jednak o gwałtownym braku zainteresowania zawodem sukiennika świadczy spadek liczby czeladników: sześciu w 1789 r. (62 w 1751 r.) i terminatorów: dwóch w 1789 r. (15 w 1751 r.). Najgorzej przedstawiała się sytuacja z krojczymi zatrudnionymi w manufakturze sukienniczej. W 1789 r. było ich co prawda ciągle jeszcze czterech (sześciu w 1751 r.), ale nikt już nie zdobywał uprawnień mistrzowskich na stanowisku czeladniczym (w 1751 r. było w manufakturze 18 czeladników krojczych). Tym niemniej na rzecz manufaktury sukienniczej pracowało w tamtym czasie łącznie z przedziałnikami 360 osób³⁷.

Znacznie mniej pracowników zatrudnionych było pod koniec wieku w fabryce papieru – 13 osób (ośmiu papierników, czterech czeladników i jeden terminator). Zwrócić należy przy tym uwagę, że dusznicka fabryka papieru zatrudniała więcej kobiet (dziewięć) niż mężczyzn (czterech)³⁸. W tym czasie właścicielką młyna papierniczego była zresztą także kobieta, madame Oßendorf, a do przejścia fabryki po matce przygotowywała się jej córka, niewiasta dobrze wykształcona, co było raczej rzadkością w owych czasach³⁹. Zmniejszenie liczby zatrudnionych w słynnym od przynajmniej kilkudziesięciu lat młynie papierniczym było efektem wprowadzenia w latach czterdziestych nowej technologii produkcji papieru, opartej na wzorach holenderskich. Modernizacja odbywała się w całości na koszt ówczesnego właściciela młyna, Antona Benedykta Hellera, i przekroczyła niebotyczną sumę tysiąca talarów. Inwestycja jednak opłaciła się: w Dusznikach produkowano bodaj najlepszy papier w Prusach, co w rezultacie pociągnęło za sobą zamówienia płynące ze stolicy. Na skutki tych transakcji nie trzeba było długo czekać: w 1750 r. Heller otrzymał od Fryderyka Wielkiego honorowy tytuł „dworskiego papiernika”⁴⁰. W kolejnych dziesięcioleciach młyn papierniczy pracował całą mocą swoich holenderskich maszyn. Za czasów madame Oßendorf (w końcu lat osiemdziesiątych XVIII w.) produkcja roczna wynosiła: 20 bel (1 bela = 10 ryz) delikatnego papieru ozdobnego, 360 bel zwykłego papieru piśmienniczego i 60 bel papieru

³⁵ Zob. C. Grünhagen, *Schlesien unter Friedrich dem Grossen* [10], t. 2, s. 540-541.

³⁶ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 211.

³⁷ Ibidem, t. 9, s. 211-212.

³⁸ Ibidem, t. 9, s. 213-215.

³⁹ Zob. Schummels *Reise durch Schlesien im Julius und August 1791*, Breslau 1792, s. 259.

⁴⁰ Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz...* [32], t. 2, s. 294.

pakowego. Aby sprostać zamówieniom, madame Oßendorf – poza stałymi pracownikami – zatrudniała czasowo w ciągu roku 10-12 kobiet do sortowania, przycinania i przygotowywania materiału produkcyjnego⁴¹.

Epoka fryderycjańska przyniosła ze sobą na Śląsk rozwój płóciennictwa i tkactwa, szczególnie na terenach podgórskich. Branże te rozwinęły się również na Ziemi Kłodzkiej. W dusznickiej manufakturze płócienniczej znalazło pracę 18 majstrów i siedmiu czeladników płócienniczych, ponadto na rzecz manufaktury pracowało trzech majstrów w Podgórzu i 15 majstrów w koloniach. Natomiast tkacze posiadający własne warsztaty dzielili się na chałupników, których było w mieście 31, w Podgórzu czterech, a w koloniach 20, oraz tkaczy królewskich – w Dusznikach pięciu, w Podgórzu jeden i w koloniach dziewięciu. Łączna produkcja płótna w posiadłościach dusznickich osiągała w latach osiemdziesiątych XVIII w. 275 kup i przejawiała tendencje wzrostowe⁴².

Po zakończeniu wojen śląskich i zawarciu pokoju w Hubertusburgu (1763), gdy nastały warunki sprzyjające pokojowej egzystencji miasta, Duszniki gwałtownie zaczęły się rozwijać. Miasto nabrało znaczenia jako główny punkt na drodze Kłodzko – Náchod, stanowiącej część bardzo ważnej strategicznie i gospodarczo arterii komunikacyjnej łączącej Wrocław z Hradcem Králové i Pragą. Wraz ze stabilizacją sytuacji politycznej w tamtym rejonie zwiększyła się liczba podróżujących przez Ziemię Kłodzką do Rzeszy. Dużą część podróżujących stanowili kuracjusze udający się do zyskującego coraz większą popularność czeskiego Karlsbadu. To, co było utrapieniem mieszkańców podczas wojen, podczas pokoju okazało się wielką zaletą. Nie trzeba chyba dodawać, że położenie Dusznik przy głównej drodze tranzytowej i wzmoczony ruch podróżnych przynosiły miastu niemałe zyski, co widać było szczególnie w dni targowe (wtorki)⁴³. Na miejskim targu największy obrót przynosiły wyroby płóciennicze, zboże oraz słodycze, przede wszystkim ciasto⁴⁴.

Obok cotygodniowych targów Duszniki posiadały – jeszcze z czasów austriackich – prawo do czterech jarmarków organizowanych w niedziele: w pierwszą po Nowym Roku, po (sięgającym korzeniami starogermańskiej tradycji pogańskiej) święcie Walpurgii, po św. Piotrze i Pawle i pierwszą przed św. Michałem. W czasach pruskich doszedł do tego kolejny; wrocławska kamera wojskowo-dominialna zezwoliła na organizowanie w Dusznikach jarmarku w drugi dzień Świąt Wielkanocnych⁴⁵.

Najbardziej widocznym efektem wzmoczonego (tym razem pokojowego, cywilnego) wykorzystania arterii komunikacyjnej biegnącej z Wrocławia przez Kłodzko na Pragę stało się wybudowanie w 1784 r. niezwykle nowoczesnej jak na owe czasy, brukowanej szosy do granicy czeskiej i dalej do Náchodu⁴⁶, a w cztery lata później (1788)

⁴¹ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 215.

⁴² Ibidem, s. 215-216. 1 kupa (kopa) = 2 postawy = 60 łokci.

⁴³ Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz...* [32], t. 2, s. 281.

⁴⁴ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 217-218.

⁴⁵ Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz...* [32], t. 2, s. 285, 290.

⁴⁶ Ibidem, t. 2, s. 285.

ustanowienie linii dylizansów pruskiej poczty przechodzącej przez Duszniki i idącej na Pragę⁴⁷. Poza tą ekskluzywną linią poczta przechodziła przez Duszniki jeszcze sześć razy w tygodniu: we wtorek i sobotę rano jechał konny pocztylion z Czech na Śląsk, w odwrotną stronę przejeżdżał we wtorek i piątek w ciągu dnia, a w sobotę wieczorem szedł z Kłodzka do Náchodu lokalny wóz pocztowy, który wracał do Kłodzka w poniedziałek przed południem⁴⁸.

W tym czasie Duszniki były ważną stacją pośrednią na drodze z Wrocławia przez Kłodzko do granicy, a w mieście znajdowała się agencja kłodzkiego urzędu pocztowego. (Na drodze między Kłodzkiem a Náchodem podobna agencja istniała także w Lewinie). Funkcjonowanie agencji urzędu pocztowego było o tyle istotne, że pod panowaniem pruskim działalność pocztowa rozpowszechniła się, co było skutkiem obniżenia opłat i przez to większej dostępności usług. Przykładowo lokalny list zwykły (jeden arkusz papieru do 2 g, w obrębie Ziemi Kłodzkiej) kosztował 4 fenigi (poza hrabstwo cena była uzależniona od odległości). Podobnie zróżnicowana była cena przy większych przesyłkach przewożonych dylizansami i zależała od odległości, rozmiarów i wartości przesyłki. Natomiast przejazd dylizansem ciągle jeszcze należał w połowie XVIII w. do luksusów i był czymś rzadkim. Taryfa osobowa wynosiła 3 grosze za każdą przejechaną milę w okresie od początku kwietnia do końca września i 4 grosze od października do marca. Taryfa zimowa mogła zostać podniesiona przez lokalne urzędy pocztowe⁴⁹. Ruch osobowy do Dusznik i przez Duszniki zwiększył się dopiero na przełomie stuleci wraz ze wzrostem popularności wód zdrojowych w Dusznikach i w leżącej przy granicy habsburskiej Kudowie i wraz ze zwiększaniem się zainteresowania turystyką górską i Górami Stołowymi. Duszniki stały się znakomitym punktem wypadowym dla amatorów Szczelińca Wielkiego, którego popularność niezwykle wzrosła, szczególnie po wizycie na szczycie Fryderyka Wilhelma II i następcy tronu, późniejszego Fryderyka Wilhelma III, w 1790 r.⁵⁰

Przy tym status Dusznik na drodze Kłodzko – Náchod był początkowo kuriozalny: miasto należące do hrabstwa kłodzkiego administracyjnie znajdowało się w państwie pruskim, natomiast z punktu widzenia celnego należało do czeskiego okręgu Náchodu. Wynikało to stąd, iż władze pruskie założyły komorę celną na wschód od miasta, na drodze do Kłodzka. Utrudniała ona znacznie życie mieszkańcom Dusznik przez lata. Sprawa komory celnej została zapewne poruszona przez władze miejskie podczas wizyty króla w mieście 10 VIII 1790 r., skoro wkrótce z rozporządzenia Fryderyka Wilhelma II komora między Kłodzkiem a Dusznikami została zlikwidowana⁵¹. Urząd celny przeniesiono więc do miasta i połączono z urzędem podatkowym. W rezultacie

⁴⁷ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 200.

⁴⁸ Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz...* [32], t. 2, s. 290.

⁴⁹ Zob. *Verzeichniß, wie die Posten bey dem Königlichen Preußischen Ober-Post-Amt zu Breslau einkommen und ablaufen* [w:] *Kornsche Edicten-Sammlung* 1742, s. 503.

⁵⁰ Zob. *Schummels Reise durch Schlesien...* [39], s. 258.

⁵¹ Zob. J. J. Dittrich, *Reinerz, seine Heilquellen...* [1], s. 132.

urząd zatrudniał teraz jednego poborcę podatkowego, jednego kontrolera i trzech urzędników, z których jeden miał w gestii ruch pocztowy⁵².

W wyniku przemian z czasów wojny i rozwoju pod panowaniem pruskim pod koniec wieku stan posiadłości dusznickich wyglądał następująco: w samym mieście znajdowały się 203 budynki prywatne, do tego dochodziło 20 domów na przedmieściach i w Vorderkohlen i 51 w koloniach podlegających Dusznikom. Pośród budynków prywatnych znajdowały się trzy folwarki, trzy gospody, dwa młyny zbożowe, dwa młyny papiernicze, cztery folusze. Ponadto istniało 16 budynków państwowych, takich jak cegielnia, browar, tawerna, ratusz miejski, wspomniana szkoła, szpital itd. Jako budynki państwowe zaklasyfikowane były również oba kościoły, probostwo i dwie kaplice⁵³.

W tamtym czasie Duszniki należały do średniej wielkości miast śląskich, możemy więc przyjąć za reprezentatywny rozwój miasta, zmiany przeprowadzane przez pruską administrację, jak i życie codzienne i obyczaje mieszkańców, choć dotyczy to dopiero czasów po zakończeniu prusko-austriackiej rywalizacji o Śląsk i podpisaniu pokoju w Cieszynie (1779). Miasto przeżyło wówczas lata dynamicznego rozwoju: o ile w 1778 r. Duszniki liczyły 1351 mieszkańców, o tyle dziesięć lat później (1788) liczba ta wzrosła o ponad 11%, do 1502⁵⁴.

W przeważającej większości ludność była wyznania katolickiego, niewielka grupka ewangelików wywodziła się głównie spośród pruskich urzędników przybyłych do Dusznik po przejęciu tych ziem przez Fryderyka II. Można jednak przypuszczać, że dusznicka gmina ewangelicka była słabsza niż te w pozostałych miastach hrabstwa, a także, iż ukształtowała się później. Pierwsze ewangelickie nabożeństwo w mieście odbyło się dopiero długo po pokoju hubertusburskim – 28 VII 1768 r. (Dla porównania: nawet w pobliskim mniejszym od Dusznik Lewinie pierwsze nabożeństwo przypada na lato 1767 r.). Zresztą w tym czasie gmina nie posiadała nawet własnego pastora i w związku z tym nabożeństwo prowadził pastor z Kłodzka, Grundmann. Oczywiście, gmina nie dysponowała również własnym kościołem, więc nabożeństwo przeprowadzono w specjalnie na ten cel udostępnionej przez władze pruskie sali ratuszowej. Nabożeństwa będą się odbywały w ratuszu jeszcze długo, do 1788 r., kiedy na krótko przeniosą się do kaplicy Świętej Trójcy (Dreifaltigkeitskapelle). W roku następnym dusznicki katolicy udostępnił ewangelikom na odprawianie nabożeństw dawniejszy kościół Świętego Krzyża (Kreuzkirche), wzniesiony zresztą przez samych ewangelików w 1610 r. w efekcie listu majestatycznego cesarza Rudolfa II, służący ostatnio jako kościół cmentarny (Begräbniskirche)⁵⁵. Zapóźnienie gminy ewangelickiej w Dusznikach będzie w pełni widoczne, gdy zauważymy, iż w większości miast Kłodzkiej ewangelicy organizowali się jeszcze przed wojną siedmioletnią, np. w Bystrzycy

⁵² Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz...* [32], t. 2, s. 290.

⁵³ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 208.

⁵⁴ Ibidem, t. 9, s. 209.

⁵⁵ Zob. P. Heinzelmann, *Geschichte der Evangelischen Kirche der Grafschaft Glatz*, Breslau [1926], s. 36-37.

Kłodzkiej, mimo niechętnego przyjęcia przez ludność miejscową, gmina w 1758 r. liczyła 44 wyznawców⁵⁶.

Nieporównanie większe znaczenie miała w Dusznikach parafia katolicka, a masywny i bogaty kościół pod wezwaniem św. Piotra i Pawła był jednym z centrów życia miasta. Wprawdzie Prusacy po przejęciu władzy na Ziemi Kłodzkiej starali się ograniczyć wpływ kościoła katolickiego na życie i postawy mieszkańców, jednak ważną postacią w Dusznikach i okolicy nadal pozostawał proboszcz parafii św. Piotra i Pawła⁵⁷. Parafia rozciągała się poza tereny posiadłości dusznickich i swym zasięgiem obejmowała na początku XIX w. łącznie 18 miejscowości (wraz z Dusznikami), od Zieleńca po Bobrowniki, Łężyce i Homole, przysiółek składający się z czterech domów i niezamieszkałych ruin zamku⁵⁸. Parafię dusznicką można więc ocenić jako rozległą. W pierwszych latach rządów pruskich wychodziła swoim zasięgiem poza Szczytną, jednak poświęcenie nowego kościoła filialnego w tej miejscowości w 1743 r. spowodowało odłączenie od Dusznik Szczytnej, Ocieszowa, Szklarni i Podborza⁵⁹. Po tych zmianach w parafii dusznickiej mieszkało 3887 osób (stan z 1804 r.), spośród których 2790 było uprawnionych do przystępowania do komunii św. 1635 parafian mieszkało w samych Dusznikach, a 2252 na terenach poza miastem⁶⁰.

Spśród dusznickich proboszczów najważniejszą rolę na Ziemi Kłodzkiej w pierwszym okresie rządów pruskich odegrał wikariusz generalny i dziekan hrabstwa kłodzkiego Leopold Aster, proboszcz w latach 1751-1754, choć jego postać w świetle zachowanych źródeł rysuje się niejasno. Wydaje się, że próbował zwerbować go do współpracy antykatolicko nastawiony gubernator Fouqué: Aster na kolaborację się nie zgodził bądź początkowo zgodził, a następnie chciał się wycofać i w rezultacie trafił do lochów, gdzie przesiedział do lipca 1760 r., gdy austriackie wojska gen. Laudona szturmem zdobyły twierdzę kłodzką. Na czas okupacji austriackiej (1760-1763) Aster wrócił na parafię do Dusznik, a po podpisaniu pokoju w Hubertusburgu ewakuował się razem z odchodzącymi wojskami Marii Teresy⁶¹. Po zakończeniu wojny siedmioletniej i odwołaniu z Kłodzka gen. Fouqué, pruska polityka wobec kościoła katolickiego stała się bardziej pojednawcza, co pozwoliło znaleźć *modus vivendi* obydwu stronom.

Po zakończeniu wojen, wraz ze stabilizowaniem się sytuacji na Ziemi Kłodzkiej, rosło znaczenie Dusznik jako jednego z centrów miejskich tego rejonu. W 1784 r. powstała w Dusznikach państwowa szkoła miejska (Stadtschule)⁶², która przejęła obowiązki szkółki przy parafii św. Piotra i Pawła. Dotychczasowy drewniany budynek

⁵⁶ Ibidem, s. 39.

⁵⁷ Zob. Schummels *Reise durch Schlesien ...* [39], s. 259.

⁵⁸ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 221.

⁵⁹ Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz...* [32], t. 2, s. 259.

⁶⁰ Ibidem, t. 2, s. 259.

⁶¹ Więcej o sprawie Astera, zob.: P. Pregiel, *Pruska polityka kościelna w hrabstwie kłodzkim za panowania Fryderyka II*, *Zeszyty Muzeum Ziemi Kłodzkiej* nr 7 (2001), s. 26-27.

⁶² Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 206.

szkolny przebudowano i pokryto dachówką. Gruntowna przebudowa kosztowała 927 talarów, na co złożyły się solidarnie po jednej trzeciej sumy miasto (kasa miejska z podatków lokalnych), obywatele Dusznik i ksiądz proboszcz z funduszy parafii⁶³. Jednak przejęcie przez państwo pruskie szkolnictwa w Dusznikach nie oznaczało odsunięcia ówczesnego proboszcza, Ignaza Bonawentury Folkmera, od spraw lokalnej oświaty. Wkrótce, w 1786 r., Folkmer został powiatowym inspektorem szkolnym hrabstwa kłodzkiego, stanowiącego jeden duży powiat, co dobitnie uwidacznia pozycję i znaczenie dusznickiego kościoła. Działania oświatowe władz pruskich nie ograniczały się jedynie do większych miejscowości Kłodzyczyny. W 1767 r. budują się równocześnie nowe szkoły w pobliskich Łężycach i w Zieleńcu⁶⁴. Kolejna szkoła została utworzona w 1788 r. w nieco wcześniej założonej i szybko rozwijającej się kolonii Hummelwitz⁶⁵.

W czasach pokoju mieszkańcy Dusznik żywili się dostatnio. W 1787 r. w posiadłościach dusznickich zużyto m.in.: 213 korców pszenicy, 838 korców żyta i jęczmienia, 737 korców słodu, 111 korców śruty (do wyrobu gorzałki); ponadto zjedzono 49 wołów, 120 świń, 299 cieląt, 319 baranów itd.⁶⁶, nie licząc drobiu, jaj i nabiału. Pogląd na spożycie tego ostatniego możemy sobie wyrobić, jeśli zwrócimy uwagę, że w tamtym czasie (1788) w Dusznikach trzymano 121 krów mlecznych i 27 kóz⁶⁷.

Duszniki posiadały też urbarz piwny, co oznaczało prawo wyrobu piwa w mieście, jakkolwiek produkcja złotego napoju w Dusznikach pod koniec XVIII w. wyraźnie zmalała. Najwyraźniejszy spadek widzimy na przełomie lat 1787/1788, gdy produkcja wyniosła ledwie 573 achteli piwa, podczas gdy w roku poprzednim (1786/1787) doszła do 836 achteli⁶⁸. Trudno ocenić, na ile zmniejszenie produkcji wiązało się ze spadkiem spożycia piwa w samym mieście, a na ile ze spadkiem eksportu, należy jednak przyjąć, że zapotrzebowanie mieszkańców Dusznik na piwo było w pełni zaspokajane przez lokalne browarnictwo. Branża piwowarska dawała zatrudnienie sześciu browarnikom i jednemu piwowarowi.

Spośród innych fachowców zajmujących się działalnością pozarolniczą związaną z codziennym funkcjonowaniem miasta, pod koniec XVIII w. czynnych było w Dusznikach sześciu rzeźników, czterech garbarzy, sześciu gorzelników, czterech piekarzy, czterech murarzy, trzech stolarzy, dwóch ślusarzy, dwóch garncarzy, dwóch powroźników, czterech kowali, dwóch siodlarzy, trzech bednarzy, dziesięciu krawców, dwóch pończoszników, siedmiu szewców, z czego jeden zajmował się szyciem obuwia, a pozostałych sześciu naprawą, dwóch łaźiebnych, jeden aptekarz, piwowar, cukiernik, woskarz, rusznikarz, farbiarz i kominiarz⁶⁹.

⁶³ Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz...*[32], t. 2, s. 287.

⁶⁴ Ibidem, t. 2, s. 276-277.

⁶⁵ Ibidem, s. 257. Nieistniejąca dziś kolonia w pobliżu przełęczy Polskie Wrota.

⁶⁶ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 209.

⁶⁷ Ibidem, t. 9, s. 209.

⁶⁸ Ibidem, t. 9, s. 209. Achtel = 1/8 część beczki.

⁶⁹ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 218.

Możemy przyjąć, że pod koniec XVIII w. Duszniki były miastem raczej zamożnym. Na duszniczką rodzinę przypadało przeciętnie sześcioro dzieci⁷⁰. O zamożności mieszkańców świadczą też liczne prace renowacyjne w kościele św. Piotra i Pawła, przeprowadzane ze składek parafian w kolejnych latach po zakończeniu wojen o Śląsk⁷¹. Uznaniem wykraczającym poza Ziemię Kłodzką cieszyli się też na przełomie XVIII/XIX w. duszniccy nagrobkarze⁷².

Z racji posiadania własnych funduszy i swobody ich wykorzystania autonomiczną niejako instytucją był miejski szpital. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych XVIII w. dyrekcja szpitala dysponowała 1608 talarami. Była to suma znacznie przekraczająca potrzeby przebywających w szpitalu 12 pacjentów, większość funduszy zainwestowano więc w działalność gospodarczą „w celu pomnożenia kapitału”⁷³.

Swoim własnym życiem żył w tym czasie duszniczy źródło, choć formalnie należał on do miasta i podlegał władzom miejskim. Wprawdzie samo źródło mineralne, określane przez okoliczną ludność jako „Gnadenort”⁷⁴, znane było od końca średniowiecza, jednak leczniczym wykorzystaniem duszniczego zdroju zainteresowano się dopiero po dwóch wojnach śląskich. Na wniosek wrocławskiej kamery wojskodominalnej Collegium Medicum dwukrotnie przeprowadziło badania źródła (w 1748 r. i w latach 1766-1767), co zaowocowało rozpoczęciem od 1751 r. wykorzystywania wody w celach leczniczych (kuracje pitne) oraz, po wojnie siedmioletniej, pierwszymi inwestycjami (1768-1769) na rozbudowę zdroju⁷⁵. Nakłady musiały być jednak niewielkie, skoro jeszcze na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XVIII w. źródło sprawiał raczej niezbyt zachęcające wrażenie. Podczas przejazdu przez Duszniki Johann Gotfried Schummel pisał: „Prawdę mówiąc, widać było już na pierwszy rzut oka, że źródło jest zapuszczone. Jeśli miałoby przyciągać obcych, że tak powiem, stać się apetyczne, trzeba by wiele zmienić wokół niego i usunąć wszystko to, co je zanieczyszcza”⁷⁶. Przełomowym dla duszniczego zdroju stał się rok 1797. Kuracjuszy objęto wówczas stałą opieką lekarską oraz wprowadzono kuracje kąpielowe. Pierwszym lekarzem zdrojowym został dr Boltner (1797-1802)⁷⁷. Za jego czasów, w 1800 r., profesor wrocławskiego Mathias-Gymnasium, dr Georg Mogalla, otworzył przy duszniczym zdroju ośrodek leczenia żętycą (oparty na wzorach szwajcarskich), co znacznie podniosło atrakcyjność Dusznik dla przybywających na Ziemię Kłodzką kuracjuszy. Trzeba jednak przyznać, że początki leczenia

⁷⁰ Ibidem, t. 9, s. 209.

⁷¹ Zob. R. Becker, *Die Pfarrkirche zu S. Petrus und Paulus in Reinerz*, Bad Reinerz 1931, s. 11.

⁷² Zob. R. Becker, *Zwei gußeiserne Grabmäler auf dem Friedhofe bei der Begräbnis-Kirche zum heiligen Kreuz in Reinerz*, Bad Reinerz 1928, s. 4-6.

⁷³ Zob. F. A. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung...* [18], t. 9, s. 207.

⁷⁴ Zob. J. J. Dittrich, *Reinerz, seine Heilquellen...* [1], s. 19.

⁷⁵ Zob. J. Dębicki, *Kulturowe aspekty sudeckich uzdrowisk obecnego regionu dolnośląskiego w XVII-XVIII wieku*, Toruń 2005, s. 42.

⁷⁶ Zob. Schummels *Reise durch Schlesien ...* [39], s. 262.

⁷⁷ Zob. P. Dengler, *Geschichte des Bades Reinerz* [28], s. 293.

sanatoryjnego były nadzwyczaj skromne: w 1797 r. domem zdrojowym była drewniana szopa posiadająca jedynie sześć pokoi wyposażonych w wanny⁷⁸. Nowa forma leczenia stosowana przez dra Mogallę stała się o tyle znana w prowincji, że na utworzenie ośrodka zgodę musiała wyrazić wrocławska kamera wojskowo-dominialna⁷⁹.

Pierwsze kuracje żętycowe przeprowadzano zresztą jeszcze przed otrzymaniem z kamery formalnej zgody na utworzenia ośrodka leczniczego. Przy okazji funkcję lekarza zdrojowego wykorzystał dr Boltner i w 1798 r. utworzył w Dusznikach aptekę specjalizującą się w wyrobie żętycy⁸⁰. Rozgłos wywołany przez dra Mogallę spowodował gwałtowny wzrost zainteresowania Dusznikami jako ośrodkiem leczenia sanatoryjnego. Już w 1801 r. do źródeł przybył sam minister dla Śląska, Karl Georg von Hoym, co miało również swoje wymierne korzyści w postaci rządowej pożyczki na rozbudowę kompleksu zdrojowego⁸¹. Rozwój uzdrowiska, zahamowany przejściowo przez zbliżającą się wojnę napoleońską, znakomicie uwidaczniają liczby kuracjuszy w kolejnych latach na przełomie wieków. W zestawieniu podano jedynie gości zdrojowych przebywających na zorganizowanym dłuższym leczeniu, sanatoryjnym – używając współczesnych określeń, nie uwzględniono natomiast turystów przyjeżdżających w góry, wczasowiczów, letników i gości weekendowych⁸²:

rok	rodziny	osoby
1800	24	39
1801	61	149
1802	62	190
1803	101	289
1804	146	474
1805	106	289
1806	120	365

W kolejnym, 1807 r., w wyniku przeniesienia się działań wojennych na Śląsk i na Ziemię Kłodzką, Duszniki nie przyjmowały kuracjuszy. Sam Mogalla, za jego zasługi dla spopularyzowania dusznickiego uzdrowiska, otrzymał później od władz miejskich honorowe obywatelstwo miasta⁸³.

O znaczeniu, jakie w życiu Dusznik miało w tym czasie uzdrowisko, niech świadczy fakt, że sprawowana od roku 1800 funkcja utorowała inspektorowi zdrojowemu Mayowi drogę do stanowiska burmistrza po reformie administracyjnej w 1808 r. Wzrosło również znaczenie lekarza zdrojowego, którym został po drze Blottnerze tajny radca

⁷⁸ Zob. P. Zilbert, D. Chamski, *Początki Zdroju* [w:] *Duszniki*, red. B. Schweizer-Makowska, Duszniki Zdrój 2004, s. 20.

⁷⁹ [b.a.], *Bad Reinerz, klimatischer walddreicher Höhenkurort*, [Reinerz], ok. 1891 r., s. 6.

⁸⁰ Zob. P. Zilbert, D. Chamski, *Początki Zdroju* [78], s. 20.

⁸¹ *Ibidem*, s. 20.

⁸² Zob. P. Dengler, *Geschichte des Bades Reinerz* [28], s. 293.

⁸³ Zob. [b.a.], *Bad Reinerz, klimatischer walddreicher Höhenkurort* [79], s. 6.

medyczny, dr Welzel (1803-1846), ze znanej lokalnej rodziny lekarskiej, trzymającej pieczę nad uzdrowiskiem przez kolejne pół wieku⁸⁴. Po 1846 r. dr Welzel zastąpiony został na tym stanowisku przez syna.

Inną turystyczną atrakcją Dusznik była pustelnia na wzgórzu Rozalii, składająca się z domu pustelnika, kaplicy i niewielkiego ogródka. Z faktu, że mieszkającemu tam w latach 1774-1819 eremicie, franciszkaninowi Rochusowi Bachowi, wywodzącemu się zresztą z Dusznik, składali wizyty katolicki biskup J. F. Zollner (1792) i protestancki pastor M. Chr. Weyss (1797)⁸⁵, należałoby wnioskować o dużej popularności i niejaki rozgłosie pustelni.

O ile lata wojen autriacko-pruskich, zakończonych definitywnie dopiero pokojem w Cieszynie, przyniosły Dusznikom liczne zniszczenia i załamanie się gospodarki miasta, to dobra koniunktura panująca na Śląsku i w całym państwie pruskim na przełomie wieków zrekompensowała im te straty i podniosła zamożność zarówno miasta, jak i jego mieszkańców, tym bardziej że pruscy władcy (przede wszystkim Fryderyk II) nie żalowali pieniędzy na odbudowę, a potem rozbudowę zniszczonego wojnami kraju.

Na fali kolonizacji fryderycjańskiej w latach 1776-1777 powstały na ziemiach dusznickich dwie nowe kolonie: Hummelwitz i Ratschenburg (albo Ratschenberg – Grodziec), na które w Poczdamie przeznaczono 10.000 talarów. Bezpośrednio przed 1806 r. do Dusznik należały więc: wsie Stoszów i Dolina, wspomniane wyżej kolonie oraz kolonia Ludów, lasy koło Riegel i Homola, część wsi Kohlau: Vorderkohlau (obecne Podgórze) i źródła zdrojowe na terenach określanych jako Brotendorf⁸⁶ (spotyka się też pisownię Protendorf albo Protendorff).

Na rozwój Dusznik w tamtym okresie duży wpływ miało również korzystne położenie miasta przy najważniejszym szlaku komunikacyjnym łączącym Śląsk z ziemiami czeskimi, zagospodarowanie źródłu i stworzenie podstaw do prowadzenia leczenia sanatoryjnego, jak i początki zainteresowania turystyką górską. Nie bez znaczenia było przy tym zainteresowanie okazywane Dusznikom przez pruskie władze, co owocowało dotacjami na rozwój okolicy (kolonie, źródła) czy modernizację infrastruktury (droga nachodska, szkoła). Wraz z polepszającymi się warunkami życia i wzrastającą zamożnością mieszkańców topniała niechęć, jaką przejawiali oni podczas wojen śląskich wobec nowych właścicieli hrabstwa kłodzkiego. Mądrym pociągnięciem Poczdamu było zaangażowanie lokalnego duchowieństwa do pracy na rzecz państwa – pracy w szkolnictwie. Współdziałaniem z państwem pruskim zainteresowane były też lokalne fabryki i manufaktury, a przede wszystkim młyn papierniczy.

Fryderyk II zarówno w trakcie wojen, jak i po ich zakończeniu wykazał dużą odwagę i umiar w obchodzeniu się z mieszkańcami hrabstwa. Nie starał się łamać siłą ich odrębności, która wynikała z zaszczości historycznych i będącej niejako tego konsekwencją specyficznej sytuacji religijnej Kłodzkiej, lecz starał się kupić nowych

⁸⁴ Zob. P. Dengler, *Geschichte des Bades Reinerz* [28], s. 292-293.

⁸⁵ Zob. P. Zilbert, *Eremici dusznickiej pustelni* [w:] *Duszniki* [78], s. 51-52.

⁸⁶ Zob. J. Kögler, *Die Chronicken der Grafschaft Glatz...* [32], t. 2, s. 289-290.

poddanych, inwestując w rozwój tej ziemi. W rezultacie mieszkańcy Dusznik powoli zaczęli utożsamiać się z Prusami. Gdy na Ziemię Kłodzką wkroczą wojska napoleońskie, lokalnej społeczności obca będzie jakakolwiek myśl separatystyczna. Wręcz przeciwnie, to żołnierze międzynarodowej armii Bonapartego będą postrzegani jednoznacznie jako okupanci.

Po zakończeniu epizodu napoleońskiego, po reformie administracyjnej i formalnej likwidacji hrabstwa kłodzkiego (1817) ziemie te zrosną się nierozdzielnie ze Śląskiem i państwem pruskim, choć poczucie lokalnej odrębności utrzyma się jeszcze bardzo długo.

DUSZNIKI W PAŃSTWIE FRYDERYCJAŃSKIM 1740-1806 **(streszczenie)**

Połowa XVIII w. i wejście Dusznik wraz z całym hrabstwem kłodzkim i większością Śląska w skład państwa pruskiego niosły ze sobą przełom, z którego znaczenia ówczesni jeszcze w pełni nie zdawali sobie sprawy. Nowa przynależność państwa pociągnęła za sobą zmiany w administracji, życiu politycznym i gospodarczym Dusznik i, choć w mniejszym stopniu, okolicznych dóbr należących do miasta (na terenach rustykalnych zmiany zachodzą zazwyczaj z pewnym opóźnieniem).

Najbardziej widocznym wynikiem działalności państwa pruskiego było utworzenie w Dusznikach Towarzystwa Ogniewego, łączącego funkcje straży pożarnej i organizacji samopomocowej dla pogorzalców, oraz zorganizowanie nowoczesnej sieci połączeń pocztowych.

Jednak nie tylko czynniki polityczne wywierały wpływ na zachodzące zmiany. W Europie oświecenia rozpowszechniała się nowa mentalność, rozszerzały się również nowe zwyczaje w rolnictwie (przede wszystkim upowszechnienie uprawy ziemniaka). Z drugiej strony specyficzne warunki lokalne wpłynęły na rozwój turystyki, początkowo przede wszystkim o charakterze uzdrowiskowym, co w kolejnej epoce miało znacząco oddziaływać na posiadłości dusznickie, a dostrzegalne było już w końcowych latach omawianego okresu. Oba te czynniki przyczyniły się do rozwoju Dusznik i wzrostu zamożności mieszkańców po zakończeniu wojen austriacko-pruskich.

Artykuł prezentuje stan posiadania Dusznik, ze szczególnym uwzględnieniem przemian kolonizacji fryderycjańskiej, oraz omawia funkcjonowanie miasta w drugiej połowie XVIII i na początku XIX w. Wyodrębnione zostały wyraźnie lata wojen, niosących ze sobą zastój w rozwoju przedstawianego terenu, i lata przełomu wieków, gdy nastąpił dynamiczny rozkwit Dusznik. W centrum uwagi znajduje się lokalna społeczność i jej codzienne problemy. Ukazane zostały struktura gospodarki Dusznik i zmiany w szkolnictwie, a także znaczenie w życiu miasta zarówno parafii katolickiej i młyna papierniczego, jak i dopiero tworzącej się gminy ewangelickiej. Ten pierwszy okres przynależności hrabstwa kłodzkiego do Prus posiada wyraźną

granice, którą jest załamanie się państwa fryderycjańskiego w 1806 r. Epoka napoleońska, niosąca wojny i niepewność, na pewien czas zahamowała rozwój Dusznik i ziem od nich zależnych.

DUSZNIKI WITHIN THE FREDERICAN STATE 1740-1806

Summary

The middle of the 18th c. and incorporation of Duszniki along with the entire county of Kłodzko into the Prussian state resulted in a breakthrough the contemporaries had not realized fully at that time. The new national status brought about changes in administration, political and economic life in Duszniki and, to a less extent though, the surrounding grounds which belonged to the town (in rural areas such changes are usually delayed). The most noticeable result of the Prussian activity was the foundation of the Fire Society which united the functions of a regular fire brigade and mutual aid organization for the victims of fires, as well as setting up a modern postal services network. However, the political factors were not the only ones to influence the changes. In the Europe of Enlightenment era a new mentality spread out, new agricultural customs appeared (most of all growing of potatoes). On the other hand the specific local conditions influenced the development of tourism, of spa character at first, which was to have its impact on Duszniki dominions in the future, and which can be seen already in the last years of the discussed period. Both these factors contributed to the development of Duszniki and increasing wealth of its inhabitants after the end of wars between Austria and Prussia.

The article presents the inventory of Duszniki with special attention paid to the changes triggered by Frederican colonization, it discusses the functioning of the town in the second half of the 18th c. and the beginning of the 19th c. The war years are singled out as they had brought about the stagnation in development of the presented region and the break of centuries is marked as the time of Duszniki's sudden revival. Local people and their problems are put in the centre of attention. Economic structure is presented along with the reform in education system, the significance of the Catholic parish and the paper mill in the town as well as the evangelical commune at its birth. This initial period of incorporation of the county into Prussia has its clear boundary which is the breakdown of the Frederican state in 1806. As the result wars and general uncertainty of existence it had brought, the Napoleonian era hindered the development of Duszniki and its dependencies for some time.

Translation
Aneta Ożga

DUSZNIKI (REINERZ) IM FRIEDRICH-STAAT 1740-1806

Zusammenfassung.

Die Mitte des 18. Jahrhunderts hat mit dem Anschluss von Duszniki, der ganzen Grafschaft Glatz und mehreren Teilen Schlesiens an den preußischen Staat eine Wende gebracht, deren Bedeutung den zeitgenössischen Menschen nicht bewusst war. Die neue Staatsangehörigkeit brachte Änderungen in der Verwaltung, im politischen und wirtschaftlichen Leben von Duszniki und hat sich, wenn auch eingeschränkt, auf die umliegenden und zur Stadt gehörenden Güter ausgewirkt. (In ländlichen Gebieten treten die Änderungen in der Regel mit einer gewissen Verzögerung ein.) Die sichtbarsten Ergebnisse der Aktivität des preußischen Staates auf dem Gebiet von Duszniki waren die Ausbildung eines Feuerschutzsystems (Funktionen einer Feuerwehr verbunden mit einer Selbsthilfeorganisation für Brandgeschädigte) sowie die Herstellung eines Netzes für Postverbindungen. Jedoch nicht nur die politischen Faktoren haben die eingetretenen Änderungen beeinflusst. Im Europa der Aufklärungszeit haben sich fortschrittliche Denkweisen verbreitet, die auch neue Bräuche in der Landwirtschaft bewirkten. So verbesserte z.B. vor allem die Verbreitung des Kartoffelanbaues die Ernährungssituation und die Volksgesundheit. Außerdem haben die Lokalbedingungen einen positiven Einfluss auf die Entwicklung des Fremdenverkehrs ausgeübt, anfänglich vor allem mit einem Kurcharakter. Der wiederum hatte Auswirkungen auf die Duszniki-Besitzungen in der danach folgenden Epoche. Diese beiden Faktoren haben zur Entwicklung von Duszniki und zur Erhöhung des Wohlstandes der Einwohner nach dem Ende der österreichisch-preußischen Kriege beigetragen.

Im Artikel wird der Besitzzustand von Duszniki mit besonderer Berücksichtigung des Wandels der Kolonisation der Friederich-Zeiten vorgestellt. Außerdem werden die Funktionen der Stadt in der zweiten Hälfte des 18. und am Anfang des 19. Jahrhunderts besprochen. Es sind ausdrücklich die Kriegsjahre, die eine Stagnation der Entwicklung des vorgestellten Gebietes bewirkt haben. Die Jahrhundertwende, als die heftige Entwicklung von Duszniki folgte, wird gesondert betrachtet. Im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit stehen die lokale Gesellschaft und ihre alltägliche Probleme. Es werden die wirtschaftliche Struktur von Duszniki, die Änderungen im Schulwesen, die Bedeutung der katholischen Pfarrgemeinde und der Papiermühle sowie die sich erst bildende evangelische Pfarrgemeinde im Leben der Stadt gezeigt. Die erste Periode der Angehörigkeit der Grafschaft Glatz zu Preußen hat eine deutliche Grenze: der Zusammenbruch des Friedrich-Staates im Jahre 1806. Infolge der ausgetragenen Kriege und der damit einhergehenden wirtschaftlichen Unsicherheit hat die napoleonische Epoche für eine gewisse Zeit die Entwicklung der Stadt Duszniki und der von ihr abhängigen Gebieten gehemmt.

*Übersetzt von
Janusz Mrówka*

HISTORIA FABRYKI NACZYŃ IMPREGNOWANYCH ZE ŚCIERU DRZEWNEGO W WILKANOWIE

Dzieje fabryki w Wilkanowie dotąd nie pozostawiły śladu w literaturze historycznej. W ubiegłych latach ukazały się dwie skromne wzmianki o zakładzie w opracowaniach dotyczących śląskiego papiernictwa przed drugą wojną światową¹. Nieco więcej informacji znalazło się w wydanej przed kilkoma miesiącami przez Muzeum Papiernictwa monografii polskiego przemysłu papierniczego w latach 1945-1989². Z uwagi na niezwykle rzadko spotykany profil produkcji wilkanowskiej fabryki, pomimo skąpej bazy źródłowej, warto nieco więcej miejsca poświęcić jej historii.

Druga połowa XIX w. to okres dynamicznego rozwoju przemysłu ścieru drzewnego na Śląsku. Obok funkcjonującego już od połowy XIX w. ośrodka jeleniogórskiego, pod koniec lat 60. XIX stulecia powstało nowe centrum produkcji miazgi drzewnej na terenie Ziemi Kłodzkiej³. Jedna z założonych tu ścieralni w wyniku rozwoju przekształciła się w jeden z niewielu zakładów, które produkowały chemicznie impregnowane naczynia ze ścieru drzewnego.

Jak wiadomo, na lokalizację ścieralni wpływ miał łatwy i stały dostęp do surowca oraz do energii wodnej, niezbędnej zarówno w procesie produkcji, jak i do napędu urządzeń⁴. Jednym z takich dogodnych miejsc była dolina rzeki Wilczki (Wölfel) u zachodnich stoków lesistego Masywu Śnieżnika. W miejscu tym w ostatniej ćwierci XIX w. powstały 4 ścieralnie drewna, tworzące jedno z minicentrów przemysłu papierniczego w Kotlinie Kłodzkiej.

Interesujący nas zakład wybudowany został we wsi Wilkanów (Wölfelsdorf). Dokładniejsze określenie daty jego powstania w świetle dostępnych materiałów nastręcza trudności. Pierwszą wzmiankę o istnieniu ścieralni w Wilkanowie znajdujemy w księdze adresowej przemysłu papierniczego z roku 1889⁵. W wydaniach ksiąg

¹ M. Szymczyk, *Śląskie papiernictwo w okresie industrializacji kapitalistycznej*, Duszniki Zdrój 2000, s. 61; E. Gondek, *Papiernie na Śląsku w XIX wieku w świetle pruskich publikacji urzędowych*, „Studia Bibliologiczne”, t. 13, Katowice 2001, s. 94.

² M. Szymczyk, *Polski przemysł papierniczy 1945-1989*, Duszniki Zdrój 2007, s. 334-335.

³ M. Szymczyk, *Śląskie papiernictwo...* [1], s. 63.

⁴ J. Czupiał, *Lokalizacja i rozwój przemysłu celulozowo-papierniczego na Śląsku w województwach wrocławskim i opolskim*, Opole 1963, s. 23.

⁵ *Adressbuch der Maschinen-Papier- und Pappen-Fabriken so wie Holzstoff- & Holzpappen-, Strohhoff- & Cellulose-Fabriken des deutschen Reiches, Österreich-Un garns und der Schweiz*, Biberach 1889, s. 49.

adresowych z okresu międzywojennego podawane są różne daty założenia zakładu. Są to lata: 1884⁶ oraz 1893⁷. Wątpliwości nie podlega jedynie to, że ścieralnia ta powstała przed 1889 r. Funkcjonowała ona pod nazwą Wölfelsdorfer Holzstoff Fabrik, a jej właścicielem był Paul Hainke⁸.

Jak wspomnieliśmy wyżej, był to czas prosperity dla produkcji ścieru. Ścieralnie przynosiły szybki zwrot poniesionych nakładów inwestycyjnych, a co za tym idzie – zyski. Tak więc już w 1892 r. Paul Hainke obok pierwszej uruchomił drugą ścieralnię, a firmę przemianował na Wölfelsdorfer Holzstoff Fabriken⁹. Pod koniec XIX w., po założeniu tartaku, jeszcze raz zmienił nazwę firmy na Wölfelsdorfer Holzstoff und Sägewerke¹⁰.

Przed pierwszą wojną światową właścicielem zakładu został pochodzący z Malczyc dr Oskar Köhler. W tym okresie w ścieralni pracowało kilkunastu robotników obsługujących 5 ścieraków pięcioprasowych, 3 rafinerie, 3 odwadniarki i 2 sortowniki. Energii dostarczały 1 lokomobila, 3 turbiny wodne o łącznej mocy 320 KM oraz 150-konny kocioł parowy. Dzienna produkcja wynosiła ok. 16.000 kg mokrego białego ścieru świerkowego, w całości przeznaczonego na sprzedaż¹¹.

Już przed pierwszą wojną światową uwidocznił się proces powolnego upadku śląskich ścieralni. Nadprodukcja surowca papierniczego, jakim był ścier, wymusiła spadek cen. W tej sytuacji następowała naturalna koncentracja kapitału. Liczba zakładów produkujących miążgę spadała przy jednoczesnym wzroście ilości produkowanego surowca¹². Mniejsze zakłady, broniąc się przed bankructwem, wprowadzały linie do produkcji papieru lub tektury, gdyż za wyrób przetworzony uzyskać można było lepszą cenę¹³.

Choć perspektywy rozwoju małych ścieralni nie przedstawiały się najlepiej, w roku 1919 wilkanowską fabrykę zakupił Erich Frost¹⁴. Wkrótce przeprowadził on modernizację zakładu. W 1922 r. w firmie Voith zakupiono nowy trzyprasowy ścierak hydrauliczny, odwadniarkę i sortownik. Wymieniono także dwie z trzech

⁶ *Adressbuch der Papier-, Pappen-, Holzstoff-, Cellulose- und Strohstoff-Fabriken des Deutschen Reichs, Dänemarks, Elsaß-Lotharingens, Hollands, Österreichs, Polens, der Schweiz und der Tschechoslowakei. Papierstofffabriken Deutschlands*, Biberach 1925, s. 157.

⁷ *Birkner. Adressbuch der Papierindustrie Europas*, Berlin 1932, s. I 103.

⁸ *Adressbuch der Maschinen-Papier- und Pappen-Fabriken so wie Holzstoff-, Holzpappen-, Strohstoff- und Cellulose-Fabriken des deutschen Reiches, Österreich-Ungarns u. der Schweiz*, Biberach 1892, s. 59. Warto też nadmienić, iż w promieniu kilku kilometrów istniały jeszcze dwie ścieralnie należące najprawdopodobniej do członków tej samej rodziny. Od roku 1882 wzmiankowana jest ścieralnia należąca do Augusta Hainke w Jaworku (Urniztal), a od 1899 r. – ścieralnia w Międzygórzu (Wölfelsgrund), której właścicielem był Max Hainke.

⁹ *Adressbuch der Maschinen-Papier- und Pappen-Fabriken...* [8].

¹⁰ *Adressbuch der Maschinenpapier- und Pappenfabriken so wie Holzstoff-, Holzpappen-, Strohstoff- und Cellulose-Fabriken des deutschen Reiches*, Biberach 1899/1900, s. 80.

¹¹ *Adressbuch der Papierindustrie Deutschlands und der Schweiz*, Berlin 1914, s. 131.

¹² M. Szymczyk, *Śląskie papiernictwo...* [1], s. 66.

¹³ *Ibidem*, s. 61.

¹⁴ Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim [dalej: APW OKZ], zespół Biuro Informacji Schimmelpfennig we Wrocławiu [dalej: Schimmelpfennig], sygn. 1111/23, s. 1.

turbin wodnych¹⁵. Zapewne w tym okresie zaczęto przeprowadzać pierwsze próby produkcji naczyń z miazgi drzewnej, gdyż już w 1924 r. firma Haag z Wrocławia wybudowała murowaną 12-komorową suszarnię służącą do suszenia półfabrykatów i gotowych produktów. W tym samym roku zakupiono pierwsze prasy hydrauliczne do wykonywania form naczyń o nacisku 7000 kg firmy Krupp. W latach 1925-1926 zamontowano 5 maszyn szlifierskich do naczyń owalnych oraz dwie firmy Kircheis do szlifowania wanien (1926)¹⁶. Tak więc w połowie lat 20. ubiegłego wieku fabryka należąca do firmy Wölfelsdorfer Holzstoff u. Sägewerke Erich Frost¹⁷ posiadała kompletną linię do produkcji impregnowanych naczyń ze ścieru¹⁸.

Na początku lat 30. zakład zatrudniał już blisko 60 pracowników, a ścier produkowano prawie wyłącznie na własne potrzeby. W tym czasie firma działała pod nazwą Erich Frost Ostdeutsche Holzstoffwerke¹⁹, a jej wyroby sprzedawano pod marką Silesia Holzstoffwaren²⁰. Były to głównie kubki, wiaderka, wanienki, kubki do lodu i koszyczki na chleb, tłoczone ze ścieru w wielu rozmiarach i kształtach, oraz wytłaczane z tektury tace i różnego rodzaju podstawki²¹.

Pod koniec lat 30. nastąpił pomyślny dla wilkanowskiej fabryki okres. Przygotowujące się do wojny Niemcy stosowały politykę autarkii gospodarczej. Rozwijający się dynamicznie przemysł zbrojeniowy potrzebował coraz większej ilości surowców metalicznych²². Wyroby z Wilkanowa – tańszy, choć wcale nie gorszy zamiennik pojemników metalowych – pozyskiwały coraz liczniejszą rzeszę nabywców. Aby zaspokoić wzrastający popyt, w 1937 r. wybudowano drugą suszarnię o sześciu komorach oraz dokupiono kolejne prasy, których łącznie było już osiem²³.

1 stycznia 1941 r. Ostdeutsche Holzstoffwerke przemianowano na spółkę komandytową, której udziałowcami zostały trzy córki Ericha Frosta, posiadające łącznie kapitał wielkości 162.000 marek, natomiast sam Frost pozostał komplementariuszem zarządzającym firmą²⁴. W latach drugiej wojny zakład produkował ok. 70 rodzajów wyrobów tłoczonych ze ścieru i tektury, również na eksport²⁵.

¹⁵ APW OKZ, zespół nr 478 Głucholańskie Zakłady Papiernicze [dalej: GZP], sygn. 13, s. 12.

¹⁶ Ibidem, s. 12, 13.

¹⁷ J. Czupiał, *Lokalizacja i rozwój przemysłu...* [4], s. 23.

¹⁸ W. Wijato, J. Zalewski, *Przetwórstwo papiernicze, zarys technologii i towaroznawstwa*, Warszawa 1958, s. 114.

¹⁹ *Birkner. Adressbuch der Papierindustrie Europas* [7], s. I 103.

²⁰ APW OKZ, Schimmelpfennig, sygn. 1111/23 [14], s. 2.

²¹ APW OKZ, GZP, sygn. 13 [15], s. 30; A. Bojarski, *Jedna w Polsce z trzech fabryk w Europie*, „Papiernik” 1947, nr 6, s. 8-9.

²² C. Rondo, *Historia gospodarcza świata. Od starożytności do czasów najnowszych*, Warszawa 1996, s. 391; J. Ciepielewski, I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Dzieje gospodarcze świata do roku 1980*, Warszawa 1985, s. 440-447.

²³ APW OKZ, GZP, sygn. 13 [15], s. 19.

²⁴ APW OKZ, Schimmelpfennig, sygn. 1111/23 [14], s. 1, 2.

²⁵ APW OKZ, GZP, sygn. 13 [15], s. 13; *Birkner. Adressbuch der Papierindustrie Europas*, Berlin 1944, s. I 103.

Po zakończeniu działań wojennych niezniszczony, wymagający jedynie niewielkich remontów zakład, zajmujący wraz z przyległymi gruntami ponad 7 ha, na których rozrzuconych było 16, głównie drewnianych, różnej wielkości budynków²⁶, został przejęty przez władze polskie. Utworzoną w marcu 1946 r. Wytwórnę Naczyń z Miazgi Drzewnej w Wilkanowie pow. Bystrzyca oddano pod zarząd Nowobystrzyckiej Fabryki Papieru²⁷. Początkowo jedynie zabezpieczono zakład, a produkcję wznowiono dopiero w sierpniu 1947 r.²⁸, po włączeniu go do Głuchołaskich Zakładów Papierniczych pod nazwą Fabryka Naczyń Impregnowanych z Miazgi Drzewnej w Wilkanowie.

W pierwszych latach nie osiągnięto zaplanowanej wielkości produkcji. Na koniec 1947 r. plan dotyczący produkcji naczyń wykonano w 47,3%, ale plan produkcji ścieru wykonano z nadwyżką – 150%. Rok później wskaźnik ten dla wyrobów tłoczonych ze ścieru spadł do 31,7%, a dla tacek z tektury – do 12%. Z zaplanowanych 350 ton ścieru wyprodukowano 198 ton (56%)²⁹. Powody były różne. Jak wynika ze sprawozdania za rok 1948, częsty niski stan wody napędzającej turbiny powodował liczne przestoje w pracy zakładu. Wskazywano także na niewielką liczbę zamówień, powodowaną brakiem zapotrzebowania na naczynia na rynku krajowym, zaznaczając jednocześnie, iż przedwojenna produkcja nastawiona była na eksport³⁰. Problemy ze zbytem i przestarzałym parkiem maszynowym niemogącym zapewnić ciągłości pracy wpływały na nierentowność fabryki, której wykaz wydajności w 1949 r. określono negatywnie³¹. Dodatkowo sytuację pogarszało nadmierne zatrudnienie. W 1948 r. w fabryce pracowało 90 osób i planowano dalsze przyjęcia³². Dla porównania pod koniec działań wojennych zakład zatrudniał ok. 45 osób³³.

Utrata rynków zagranicznych, a także niewielkie zainteresowanie tego typu wyrobami nowo tworzącego się rynku powojennego powodowało, iż magazyny były pełne, choć fabryka tylko w połowie wykorzystywała moce produkcyjne. Dalszą konsekwencją tego stanu było zmniejszenie asortymentu produkowanych naczyń. O ile jeszcze w 1944 r. wytwarzano ok. 70 rodzajów różnych wyrobów tłoczonych³⁴, to w 1948 r. – jedynie 4 rodzaje wiader o wadze od 1135 do 2435 g i dwa rodzaje mis 1200-2000 g. Z tektury tłoczono 7 rodzajów tacek³⁵. Od 1950 r. zaprzestano produkcji wiader, a do 22 rodzajów zwiększono asortyment tacek tekturowych i wznowiono produkcję wanierek w trzech rodzajach³⁶.

²⁶ APW OKZ, GZP, sygn. 13 [15], s. 7.

²⁷ *Bystrzyckie Zakłady Wyrobów Papierowych szukają dróg rozwoju*, „Przegląd Papierniczy” 1988, nr 5, s. 177.

²⁸ J. Czupiał, *Lokalizacja i rozwój przemysłu...* [4], s. 85.

²⁹ APW OKZ, GZP, sygn. 1, s. 39.

³⁰ APW OKZ, GZP, sygn. 21 s. 38.

³¹ APW OKZ, GZP, sygn. 3, s. 93.

³² APW OKZ, GZP, sygn. 21, [30], s. 40.

³³ APW OKZ, GZP, sygn. 13 [15], s. 8.

³⁴ *Ibidem*, s. 30.

³⁵ APW OKZ, GZP, sygn. 3, [31], s. 31.

³⁶ APW OKZ, GZP, sygn. 2, s. 6.

Ze względu na pogarszający się stan techniczny maszyn, rozproszenie na dużej przestrzeni obiektów zagrażających bezpieczeństwu pracy oraz problemy komunikacyjne (zakład nie posiadał własnych środków transportu, a wyroby dowozić należało do oddalonej o 10 km stacji kolejowej w Bystrzycy Kłodzkiej) podjęto decyzję o przeniesieniu fabryki.

Wybór nowej lokalizacji padł na Bystrzycę Kłodzką. 26 sierpnia 1950 r. zarząd Głuchołaskich Zakładów Papierniczych (GZP) przejął od Wrocławskiej Dyrekcji Przemysłu Miejskowego dawne Warsztaty Mechaniki Precyzyjnej i Budowy Maszyn Franza Kuhlmana (Franz Kuhlman Werkstätten für Präzisionmechanik und Maschinenbau) przy ul. Zamenhoffa³⁷. W tym samym roku przystąpiono do budowy holendrowni oraz przeniesiono część urządzeń z Wilkanowa do Bystrzycy³⁸.

Początkowo w Bystrzycy wykonywano formy chlebowe, które następnie dowożono do Wilkanowa, gdzie je wykańczano³⁹. W dalszym ciągu przystosowywano zakład w Bystrzycy do przejęcia całości procesów produkcyjnych. Istniejące pomieszczenia adaptowano na suszarnie, lakiernie oraz halę pras.

5 lipca 1952 r. w komorze lakierniczej w zakładzie w Wilkanowie w wyniku samozapłonu wybuchł pożar. Zniszczona została lakiernia, maszynownia oraz szlifiernia. W tymże roku zakończył się proces adaptacji hal w Bystrzycy, dokąd przeniesiono już większą część maszyn. Po blisko rocznym przestoju w połowie 1953 r. wznowiono produkcję. W tym samym czasie nazwę zakładu zmieniono na Głuchołaskie Zakłady Papiernicze Fabryka Wyrobów Papierowych w Wilkanowie. Wytwarzano nadal ten sam asortyment wyrobów tłoczonych z masy drzewnej oraz tłoczone tace z tektury. Produkowano również tablice rejestracyjne do samochodów⁴⁰.

Na mocy zarządzenia z 18 czerwca 1951 r. z wyodrębnionych z GZP zakładów papierniczych z terenu Kotliny Kłodzkiej utworzono Bardeckie Zakłady Celulozowo-Papiernicze. Wśród nich znalazła się również interesująca nas fabryka w Wilkanowie, która ponownie zmieniła nazwę, tym razem na Bardeckie Zakłady Papiernicze Fabryka w Wilkanowie⁴¹. Kolejne zmiany nastąpiły 1 stycznia 1954 r.; z Bardeckich Zakładów Celulozowo-Papierniczych wyodrębniono zakład w Bystrzycy pod nazwą Bystrzyckie Zakłady Wyrobów Papierowych w Bystrzycy Kłodzkiej pod zarządem Zjednoczenia Przemysłu Przetworów Papierowych i Materiałów Biurowych w Łodzi⁴². Dwa lata później, po wprowadzeniu produkcji opakowań z tektury litej i falistej, zaprzestano wytwarzania naczyń tłoczonych, a wyrób opakowań z tektury stał się podstawą produkcji. Niedziałający zakład w Wilkanowie ostatecznie zlikwi-

³⁷ APW OKZ, GZP, sygn. 14.

³⁸ *Bystrzyckie Zakłady Wyrobów Papierowych...* [27], s. 177.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 178.

⁴¹ Zarządzenie Ministra Przemysłu Chemicznego z dnia 18 VI 1951 r., Dz. U. R.P. Nr 49, poz. 439.

⁴² Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju, Archiwum Działu Papiernictwa Współczesnego [dalej: MP ADPW], zespół Bystrzyckie Zakłady Wyrobów Papierowych [dalej: BZWP].

dowano w 1959 r., wyłączając go z Bardeckich Zakładów Celulozowo-Papierniczych⁴³.

Bezpośrednim spadkobiercą fabryki w Wilkanowie stał się zakład w Bystrzycy. Po zaprzestaniu produkcji naczyń z masy drzewnej w 1956 r.⁴⁴ tamtejszą linię technologiczną przystosowano m.in. dla potrzeb wojska. Utworzony dział „S” produkował m.in. figury bojowe i tubusy z masy celulozowo-makulaturowej oraz zbiorniki odrzucające o pojemności ok. 400 litrów do samolotów MiG, te ostatnie wyłącznie z masy celulozowej⁴⁵. W latach 1967-1968 uruchomiono produkcję wyprasek z masy papierowej dla potrzeb przemysłu motoryzacyjnego⁴⁶. Produkcję tę kontynuowano do końca lat 80. XX w.

THE HISTORY OF IMPREGNATED GROUNDWOOD UTENSILS PLANT IN WILKANÓW

Summary

By the end of the 60's of the 19th century more than ten plants producing groundwood were established in the Kłodzko Land. One of them was the grinder plant in Wolfelsdorf owned by Paul Hainke. In 1919 the plant was bought by Erich Frost. After modernization in the middle of the 20's of the 20th c. a very peculiar production started there of impregnated utensils made from groundwood. In the 30's and 40's the factory, named at the time *Erich Frost Ostdeutsche Holzstoffwerke*, employing nearly 60 workers, was producing mugs, buckets, tubs, ice holders and bread trays pressed from groundwood and trays and other coasters pressed from cardboard. All in all the production comprised about 70 kinds of different products sold both to the house and foreign markets under „Silesia Holzstoffwaren” brand name. After the Second World War the plant was nationalized by Polish authorities and resumed its production in August 1947. The loss of foreign markets and very little interest in this type of product in the country, obsolete machines, lack of investment as well as a number of other factors brought about the gradual decline of the plant. In 1948 Fabryka Naczyń Impregnowanych z Miazgi Drzewnej (Impregnated Wood Pulp Utensils Plant) in Wilkanów produced just four types of pails and two types of bowls. An assortment of seven kinds of trays were pressed in cardboard. In 1950 some production processes were moved 10 km away to Bystrzyca Kłodzka. On July 6, 1952 the plant in Wilkanów was destroyed in a fire.

⁴³ MP ADPW, zespół Bardeckie Zakłady Celulozowo-Papiernicze [dalej: BZCP].

⁴⁴ MP ADPW, zespół BZWP [42]; *Bystrzyckie Zakłady Wyrobów Papierowych...* [27], s. 177.

⁴⁵ S. Kocańda, *Produkcja wyprasek z masy papierowej i giętkich rur papierowych do nadmuchu powietrza w samochodach*, „Przegląd Papierniczy” 1988, nr 5, s. 182, oraz na podstawie informacji uzyskanych od byłego kierownika działu „S”.

⁴⁶ *Bystrzyckie Zakłady Wyrobów Papierowych...* [27], s. 177; S. Kocańda, *Produkcja wyprasek...* [45].

The production was resumed the following year in Bystrzyca. On January 1, 1954, based on the former plant in Wilkanów, Bystrzyckie Zakłady Wyrobów Papierowych (Paper Products Plant in Bystrzyca) was founded. In 1956 the production of impregnated utensils was abandoned and the existing production line was adjusted to meet the needs of military and automotive industry. That kind of production continued up to the 80's of the 20th century.

*Tranlation
Aneta Ożga*

GESCHICHTE DER FABRIK FÜR IMPRÄGNIERTE GEFÄSSE AUS HOLZSCHLIFF IN WILKANÓW

Zusammenfassung.

Am Ende der 60-iger Jahre des 19. Jahrhunderts sind auf dem Gebiet des Glatzer Talkessels etwa zehn Werke entstanden, in denen Holzschliff hergestellt wurde. Ein Werk war die dem Paul Hainke gehörende Holzstofffabrik in Wolfelsdorf. Im Jahre 1919 wurde der Betrieb von Erich Frost angekauft.

Nach der Modernisierung in der Mitte der 20-iger Jahre des 20. Jahrhunderts hat man dort angefangen, eigenartige Typen von Papierartikeln, d.h. die imprägnierten Gefäße aus Holzschliff, herzustellen. In den

30-iger und 40-iger Jahren produzierten die fast 60 Mitarbeiter der Fabrik unter dem Firmennamen „Erich Frost Ostdeutsche Holzstoffwerke“ die aus Holzschliff gepressten Becher, Eimer, Wannen, Eisbecher und Brotkörbchen sowie die aus Pappe gepressten Tablettts und verschiedene Untersätze. Insgesamt waren das ca. 70 Produktarten, die sowohl auf dem inländischen Markt als auch im Ausland unter dem Handelszeichen „Silesia Holzstoffwaren“ verkauft wurden.

Der nach dem zweiten Weltkrieg von polnischen Verwaltungsbehörden nationalisierte Betrieb hat die Fertigung im August 1947 wieder aufgenommen. Der Verlust von ausländischen Märkten sowie geringes Interesse an solchen Produkten auf dem Binnenmarkt, veraltete Maschinen, Fehlen von Investitionen und viele andere Faktoren haben den langsamen Verfall des Betriebes bewirkt. Im Jahre 1948 produzierte die Fabrik für Imprägnierte Gefäße aus Holzschliff in Wilkanów nur noch 4 Typen von Eimern und 2 Typen Schüsseln. Aus Pappe hat man 7 verschiedene Typen Tablettts gepresst.

Im Jahre 1950 wurde ein Teil der Produktionsprozesse in die 10 km entfernte Stadt Bystrzyca Kłodzka verlegt. Am 6. Juli 1952 zerstörte ein Brand den Betrieb in Wilkanów. Ein Jahr später begann in Bystrzyca erneut die Fertigung. Am 1. Januar 1954 hat man auf der Basis des ehemaligen Betriebes in Wilkanów die Werke für Papierprodukte in Bystrzyca (Bystrzyckie Zakłady Wyrobów Papierowych) gegrün-

det. Im Jahre 1956 wurde die Produktion der imprägnierten Gefäße eingestellt und die bestehende Fertigungsstraße an die Bedürfnisse der Rüstungs- und Automobilindustrie angepasst. Diese Fertigung erfolgte bis Ende der 80-iger Jahre des 20. Jahrhunderts.

*Übersetzt von
Janusz Mrówka*

O OCHRONIE DZIEŁ SZTUKI INŻYNIERSKIEJ PRZEMYSŁU PAPIERNICZEGO

Na co dzień nie zdajemy sobie sprawy z faktu, że otoczeni jesteśmy dziełami sztuki inżynierskiej, które kształtują świadomość i kulturę materialną człowieka. Dążność do utrwalania osiągnięć jest zjawiskiem normalnym, które przyczynia się do zachowania historii postępu ludzkiego. Każdy przecież stary przedmiot w postaci maszyny, przyrządu, konstrukcji itp. może być traktowany nie jako wysłużony wyrób, lecz jako przedmiot będący zabytkiem kultury, techniki i sztuki. Przedmiot ten reprezentuje myśl techniczną minionych czasów, wysiłek twórców oraz kunszt wykonawczy, a przede wszystkim dokumentuje etapy rozwoju techniki.

Powinnością środowisk technicznych jest ochrona zabytków techniki, bez których nie byłby możliwy żaden rozwój. Sens rozwoju polega na modernizacji przemysłu poprzez wymianę wysłużonych urządzeń na nowocześniejsze, wydajniejsze, efektywniejsze w eksploatacji, które w konsekwencji doprowadzają do zmian w organizacji i technologii produkcji.

Niemożliwe i niecelowe byłoby zachowywanie wszystkiego, co nas otacza. Nie ma potrzeby ochrony wszystkich obiektów technicznych. Ochrona winna być przeprowadzana w oparciu o wnikliwą selekcję przez ludzi specjalizujących się w danej dziedzinie.

W latach 60. w organizowanym wówczas Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju Michał Kowalski zaczął tworzyć kolekcję starych, wysłużonych urządzeń wykorzystywanych w przemyśle papierniczym. Z jego inicjatywy zebrano i odrestaurowano wiele urządzeń służących do czerpania papieru, takich jak stare prasy, formy czerpalne, oraz wiele przedmiotów związanych z maszynową produkcją papieru, które stały się już zabytkami techniki. Oczywiście, zbierano tylko takie urządzenia, których wymiary i waga pozwalały na umieszczenie ich w salach zabytkowej budowli. W tym czasie zgromadzono również wiele modeli maszyn i urządzeń papierniczych wykonanych przez uczniów szkół zawodowych, które w swej naturalnej wielkości nie mogły być eksponowane. W zbiorach znalazło się też sporo starej aparatury do badań wyrobów papierniczych, która jednak nie doczekała się prezentacji ze względu na bardzo zły stan oraz brak możliwości jej odrestaurowania. Na dziedzińcu Muzeum znalazł miejsce dawny gniotownik do rozdrabniania makulatury i celulozy oraz rafka. Taki był początek zachowywania dla potomnych zabytków techniki w przemyśle papierniczym. W dniu otwarcia Muzeum, tj. 26 lipca 1968 r., ekspozycja ta stała się – obok części poświęconej wyłącznie historii papiernictwa

i historii duszniczej papierni – elementem tworzącym wspaniałą ośrodek kultury, który gromadzi eksponaty dawnej techniki – skarbnicę pamiątek przeszłości.

Kontynuując dzieło kolekcjonowania wysłużonych urządzeń papierniczych, do posiadanych już przez Muzeum starych przedmiotów dołączono w latach 1980-2004 wiele przyrządów zebranych w zakładach papierniczych. W ten sposób powstała licząca ponad 70 egzemplarzy wspaniała kolekcja starej aparatury laboratoryjnej. Pochodzące z lat 1895-1970 urządzenia służyły niegdyś do badania mechanicznych, chemicznych i optycznych właściwości surowców i wyrobów papierniczych. Starannie odrestaurowana aparatura, której przywrócono dawne piękno formy przemysłowej, jest obecnie jedną z najcenniejszych kolekcji tego typu w Europie. Dzisiaj tworzy unikatową ekspozycję, która jest kolejnym wkładem w dzieło ochrony zabytków techniki i dóbr kultury materialnej.

Kwalifikacja i ocena zabytku techniki

Aby zakwalifikować dany obiekt jako zabytek muzealny i dokonać oceny jego wartości zabytkowej, należy posłużyć się konkretnymi kryteriami. *Instrukcja ewidencjonowania zabytków techniki*¹ wyróżnia zasadnicze kryteria oceny wartości zabytkowej. Są to:

- kryterium postępu technicznego,
- kryterium metrykalne,
- kryterium stopnia zachowania substancji oryginalnej zabytku,
- kryterium rzadkości występowania,
- kryterium położenia obiektu,
- kryterium wartości historycznej i artystycznej.

Według powyższych pojęć trudno jest określić wartość rzeczywistą zabytku. Jeżeli już obiekt techniki uzyskuje kwalifikację zabytkową, to dla muzeum, w którym się znajduje, istotna zaczyna być jego wartość rzeczywista. Każda ocena nieoparta wyraźnymi regułami jest subiektywna i może budzić wątpliwości, zwłaszcza jeżeli w przyjętych kryteriach brak jest elementów uściślających wycenę.

Zabytek techniki nie podlega tym prawom wartościowania co dzieła sztuki. Nie istnieje, przynajmniej u nas, rynek antyków techniki w takim pojęciu jak rynek sztuki, w szczególności malarstwa czy rzeźby bądź sztuki użytkowej. Podejmowane są natomiast działania służące poszanowaniu dorobku cywilizacyjnego, co siłą rzeczy zmusza do kwalifikowania również zabytków techniki.

Przedstawiona metoda wartościowania zabytków techniki w wielkościach rzeczywistych została zastosowana w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju dla dość szczególnego zakresu. Wiąże się ona bowiem z bardzo wąską dziedziną sztuki inżynierskiej, jaką jest metrologia, i do tego związana wyłącznie z papiernictwem.

¹ K. Rosińska, *Instrukcja ewidencjonowania zabytków techniki*, Warszawa 1985, za: A. Paszkiewicz, *Projekt założeń karty ochrony zabytków techniki*, Materiały na sesję „Ochrona zabytków techniki w okresie modernizacji przemysłu”, Warszawa 30-31 marca 1987 r., s. 2-3.

Jest to młoda dziedzina miernictwa, która liczy nieco ponad 100 lat. Jest jednak na tyle charakterystyczna, że warta jest zachowania, gdyż na jej rzecz pracowały duże wytwórnie precyzyjnej i dziś już unikatowej aparatury.

Postęp cywilizacyjny, jaki dokonywał się w tej dziedzinie techniki, powodował systematyczne wycofywanie starych urządzeń, które ze względu na formę i ciekawe rozwiązania techniczne oraz niewielkie gabaryty są wdzięcznym obiektem do ekspozycji w muzeach techniki.

Aparatura zgromadzona dzięki staraniom Muzeum Papiernictwa w Dusznikach i Komisji Historycznej Stowarzyszenia Papierników w Łodzi posiada niewątpliwie cechy zabytków techniki według wszystkich kryteriów oceny. Starannie odrestaurowana tworzy dziś, jak już wspomniano, ciekawą i unikatową ekspozycję.

Kolejnym konsekwentnym krokiem było dokonanie wyceny obiektów dziś już będących zabytkami techniki. Posłużono się tutaj *Společnou Kartą Ochrany Zabytków Techniki*² oraz własnym doświadczeniem w tym zakresie. Do określania wyceny przyjęte zostały cztery kryteria z sześciu, jakie prezentuje *Karta...*, przy czym każde z tych czterech kryteriów posiada trzy poziomy oceny. Każdemu poziomowi przyporządkowano określoną liczbę punktów. Przy zastosowaniu tej metody subiektywność oceny zawężono do minimum, gdyż niektóre parametry są bezdyskusyjne. Oczywiście, przyjęty podział nie ma charakteru uniwersalnego i nie można go stosować bezkrytycznie do innych rodzajów urządzeń mających cechy zabytku techniki. Jest to jednak metoda, którą – przy modyfikacji systemu – można zastosować do innych grup czy rodzajów zabytków techniki.

Ocena zabytku w punktach pozwala na finalną ocenę w wartościach rzeczywistych przy założeniu rzeczywistej wartości jednego punktu. Przyjęcie wartości punktu wymaga pewnej analizy ekonomicznej, by finalna wartość urządzeń była możliwie realna. Niemniej jednak, bez względu na wartość punktu, relacje i proporcja wyceny poszczególnych obiektów w określonej grupie będą zachowane.

Dla konkretnej grupy zabytków techniki – dla aparatury metrologicznej do badania właściwości surowców papierniczych i papieru – opracowano następujące kryteria wyceny.

1. Kryterium wieku, czyli tzw. kryterium metrykalne

Kryterium podzielono na trzy strefy czasowe, w których urządzenia te zostały wytworzone:

- do 1929 roku 14 do 20 punktów
- od 1930 do 1950 roku 6 do 13 punktów
- po 1950 roku 0 do 5 punktów

Uwzględnione w tym podziale strefy czasowe charakterystyczne są dla faz rozwoju tej dziedziny miernictwa, a tym samym wiążą się ze wzrostem liczby przyrzą-

² *Společna Karta Ochrany Zabytków*, „Materiały Polskiego Towarzystwa Historii Techniki” 1988, nr 1, s. 4-5.

dów na rynku. Seryjna produkcja urządzeń pomiarowych sięga początkiem lat 70. XIX w., a podjęta została z powodu wzrastającej potrzeby precyzyjnego określania cech badanych produktów. Kiedy przestała już wystarczać ocena organoleptyczna, zaczęto konstruować przyrządy, które zastąpiły w ocenie zmysły ludzkie³. Trzeba tu nadmienić, że urządzenia, które sprawdziły się w praktyce, wprowadzono do produkcji na wiele lat, do czasu gdy zostały zastąpione przez nowocześniejsze modele.

2. Kryterium częstotliwości występowania obiektu techniki

Częstotliwość spotkania zabytku wyraźnie zależy od następujących czynników:

- wielkość produkcji w poszczególnych przedziałach czasowych,
- wielkość zapotrzebowania przez ówczesne zakłady przemysłowe,
- zdolności finansowe firm na zakup,
- trendy w metodach oceny wyrobów itp.

Aparatura pomiarowa była stosunkowo droga i nie wszyscy zdecydowali się na jej zakup, a niektóre firmy wręcz uważały ją za zbędną. Niektóre urządzenia wprowadzane były do przemysłu papierniczego selektywnie i w jednostkowych egzemplarzach, co ma szczególne znaczenie w przypadku tych, które dotrwały do naszych czasów. Były także przyrządy popularne, używane przez wszystkich producentów papieru, i wiele z nich dotrwało do dzisiaj. Szczególnego znaczenia nabierają te zabytki techniki, które występują niesłychanie rzadko.

Gradacja częstotliwości występowania przedstawia się zatem następująco:

– występowanie rzadkie	30 do 50 punktów
– występowanie częste	16 do 29 punktów
– występowanie bardzo częste	0 do 15 punktów

3. Kryterium stanu zachowania

Odnalezione egzemplarze zabytków techniki charakteryzowały się zazwyczaj dużym stopniem wyeksploatowania podzespołów, zniszczenia przez czas i niewłaściwe przechowywanie. Praktycznie rzecz biorąc, nie kwalifikowały się do ekspozycji ze względu na nieestetyczny wygląd i ogólny stan zaniedbania. Z reguły każdy obiekt przed wyeksponowaniem w Muzeum musiał zostać poddany zabiegom konserwatorskim, które miały przywrócić mu dawne piękno formy przemysłowej. Natrafiono również na obiekty, które ze względu na staranne przechowywanie nie wymagały specjalnych zabiegów.

Rozpatrując stan zachowania zabytku, ocenę można przeprowadzać dopiero po spełnieniu przez ten obiekt warunków ekspozycji. I wówczas ocenić można stan techniczny, kompletność, oryginalność części itp.

³ M. Szymczyk, *Śląskie papiernictwo w okresie industrializacji kapitalistycznej*, Duszniki Zdrój 2000, s. 211-212.

Ponieważ stan zachowania zawsze odbiega od ideału, przyjęto następujące jego oceny:

– bardzo dobry stan z możliwością użytkowania	16 do 20 punktów
– dobry stan, kompletny, oddający istotę działania	9 do 15 punktów
– słaby stan, niekompletny	0 do 8 punktów

4. Kryterium poziomu technicznego

Jak w każdej dziedzinie techniki, również w tej związanej z miernictwem pewne parametry techniczne uzyskać można przy pomocy niewielkich środków technicznych, z kolei inne wymagają szczególnego zaangażowania wysoko zaawansowanej mechaniki precyzyjnej, optyki itp. Urządzenia pomiarowe były wytwarzane przez zakłady produkcyjne o wysokim poziomie technologii przemysłowej. Zaznaczyć trzeba, że forma architektoniczna, czyli – jak byśmy dzisiaj to określili – forma przemysłowa, nadawała tym urządzeniom pewien styl i piękno, akcentowane w zastosowanych materiałach oraz w kolorystyce. Przyjęto zatem następującą gradację poziomu technicznego obiektu:

– wysoki poziom techniczny wg ówczesnych możliwości technicznych	32 do 60 punktów
– średni poziom techniczny	16 do 31 punktów
– proste, nieskomplikowane technicznie urządzenie	0 do 15 punktów

Łączna liczba punktów z czterech prezentowanych kryteriów może być podstawą do określenia wartości rzeczywistej ocenianego obiektu technicznego w złotych. Jak już wspomniano na wstępie, przyjęcie przez Muzeum wartości punktowej i określanie wartości jednego punktu w złotych pozwoliło na wycenę obiektu. Taki sposób ma tę zaletę, że jakiegokolwiek zmiany wartości złotego mogą bez przeszkód powodować zmiany wartości eksponowanych zabytków techniki. Trzeba tu również zaznaczyć, że do oceny według przedstawionych kryteriów należy angażować specjalistów z danych dziedzin techniki, znających jej historię.

Pojawia się pytanie, czy koszt konserwacji zabytku techniki powinien wywierać wpływ na wycenę opartą o przedstawione kryteria. Wszystko wskazuje na to, że nie, gdyż np. przeprowadzenie konserwacji dwóch jednakowych urządzeń, z których jedno wymaga dużego nakładu pracy, by przygotować je do ekspozycji, a drugie nie wymaga pracy wcale, nie oznacza, że powinny posiadać różną wartość muzealną. Należy zatem przyjąć zasadę, by kosztów remontu i konserwacji nie łączyć z finalną wartością zabytków techniki.

Powyższą metodę oceny i wyceny urządzeń metrologicznych, służących do określania właściwości surowców papierniczych i papierów, zastosowano w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju. Pozwoliło to na uporządkowanie kolekcji i ocenę jej wartości.

ON PROTECTING ENGINEERING ARTIFACTS OF PAPERMAKING INDUSTRY

Summary

For many years the Museum of Papermaking in Duszniki Zdrój has been collecting historic devices for measuring the qualities of papermaking materials and paper. The collection of over 70 pieces was created which now boasts to be one of the most valuable collections of this type in Europe (the oldest devices date back to the 19th century). After conservation works the evaluation of the collection was carried out. The method applied was based on four criteria: the age of particular pieces, frequency of occurrence, preservation and technical levels. The method designed for evaluating measuring devices, after being properly adjusted, can be applied to evaluation of technical historic items not related to papermaking.

*Translation
Aneta Ożga*

ÜBER DEN SCHUTZ DER INGENIEURKUNSTWERKE DER PAPIERINDUSTRIE

Zusammenfassung

Seit den 60-iger Jahren sammelt das Papiermuseum in Duszniki Zdrój die historischen Einrichtungen zur Prüfung der Eigenschaften von Papierrohstoffen und Papier. Es ist gelungen über 70 Einrichtungen zu sammeln, die heute eine der wertvollsten solcher Sammlungen in Europa bilden. Nach den durchgeführten Pflegearbeiten ist man an die Abschätzung der Sammlungen herangegangen. Dabei wurde das eigene an 4 Kriterien angelehnte Verfahren eingesetzt. Zu den Kriterien gehören: Alter der einzelnen Objekte, Häufigkeit des Vorhandenseins, Erhaltungszustand und technisches Niveau. Dieses zur Abschätzung von historischen in der Papierindustrie eingesetzten und für Messgeräte geeignete Verfahren kann nach entsprechender Anpassung auch bei der Abschätzung von Technikdenkmälern verwendet werden, die nicht mit der Papierindustrie verbundenen sind.

*Übersetzt von
Janusz Mrówka*

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Opracowanie:
Krzysztof Widziński
Jacek Jędrysiak
Wrocław

Rocznik Muzeum Papiernictwa
2007, t. I
ISSN 1897-7685

NEGOCJACJE W SPRAWIE SPRZEDAŻY TARTAKU PRZEZ MIASTO DUSZNIKI MŁYNARZOWI IGNATZOWI KIRCHVOGLOWI

Tekst oryginalny

Stempel ist bei der Auflassung liquidirt

Verhandelt Reinerz der 15 (fünfzehnten)
Januar 1874 (einthausend acht hundert
Vier und siebenzig.)

Zwischen
der

Stadtgemeinde Reinerz; vertreten durch den Bürgermeister
Paul Dengler, legitimirt durch General Vollmacht vom
13 Dezember 1872

und

dem Mühlerbesitzer Jgnatz Kirchvogel von hier, wurde heut
folgender Kauf Vertrag geschlossen.

§1.

Die Stadtgemeinde Reinerz verkauft die dem Mühlenbesitzer
Ignatz Kirchvogel gegenüber gelegene Brettmühle Grundbuch
Nro. 420 (vier hundert und zwanzig) Reinerz an den
Mühlenbesitzer Ignatz Kirchvogel hierselbst in Gemäsheit
a. der Bietungs Verhandlung vom 18 April 1873
b. des Magistrats Beschlusses vom 19 April 1873
c. des Stadtverord nete Beschlusses von 23 April 1873
d. des Genehmigungs Reskripts der Königlichen
Regierung zu Breslau vom 18 Juni 1873 I IX 1070.
für das im Bietungs-Verfahren errichte Bestgebot von
2710 rs¹. mit Warten zwei Tausend sieben hundert zehn Thaler.

¹ Reichsthaler

§2.

Der Verkauf geschieht in Pausch und Bogen. Wegen der Größe
Der Grundfläche, Beschaffenheit des Grundstück im des Gebäudes
sowie des Werkes wird keine Gewähr geleistet. Die Grenzen
sind genau durch Grenzsteine bezeichnet. Eine vom Kataster-
Controleur Rother gefertigte Karte ist im Besitze eines
Jeden der Kontrahenten.

§3.

Der Kaufpreis beträgt:2710rs
In Worten zwei Tausend sieben hundert zehn
Thaler.

Auf das Kaufgeld werden angerechnet.

1. die von Kirchvogel gezahlte
Caution von.....100rs.
i.w. ein hundert Thaler.

2. die Am 1 Oktober 1873 von
Kirchvogel gezahlten.....910rs.
i. w. Neun hundert zehn
Thaler.

_____ Ta 1010rs.....1010rs.

i.w. ein Tausend zehn Thaler.

Den Restbetrag mit..... 1700rs.

i.w. ein Tausend sieben hundert Thaler beläst
die Stadtgemeinde dem Käufer und wird dieser
Betrag zur Sicherheit der Stadtgemeinde auf
den, dem Kirchvogel gehörenden Grundstücken
und Gebäuden und zwar speciell auf seinem
Wohehause und der Brettmühle zur gemein-
samen Mithaft eingetragen. Herr Kirchvogel
verspricht die Hypotheken. Bestellungen noch heute _____
zu veranlassen. Somit ist das Kaufgeld mit 2710 rs.
i. w. zwei Tausend sieben hundert zehn
Thaler belegt.

§4.

Käufer übernimmt die von dem Grundstück zu entrichtende Gebäudesteuer welche zur Zeit zwei Silbergroschen beträgt und die sonst Seitens der kompetenten Behörden zu reparirenden Abgaben.

§5.

An Beilast erhält Käufer:

- einen Wendehaken
- ein Schaeleisen
- eine schadhafte Theil Axt.
- ein Beil
- eine schadhafte Feile
- ein Schrenkeisen
- ein Schnittmesser
- zwei Eisstachel
- zwei Klotzstachel
- zehn eiserne Klammern
- zwei Hobzschlängel
- eine höbzerne Krücke
- eine eisernen Hammer mit Hobzstiel
- einen esernen Schraubenschlüssel
- eine schadhafte Säge

Für die Güte und beschaffenheit der beilasszücke wird keine Gewähr geleistet.

§6.

Das Mühlengebäude war bis 18ten (achtzehnten) October 1877 (ein Tausend ach hundert sieben und siebzig) auf Grund der Police Nro. 172,120 bei der Väterländischen Feuer-Versicherungen Gesellschaft in Elberfeld in Höhn von 447 rs. i.w. vier hundert sieben und vierzig Thalere gegen Feuersgefahr versichert. Käufer verpflichtet sein gesamtes verhaftetes Besitzthum speciell aber die Brettmühle und das Wohehaus zum Tapwerthe gegen Feuersgefahr zu versichere und verpfändet die Feuerskassen. Gelder für die Hypotheken Fodrerung der Stadtgemeinde.

§7.

Käufer verpflichtet sich für sich und seine Rechts und Besitznachfolger für immer und ewigen Zeiten die Barriere am Mühlgraben längs des Weges nach der Mühle des Joseph Bandt von der Brettschneidemühle ab, bis zu der Brücke über dem Joseph Brandtschen Mühlgraben bei der Hintermühle von des letzterne Gehäft auf seine Kosten stets in baulichen Zustand zu versetzen darin zu erhalten und dafür zu sorgen, dass sie anständig aussieht.

§8.

Käufer übernimmt die Kauf-Auflassungs und die enigen Kosten welche in Folge Bildung eines neuen Grundbuchblattes entstehen. Alle sonstigen baaren Auslagen als Insertionsgebühren pp.2 insoweit er von jedem Thaler der Zu-

Schlagssumme halben Groschen oder sechs Pfennige als Entschädigungssumme resp.3 Aufgeld zahlt.

§9.

Käufer verpflichtet sich für sich und seine sämtlichen Rechtsnachfolger der Stadtgemeinde Reinerz, worunter das Bad und Stadt verstanden wird, die Bretter zu den ortsüblichen Preisen vorzugsweise vor Anderen zu schneiden.

Ignatz Kirchvogel
DENGLER Burgemeister für die
Stadtgemeinde Reinerz

² per procura.

³ respektive

Tłumaczenie

Pieczeń zlikwidowana
przez przeniesienie⁴

Negocjacje Duszniki⁵
15 (piętnastego) stycznia
1874 (tysiąc osiemset siedemdziesiąt cztery)

Pomiędzy

Gminą miejską Duszniki⁶, reprezentowaną przez burmistrza
Paula Denglera⁷, uprawnionego przez Generalne Pełnomocnictwo
z 13 grudnia 1872

i

Posiadaczem młyna Ignatzem Kirchvogel stąd, zostały dzisiaj
zamknięte umową kupna.

§1.

Gmina miejska Duszniki sprzedaje leżący naprzeciwko posiadacza młyna
Ignatza Kirchvogel tartak księga gruntowa nr 420 (czterysta dwadzieścia) Duszniki
posiadaczowi młyna Ignatzowi Kirchvogel w tym miejscu w zgodzie z

- a. Przebiegiem rokowań z 18 kwietnia 1873.
- b. Decyzją magistratu z 19 kwietnia 1873.
- c. Zatwierdzeniem decyzji z 23 kwietnia 1873.
- d. Odpisem zezwolenia Rządu Królewskiego
z Wrocławia⁸ z 18 czerwca 1873 I IX 1070.

Dla przedstawionej transakcji ustalono cenę w wysokości
2710 rs.⁹ słownie dwa tysiące siedemset dziesięć talarów¹⁰.

§2.

⁴ Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim, Akta miasta Duszniki, sygn. 1852, s. 185-186v.

⁵ W oryginale R einerz.

⁶ Gminę miejską Duszniki tworzyło miasto Duszniki i Zdrój.

⁷ Burmistrz Dusznik Zdroju od 1867 r. – autor *Geschichte des Bades Reinerz*, Bad Reinerz 1903.

⁸ W oryginale Breslau.

⁹ Reichstalar (pol. *talar Rzeszy*): moneta obowiązująca na terenie Rzeszy Niemieckiej, ustanowiona na zjeździe w Lipsku w 1566. W Prusach nazwa przyjęta w 1750 r. Występował jako moneta srebrna o wartości 1/14 kolońskiej marki srebrnej (16.702 g). W 1856 r. oficjalnie zastąpiony przez Vereinsthaler o wadze 16 2/3 g srebra.

¹⁰ Por. przyp. 9.

Transakcję realizuje się w ryczałcie i papierze. Z powodu wielkości, wartość gruntu w pieczywie jak też w usługach będzie uiszczana bez rąkojmi. Granice oznaczono dokładnie kamieniami granicznymi. Jedna z przygotowanych przez kosztorysanta katastralnego Rethera map jest w posiadaniu każdego z kontrahentów.

§3.

Cena kupna wynosi:2710 rs.
Słownie dwa tysiące siedemset dziesięć talarów.

W cenę kupna są wliczone.

1. Zapłacona przez Kirchvogla
kaucja w wysokości 100 rs.
sł. sto talarów.
2. Zapłacone 1. października 1873
przez Kirchvogla. 910 rs.
sł. dziewięćset dziesięć talarów.

Razem 1010 rs 1010 rs.
sł. tysiąc dziesięć talarów.

Reszta w wysokości..... 1700 rs.
sł. tysiąc siedemset talarów pozostawia
gmina miejska nabywcy i ta kwota zostaje zaksięgowana
dla zabezpieczenia gminy miejskiej
na tych, należących do Kirchvogla gruntach
i budynki, a zwłaszcza specjalnie na jego
magazynie i tartaku do wspólnego przeznaczenia. Pan Kirchvogel
zaciąga hipotekę. Postanowienia jeszcze dzisiaj _____
do realizacji. Zatem cena kupna razem wynosi 2710 rs.
sł. dwa tysiące siedemset dziesięć talarów.

§4.

Nabywca przejmuje te spośród gruntów,
po spłaceniu podatku od nieruchomości, który do tego czasu wynosi dwa
grosze srebrne¹¹ i którą opłatę obie strony kompetentnej władzy mają uiścić.

§5.

W obciążeniu nabywca otrzymuje:

kantownik
oblupiarke kory
uszkodzoną część siekiery
siekiere
uszkodzony gładzik
łom żelazny
nóż do cięcia
dwa kowadła
dwa pnie ościeniowe
dziesięć żelaznych klamr
dwa młoty drewniane
jedną Kulkę drewnianą
żelazny młot z drewnianym trzonkiem
uszkodzoną piłę
Dla dobra i jakości wypełnienia obciążenia zostanie to
przekazane bez rękojmi.

§6.

Budynek młyński był do 18. (osiemnastego) października
1877 (tysiąc osiemset siedemdziesiąt siedem)
na polisie ziemskiej nr 172,120 w Państwowym Zakładzie
Ubezpieczeń Pożarowych w Elberfeld in Höhn na 447 rs.
sł. czterysta czterdzieści siedem talarów
ubezpieczony przeciw pożarom. Nabywca zobowiązuje się całe swoje
mienie nieruchome a specjalnie tartak
i magazyn od niebezpieczeństwa ognia
ubezpieczyć i zastawić pieniądze na kasę ogniową dla
hipoteki własności gminy miejskiej.

§7.

¹¹ Grosze srebrne (niem. *Silbergroschen*) – wprowadzone w Prusach w 1821 r. monety o wartości 1/30 talara Rzeszy, nazywane tak, aby odróżnić je od wcześniejszych monet, por. przyp. 9.

Nabywca zobowiązuje się swoimi prawami i prawami następných posiadaczy na zawsze i wieczne czasy zaporę na młynówce¹² wzdłuż drogi do młyna Josepha Brandta od młyna chlebowego, do mostu nad młynowcem Josepha Brandta przy niższym młynie po ostatnim użyciu na swój koszt zawsze w dobrym stanie przestawić, tam utrzymywać i dbać o nią, tak że będzie przyzwoicie wyglądać.

§8.

Nabywca ponosi przeniesienie własności sprzedaży i inne koszty, Które powstają w następstwie wytworzenia się nowego wpisu w księdze katastralnej. Wszystkie pozostałe wydatki jak koszty umieszczenia z up.¹³ w tym wypadku on od każdego talara

dotatkową sumę pół grosza¹⁴ albo sześciu pfennigów¹⁵ jako rekompensatę resp.¹⁶ dopłatę zapłaci.

§9.

Nabywca zobowiązuje się osobiście i w imieniu wszystkich następców prawnych gminie miejskiej Duszniki pod czym Zdrój i miasto jest rozumiane, deski po miejscowych cenach szczególnie przed innymi ciąg.

*Ignatz Kirchvogel
DENGLER burmistrz
Gminy miejskiej Duszniki*

¹² W oryginale Mühlgraben (pol. *młynówka*).

¹³ W oryginale pp. (łac. *per procura*) – z upoważnienia.

¹⁴ Grosz: w XVIII w. była to moneta o wartości 1/24 reichstalara. Po reformie monetarnej przeprowadzonej w Prusach w 1821 r. wprowadzono silbergrosche (por. przyp. 7); grosz był również używany w systemie pruskim jako określenie 12-fenigowej monety, por. przyp. 6.

¹⁵ Pfennig (pol. *fenig*) – moneta miedziana używana w państwach niemieckich, w XVIII w. 288 pfennig = 1 reichsthaler, po reformie monetarnej w Prusach przeprowadzonej w 1821 r. wartość pfennigów ustalono: 30 silbergroschen=360 pfennig, po wprowadzeniu w 1873 jako obowiązującej, w Rzeszy Niemieckiej, waluty goldmark (marki złotej) ustalono, że 100 pfennig = 1 goldmark.

¹⁶ *respektive* – względnie, lub też.

RECENZJE

Roman Nowacki, *Duszniki Zdrój*, Opole 2005, 261 s.

Każda publikacja dotycząca historii regionalnej jest z zainteresowaniem przyjmowana przede wszystkim w środowisku lokalnym, funkcjonującym na opisywanym przez nią terenie. Popyt na tego typu wydawnictwa, tak o charakterze naukowym, jak i bardziej popularnym, nie słabnie i mimo wysiłków historyków zawodowych i pasjonatów przeszłości daleki jest do zaspokojenia. Dotyczy to także Ziemi Kłodzkiej. Zapewne zatem z uwagą i dużymi nadziejami czytelnicy sięgną po książkę Romana Nowackiego dotyczącą Dusznik Zdroju, jednego z kłodzkich kurortów, znanego nie tylko w Polsce.

Literatura na temat dziejów i współczesności Dusznik nie jest mała. Sporą ilość publikacji pozostawili niemieccy autorzy, na czele z napisanym przez wieloletniego burmistrza miasteczka Paula Denglera zarysem jego historii. Piśmiennictwo powojenne nie pokusiło się – z różnych przyczyn, tak merytorycznych, jak i politycznych – o pełne opracowanie dziejów Dusznik. Powstało jednak wiele artykułów i przyczynków, by wspomnieć choćby prace R. Grzelakowskiego. Potrzeba pełnego spożytkowania starszej literatury, zebrania wyników rozproszonych prac powojennych, a przede wszystkim wykorzystania materiałów archiwalnych i źródeł drukowanych jest tu oczywista.

Omawiana książka tej potrzeby jednak nie zaspokaja. Nie jest to zresztą intencją autora, który już we wstępie zaznacza, iż jego uwaga skupia się na okresie po 1945 r. Można byłoby to zaakceptować, gdybyśmy otrzymali istotnie zarys powojennych dziejów miasteczka. Wynik dwuletniej – jak informuje sam autor – pracy wszakże do tego nie doprowadził (o czym szerzej poniżej). Dyskusyjny jest zresztą sam wybór okresu, czyli koncepcja pracy. Wspomniany brak syntezy historii Dusznik pozwala postawić pytanie, czy ograniczanie czasowe narracji ma sens tak naukowy, jak i użytkowy z punktu widzenia czytelników. Dawna literatura, na czele z dziełem Denglera, z racji języka i dostępności znana jest niewielu osobom. Pojawia się także kwestia jej aktualności po tylu latach i konieczności wykorzystania wcześniej nieeksplorowanych źródeł. Między innymi pierwsza połowa XX w. (od pierwszej po drugą wojnę światową) pozostaje niemal nieznaną. Oczywiście, uwagi te nie są stanowić zarzutami pod adresem autora, który ma pełne prawo badać i opisywać co chce i jak chce. Być może planowana objętość książki także odegrała tu pewną rolę. Niedosyt jednak pozostaje.

Podstawa źródłowa książki jest zróżnicowana. Mamy tu materiały archiwalne wytworzone przez administrację lokalną i instytucje kulturalne. Wzbogacono je relacjami zebranymi przez autora (pośród kierowników współczesnych instytucji

i urzędów), współczesnymi materiałami promocyjnymi, zbiorami miłośników miasta. Informacje o zasięgu kwerendy źródłowej mogą być jednak dla czytelnika mylne, gdyż autor wymienia niewiele więcej niż kilka dokumentów w wybranych – także nielicznych – teczkach. Czy więcej materiałów – wykorzystywanych bezpośrednio lub pośrednio – w tych zespolach nie było, czy też autor rzeczywiście bazował jedynie na wzmiankowanych dokumentach? We wstępie wszakże zastrzega się, że z racji objętości dzieła w pełni nie może zaprezentować zebranego materiału źródłowego.

Książka ma układ chronologiczno-problemowy. Dwa pierwsze rozdziały mają charakter popularnej narracji historycznej, ograniczonej do tradycyjnego wykładu faktów, dat i rzadziej nazwisk. Objętość, jaką na nie przeznaczono, sprawiła, że ta prezentacja rozwoju historycznego ma charakter mocno wybiórczy, czasem dla czytelnika wręcz zadziwiający. Choć dotyczy przeszłości, to w zasadzie ma charakter ahistoryczny, w tym sensie, że nie wiąże wydarzeń w miasteczku z szerszymi procesami czy faktami historycznymi, tak w skali regionalnej, jak i państwowej. Autor wprawdzie informuje, że w centrum jego zainteresowania będzie uzdrowskowo-turystyczna funkcja Dusznik, ale czy można w pełni problem ten ukazać, jeśli brak w tekście pogłębienia czy choćby odwołań do skutków wojen światowych, rozwoju totalitaryzmów nazistowskiego i komunistycznego (ich polityki wewnętrznej, linii gospodarczej itp.)? Zmiana ustrojowa w Polsce lat 1989/1990 w żaden sposób w książce nie zaistniała. Można powiedzieć, że tzw. wielka polityka odległa była w swych działaniach i skutkach od skali egzystencji małego miasta. Nie jest to jednak prawda. W okresie przedwojennym na Ziemi Kłodzkiej silnie odczuwano skutki złych stosunków niemiecko-czechosłowackich czy też wielkiego kryzysu gospodarczego przełomu lat 20. i 30. Inny przykład: polityka gospodarcza komunistów doprowadziła do upadku prywatną przedsiębiorczość, to zaś odbiło się na położeniu Ziemi Kłodzkiej, jej bazie noclegowej, gastronomicznej, handlowej, jeśli już pozostaniemy przy dominujących gałęziach gospodarki dusznickiej. Także wymiana ludności po II wojnie światowej – skwitowana przez autora zaledwie kilkoma zdaniem z użyciem niewłaściwych pojęć („repatriacja” Polaków z Kresów, „przesiedlenie” Niemców) – stworzyła szereg problemów: natury politycznej, kulturalnej, gospodarczej, a nawet psychologicznej, w postaci poczucia tymczasowości u nowych mieszkańców. (Wyraźne odbicie tego czytelnik znajdzie w niedawno wydanym katalogu do wystawy w Muzeum Papiernictwa pt. „Losy ludzkie”). W rozdziale książki R. Nowackiego poświęconym dziejom po 1945 r. brak choćby garści uwag o problemach demograficznych, społecznych, strukturze zatrudnienia, odrodzeniu życia politycznego, samorządowego i aktywności społecznej po 1989 r. W obrazie życia w Dusznikach w XX w. właściwie brak jest owego „życia”, rozumianego jako ludzkie działania (upersonifikowane), emocje, czasem konflikty, czasem uniesienia pozytywne. Wszystko jawi się jakoś tak bezosobowo jako wysiłek ku dalszemu rozwojowi. Na koniec tego rozdziału czy-

telnik otrzymuje natomiast krótki przegląd najważniejszych zabytków miasteczka, a przecież takie informacje oferuje bogata literatura krajoznawcza i nie ma problemu z ich uzyskaniem. W monografiach dziejów miast takie tematy są poruszane, ale najczęściej w osobnych obszernych rozdziałach poświęconych zabytkom sztuki (przykładem: *Kłodzko. Dzieje miasta* pod red. R. Gładkiewicza).

Kolejne cztery rozdziały stanowią minimonografie wybranych zagadnień. W rozdziale poświęconym bazie uzdrowskiej i leczniczej otrzymujemy krótki zarys rozwoju poszczególnych obiektów oraz ponadczterostronicową tabelę z opisem zabiegów leczniczych, co budzić może zdziwienie, zważywszy na charakter książki. Dyskusyjne jest także posługiwanie się długimi cytataми z opracowań, a nie źródeł. Podobne odczucia pojawić się mogą i przy lekturze następnych rozdziałów, które partiami przypominają materiały reklamowe. Trzeba jednak przyznać, że rozdziały poświęcone Festiwalom Chopinowskim i działalności Muzeum Papiernictwa mają sporą wartość informacyjną i mogą być zajmujące dla osoby dopiero poznającej Duszniki.

I tutaj znów należy zastanowić się nad podstawową kwestią: jaki jest charakter tej publikacji i do kogo jest adresowana. Wnosząc z odautorskiego wstępu, jak i zamieszczonych na okładce fragmentów recenzji pracy, miała ona – w oparciu o szeroką kwerendę – dać monografię lokalną, mogącą być „podstawą do szerszych wniosków”. W ocenie recenzentki – jest dotknięciem sfery historycznej i doczepieniem jej do faktograficznego (ale też niepełnego) opisu współczesności miasteczka. Publikacja może być atrakcyjna dla licznie odwiedzających miasteczko gości z reszty kraju, których do jej nabycia zachęcić może ładna szata graficzna (ponad 190 kolorowych w większości ilustracji). Dla samych mieszkańców Dusznik, zwłaszcza tych pasjonujących się przeszłością miasteczka, już chyba mniej.

Należy wyrazić nadzieję, że książka Romana Nowackiego skłoni innych badaczy do nakreślenia dziejów Dusznik Zdroju.

Małgorzata Ruchniewicz

Stefan Jakucewicz, *Papiery ozdobne*, Warszawa 2006, 143 s.

W ostatnich latach, pomimo dynamicznego rozwoju polskiej poligrafii (zarówno w sensie przemysłu poligraficznego, jak też rozwoju powszechnych metod drukowania przy zastosowaniu drukarek komputerowych), ukazuje się stosunkowo niewiele publikacji omawiających właściwości papierów wykorzystywanych do druku. Z tym większym zainteresowaniem należy przyjąć kolejny przewodnik po świecie papierów poligraficznych, autorstwa Stefana Jakucewicza – *Papiery ozdobne*. Opracowanie jest piątą książką wydaną w serii Ecco-Teka¹.

W najnowszym opracowaniu autor omówił zagadnienia dotyczące technologii produkcji, wykańczania oraz właściwości papierów niepowlekanych, półprzezroczystych i ozdobnych powlekanych. Ponadto, co jest najciekawsze dla osób zainteresowanych historią papieru, S. Jakucewicz scharakteryzował papiery ręcznie czerpane, które powszechnie wykorzystywane są do celów podobnych jak papiery ozdobne, choć formalnie do tej grupy ich się nie zalicza.

Autor pokrótce przypomniał historię papiernictwa, przedstawiając technikę produkcji, począwszy od starożytnych Chin po średniowieczną Europę. Przy okazji omawiania tematu wiele miejsca poświęcił największej obecnie polskiej czerpalni, prowadzonej przez Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju. W książce możemy obejrzeć 5 przerysów filigranów dusznickiej papierni, datowanych na lata 1591-1739, przerys współczesnego filigranu Muzeum Papiernictwa oraz fotografię XIX-wiecznej dusznickiej formy czerpalnej z naszytymi aplikacjami umożliwiającymi czerpanie papieru z filigranami.

Opracowanie zawiera informacje o metodach wytwarzania techniką maszynową imitacji papieru czerpanego (papiery powstające w czerpalniach są stosunkowo drogie, stąd duże zainteresowanie firm papierniczych obniżeniem kosztów produkcji).

Według autora papiery czerpane oraz ich imitacje stosowane są do drukowania wszelkiego rodzaju dyplomów, aktów erekcyjnych, zaproszeń, biletów wizytowych, reprintów, do prac konserwatorskich oraz do produkcji galanterii poligraficzno-papierniczej. S. Jakucewicz zauważa, że w ostatnich latach wzrasta zainteresowanie papierem czerpanym, stąd przykładów jego zastosowania jest coraz więcej.

Inny ważny dla historyków papieru temat poruszony w książce dotyczy znaków wodnych. Autor dzieli je na prawdziwe (powstające w mokrym papierze) oraz

¹ Oprócz książki *Papiery ozdobne* w serii Ecco-Teka Stefan Jakucewicz opublikował dotąd: *Vademecum drukarza*, Warszawa 2002; *Tektury graficzne i opakowaniowe*, Warszawa 2003; *Materiały samoprzylepne*, Warszawa 2004; *Vademecum papierów dla wydawcy*, Warszawa 2004.

sztuczne (uzyskiwane w wyniku odpowiedniej obróbki suchego papieru poprzez zadrukowanie go tłuszczem, wytłoczenie lub zgrzanie włókien termoplastycznych). Poprowadzony w przystępny sposób wykład o historii wykonywania filigranów techniką ręczną pozwala czytelnikowi dokładnie zapoznać się z tematem. Historykowi papiernictwa brakuje informacji dotyczących postępów w produkcji papierów z filigranami powstających w technice maszynowej. Wszak znaczący postęp w tej dziedzinie datowany jest na 1825 r., kiedy to Anglicy John i Christopher Phippsowie wynaleźli eguter. Urządzenie to zostało w książce przedstawione, szkoda jednak, że autor nie nakreślił jego historii. W omawianej publikacji można obejrzeć fotografie siedmiu przepięknych znaków wodnych na papierach wykonanych techniką maszynową w Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych S.A.

W ostatniej części opracowania autor zamieścił fotografie sześćdziesięciu kolorowych papierów: fakturowanych niepowlekanych, filcowanych, kolorowych, powlekanych specjalnych, specjalnych i żeberkowanych. Załącznikiem do książki jest wzornik złożony z dwunastu próbek papierów opisanych w opracowaniu, pozwalających czytelnikowi ocenić je w sposób organoleptyczny.

Książka ze względu na omawiane zagadnienia będzie niezwykle cennym nabytkiem dla papierników i drukarzy. Wiele informacji dotyczących właściwości poszczególnych odmian papierów ozdobnych może być przydatnych dla drukarzy-amatorów, eksploatujących drukarki komputerowe w biurze, a nawet w domu.

Książka została wydana w sposób niezwykle staranny. Do druku wykorzystano papier GalerieArt Silk 115 g/m², a wyklejkę wykonano z papieru Dito 120 g/m². Na oprawę twardą wykorzystano tekturę Eskaboard 2,5 mm, a na oklejkę papier EuroArt Gloss 130 g/m².

Wydawca: firma Map Polska Sp. z o.o., druk: Drukarnia Narodowa SA w Krakowie, nakład 1500 + 40 egzemplarzy.

Maciej Szymczyk

KRONIKA

MUZEUM PAPIERNICTWA

Jan Balchan

Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju

Rocznik Muzeum Papiernictwa
2007, t. I
ISSN 1897-7685

ZARYS DZIEJÓW PAPIERNI W DUSZNIKACH ZDROJU W LATACH 1945-1968 W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ ARCHIWALNYCH

Kalendarium zostało przygotowane w oparciu o dokumenty zgromadzone w archiwum zakładowym Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju. Głównym celem opracowania jest zaprezentowanie najważniejszych wydarzeń dotyczących papierni dusznickiej w okresie poprzedzającym otwarcie Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju, tj. do lipca 1968 r.

Analiza dokumentów pozwala na wyodrębnienie w interesującym nas okresie dwóch etapów, w których próbowano ratować zabytkowy młyn papierniczy przed zupełną dewastacją oraz uruchomić w nim Muzeum Papiernictwa. Pierwszy etap to lata 1945-1952, kiedy nieudaną próbę realizacji tych zamierzeń podjęła polska branża papiernicza. Następny okres, obejmujący lata 1959-1968, zakończył się 26 lipca 1968 r. uroczystym otwarciem Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju.

Ostatni niemiecki właściciel papierni Karl Wiehr (II) wraz z rodziną opuścił Duszniki zimą na przełomie 1944 i 1945 r.¹ Wiehrowie zarządzali papiernią od 1822 aż do 1939 r., kiedy przekazali budynek niemieckim władzom Dusznik. 9 maja 1945 r. na Ziemię Kłodzką wkroczyła Armia Czerwona². Tuż po wojnie do roku 1946 w papierni zamieszkiwała inna rodzina niemiecka, później budynek stał się własnością magistratu³.

Od marca 1947 do stycznia 1952 r. młyn dusznicki podlegał bezpośrednio Fabryce Papieru w Młynowie. Natomiast zakłady w Młynowie do września 1947 r. podlegały Zakładom Papierniczym w Głuchołazach, potem Krapkowickim Zakładom Papierniczym w Kaletach, a od 1951 r. Bardeckim Zakładom Celulozowo-Papierniczym. Jednostką zarządzającą polską branżą papierniczą był Centralny Zarząd Przemysłu Papierniczego (CZPP) z siedzibą w Łodzi.

Początkowo polskim papiernictwem kierowało Ministerstwo Przemysłu. W latach 1949-1950 papiernictwo podlegało Ministerstwu Przemysłu Lekkiego (MPL),

¹ H. Hermann, *Wspomnienia [w:] Handgeschöpft. Papiery ręcznie czerpane w Dusznikach Zdroju*, Hagen 1996 (Katalog wystawy w Westfälisches Freilichtmuseum Hagen Landesmuseum für Handwerk und Technik), s. 9.

² B. Dolata, *Wyzwolenie Polski 1944-1945*, Warszawa 1966, s. 274.

³ Archiwum Zakładowe Muzeum Papiernictwa [dalej: AZMP], *Dokumentacja prawna przekazania papierni 1946-1966 (3/35)*, s. 4 – pismo Fabryki Papieru w Młynowie do Opolskiego Zjednoczenia Przemysłu Celulozowo-Papierniczego w Głuchołazach z dnia 6 XII 1946 r.

w latach 1950-1951 Ministerstwu Przemysłu Chemicznego (MPCh), w latach 1952-1956 Ministerstwu Przemysłu Drzewnego i Papierniczego (MPDiP), a w latach 1956-1985 Ministerstwu Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego (MLiPD)⁴. Aby uzyskać pełen obraz powojennych losów papierni dusznickiej, należałoby zbadać archiwalia wspomnianych instytucji oraz archiwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu. Pośród akt zgromadzonych w Muzeum Papiernictwa brakuje dokumentów z lat 1953-1959.

Najważniejsze pytanie, jakie nasunie się czytelnikom po lekturze kalendarium, dotyczyć będzie jednego zagadnienia – dlaczego mimo podejmowania wielu prób jedyne w Polsce Muzeum Papiernictwa zostało otwarte dopiero w 1968 r.

Odpowiedzi na to pytanie może być kilka. Po pierwsze polski przemysł papierniczy sam potrzebował olbrzymich nakładów finansowych na odbudowę i modernizację zniszczonych w trakcie wojny fabryk papieru oraz budowę nowych zakładów. To zapewne było priorytetem, więc sprawa kosztownych prac konserwatorskich w papierni dusznickiej musiała zejść na dalszy plan. Dodatkowo wspomniana wcześniej reorganizacja branży papierniczej w ramach różnych ministerstw oraz częste zmiany zarządcy zakładów w Młynowie z pewnością nie sprzyjały idei organizacji Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju. Ponadto nie sprzyjała temu sytuacja polityczna i kulturalna w Polsce. Jednostki muzealne powstające wówczas na tzw. ziemiach odzyskanych miały przede wszystkim udowodnić ich piastowski rodowód. Władze Polski Ludowej starały się zacierać zastane tu wielowiekowe dziedzictwo kultury niemieckiej.

Idea zorganizowania Muzeum Papiernictwa w zabytkowym młynie papierniczym w Dusznikach Zdroju ożyła wraz ze zmianą sytuacji politycznej w kraju po XX Zjeździe KPZR oraz po październiku 1956 r. W czasie krótkotrwałej odwilży politycznej papiernią dusznicką zainteresowali się – oprócz branży papierniczej – historycy, różne organizacje społeczne, prasa oraz osoby prywatne, które swój czas, a niekiedy także zdrowie poświęciły sprawie ratowania papierni przed zniszczeniem. Szczególnie ważne było to, że z branżą papierniczą współpracowały ośrodki naukowe zajmujące się, w większym lub mniejszym stopniu, historią papiernictwa: Instytut Celulozowo-Papierniczy w Łodzi (Jadwiga Siniarska-Czaplicka, Kazimierz Sarnecki), Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (Wanda Tomaszewska), Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego (Kazimiera Malczyńska). Wymienione osoby odpowiedzialne były później za opracowanie scenariusza ekspozycji stałej prezentowanej w otwartym w lipcu 1968 r. Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju.

⁴ M. Szymczyk, *Polski przemysł papierniczy 1945-1989*, Duszniki Zdrój 2007, s. 101.

Kalendarium:

Wrzesień 1946: Papiernią duszniczką zainteresowała się polska branża papiernicza. Ogólnopolskie Zjednoczenie Przemysłu Celulozowo-Papierniczego w Głuchołazach, po wcześniejszych uzgodnieniach z Centralnym Zarządem Przemysłu Papierniczego w Łodzi, w swym piśmie z 24 września 1946 r. zwróciło się do Fabryki Papieru w Młynowie, aby:

- za pośrednictwem miejscowych władz administracyjnych przejęto papiernię,
- zabezpieczono budynek poprzez zatrudnienie dozorczy,
- wykonano inwentaryzację obiektu⁵.

Grudzień 1946: W piśmie do Opolskiego Zjednoczenia Przemysłu Celulozowo-Papierniczego w Głuchołazach z 6 grudnia 1946 r. kierownictwo Fabryki Papieru w Młynowie zwracało uwagę na bardzo zły stan techniczny budynku oraz dewastację i rozszabrowanie wyposażenia papierni. Jest to pierwszy powojenny opis stanu technicznego młyna. Mostek prowadzący do papierni nad Bystrzycą Duszniczką groził zawaleniem. Dzisiejszy pawilon, w piśmie nazywany „basztą”, był bardzo popękany i obsypywał się. Ściana południowa w budynku głównym groziła zawaleniem. Wszystkie okna na parterze były zamurowane. Pierwsze piętro, gdzie znajdowało się mieszkanie dawnych niemieckich właścicieli, zostało zniszczone i okradzione z drzwi, okien i mebli, podłoga była przegniła i w niektórych miejscach powyrywana. Wyższych kondygnacji dokładnie nie sprawdzono ze względu na zbutwiałe stropy i schody grożące zawaleniem. Mowa jest także o drugim, dziś już nieistniejącym, drewnianym budynku gospodarczym, zamienionym wówczas na skład słomy i paszy, który także groził zawaleniem.

Opolskie Zjednoczenie Przemysłu Celulozowo-Papierniczego w Głuchołazach stwierdziło, że „wobec tak złego stanu budynku nie wydaje się nam celowe w chwili obecnej poświęcać znaczne środki finansowe na zabezpieczenie tego obiektu”⁶.

Luty 1947: Z początkiem 1947 r. inicjatywę przejęcia duszniczkiej papierni podjęły Krapkowickie Zakłady Papiernicze w Kaletach, w skład których weszły zakłady w Młynowie. W piśmie z 7 lutego 1947 r. Kalety zaleciły zakładom w Młynowie zabezpieczenie papierni przed dalszą dewastacją⁷.

Marzec 1947: 18 marca 1947 r. Zarząd Miejski w Dusznikach Zdroju przekazał papiernię Fabryce Papieru w Młynowie. W protokole ponownie opisany jest zły stan techniczny budynku⁸.

⁵ AZMP, *Dokumentacja prawna...* [3], s. 1 – pismo Opolskiego Zjednoczenia Przemysłu Celulozowo-Papierniczego w Głuchołazach do Fabryki Papieru w Młynowie z dnia 24 IX 1946 r.

⁶ Ibidem, s. 7 – pismo Opolskiego Zjednoczenia Przemysłu Celulozowo-Papierniczego w Głuchołazach do Centralnego Zarządu Przemysłu Papierniczego w Łodzi z dnia 12 XII 1946 r.

⁷ Ibidem, s. 8 – pismo Ogólnopolskiego Zjednoczenia Przemysłu Celulozy i Papieru Natronowego w Kaletach do Fabryki Papieru w Młynowie z dnia 7 II 1947 r.

⁸ Ibidem, s. 10 – protokół przekazania papierni.

Maj 1948 – październik 1949: Krapkowickie Zakłady Papiernicze w Kaletach zwróciły się do dyrektora Fabryki Papieru w Młynowie Władysława Dominika, aby przeprowadził niezbędne prace remontowe w duszniczej piapierni.

Obecnie archiwum Muzeum Papiernictwa nie dysponuje żadną dokumentacją techniczną przeprowadzonych prac. Z zachowanych nielicznych dokumentów wiadomo jedynie, że w planach przewidziana była m.in. odbudowa koła wodnego. Młynów zlecił wrocławskiej inżynier Marii Trzebińskiej przygotowanie projektów koła wodnego, jazu piętrzącego, śluzy wylotowej⁹. Niestety, plany te nie zostały wówczas zrealizowane.

Natomiast z pisma Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z 1952 r. możemy się dowiedzieć, że w toku przeprowadzonych prac „zrekonstruowano według starego zachowanego wzoru kadzie roszarnicze, kanały ściekowe i odpływowe, uzupełniono i naprawiono stary sprzęt roszarniczy oraz stolarkę okienną i drzewiową”. Nowymi gontami pokryto dach strażnicy (pawilon wejściowy)¹⁰.

Jak widać, przeprowadzone prace miały zapewne doprowadzić do uruchomienia wyrobu papieru techniką rękodzieła. W dokumentach z tego okresu miejsce dotychczasowej nazwy – Stara piapiernia w Dusznikach – zastąpiła nowa: Zabytkowa Fabryka Papieru w Dusznikach. Jednak do uruchomienia ręcznego wyrobu papieru w tym czasie nie doszło, a także nie udostępniono piapierni zwiedzającym.

Rok 1949 był momentem zwrotnym; w następnych latach widoczne jest w dokumentach porzucenie tego pomysłu. Fabryka w Młynowie i zarządzające nimi Kalety, a później Bardo, Centralne Zjednoczenie Przemysłu Papierniczego oraz Ministerstwo Przemysłu Lekkiego czy Ministerstwo Przemysłu Chemicznego w kolejnych latach, aż do 1952 r., będą podejmować starania, aby piapiernię duszniczą ponownie przekazać miastu Duszniki Zdrój lub Ministerstwu Kultury i Sztuki¹¹.

Wrzesień 1951: 12 września 1951 r. Bardeckie Zakłady Celulozowo-Papiernicze, które przejęły zakłady w Młynowie razem z duszniczą piapiernią, informują CZPP, iż przeprowadziły wstępne rozmowy z Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Dusznikach Zdroju w sprawie przejęcia piapierni przez miasto. Mogłoby to nastąpić pod warunkiem przejęcia przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, poprzez Wojewódzką Radę Narodową we Wrocławiu, kosztów utrzymania budynku, razem z wynagrodzeniem dozorczy. W dalszej części pisma Bardeckie Zakłady

⁹ Ibidem, s. 70 – pismo Fabryki Papieru w Młynowie do Marii Trzebińskiej z dnia 5 X 1948 r.

¹⁰ Ibidem, s. 144 – odpis pisma Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do Ministerstwa Kultury i Sztuki z dnia 4 IV 1952 r.

¹¹ Ibidem, s. 98 – pismo Ministerstwa Przemysłu Lekkiego do Ministerstwa Kultury i Sztuki z 2 X 1950 r.; ibidem, s. 100 – pismo Centralnego Zarządu Przemysłu Papierniczego do Ministerstwa Kultury i Sztuki z 27 X 1950 r.; ibidem, s. 112 – pismo Centralnego Zarządu Przemysłu Papierniczego do Ministerstwa Kultury i Sztuki z 7 II 1951 r.; ibidem, s. 119 – pismo Ministerstwa Przemysłu Chemicznego do Ministerstwa Kultury i Sztuki z 28 IX 1951 r.; ibidem, s. 128 – pismo Ministerstwa Przemysłu Chemicznego do Ministerstwa Kultury i Sztuki z 21 XI 1951 r.

Celulozowo-Papiernicze zwróciły uwagę na pogarszający się stan budynku papierni duszniczej, w którym jedna ze ścian groziła zawaleniem.

Do końca 1951 r. Bardo kierowało pisma do CZPP w sprawie ostatecznego załatwienia sprawy przejęcia duszniczej papierni przez władze miasta. CZPP ze swej strony interweniował w Ministerstwie Przemysłu Chemicznego. Ministerstwo Kultury i Sztuki dość długo zwlekało z udzieleniem odpowiedzi i nie zajmowało stanowiska w tej sprawie aż do lutego 1952 r. W piśmie z dnia 22 lutego do Ministerstwa Przemysłu Chemicznego Departament Ochrony Zabytków w Ministerstwie Kultury i Sztuki stwierdził, że nie ma podstaw prawnych do przejęcia duszniczej papierni, gdyż departament sprawuje opiekę tylko nad zabytkami opuszczonymi. W dalszej części tego pisma zaleca się dotychczasowemu użytkownikowi, tj. zakładom w Młynowie, utrzymanie obiektu w odpowiednim stanie, przy czym zalecono, aby o pomoc finansową zgłosić się do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej. Ministerstwo Kultury i Sztuki poinformowało także, że zleciło Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków we Wrocławiu zebranie danych, które pozwolą sprecyzować cechy zabytkowe budynku, potrzeby techniczne oraz wysokość funduszy niezbędnych do przeprowadzenia zasadniczych robót konserwatorskich¹².

Styczeń 1952: Nie czekając na decyzję Ministerstwa Kultury i Sztuki, Zakłady Papiernicze w Młynowie porozumiały się ostatecznie z Miejską Radą Narodową w Dusznikach Zdroju i 30 stycznia 1952 r. przekazały papiernię miastu. W najważniejszym, jak się okazuje, punkcie, dotyczącym utrzymania dozorcę postanowiono, że zakłady w Młynowie „będą ponosiły koszt utrzymania jednego dozorcę, który pilnować będzie nieruchomości, a to do czasu innego uregulowania tej sprawy przez Władze Nadzędne”¹³. CZPP i Ministerstwo Przemysłu Chemicznego, znając już decyzję Ministerstwa Kultury i Sztuki, postanowiły wstrzymać się od wydania swej opinii w sprawie prawomocności protokołu przekazania papierni do czasu, aż Wojewódzki Konserwator Zabytków ustali cechy zabytkowe papierni i poda wstępną kalkulację dalszego jej remontu¹⁴.

Kwiecień 1952: Wojewódzki Konserwator Zabytków w piśmie z dnia 4 kwietnia do Ministerstwa Kultury i Sztuki podał rok wybudowania zabytkowej papierni w Dusznikach Zdroju, opisał, jakie prace zabezpieczające przeprowadziły zakłady w Młynowie, oraz stwierdził, że w papierni powinien zostać przeprowadzony remont stropów górnych kondygnacji, mocno zmurszałych i zbutwiałych, co doprowadziło w części wschodniej budynku do runięcia stropu na powierzchni ok. 80 m². Przybliżony koszt wymiany stropów określono na ok. 2 000 000 zł¹⁵.

¹² Ibidem, s. 136 – pismo Ministerstwa Kultury i Sztuki do Ministerstwa Przemysłu Chemicznego z dnia 22 II 1952 r.

¹³ Ibidem, s. 130 – protokół przejęcia papierni przez Miejską Radę Narodową w Dusznikach Zdroju.

¹⁴ Ibidem, s. 141 – pismo Centralnego Zarządu Przemysłu Papierniczego w Łodzi do Zakładów Celulozowo-Papierniczych w Bardzie z dnia 13 III 1952 r.

¹⁵ Ibidem, s. 144 – pismo Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu do Ministerstwa Kultury i Sztuki z dnia 4 IV 1952 r.

Maj 1952: Znając już opinię Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Ministerstwo Przemysłu Chemicznego, powołując się na protokół przejęcia papierni przez Radę Miasta w Dusznikach Zdroju, postanowiło oficjalnie przekazać papiernię Ministerstwu Gospodarki Komunalnej. Nastąpiło to 14 maja 1952 r. W swej decyzji minister oparł się na rozporządzeniu Rządu Polskiego z dnia 8 marca 1952 r. w sprawie zarządu nieruchomości państwowych zbędnych do wykonania zadań planowych dotychczasowych użytkowników¹⁶.

Kwiecień 1959: W dniach 7-8 kwietnia w Instytucie Celulozowo-Papierniczym w Łodzi odbyła się konferencja w sprawie historii papiernictwa i badania znaków wodnych. Spotkaniu patronowało także Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Papierniczego. W konferencji uczestniczyły m.in. osoby, które później wniosły duży wkład w uruchomienie Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju: Wanda Tomaszewska z Ossolineum we Wrocławiu, Kazimiera Maleczyńska z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, Jadwiga Siniarska-Czaplicka i Kazimierz Sarnecki z Instytutu Celulozowo-Papierniczego¹⁷.

W toku dwudniowych dyskusji poruszono m.in. problem zabytkowej papierni w Dusznikach Zdroju, której historię przedstawiła w swym referacie Wanda Tomaszewska¹⁸. Pojawiły się głosy, aby papiernię dusznicką zabezpieczyć przed zniszczeniem i umieścić w niej jakieś lokalne muzeum. Część uczestników przeciwna była tworzeniu w Dusznikach Muzeum Papiernictwa i tym samym ośrodka naukowego badającego historię papiernictwa i filigranistyki. Zwracano uwagę przede wszystkim na mało dogodne położenie, sugerowano, że takie muzeum powinno powstać gdzieś w centralnej Polsce. Wszyscy zgodni byli co do tego, że w Dusznikach należy uruchomić ręczny wyrób papieru. Wskazano na konieczność wystąpienia do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu o fundusze na remont obiektu, a następnie przekazania go Muzeum Techniki w Warszawie¹⁹.

Październik 1961: Własną próbę organizacji Muzeum Papiernictwa podjęły władze miejskie Dusznik. 12 października Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Dusznikach Zdroju wydało uchwałę nr 49/61 w sprawie zorganizowania muzeum papierniczego w zabytkowej papierni w Dusznikach Zdroju. Uchwała powołała Komitet Organizacyjny, w skład którego weszło kilku przedstawicieli władz miejskich oraz jako sekretarz Ludwik Makowski, zamieszkały w Polanicy Zdroju. Pełniąc do 1963 r. funkcję społecznego opiekuna zabytków, starał się zainteresować tym pomysłem różne instytucje: Ministerstwo Kultury i Sztuki, Ministerstwo Przemysłu

¹⁶ Ibidem, s. 146 – pismo Ministerstwa Przemysłu Chemicznego do Ministerstwa Gospodarki Komunalnej z dnia 14 V 1952 r.

¹⁷ *Spotkanie w sprawie historii papiernictwa i badania znaków wodnych w Łodzi w dniach 7 i 8 kwietnia 1959 r.*, "Przegląd Papierniczy" [dalej: PP] 1959, nr 8, s. 245-249.

¹⁸ W. Tomaszewska, *Historia zabytkowej papierni w Dusznikach*, PP 1959, nr 11, s. 358.

¹⁹ *Spotkanie w sprawie...* [17].

Drzewnego i Leśnictwa, Wojewódzką Radę Narodową we Wrocławiu oraz Powiatową Radę Narodową w Kłodzku²⁰.

1962-1965: Remont duszniczej papierni dokonany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków²¹.

Czerwiec 1964: Mieszkający wówczas w Katowicach Michał Kowalski, późniejszy pierwszy kierownik Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju, przedstawił w Ministerstwie Kultury i Sztuki projekt zagospodarowania młyna papierniczego na potrzeby Muzeum Papiernictwa. Przewidywał w nim organizację ekspozycji stałej poświęconej historii papieru na świecie i w Polsce oraz uruchomienie czepalni papieru. Przygotowaniem odpowiednio wyszkolonego personelu miał się zająć Teodor Chojnowski – mistrz produkcji papieru czerpanego z Jeziorny pod Warszawą, który razem z Kowalskim odwiedził duszniczy młyn w maju 1964 r. Według wstępnych kalkulacji muzeum miało zatrudnić 14 osób, z czego 6 osób w czepalni²². Michał Kowalski został służbowo przeniesiony z Katowic do Dusznik i od 15 kwietnia 1965 r. zajął się organizacją Muzeum Papiernictwa²³.

Sierpień 1965: 14 sierpnia papiernię odwiedził ówczesny Marszałek Sejmu Czesław Wycech z małżonką²⁴.

Październik 1965: Ukazał się pierwszy informator „Zabytkowa papiernia w Dusznikach Zdroju” autorstwa Kazimierza Sarneckiego²⁵.

Styczeń 1966: 25 stycznia duszniczą papiernię odwiedził Wiceminister Kultury i Sztuki Kazimierz Rusinek²⁶. Była to wizyta niezwykle ważna dla dalszych losów duszniczego młyna. Odtąd sprawa uruchomienia Muzeum Papiernictwa nabrała realnych kształtów.

²⁰ AZMP, *Organizacja Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju 1961-1968 (3/7)*, s. 1 – odpis uchwały Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Dusznikach Zdroju.

²¹ Ibidem, s. 27 – pismo Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Dusznikach Zdroju do Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 14 XII 1965 r. Koszt remontu wyniósł 2.600.000 zł.

²² Ibidem, s. 2-17 – Wstępny projekt zagospodarowania zabytkowej papierni z 1605 roku w Dusznikach, opracowany przez Michała Kowalskiego.

²³ Ibidem, s. 29 – pismo Michała Kowalskiego do Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 11 X 1966 r.

²⁴ Ibidem, s. 30 – pismo Michała Kowalskiego do Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 11 X 1966 r.

²⁵ Ibidem. Wydawnictwo ukazało się w nakładzie 2000 egzemplarzy.

²⁶ Ibidem, s. 36 – pismo Ministerstwa Kultury i Sztuki do Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 28 I 1966 r.

Styczeń 1966: Ministerstwo Kultury i Sztuki porozumiało się z Ministerstwem Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w sprawie losów dusznickiej papierni. Ustalono, że obiekt zostanie przejęty przez Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. Ministerstwo Kultury i Sztuki zagwarantowało dalszą pomoc finansową w kontynuacji prac remontowych. Młyn w Dusznikach bezpośrednio miał podlegać Bardeckim Zakładom Celulozowo-Papierniczym. Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego zamierzało zlecić opracowanie scenariusza ekspozycji muzealnej Instytutowi Celulozy i Papiernictwa w Łodzi. Postanowiono, że autorami wyodrębnionych części scenariusza szczegółowego będą: Kazimierz Sarnecki i Jadwiga Siniarska-Czaplicka w zakresie historii papiernictwa światowego i polskiego, Kazimiera Maleczyńska opracuje dzieje papiernictwa śląskiego, Wanda Tomaszewska opracuje historię papierni dusznickiej, a inż. Wojciech Gallas i Kazimierz Sarnecki opracują temat „Papier na usługach człowieka”²⁷.

31 marca 1966: Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Dusznikach Zdroju przekazało zabytkową papiernię Bardeckim Zakładom Celulozowo-Papierniczym²⁸.

Marzec 1967: 18 marca Bardeckie Zakłady Celulozowo-Papiernicze podpisały z Biurem Projektów Przemysłu Papierniczego w Łodzi umowę dotyczącą wykonania prac projektowych związanych z uruchomieniem w Dusznikach Zdroju ręcznego wyrobu papieru. Prace adaptacyjne w czerpalni trwały do 1971 r.²⁹.

26 lipca 1968: Nastąpiło uroczyste otwarcie Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju. Aktu tego dokonał Minister Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego Roman Gesing, który w swym przemówieniu stwierdził: „Muzeum nasze, na którego siedzibę wybraliśmy zabytkową dusznicką papiernię z 1605 roku, ma być tą pierwszą arką przymierza między dawnymi a nowymi laty, ma nawiązywać do tradycji, a jednocześnie pokazywać to, co nowe, to, co już osiągnęliśmy, i to, co zamierzamy osiągnąć”³⁰.

²⁷ Ibidem, s. 37 – pismo Ministerstwa Kultury i Sztuki do Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 28 I 1966 r.

²⁸ Ibidem, s. 63 – protokół przekazania papierni.

²⁹ AZMP, *Umowa z Biurem Projektów Przemysłu Papierniczego w Łodzi w sprawie remontu papierni (3/21)*, s. 1.

³⁰ AZMP, *Album z otwarcia Muzeum Papiernictwa (fotografie)*.

KRONIKA 2006 ROKU

STYCZEŃ

Otwarcie wystawy

***Grafika młodych 2005. Dyplomy
wrocławskiej Akademii Sztuk Pięknych***

Komisarz: mgr Artur Goliński

Na wystawie zaprezentowano prace dwóch absolwentów Wydziału Grafiki ASP z Wrocławia, Artura Golińskiego i Mariusza Gorzelaka.

Wystawa była prezentowana od 6 stycznia do 28 lutego 2006 r.

Otwarcie wystawy

***W kraju Pana Boga: Duszniki
w Muzeum w Movym Meste
nad Metują w Republice Czeskiej***

Autor wystawy: mgr Damian Chamski

Zwiedzający wystawę odbyli sentymentalną podróż po dziejach Dusznik Zdroju od średniowiecza do 1945 r.

**Ekspozycja po raz pierwszy była prezentowana
w Muzeum Papiernictwa od stycznia do czerwca 2005 r.**

W czeskim muzeum można ją było obejrzeć od 19 stycznia do 12 marca.

MARZEC

Otwarcie wystawy *Portret w pastelach i grafice*

Krzysztofa Pasztuły

Komisarz: starszy kustosz

mgr Teresa Windyka

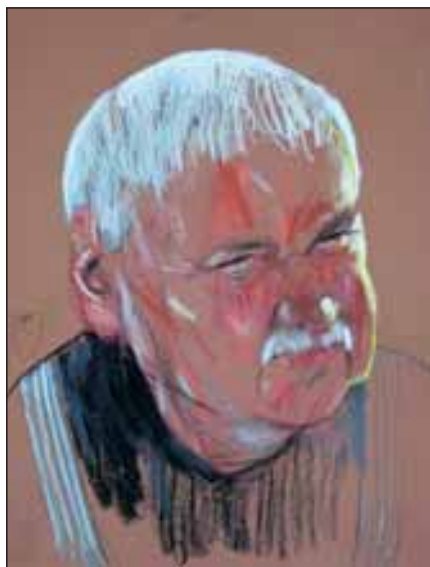
Artysta jest absolwentem katowickiego Wydziału Grafiki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, gdzie uzyskał dyplom z plakatu pod kierunkiem prof. Tadeusza Grabowskiego i z grafiki warsztatowej w pracowni prof. Stanisława Gawrona. Od 1978 r. współpracował z Krajową Agencją Wydawniczą, od 1988 r. z wydawnictwem „Śląsk”. W latach 1980-1985 był asystentem w pracowni litografii Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Od 2001 r. pracuje w Instytucie Sztuki Uniwersytetu Śląskiego – Filia w Cieszynie.

W swoim dorobku artystycznym Krzysztof Pasztuła ma wiele wystaw zbiorowych i indywidualnych w kraju i za granicą oraz liczne nagrody.

W Muzeum Papiernictwa można było obejrzeć wykonane przez Krzysztofa Pasztułę portrety polskich artystów, m.in. Jerzego Dudy-Gracza, Jana Wołka, prof. Romana Banaszewskiego.

Wystawie towarzyszyły warsztaty plastyczne dla dzieci i młodzieży pt. „Portret w różnych technikach plastycznych”, których celem było przybliżenie uczestnikom techniki rysowania pastelami oraz ich wpływu na formę i odbiór dzieła sztuki.

Wystawa w Muzeum Papiernictwa była prezentowana od 3 marca do 28 maja.

KWIECIEŃ

Otwarcie wystawy
Dzieje papieru i papiernictwa
w Muzeum Filumenistycznym
w Bystrzycy Kłodzkiej
Autorzy: mgr Teresa Windyka,
dr Maciej Szymczyk

Realizacja wystawy wędrującej została dofinansowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach PO „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”. Celem wystawy jest popularyzowanie dziejów papiernictwa i dusznickiego młyna papierniczego oraz promowanie ekspozycji dusznickiego muzeum autorstwa dra Józefa Dąbrowskiego, dra Macieja Szymczyka i mgr Teresy Windyki. W bystrzyckim muzeum wystawę można było obejrzeć od 12 kwietnia do 20 maja.

***Muzeum Papiernictwa
w Nowym Mieście nad Metują (Czechy)***

22 kwietnia 2006 r. Muzeum Papiernictwa reprezentowało Duszniki Zdrój podczas uroczystej inauguracji sezonu w partnerskim Nowym Mieście nad Metują.

MAJ

**Otwarcie wystawy
„Sudety” w dusznickiej papierni**

Wystawa, prezentowana od 26 maja do 30 czerwca, była poświęcona miesięcznikowi krajoznawczemu „Sudety” z okazji piątej rocznicy istnienia pisma. Otwarcie wystawy towarzyszyło spotkanie z redaktorem naczelnym „Sudetów”, drem Romualdem M. Łuczyskim.

Otwarcie wystawy

Chińska sztuka wycinanki

Komisarz: kustosz mgr Beata Dębowska

Od 31 maja do 25 lipca 2006 r. na wystawie w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju można było obejrzeć część kolekcji chińskich wycinanek, pokazywanej podczas wystawy pt. „Centennial Retrospective Exhibition of Chinese Papercuts” odbywającej się co dwa lata w Galerii Narodowej w Pekinie. Była to pierwsza prezentacja kolekcji w Polsce.

Papierowe wycinanki mają w Chinach ponadtysiącletnią tradycję i są przez Chińczyków traktowane szczególnie, ponieważ odzwierciedlają zwyczaje różnych regionów kraju, jak również przedstawiają życie zwykłych ludzi. Trudno znaleźć inną technikę, w której stworzono w Chinach tak wielką liczbę dzieł. Sztuka papierowych wycinanek jest traktowana jako dobro kulturowe Chin i wciąż rozwijana. Dawniej papierowe wycinanki były wykonywane anonimowo przez ludność, która wykorzystywała je w życiu codziennym. Dzisiaj, obok twórców ludowych, zajmują się tym rodzajem sztuki malarze i inni artyści.

Wystawie w Muzeum Papiernictwa towarzyszyła prezentacja kolekcji Ernesta Moritza

Engerta, twórcy wycinanek sylwetkowych (Silhouette-Psaligrafia). Spośród wszystkich graficznych możliwości wyrazu wycinanie sylwetek można uznać za jedną z najbardziej uroczych sztuk. Zachwył Ernesta Moritza Engerta dla wytwarzania sylwetek ma swe korzenie w jego dzieciństwie spędzonym w Japonii, kraju, w którym się urodził. Jego twórczość koncentruje się głównie na przedstawianiu człowieka. Engert, dobrze zaznajomiony z charakterologią i fizjonomią, znalazł tu niewyczerpane pole do popisu. Intuicyjnie udawało mu się uchwycić twarz, mimikę w uproszczonym, sugestywnym języku kształtu sylwetki.

Otwarcie wystawy
Dzieje papieru i papiernictwa
w Muzeum Ziemi Prudnickiej
w Prudniku

Autorzy: mgr Teresa Windyka,
dr Maciej Szymczyk

W trakcie wernisażu wszyscy mogli własnoręcznie wykonać kartkę papieru.
W Prudniku wystawę można było oglądać do 23 maja do 31 sierpnia.

Muzeum Papiernictwa pozyskało środki z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na dostawę sprzętu komputerowego wraz z oprogramowaniem (Program Operacyjny – Infrastruktura kultury)

Łączna wartość zadania: 111.648,78 zł

Wysokość dofinansowania: 78.725,00 zł

Muzeum Papiernictwa pozyskało środki z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego na zakup kolekcji zabytkowych mebli (Program Operacyjny – Dziedzictwo kulturowe)

Łączna wartość zadania: 15.000,00 zł

Wysokość dofinansowania: 13.500,00 zł

LIPIEC

Festyn *Święto Papieru* w Muzeum Papiernictwa 6 edycja

Jednym z najważniejszych zadań Muzeum Papiernictwa jest szerzenie wiedzy o papierze – o jego historii, znaczeniu dla cywilizacji oraz o roli w życiu człowieka. Organizowane od 2000 r. już po raz szósty Święto Papieru stało się najpopularniejszym przedsięwzięciem popularyzującym zagadnienia dotyczące papieru i papiernictwa. Ze strony Muzeum organizatorem festynu była, podobnie jak w poprzednich latach, Anna Stefaniszyn.

Realizację imprezy kwotą 24.477

zł dofinansowało Ministerstwo Kultury w ramach programu Mecenat 2006.

Tematem przewodnim tegorocznego festynu była wycinanka. We współpracy z niemieckim kolekcjonerem Marckiem Bensemmanem oraz chińskim wydawcą Genrui Zhangiem w Muzeum przygotowano wystawę „Chińska sztuka wycinanki”, na której finisaż obydwaj panowie zapraszali do sal wystaw czasowych dusznickiego Muzeum. Na muzealnym dziedzińcu swój kunszt prezentowały: Susan Truckmortun, amerykańska artystka zamieszkała w Warszawie, oraz niemiecka ilustratorka książek i wycinankarka – Ursula Kirchner.

Gościem specjalnym Muzeum Papiernictwa była Ewa Rosiek-Buszek, krakowska artystka, beneficjentka stypendium „Artists in Residence” w japońskim Mino. Jej prelekcje o japońskich papierach washi wzbudziły szczególne zainteresowanie gości Muzeum Papiernictwa. Podobnie jak w poprzednich latach, pracownicy Muzeum prowadzili wiele ciekawych war-

sztatów, m.in. czerpania, marmurkowania, drukowania i wykonywania pieczęci. Odbyły się bardzo interesujące prezentacje technik graficznych oraz wschodniej sztuki barwienia papieru – shibori. Ten ostatni pokaz poprowadziła gościnnie Bożena Schweizer-Makowska, do niedawna dyrektor dusznickiego Muzeum.

Dla najmłodszych zorganizowano konkursy: rzut rolką papieru toaletowego do kubła oraz rzut pierścieniem z tulei papierowej do celu.

Wiele ciekawych prac można było zobaczyć na stoiskach zaprzyjaźnionych z Muzeum artystek: Marii Diduch i Krystyny Dyrdy-Kortyki.

Sobotnie popołudnie zakończył występ dusznickiego chóru Makrotumia.

Święto Papieru z każdym rokiem cieszy się coraz większym zainteresowaniem – w dniach 22-23 lipca przez Muzeum przewinęło się aż 5,5 tys. osób. Również media bardziej interesują się festynem – pojawiło się wiele informacji w prasie, a ponadto impreza była obszernie relacjonowana w radio i telewizji. Świadczy to o żywym zainteresowaniu społeczeństwa zagadnieniami związanymi z papiernictwem, popularyzowanymi przez Muzeum Papiernictwa.

Kolarze w Muzeum Papiernictwa

Muzeum Papiernictwa dwukrotnie gościło uczestników wyścigu kolarskiego BIKE CHALLENGE 2006. 24 lipca na muzealnym dziedzińcu odbyła się inauguracja imprezy, a 5 dni później jej finał wraz z rozdaniem nagród zwycięzcom.

SIERPIEŃ

Prestiżowa nagroda dla Muzeum Papiernictwa: *Róża Kłodzka*

5 sierpnia 2006 r. podczas trzeciego Polsko-Czeskiego Jarmarku Produktu Regionalnego i Lokalnego, który w tym roku ponownie odbywał się w Kłodzku, rozstrzygnięto doroczny konkurs im. Iwony Pilz o statuetkę „Różę Kłodzką”.

W kategorii imprez o zasięgu ponadlokalnym I miejsce i kryształową „Różę Kłodzką” otrzymało Muzeum Papiernictwa za zorganizowane w 2005 r. „Święto Papieru”. Warto przypomnieć, że ta okazała impreza wieńczyła obchody 400-lecia duszniczkiej papierni.

Otwarcie wystawy *Papier w instrumentach muzycznych* ze zbiorów Wojciecha Jachimowicza

Papier ma wszechstronne zastosowanie w codziennym życiu. Często wykorzystujemy go w różnych czynnościach, nie zastanawiając się (co zrozumiałe) nad znaczeniem papieru.

Od wieków papier wykorzystywano w muzyce – nie tylko do sporządzania notatek, planów instrumentów czy partytur. Z papieru powstawały – i na ogół powstają – części instrumentów (m.in. miechy akordeonów i bandeonów, kanały przewodzące powietrze w organach kościelnych). Papierem uszczelniano podzespoły niektórych instrumentów (m.in. w organach, fletach, klarnetach). Niekiedy nieuczciwi organmistrzowie, dla pomniejszenia kosztów remontu organów, z papieru wykonywali mieszki organowe, te jednak po paru miesiącach pękały i organy przestawały działać. Papier znalazł zastosowanie w produkcji membran do głośników elektronicznych. Z tektury do dziś wytwarza się futerały na większość instrumentów.

Wymienione obiekty, będące własnością znanego organmistrza i kolekcjonera instrumentów muzycznych – Wojciecha Jachimowicza, zaprezentowano na wystawie w Muzeum Papiernictwa. Otwarcie uświetniła prelekcja W. Jachimowicza oraz krótki koncert na fisharmonii w wykonaniu Macieja Batora.

Wystawie towarzyszyła ekspozycja archiwalnych plakatów Międzynarodowych Festiwalu Chopinowskich w Dusznikach Zdroju.

Otwarcie wystawy nastąpiło 4 sierpnia – w dniu inauguracji 61. Międzynarodowego Festiwalu Chopinowskiego.

Muzeum Papiernictwa promuje Polskę za granicą

W dniach 26-27 sierpnia 2006 r. Muzeum Papiernictwa gościło w saksońskim Rammenau, gdzie po raz 14 odbyły się „Górnołużycańskie Dni Lnu”. W ramach projektu Tourism Partners Europe, przewidującego prezentację Szlaku Starych Rzemiosł, i we współpracy z Dolnośląską Organizacją Turystyczną Muzeum

przygotowało okazałe stoisko z warsztatem rękodzielniczym i wyrobami z papieru czerpanego. Jarmark wzbudził ogromne zainteresowanie, odwiedziło go – jak podali organizatorzy – ponad 10 tys. gości.

WRZESIEŃ

Muzeum Papiernictwa dla Miss World

Duszniki Zdrój słyną z leczniczych wód mineralnych, muzyki Fryderyka Chopina oraz wytwarzanego tu przynajmniej od 1562 r. papieru. Dla przebywających 18 września w Dusznikach Zdroju kandydatek do tytułu MISS WORLD Muzeum Papiernictwa przygotowało limitowaną serię arkuszy ze znakiem wodnym „MISS WORLD 2006 POLAND” oraz róże z papieru. Papierowe upominki wręczył Miss Hong-Kongu, Chin, Malezji, Namibii, Słowenii, Walii i Wysp Bahama dyr. muzeum Maciej Szymczyk. Z pewnością róże z Muzeum Papiernictwa (wykonane przez Annę Stefaniszyn) przetrwają dłużej niż naturalne kwiaty i wraz z dusznickim papierem będą przypominały pięknym damom o pobycie w naszej miejscowości.

**Otwarcie wystawy
*Dzieje papieru
i papiernictwa*
w Muzeum Ziemi
Kłodzkiej w Kłodzku**

Autorzy:
mgr Teresa Windyka,
dr Maciej Szymczyk

Trzecim muzeum, po bystrzyckim i prudnickim, w którym prezentowano wystawę „Dzieje papieru i papiernictwa”, było Muzeum Ziemi Kłodzkiej. Ekspozycję można było obejrzeć tam od 16 września 2006 r. do 25 lutego 2007 r. Do końca 2006 r. wystawę w Bystrzycy Kłodzkiej, Prudniku i Kłodzku zwiedziło 10.465 osób.

**Europejskie Dni Dziedzictwa
Narodowego w Muzeum Papiernictwa**

W dniach 16-17 września Muzeum Papiernictwa po raz trzeci z kolei wzięło udział w tej imprezie. W tych dniach Muzeum zwiedziły 524 osoby.

Wydanie Księgi Kongresowej *IPH Congress Book 2004*

Muzeum Papiernictwa wydało *IPH Congress Book 2004* – księgę kongresową będącą uwieńczeniem Międzynarodowego Kongresu Historyków Papieru. Kongres zorganizowało Muzeum w dniach 3-10 września 2004 r. Jego komisarzem była ówczesna dyrektor – Bożena Schweizer-Makowska. Honorowy patronat nad wydarzeniem objęli: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Marszałek Województwa Dolnośląskiego.

W księdze wydrukowano 24 referaty naukowców z Europy, USA i Izraela, zawierające wyniki badań z zakresu historii papiernictwa, filigranistyki i konserwacji papieru. „Papier jako nośnik pamięci historycznej” to główny temat kongresu i części wygłoszonych referatów.

Redaktorem naukowym księgi kongresowej jest prof. Gottfried Schweizer z Austrii, a technicznym – dr Maciej Szymczyk. Redakcję pod kątem korekty tekstów w języku angielskim wsparł prof. Alan Crocker z Wielkiej Brytanii, a streszczenia w języku francuskim skorygował Alphonse Radermecker z Belgii. Bezcenną pomoc okazał także dr Józef Dąbrowski – obecny prezydent IPH.

Przedsięwzięcie dofinansował Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, dzięki czemu publikację można było wydać na lepszym poziomie – m.in. liczne ilustracje wydrukowano w kolorze, co w sposób oczywisty wzbogaca i uatrakcyjnia księgę kongresową.

PAŹDZIERNIK

Wystawa czasowa *Itinerarium*

Komisarz – dr Piotr Chojnacki

Od 7 października do 5 listopada 2006 r. w Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju można było oglądać wystawę prac wykładowców Akademii Sztuk Pięknych w Poznaniu, w wyborze Piotra Chojnackiego – „Itinerarium”. Ekspozycja została zrealizowana we współpracy z Kłodzkim Ośrodkiem Kultury w ramach „Labiryntu” – organizowanej od 1998 r. imprezy promującej młodych artystów – absolwentów i studentów uczelni plastycznych.

Piotr Chojnacki - Przy okolicy, z cyklu Kontury realności, 2001

Grzegorz Projzowski - Twój i z nogami, 1993

Wystawa czasowa

Losy ludzkie

Autor – mgr Beata Dębowska

12 października nastąpiło uroczyste otwarcie wystawy „Losy ludzkie” – przedsięwzięcia przygotowywanego przez Muzeum Papiernictwa od blisko dwóch lat. Wystawa była próbą odtworzenia dawnego obrazu dusznickiego społeczeństwa, widzianego pod kątem losów ludzi, którzy tu przybyli przed 60. laty. Autorka wystawy – mgr Beata Dębowska zebrała i przedstawiła heroiczne, sentymentalne, ale często też tragiczne wspomnienia ludzi, w celu ich utrwalenia – ku pamięci obecnych i przyszłych mieszkańców Dusznik Zdroju.

Na wystawie wykorzystano fotografie i dokumenty dostarczone przez mieszkańców miejscowości. W atmosferę pierwszych powojennych miesięcy wprowadzały oryginalne afisze informacyjne i propagandowe, udostępnione przez Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Ciekawostką była inscenizacja biura Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (PUR) oraz aranżacja typowego dusznickiego mieszkania wyposażonego w oryginalne, pochodzące z końca XIX w. meble. Na wystawie wykorzystano drzewa genealogiczne wykonane przez uczniów dusznickiej szkoły podstawowej.

Wystawa wzbudziła duże zainteresowanie społeczności lokalnej. Starsi ludzie po obejrzeniu ekspozycji wspominali dawne dni. Dla uczniów szkół Muzeum przygotowało program edukacyjny odnoszący się do treści wystawy – duże zainteresowanie tą inicjatywą wykazali nauczyciele historii.

Pod względem plastycznym wystawę opracowali łódzcy artyści Anna i Cezary Twardowscy.

Rada Muzeum Papiernictwa

13 października odbyło się pierwsze posiedzenie nowej Rady Muzeum Papiernictwa. Według Ustawy o muzeach Rady działają przy muzeach państwowych i samorządowych (Muzeum Papiernictwa jest instytucją samorządu województwa dolnośląskiego), a ich rolą jest „nadzór nad wypełnianiem przez muzeum jego powinności wobec zbiorów i społeczeństwa”.

W skład Rady przy Muzeum Papiernictwa wchodzi 12 osób. Są to autorytety związane z papiernictwem, muzealnictwem, sztuką, ochroną zabytków oraz historią Ziemi Kłodzkiej:

Grażyna Brylewski – artystka zajmująca się m.in. książką artystyczną,

dr Józef Dąbrowski – prezydent IPH,

Zbigniew Fornalski – dyr. generalny SPP,

Michał Jarczyński – prezes Arctic Paper S.A.,

Hubert Jarmułowicz – przedstawiciel International Paper Kwidzyn S.A.,

Andrzej Kubik – Dolnośląski Konserwator Zabytków,

Zbigniew Kulik – Dyrektor Muzeum Sportu i Turystyki w Karpaczu,

dr Piotr Pregiel – adiunkt w Zakładzie Historii Śląska Uniwersytetu Wrocławskiego,

Urszula Rzepliela – dyrektor Muzeum Ziemi Prudnickiej w Prudniku,

Prof. Przemysław Tyszkiewicz – wykładowca ASP we Wrocławiu,

prof. Paweł Wandelt – redaktor naczelny Przeglądu Papierniczego,

Gabriela Zawila - Dyrektor Muzeum Tkactwa Dolnośląskiego.

Spotkanie rozpoczęło się od zwiedzenia Muzeum Papiernictwa, w tym otwartej dzień wcześniej wystawy „Losy ludzkie”. Następnie dyrektor muzeum przedstawił członkom Rady kierowników działów – Annę Stefaniszyn (kierownik ds. administracyjnych), Teresę Windykę (kierownik Działu Historycznego), Jana Bałchana (kierownik Działu Naukowo-Oświatowego), Beatę Dębowską (kierownik Działu Historii Dusznik Zdroju), Artura Golińskiego (kierownik Działu Poligrafii), Ewę Kłonowską (szefowa Biblioteki). Każda z wymienionych osób przybliżyła, czym zajmuje się prowadzony przez nią dział, jakie osiągnął dotąd sukcesy oraz jakie projekty realizuje.

Oficjalne posiedzenie Rady Muzeum rozpoczęło się po obiedzie w hotelu Sonata. Pierwszym punktem obrad było przyjęcie Regulaminu Rady, a kolejnym wybór przewodniczącego. Został nim prezes Michał Jarczyński. Zastępcą przewodniczącego wybrano prof. Przemysława Tyszkiewicza.

Po ukonstytuowaniu się Rady M. Szymczyk zaprezentował misję kierowanej przez siebie instytucji oraz przedstawił główne atuty muzeum, dostrzegane zagrożenia dla rozwoju i działania mające na celu im przeciwdziałać. W dalszej części obrad omówił realizację planów działalności muzeum na 2006 r. i zaprezentował założenia na 2007 r. W bieżącym roku w muzeum zrealizowano aż 7 wystaw czasowych. Wiedzę o papiernictwie popularyzowano także w trzech innych instytucjach kultury, dzięki wystawie „Dzieje papieru i papiernictwa”, powstałej we współpracy z International

Paper Kwidzyn S.A. Muzeum realizuje ambitne plany wydawnicze: w 2006 r. ukazała się m.in. publikacja z referatami wygłoszonymi na kongresie IPH w Dusznikach Zdroju. W planach na najbliższe miesiące jest wydanie pierwszego numeru *Rocznika Muzeum Papiernictwa*, a już na początku 2007 r. ukaże się drukiem dawno zapowiadana monografia „Polski przemysł papierniczy 1945-1989”. W 2008 r. przypada 40-lecie Muzeum Papiernictwa, w związku z tym w następnych miesiącach rozpoczyna się przygotowania do uroczystych obchodów jubileuszu.

GRUDZIEŃ

Wydanie książki *Historia papiernictwa w „Przeglądzie Papierniczym”*

Komitet redakcyjny: Józef Dąbrowski, Leszek Goetzendorf-Grabowski, Ewa Kłównowska, Maciej Szymczyk

Publikacja powstała dzięki współpracy Muzeum Papiernictwa z Komisją Historyczną Stowarzyszenia Papierników Polskich. Zawiera 80 najcenniejszych artykułów dotyczących historii papiernictwa, opublikowanych na łamach miesięcznika „Przegląd Papierniczy” w latach 1950-2000. Jej celem jest popularyzowanie zagadnień będących przedmiotem działalności Muzeum Papiernictwa.

Pracownicy Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju w 2006 r.

Jan Bałchan	– adiunkt muzealny, kierownik Działu Naukowo-Oświatowego
Damian Chamski	– starszy asystent muzealny (do 30.07.2006 r.)
Lesław Cieślak	– specjalista czerpalnik
Agata Daniel	– specjalista obrotu towarowego
Beata Dębowska	– kustosz, kierownik Działu Historii Dusznik Zdroju
Krystyna Gajowska	– rzemieślnik obróbki papieru
Artur Goliński	– starszy asystent muzealny, kierownik Działu Poligrafii
Wiesława Hajkowska	– pomoc muzealna
Jadwiga Janicka	– starsza księgowa
Janusz Janiszewski	– główny księgowy
Dagmara Kacperowska	– przewodnik
Józef Kapica	– specjalista ds. maszyn i urządzeń papierniczych
Ewa Kłonowska	– starszy bibliotekarz
Czesław Lichołat	– specjalista czerpalnik
Ilona Midura	– sprzedawca
Regina Mierzewska	– sekretarka
Joanna Seredyńska	– spec. ds. organizacji
Anna Stefaniszyn	– kierownik ds. administracyjnych
Beata Sypek	– rzemieślnik obróbki papieru
Maciej Szymczyk	– dyrektor Muzeum
Dorota Tryniecka	– pracownik gospodarczy
Marek Tryniecki	– specjalista czerpalnik
Urszula Wasielewska	– sprzedawca
Tomasz Wielkopolski	– specjalista ogrodnik
Teresa Windyka	– starszy kustosz, kierownik Działu Historycznego
Dorota Zielińska-Pytlowany	– starszy asystent muzealny

Wyciąg ze statystyki muzealnej za 2006 rok

Frekwencja ogólna – 50.224 osoby,
Lekcje muzealne – 8.649 osób,
Warsztaty muzealne – 1834 osoby,
Usługę przewodnicką świadczone 413 razy.

Do zbiorów muzealnych przyjęto 18 eksponatów, a biblioteka powiększyła stan posiadania o 124 książki.

Wyprodukowano 95 tys. arkuszy papieru w formatach od A4 do A2 oraz 18 tys. kopert. Wykonano 3 nowe filigrany i zaprojektowano nowe wzory galanterii papierniczej.

oprac. Maciej Szymczyk

Fotografie:

Dorota Zielińska-Pytlowany

Anna Stefaniszyn

Maciej Szymczyk

